هايات تەقازىزا قىلىدۇ

هورمەتلىك گېزىتخان، بۈگۈن سىلەر ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان ئۇزۇڭلارنىڭ سويۈملۈك گېزىتىڭلار «يېڭى ھايات»نىڭ 1996-ژىلغى بىرىنچى سانى بىلەن يۈز كورۇۋاتىسىلەر. گېزىتىمىز چىقىشقا باشلىغان دەسلەپكى سانلىرىدىن بۇيانقى ئوتكەن ژىللار ئىچىدە ھەر خىل مۇھىم ماۋزۇ ۋە خىلمۇ-خىل ژانىرلاردا يېزىلغان مەزمۇنلۇق ماتېرىياللىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى، سەممىي ۋە جەكگۈزار مەسلىھەتچىسىگە ئايلاندى. ئىلگىرى گېزىتىمىز سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى جۇمھۇرىيەتلىرىدىلا تارقىلىپ كەلگەن بولسا، ھازىر ئۇنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن جۇمھۇرىيەتلەردىكى ۋە ئەقىللىلىرى تارقىسىدا ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا دۆلەتا قېرىنداشلىرىمىز-تۈركىيە، ئاقش، سەئۈدىيە ئەرەبىستانى، گېرمانىيە، ئاۋستراليە، ياپونىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى ۋەتەنپەرۋەر مۇھاجىرلار تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە ۋە ئوقۇماقتا.

ئوتكەن چارەك ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە كوپلىگەن مۇھىم سىياسىي ماتېرىياللار، ئەجدادلىرىمىز مۇقەددەس ۋە تىنىمسىز كۆرەش ئېلىپ كەلگەن دۆلەتلىرىمىزنىڭ ئوتمىشى تارىخى، ئانا يارىمىز خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ زۇلمەت ئىسكەنجىسىدە بوغۇلغاندا خەلق، ۋەتەن ئازاتلىقى ئۈچۈن جېنىنى قۇربان قىلغان قەھرىمانلار سىمالىرى، دۇنيا مەدەنىيىتىگە بىباھا توھپە بولۇپ قوشۇلغان ئەدەبىياتىمىز، سەنئىتىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىز دۇردانىلىرى، دېموكراتىك يونىلىشتە كوتۈرۈلگەن ئوزگىرىشلەر ئالەم يېڭىلىقلىرى، خەلقىمىز ھاياتىدا يۈز بېرىۋاتقان خۇشاللىقلار ۋە تەشۋىشلەر دائىملىق يورىتىلدى ۋە يورىتىلماقتا. ئەگەر ئۇلارنى تويلاپ، توم-توم كىتابلار ئۈجۈتتا كەلگەن بولار ئىدى. ئۇلار ئەجدادلىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىزنىڭ، خەلقىمىز ۋە ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخى، ئەدەبىياتىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىزنىڭ تارىخى، بۈگۈن ياشاۋاتقان دەۋرىنىڭ تارىخى بولۇپ قالىدۇ.

گېزىتىمىز موجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ۋاقىت ئىچىدە بىزنىڭ ئىككىنچى ۋەتىنىمىزدىمۇ چوڭ ئوزگىرىشلەر يۈز بەردى. كوممۇنىستىك تۈزۈم ھوكۇمران بولغان سابىق كېڭەش ئىمپېرىيەسى بەربات بولۇپ، ئۇنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرى، جۇملىدىن بىزنىڭ ئۈچ تىللىق قېرىنداشلىرىمىز ياشاۋاتقان قازاقىستان، ئوزبەكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان ۋە ئەزەربەيجان ئەسىرلەر كۈتكەن ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىككە ئېرىشتى. بىز ئۇلارنى چىن ژۈرىكىمىزدىن تەبرىكلەيمىز ۋە بۇ مۇستەقىللىق ئۈلگىسى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى ئاستىدىكى ھازىرقى تۈركىستانغا چوقۇم كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

قەدىرلىك گېزىتخان، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ يېزىقى- ئەرەپ ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى قەدىمىي يېزىغىمىز ئانا ۋەتىنىمىزدە ياشاۋاتقان ئون مىلىيوندىن ئارتۇق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىي ۋە ھازىرقى يېزىغىدۇر. خەلقىمىز ۋە ۋەتىنىمىز تارىخى، ئەدەبىيات، سەنئەت ۋە مەدەنىيەت دۇردانىلىرىمىز ئەينە شۇ يېزىقتا يېزىلغان ۋە يېزىلماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ يېزىقتىن مەھرۇم بولۇش خەلقىمىز تارىخىدىن مەھرۇم بولۇش دېمەكتۇر. ھازىر قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە بۇ يېزىقنى ئۇگىنىش قىسمەن يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، تېخى دېگەندەك ئەمەلگە ئاشمايۋاتىدۇ. بۇ يېزىقنى بىلىدىغان چوڭلار بارغانسىرى ئازايماقتا...

ئەزىز گېزىتخان، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىلەرگە مۇراجەت قىلىمىز؛ بالىلىرىمىز، ئەۋرىلىرىمىز ۋەتەن، خەلقىمىز تارىخىنى ئۇنۇتمىسۇن دېسىڭىز، ئۇنىڭ ئىستىقبالىغا كويۈنسىڭىز ۋە ئىشەنسىڭىز، ئۇلارغا «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ يېزىغىنى ئۇگىتىشنى ئۇنۇتماڭ. بۇ سىزنىڭ قولىڭىزدىن كېلىدۇ!

شۇنىمۇ تەكىتلىمەي مۇمكىن ئەمەسكى، ھازىرقى ئىشسىزلىق، ئىختىسادىي بوھران ۋە قەھەتچىلىك ھوكۇم سۈرۈۋاتقان بىر مەزگىلدە گېزىت چىقىرىش بارغانسىرى قىيىنلىشىپ كەتتى. باشقا گېزىتلەرنىڭكىگە ئوخشاش مۇشتىرىلار سانى ژىلدىن-ژىلغا ئازايماقتا. لېكىن، شۇنىڭغا قارىماي، گېزىت خادىملىرىنىڭ پائال كۈچ چىقىرىشى، جاي-جايلاردىكى گېزىتىمىز جان كويەرلىرىنىڭ ئاكتىۋ ياردەم قىلىشى بىلەن 1996- ژىلغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى ئۇتۇقلۇق ئاياقلاشتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن گېزىتىمىز تەھرىراتى گېزىتىمىزنىڭ بارلىق جان كويەرلىرىگە چىن ژۈرەكتىن سەممىي تەشەككۈر ئىزھار قىلىدۇ ۋە كېلەچەكتىمۇ ياردەم قولىنى سۇنىدىغانلىغىغا ئىشىنىدۇ.

مۆھتەرەم گېزىتخان، بۈگۈن بىز چارەك ئەسىرنى ئارتتا قالدۇرۇپ، يەنە بىر يېڭى ژىلنىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم تاشلىدۇق. يېڭى ژىلدا گېزىتىمىزنى سۈپەت ۋە مەزمۇن جەھەتتىن يەنىمۇ ياخشىلاش ئۈچۈن سىلەرنىڭ قىممەتلىك پىكىر، تەكلىپ، مەسلىھەت ۋە سەممىي ياردىمىڭلارغا مۇھتاجمىز. شۇنىڭغا باغلىق سىلەرگە تۆۋەندىكى سوئاللار بىلەن مۇراجەت قىلىمىز:

1. گېزىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى سىزنى قانائەتلەندۈرەمدۇ؟

2. قايسى رۇبرىكىلار ئاستىدا بېرىلىۋاتقان ماتېرىياللار سىزگە كوپرەك ياقىدۇ، قايسىلىرى ياقمايدۇ؟

3. قانداق ماتېرىياللارنىڭ كوپرەك بېرىلىشىنى خالايسىز؟

4 قانداق ماۋزۇلار گېزىت ئەزىرىدىن چەتتە قېلىۋاتىدۇ؟

بۇ ۋە باشقا مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر، تەكلىپ يېزىشىڭلارنى، ئوزەڭلار ياشاۋاتقان ۋە ئىشلەۋاتقان جايلاردىكى مۇھىم ۋاقەلەر، گېزىتتە يورىتىلىشقا تېگىشلىك پروبلېما- مۇئەممالار توغرىلىق خەت، خەۋەر، ماقالىلارنى يېزىپ ئەۋەتىشىڭلارنى سورايمىز.

يېڭى ژىلدا سىلەرگە خاتىرجەملىك، ئۇتۇقلار يار بولسۇن!

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر ژىراقتىن كەلگەن تەشەككۈر

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ ھەر سانىنى تەقازىلىق بىلەن ئوقۇپ كېلىۋاتقان گېزىتخانلىرىمىز پەقەت قازاقستان، قىرغىزستان، ئوزبەكستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىلا ئەمەس، تۈركىيە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، ئاۋستراليە، گېرمانىيە، ئامېرىكا ۋە باشقا خارجى ئەللەردىمۇ كوپەيمەكتە. ئۇلارنىڭ ئوتۇنۇشلىرى بىلەن تەھرىراتىمىز تەرىپىدىن گېزىتىمىز سانلىرى تۇراقلىق ئۇردە ئەۋەتىلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.

يېڭى ژىل ھارپىسىدا ئەينە شۇ گېزىتخانلىرىمىزنىڭ بىر ئەچچىسىدىن ئوز مىننەتدارلىقلىرىنى ئىزھار قىلغان خەتلەرنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. ئۇلار يوللىغان مەكتۇپلىرىدە بۇ سويۈملۈك گېزىتىمىزنىڭ ھەر سانىنى چوڭ قىزىقىش بىلەن ئوقۇيدىغانلىغىنى، خەلقىمىزنىڭ شانلىق كۆزەش تارىخى، مەدەنىيىتى، تۇرمۇش ئەنئەنىلىرى، شۇنداقلا ھازىرقى مۇشكۇل تەغدىرنى ئىپادىلەيدىغان ماقالىلارنى ئوقۇغىنىدا چوڭقۇر ۋە ھاياجانلىق تەسىراتلارغا بولۇنىدىغانلىغىنى بايان قىلغان. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى، كوپ ژىللاردىن بېرى گېزىتىمىزنى ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتقان توكيو ئىلمىي-تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا ئىشلەيدىغان ياپون ژىگىتى ئوزىنىڭ ئالقىشىنى مۇنداق يېزىپ ئەۋەتىپتۇ.

ھورمەتلىك «يېڭى ھايات» گېزىتى تەھرىراتى، سالامەتمۇسىلەر. گېزىتىڭلارنى تۇراقلىق ئەۋەتىپ تۇرۇۋاتقىنىڭلارغا كوپ رەخمەت. قازاقستان مۇستەقىللىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ گېزىتنى ئوز ۋاقتىدا چىقىرىپ كېلىۋاتقىنىڭلارغا ئاپىرىن. گېزىتىڭلار ماڭا ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، ئەدەبىياتى، تىلى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىدىن مەلۇماتلار بېرىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ گېزىتىڭلارنىڭ تەرەققىي قىلىشىنى ئۈمۈت قىلىمەن. كېلىۋاتقان يېڭى ژىلىڭلار مۇبارەك بولسۇن. ئەزىز دوستلار! ئېھتىرام بىلەن ئاكىرا ئوزاۋا.

بىرلىشىپ كوتەرگەن ژۈك يېنىك

يەتمىش ژىل ھوكۇم سۈرگەن كوممۇنىستىك تۈزۈم بەربات بولۇپ، س س س ر قارمىغىدىكى جۇمھۇرىيەتلەر ئوز مۇستەقىللىگىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ھەر بىر جۇمھۇرىيەت ئوزىنىڭ مىللىي ۋاليۇتىسىنى- ئاقچىسىنى چىقىرىشقا باشلىدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىزنىڭ گېزىتخانلىرىمىز ئۇنلىرىنىڭ سويۈملۈك گېزىتلىرى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھاياتقا» ئالاقە بولۇملىرى ئارقىلىق مۇشتىرى بولۇش ئىمكانىيىتىدىن ئايرىلىپ قالدى. نەتىجىدە خوشنا جۇمھۇرىيەتلەردىكى مۇشتىرىلىرىمىز سانى كەسكىن قىسقىراپ كەتتى. مىسال ئۈچۈن قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنى ئېلىپ كورەيلى؛ بىر ژىللىرى ھەر ئىككى گېزىت بولۇپ ئۈچ مىڭ نۇسخىغا يېقىن تارىلىدىغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھايات» ھازىر بارى-يوقى ئالتە يۈز نۇسخىغا چۈشۈپ قالغان.

ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، خوشنا جۇمھۇرىيەتلەردە ئالاقە بولۇملىرى ئارقىلىق مۇشتىرى بولۇش توختىغاندىن كېيىن، خەلقىمىزنىڭ گېزىتسىز قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغان قىرغىزستاندىكى ئەگرى تاغ مەدەنىيەت فوندى مۇشتىرى توپلاش ۋە گېزىتلارنى تارتىش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈپ كەلگەن ئىدى.

يوشۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھازىرقى ئىختىسادىي بوھران، قىممەتچىلىك بىلەن قەھەتچىلىك ھەممىلا جايلاردا مۇشتىرىلار سانىنىڭ قىسقىرىشىغا ئېلىپ كەلمەكتە. بۇنىڭ ئوزى گېزىتلىرىمىزنىڭ كېلەچەك تەغدىرىگە خۇۋۇپ توغدۇرماي قويمىنى يوق. 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاش كامپانىيەسى باشلىنىش بىلەن رېداكسىيەمىزدە گېزىت ئاكتىۋىستلىرى، ژىگىت باشلىرى، يۇرت ئاقساقاللىرى بىلەن كەڭ كۇشادە سوھبەت ژىغىنى ئوتكۈزۈلدى. گېزىتلىرىمىز ئارقىلىق خەلقىمىزگە مۇراجەت قىلىندى. گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرىنىڭ خالىسانە ياردىمى، رېداكسىيە كوللېكتىۋىنىڭ تىنىمسىز ئىش ئارقىسىدا 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاش جۇمھۇرىيەتتە ئۇتۇقلۇق ئاياقلاشتى. مۇشتىرىلار سانى ئوتكەن ژىلغا قارىغاندا خېلە ئاشتى.

خوش، ئەندى 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاش قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە قانداق ژۈرگۈزۈلدى؟ مۇشتىرىلار سانى كوپەيدىمۇ ياكى ئازىيىپ كەتتىمۇ؟ ئۇ جۇمھۇرىيەتتە مۇشتىرىلار سانىنىڭ كەسكىن قىسقىراپ كېتىشى گېزىت تەھرىراتىنى قاتتىق تەشۋىشلەندۈرگەن ئىدى. قانداق قىلىپ بولىسىمۇ قىرغىزستاندا مۇشتىرىلار سانىنى كوپەيتىش بىرىنچى مەسىلە بولۇپ قويۇلدى. بىز خەلقىمىز ئۈچۈن گېزىت چىقىرىۋاتقان ئىكەنمىز، دېمەك، خەلقىمىز ئەشۇ گېزىتلىرىمىز ئارقىلىق ھوكۇمىتىمىزنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسىتىدىن، ئىختىسادىي ئىجتىمائىي مەدەنىي ھاياتىدىن، ئەجداتلىرىمىزنىڭ تارىخى بىلەن خەلقىمىزنىڭ بۈگۈنكى تۇرمۇش- تىرىكچىلىگىدىن، ئەدەبىياتى بىلەن سەنئىتىدىن، مەدەنىيىتى بىلەن ياخشى ئەنئەنىلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشى كېرەك. شۇ مەخسەتتە مۇددىئا بىلەن قىرغىزستانغا مەسئۇل خادىملار (دولقۇن ياسىنوۋ بىلەن ئالىمجان باۋدىنوۋ) كوماندىروۋكىغا ئەۋەتىلدى.

قىرغىزستاندىكى ئەگرىتاغ مەدەنىيەت فوندى رەئىسى، قىرغىزستان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر فاكۇلتېتىنىڭ دېكانى، يازغۇچى ئىسرائىل ئىبراگىموۋ بىلەن ئۇنىڭ ياردەمچىسى كۇرەش سايتوۋ ئوز ئىمكانىيەتلىرىنىڭ بارىچە مۇشتىرى توپلاش ۋە گېزىت تارقىتىش ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈپ كەلگەنلىگىنى، ئەندى بۇ مۇھىم ئىشنى قىرغىزستان ئۇيغۇر ئاسسوتساتسىيەسى ئوز ئۈستىگە ئالسا ئىشنىڭ ياخشى بولىدىغانلىغىنى، ئوزلىرىنىڭ بۇ ئىشقا ئولۇق ئۈلگۈرەلمەيۋاتقانلىغىنى، لېكىن يېقىندىن ياردەمدە بولىدىغانلىغىنى ئېيتىپ، ئىلتىماس قىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاسسوتسياتسىيە پرېزىدېنتى ئىلدان ئابدۇللا ئوغلى ئاباسوۋ دەررۇ ئوز ئەزالىرى بىلەن ژىگىت باشلىرىنى، يۇرت ئاقساقاللىرىنى، گېزىت ئاكتىۋىستلىرىنى، تىجارەتچىلەرنى ژىغىپ، 1996-ژىلغا مۇشتىرى توپلاشنى ۋە گېزىت تارقىتىشنى قانداق ئوتكۈزۈش ھەققىدە سوھبەت ژىغىنى ئوتكۈزۈلدى. ژىغىنغا قاتناشقانلار بۇ ھەقتە ئوزلىرىنىڭ تەكلىپلىرى بىلەن باھالىق مەسلىھەتلىرىنى بېرىشتى. ھەممە كوپچىلىك بولۇپ بۇ مۇھىم، خالىسانە ئىشنى ژۈرگۈزۈشنى ئوزلىرىنىڭ مۇقەددەس بورچى ئېكەنلىگىنى ئېيتىشتى. ژىغىندا ئۇيغۇر ئاسسوتسياتسىيەسى يېنىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاش ۋە ئۇنى تارقىتىش بويىچە ئون ئۈچ ئادەمدىن تەركىپ تاپقان پۇنكت قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ باشلىغى بولۇپ تىنىپ-تىنچىماس، مىللەتپەرۋەر ئىنسان رۇستەم مەخپىروۋ سايلاندى. ئەزالار بولۇپ ئۇرمەھەممەت ھاسانوۋ، مەمتىلى روزاخۇنوۋ، مەھەممەتجان ئىسمائىلوۋ، تۇرسۇن ھاجى قۇربانوۋ، تۇرغانجان يۇنۇس، تۇرسۇنجان، مەسىمجان ھاشىروۋ، خەمىت كەجى ۋە باشقا يولداشلار سايلاندى.

شۇنىڭ بىلەن بىشكېك شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى يېزا-ناھىيەلەرگە، شەھەرلەرگە رۇستەم مەخپىروۋ باشچىلىغىدا گېزىت ۋەكىللىرى بىلەن ئاسسوتساتسيە ئەزالىرى بېرىپ، ئۇجايلاردىكى ژىگىت باشلىرى، گېزىت ئاكتىۋىستلىرى، دىنىي زاتلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئوچۇق سوھبەتلەر ئوتكۈزدى. ئەشۇ گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرى مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا قىزغىن كىرىشتى. ئۇلار قارابالتا شەھىرىدىكى مەترېھىم ھاجىم مېھمانوۋ، ھاجىمۇرات ھاشىموۋ، پېلوۋودسكىي يېزىسىدىكى ئۇرمەھەممەت ساتوۋ، يارمۇھەممەت توختاخۇنوۋ، مومىنجان يەھياروۋ، مولوۋودنىي يېزىسىدىكى موھىدىن مۇسايېۋ، كەڭ بۇلۇڭ يېزىسىدىكى ئەمەت ئىسمائىل، سادىقجان قۇناخۇنوۋ، ئابدۇكېرىم ھاجىم، كومسومولسكىي يېزىسىدىكى مىجىتاي بەگ، تۇرسۇن ھاجىم ئامەتوۋ، ئۇرمەمەت ھەسەن، توخماق شەھىرىدىكى كەرىمجان كەرىموۋ، مەمتىمىن سەلىيېۋ ۋە باشقىلار.

بۇ ئورۇندا شۇنى ئالاھىدە ئېيتىش كېرەككى، قىرغىزستان ئۇيغۇر ئاسسوتساتسيەسى ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى ئەزەردە تۇتۇپ، مۇشتىرىلارغا يېنىكچىلىك يارىتىش مەخسىتىدە بۇ خالىسانە ئىشقا تىجارەتچىلەرنى مەپەرۋەرلىككە كەلتۈردى. ئۇلارنىڭ خەير-ساخاۋىتى بىلەن ھەر ئىككى گېزىتنىڭ ژىللىق مۇشتىرى بولۇش باھاسى خېلە تۆۋەنلىتىلدى. بۇ ئورۇندا ئوز خەلقىگە مۇھەببىتى چەكسىز تىجارەتچىلەردىن ئۇرتاي سەلىموۋ، ئابدۇغوپۇر ئىلى قارى، بەختىيار تۇردۇشايېۋ، جالالدىن ئوبۇلقاسىم، ئىنئەمەت بوساقوۋ، ئابدۇغوپۇر تۇردىيېۋ، غىلاۋىدىن خۇسىنتقارى، دىلمۇرات ئابلىمىت، شاۋكەت، ئايبېك، ئابدىرىم ئىسابايېۋ، يارمۇھەممەت ئابدۇھېلىم، ئابدۇرەخىت مۇسابايېۋ، دىلشات كارامازوۋ، تەلەت ئۇرمەھەممەت ھاجى، تۇرسۇن ئىبراھىم، قۇرۋانجان، ئابلىكىم ھاجى قاتارلىق يولداشلارنىڭ ئىسمىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

يەكۇنلەپ ئېيتقاندا، ژۇقۇرىدا ئاتى ئاتالغان گېزىتلىرىمىز جانكويەرلىرىنىڭ خالىسانە ياردىمى ئارقىسىدا 1996-ژىلغا قىرغىزستان بويىچە ئىككى مىڭ نۇسقا «يېڭى ھايات» ۋە ئىككى يۈز نۇسخا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاندى. بىرلىشىپ كوتەرگەن ژۈك يېنىك دېگىنى ئەينە شۇ ئەمەسمۇ.

ئا. باۋدىنوۋ،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

گۈلناز ئابدۇقادىر: «ئامېرىكىغا كەلسەڭلار، لەگمەن بىلەن مېھمان قىلىمەن»

گۈلناز ئابدۇقادىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلغان. ئوتتۇرا مەكتەپنى خىتاي تىلىدا تاماملىغاندىن كېيىن 1978-يىلى ئۈرۈمچىدىكى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ يېزا ئىگىلىكنى باشقۇرۇش فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشىدۇ. 1983-يىلى خەلق ئارا ئىمتىھانلارنى مۇۋاپپىيەقىيەتلىك تاپشۇرۇپ، ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىدا ئوقۇشقا يوللانما ئالىدۇ. 1987- يىلغىچە كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىختىسادىي فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدۇ. ئاندىن فلورىدا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەبىئىي بايلىقلارنى تەتقىق قىلىش فاكۇلتېتىنى تاماملاپ، «خىتايدىكى ئومۇمىي ئىختىسادىي ئىسلاھاتنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىختىسادىغا بولغان تەسىرى» ماۋزۇسىدا دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلىدى. ھازىر ۋاشىنگتوندىكى دۇنياۋى بانكىنىڭ ياۋروپا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا باشقارمىسىدا ئىختىساتچى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

تۆۋەندە يېڭى يىل ھارپىسىدا تەھرىراتىمىز ھوزۇرىدا مېھماندا بولغان ئامېرىكىلىق گۈلناز خانىم ئابدۇقادىر بىلەن بولغان سۆھبىتىمىزنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىمىز.

— گۈلناز ھەدە، سىز قازاقىستانغا ئىش بابى بىلەن كەلدىڭىزمۇ؟ ياكى...

— ئىش بابى بىلەن كەلدىم. دۇنياۋى بانكىغا ئۇيۇشقان دۆلەتلەر، جۈملىدىن قازاقىستانمۇ ئەزا. بىز ئاساسەن تېخى يېڭىدىن مۇستەقىللىق ئالغان، تەرەققىي ئېتىۋاتقان ياكى كەمبەغەل تۇرىۋاتقان دۆلەتلەرگە تۆۋەن ئۆسۈمدە، ئۇزۇن مۇددەتلىك كرېدىت بېرىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىمىز. مانا، شۇ مەخسەت بىلەن قازاقىستانغا كەلدۇق. ئالمۇتىدا بىزنىڭ بانكىنىڭ شۆبىسى بار. ئۇ يەردە خادىملىرىمىز تۇراقلىق ئىش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ شەخسەن ئۆزەمنىڭ قازاقىستانغا بولغان ئىككىنچى سەپىرىم. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئىش بابى بىلەن پات-پات كېلىپ تۇرىمەن دېگەن ئۈمۈتتىمەن.

— ئامېرىكىغا بىلىم ئېلىش ئۈچۈن بارغان ئۇيغۇر ياشلىرى كۆپ بولمىسا كېرەك؟

—دەسلەپ مەن باردىم. كېيىنرەك قىرىقتىن ئوشۇق ئۇيغۇر ياشلىرى كېلىپ، ئىختىسات، ماتېماتىكا، ئەدەبىيات ۋە باشقا ساھالار بويىچە ئوقۇشقا باشلىدى.

دەسلەپ بارغاندا ھايات كەچۈرۈش قىيىن بولدى. كېيىنرەك قوشۇمچە پۇل تېپىشنىڭ يوللىرىنى تېپىپ، ئۆزىمىزنى تۇتۇۋالدۇق.

— دۇنيانىڭ باشقا دۆلەتلىرىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار بىلەن مۇناسىۋىتىڭلار قانداق؟

— يامان ئەمەس. ياپونىيە، گېرمانىيە ۋە باشقىمۇ دۆلەتلەردىكى ئۇيغۇرلار بىلەن كۆپ ۋاقىتلاردا دۇنياۋى ئەنجۇمان، خەلق ئارا ژىغىنلارنىڭ باھانىسى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىمىز. ئاساسەن ئېلېكترونلۇق پوچتىنىڭ ياردىمى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىمىز. ئۇنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى شۇنىڭدىكى، كومپيۇتېر ئارقىلىق بىر سېكۇنتنىڭ ئىچىدە دۇنيانىڭ ھەر قانداق جايىغا خەت ئەۋەتىپ، جاۋاپ ئېلىشقا بولىدۇ. بۇ بىز ئۈچۈن ھەم تېز، ھەم قولايلىق ۋاستە.

— ئەگەر سىر بولمىسا، تاپاۋىتىڭىز ھەققىدە ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

— ئامېرىكىدا ئۈچ ئەرسىنى سورىمايدۇ. بىرىنچىسى- مائاش، ئىككىنچىسى- سالماق، ئۈچىنچىسى-ياش.. تاپاۋىتىم مېنى قانائەتلەندۈرىدۇ. ئۆزەمنى ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا ھال ئادىمى دەپ ھېساپلايمەن.

— سىز بىلەن مېنىڭدىن باشقىمۇ ژۇرنالىستلار سۆھبەتلەشكەن بولسا كېرەك؟ ئۇلار سىزگە كۆپىنچە قانداق سوئاللار بىلەن مۇراجەت قىلىدۇ؟

—ژۇرنالىستلار قىزىق خەلىققۇ. ئۇلارنىڭ سوئاللىرىمۇ قىزىقارلىق. باشقا مىللەتلەرنىڭ ژۇرنالىستلىرى ئاساسەن ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتى ھەققىدە سوئال قويۇشىدۇ. ئوتتۇرا ئاسىيە، شەرقىي تۈركىستان ژۇرنالىستلىرى بولسا كۆپىنچە ئائىلىش ھاياتى ھەققىدە سوئاللارغا جاۋاپ ئىزدەيدۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئامېرىكىنىڭ دېيۋوس شەھرىدە نەشىر قىلىنىدىغان «دېموكراتىيە» گېزىتى مېنى «ئۇيغۇر خەلقى بىلەن ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئارىسىدىكى كۆۋرۈك» دەپ يازدى. مەن بۇنىڭغا ناھايىتى خوشال بولدۇم.

— ئائىلىڭىز بولسا كېرەك؟

— بار. يولدىشىمنىڭ ئىسمى شوھرەت. ئۇ ئوقۇشنى كىيېۋتا تاماملاپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا فىلوسوفىيە پەنى بويىچە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن. كېيىن ئۇ ئۆز كەسپىنى كومپيۇتېر ساھاسىغا ئۆزگەرتىپ، مېنىڭ بىلەن بىللە ئامېرىكىغا كەلدى. ھازىر بىر بانكىتا ئىشلەش بىلەن بىللە تەتقىقات ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. يالغۇز قىزىمىز بار. ئىسمى ئۈنجەئاي. بىرىنچى سىنىپتا ئوقۇيدۇ. ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ، تېخى ۋەتىنىنى كورمىدى. ئۇيغۇر، ئىنگلىز تىللىرىدا بىمالال سۆزلەيدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى ئۇيغۇرچە ئۇسسۇلغا بەك قىزىقىدۇ. ئۆزى ماگنىتوفون كاسسېتىلىرىدىكى ئۇيغۇرچە ناخشىلارغا ئۇسسۇل ئوينايدۇ. مىللىي دوپپا ۋە ئەتلەس كۆينەكنى كىيىپ مەكتەپكە بارسا، ئۇنىڭغا ئامېرىكىلىق دوستلىرى زوق قىلىنىپ قارىشىدۇ. ئائىلىمىزدە ئانا تىلىمىزدا سۆزلىشىمىز، كەچقۇرۇنلۇقلىرى ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىدىغان كۈنلىرىمىزمۇ بار.

— ئامېرىكىنىڭ ئۇيغۇر مىللىتىگە بولغان كۆز قارىشى قانداق؟

— تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە، جۈملىدىن ئامېرىكىدا ئادەمنىڭ مىللىتىگە ئەمەس، ئۇنىڭ قابىلىيىتى، بىلىمى مۇھىم رول ئوينايدۇ. يېقىندا يولدىشىمنىڭ ياپونىيەدىكى بىر ئاغىنىسىدىن خەپ كەپتۇ. ئۇ «مەن ئىلگىرى ئۇيغۇرلارنى بىلىمى، قابىلىيىتى جەھەتتىن باشقىلاردىن تۆۋەن دەپ ھېساپلايتتىم. ياپونىيەگە كېلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ باشقىلار بىلەن تەڭ ھەتتا ئۇلاردىن ژۇقۇرى دەرىجىدە ئىمتىھان تاپشۇرغىنىنى كورۇپ، ئۆزەمنىڭ ئەڭ ئۇلۇق، ئەڭ ئەقىللىق مىللەتنىڭ ۋەكىلى ئېكەنلىكىمنى سەزدىم» دەپ يېزىپتۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنىڭ ھاياتىمنى ئىسپاتلىدى. ئامراتلىق ئىمتىھان تاپشۇرۇش پەيتىدە ياپونلۇق، ئامېرىكىلىق، تەيۋەنلىك بەش-ئالتە ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدىن يالغۇز مەن ئوتكەندە ئۆز بىلىمىم، قابىلىيىتىمگە تېخىمۇ ئىشىنىپ، ئۆزەمنىڭ خەلق ئارا مەيداندىكى خەلىقلەر بىلەن تەڭ بولغان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پەرزەندى بولغانلىقىم ئۈچۈن مەغرۇرلاندىم.

ئامېرىكىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى، بۇ يەردە دۇنيانىڭ قابىلىيەتلىك ئادەملىرى توپلانغان. ئۇلارنى بۇ يەردە كەڭ قۇچاق يېيىپ قارشى ئالىدۇ.

— ئەپسۇس، ئۇيغۇرلار تەغدىر-تەقازاسى بىلەن دۇنيانىڭ جاي-جايلىرىغا تېرىقتەك چېچىلىپ كەتتى. سىزنىڭ كۆز قارىشىڭىزچە، ھەر خىل دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلاردا ئوخشاشلىق ياكى ئايرىمچىلىق بارمۇ؟

— ئۇيغۇرلار، راست، قايسى دۆلەتتە ياشىسا، شۇ يەرنىڭ خەلقىگە ئوخشاپ كەتكەندەك بىلىنىدۇ. ھەتتا كېيىنىشى، سۆزلىشىمۇ باشقىچە تۇيۇلىدۇ. ئامما ئۇلارنىڭ دىلىدا- ھەقىقىي ئۇيغۇر ئېكەنلىكىگە ئىشەنچىم كامىل.

— ئامېرىكىدا ئوتتۇرا مائاش قانچە؟ قايسى كەسىپ ئىگىلىرى كۆپىرەك تاپاۋەتكە ئېگە؟

— سىلەردە مائاش ئايلىق بولسا، ئاقشىدا ژىللىق دەپ ھېساپلىنىدۇ. ئوتتۇرا ژىللىق تاپاۋەت 20—30 مىڭ دوللار ئەتراپىدا. ئۇ يەردە پەقەت كېلىشىم- شەرت ئارقىلىقلا ئىشلەيمىز. يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، بىر ئىش خانىدا ياكى بۆلۈمدە ئىشلەيدىغان ئىككى ئادەم بىر-بىرىنىڭ قانچىلىك پۇل ئالىدىغانلىغىنى بىلمەيدۇ. بىز قولۇمىزدا نەق ئاخچا ئۇتمايمىز. كۆپىنچە چېك بىلەن ھېساپلىشىمىز.

— قايسى تىللاردا سۆزلەيسىز؟

— خىتاي، ئۇيغۇر، ئىنگلىز، تۈرك، ئۆزبەك تىللىرىدا ياخشى سۆزلەيمەن. رۇسچە ئانچە-مۇنچە بىلىمەن.

— قانداق خىسلەتلەرنى ئادەمنىڭ دۈشمىنى دەپ ھېساپلايسىز؟

— ئادەمنىڭ دۈشمىنى- ھورۇنلۇق، چۈشكۈنلۈككە بېرىلىش، ئۈمۈتسىزلىك.

— سىزنىڭ باي بولغۇڭىز كېلەمدۇ؟

— ئەڭ بىرىنچى بايلىق ئۇ- سالامەتلىك، بىلىم، قابىلىيەت ۋە خاتىرجەملىك. راست، پۇل ئادەم ھاياتى ئۈچۈن مۇھىم. ئامما ئۇ مەن ژۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن بايلىقلاردىن كېيىن چىقىدۇ. ئامېرىكىدا ئىلىم بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار، دوختۇر، ئىنژېنېرلارنىڭ تاپاۋىتى ياخشى. ئاقش پۇخرالىرىنىڭ 80 پىروتسېنتى ئوتتۇرا ھال ھايات كەچۈرىدۇ. شۇنى ئالاھىدە ئېيتقۇم كېلىدۇكى، مەن كۆپلىگەن باي ئادەملەرنى كوردۇم، سۆھبەتلەشتىم. ئۇلار بەرى بىر روھىي كەمبەغەللىكنى باشتىن ئوتكۈزۈۋاتقانلىغى ھەققىدە گەپ قىلىدۇ.

— ئامېرىكىغا كەتكەندىن كېيىن ۋەتەنگە بېرىش ئىمكانىيىتى بولدىمۇ؟

— بولدى. ئىش بابى ۋە تۇققان يوقلاش بانىسى بىلەن ۋەتەنگە تۆرت قېتىم بېرىپ كەلدىم. قەشقەر، ئاقسۇدا بولدۇم.

— تېلېۋىزور، گېزىتلاردىكى خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئامېرىكىدا ياشاش بەختتەك بىلىنىدۇ. سىزچە قانداق؟

—ئامېرىكىدا ياخشى ئىشلىگەن ئادەم ياخشى ياشايدۇ. ئۇ يەردە ئىشىمىز ۋاقىت بىلەن ئەمەس، نەتىجە بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئون سائاتلىق ئىشنى بىر سائاتتا ئۆگىتىۋېتىپ، توققۇز سائات دەم ئالسىڭىزمۇ بولىدۇ. بىز بەزىدە كۆپ ئىشلەپ ھېرىپ كېتىمىز. شۇ پەيتتە كولدە ئۈزۈپ، كوچىلاردا، باغلاردا سەيلە قىلىپ، تەن-تەربىيە بىلەن شۇغۇللىنىپ ھادۇغىمىزنى چىقىرىمىز.

— دەم ئېلىش كۈنلىرىڭلارنى، بوش ۋاقىتلىرىڭلارنى قانداق ئۆتكۈزىسىلەر؟

— شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى بەزىدە ئىشلەيمەن. ۋاقتىمىز بولغاندا ماشىنىمىز بىلەن دېڭىز بويىغا، تاققا بېرىپ دەم ئالىمىز. گايىدا توي-تۆكۈنلەرگە، دوستلىرىمىزنى يوقلاش ئۈچۈن بارىمىز. شۇنداقلا دۇكان، بازارغا چىقىپ، بىر ھەپتىلىك ئوزۇق-تۈلۈكنى ئېلىۋالىمىز. سەۋەبى ئىش كۈنلىرى ئۇنى ئېلىشقا ۋاقتىمىز يار بەرمەيدۇ.

— ئۇيغۇرلاردا تائامنىڭ تۈرلىرى كۆپ. مىللىي تائاملارنى ئۇنتۇمىغانسىلەر؟

— ئەلۋەتتە ئۇنتۇمىدۇق. ئۆيدە كۆپىنچە مىللىي تائاملارنى تەييارلايمىز. چەت ئەللەرگە چىققاندا، ئىشتا ياۋروپىچە تاماقلىنىمىز.

مەن تاماق تاللىمايمەن. ئەگەر بىزنىڭ ئۆيگە مېھمانغا كەلسەڭلار، لەگمەن تەييارلاپ بېرىشكە تەييارمەن.

— ئاقش دا ئۇيغۇرلار كۆپمۇ؟ ئۇلار قايسى ساھالار بويىچە ئەمگەك قىلىدۇ؟

— ئامېرىكىدا ئۇيغۇرلار ئۇرغۇن. ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسىنى ئېيتىپ بېرىشىم مۇمكىن. قاھار بارات بىلەن دولقۇن قەمبەرىي تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. غۇلامدىن پاختا ھازىر پېنسىيەدە. شۇنداقمۇ ئۇ شەرقىي تۈركىستان مەركىزىدە جەمئىيەتلىك پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. رىشات ئابباس فارماتسېفت، پەرھات-فىزىك، ئەركىن سىدىق-ئىنژېنېر. قىسقىسى، ئۇيغۇرلار ئۆز قابىلىيىتى ۋە بىلىمى بىلەن ئامېرىكىنىڭ ھەر خىل ئىش ۋە ئوقۇش ئورۇنلىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

—ئاخىرقى سوئال. سىز ئۇيغۇر خەلقىگە، جۈملىدىن ياشلارغا قانداق تىلەك ئېيتقان بولار ئېدىڭىز؟

— ئېيتارىم-ئىلىمسىز، بىلىمسىز تەرەققىيات بولمايدۇ. مەن ئالمۇتىغا كەلگەندە ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ يېپىلىپ كېتىشى توغرىلىق مىش-مىش پاراڭلارنى ئاڭلىدىم. ئۇنى مۇمكىن بولسا ساقلاپ قېلىش كېرەك. ياشلار كۆپ ئىزدىنىپ، كۆپ ئوقۇسا دەيمەن. ئادەم ئۆزى ئىرىشمىسا، خۇدا بەرمەيدۇ. مېنى ئۇرغۇن تونۇشلىرىم تەلەيلىك دەپ ھېساپلايدۇ. بۇ راستتۇ، ئامما مېنىڭ ھەر بىر ئۇتۇغۇم، ھەر بىر نەتىجەم ئەمگەك بىلەن كەلگەن.

— سۆھبىتىڭىزگە رەخمەت. بارلىق ۋەتەنداشلارغا بىزدىن سەمىمىي سالام.

سۆھبەتلەشكەن ئېرشات ئەسمەتوۋ.
ئالمۇتا شەھرى.

سۈرەتتە: دۇنياۋى بانكىنىڭ ياۋروپا ۋە ئاسىيا باشقارمىسىنىڭ ئىختىساتچىسى گۈلناز ئابدۇقادىر. ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

يېڭى ھاياتنىڭ كالېندارى

96

يانۋار - قەھرىتان

دۈشەنبە	1	8	15	22	29
سەيشەنبە	2	9	16	23	30
چارشەنبە	3	10	17	24	31
پەيشەنبە	4	11	18	25	
جۈمە	5	12	19	26	
شەنبە	6	13	20	27	
يەكشەنبە	7	14	21	28	

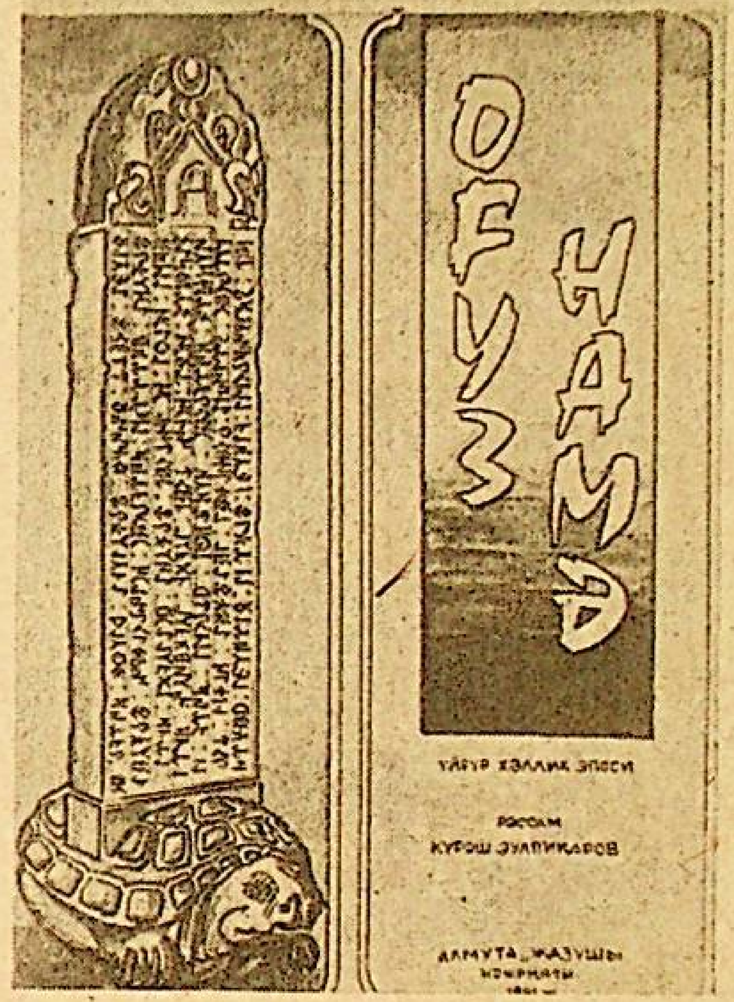

فېۋرال - ھۇت

دۈشەنبە		5	12	19	26
سەيشەنبە		6	13	20	27
چارشەنبە		7	14	21	28
پەيشەنبە	1	8	15	22	29
جۈمە	2	9	16	23	
شەنبە	3	10	17	24	
يەكشەنبە	4	11	18	25	

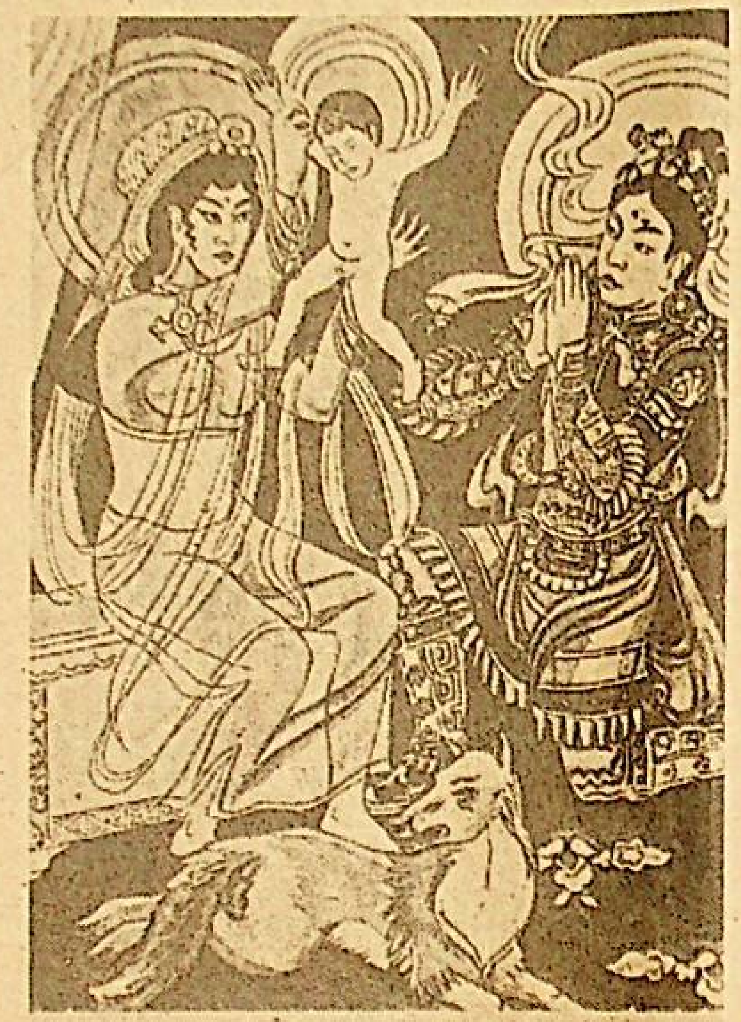

مارت - نەۋروز

دۈشەنبە		4	11	18	25
سەيشەنبە		5	12	19	26
چارشەنبە		6	13	20	27
پەيشەنبە		7	14	21	28
جۈمە	1	8	15	22	29
شەنبە	2	9	16	23	30
يەكشەنبە	3	10	17	24	31

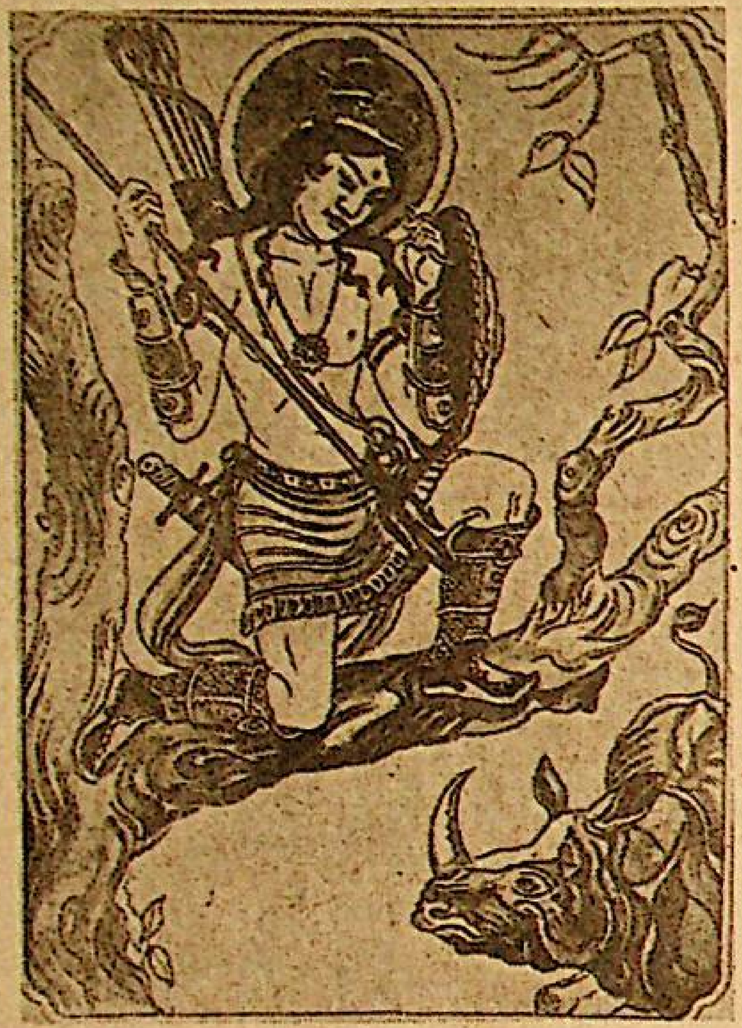

ئاپرېل - ئۇمۇت

دۈشەنبە	1	8	15	22	29
سەيشەنبە	2	9	16	23	30
چارشەنبە	3	10	17	24	
پەيشەنبە	4	11	18	25	
جۈمە	5	12	19	26	
شەنبە	6	13	20	27	
يەكشەنبە	7	14	21	28	

ماي - باھار

دۈشەنبە		6	13	20	27
سەيشەنبە		7	14	21	28
چارشەنبە	1	8	15	22	29
پەيشەنبە	2	9	16	23	30
جۈمە	3	10	17	24	31
شەنبە	4	11	18	25	
يەكشەنبە	5	12	19	26	

ئىيۇن - سەپەر

دۈشەنبە		3	10	17	24
سەيشەنبە		4	11	18	25
چارشەنبە		5	12	19	26
پەيشەنبە		6	13	20	27
جۈمە		7	14	21	28
شەنبە	1	8	15	22	29
يەكشەنبە	2	9	16	23	30

ئىيۇل - چىللە

دۈشەنبە	1	8	15	22	29
سەيشەنبە	2	9	16	23	30

ئاۋغۇست - تومۇز

دۈشەنبە		5	12	19	26
سەيشەنبە		6	13	20	27

سېنتەبىر - مىزان

دۈشەنبە	2	9	16	23	30
سەيشەنبە	3	10	17	24	

چارشەنبە	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
پەيشەنبە	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
جۈمە	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
شەنبە	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
يەكشەنبە	7 14 21 28	4 11 18 25	8 15 22 29

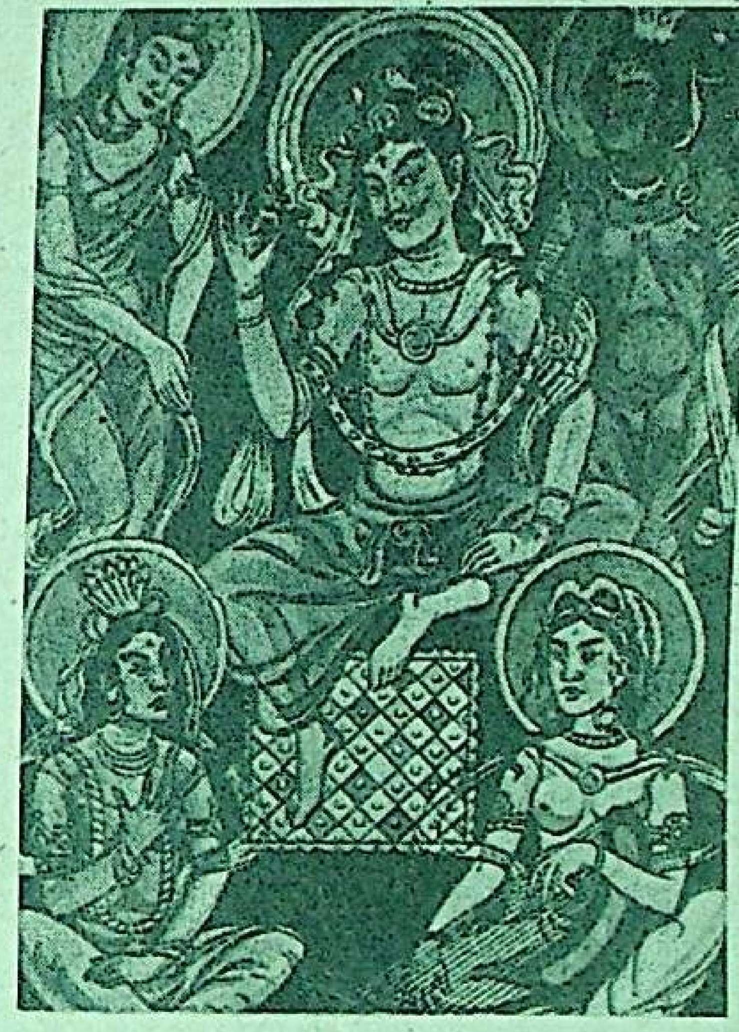

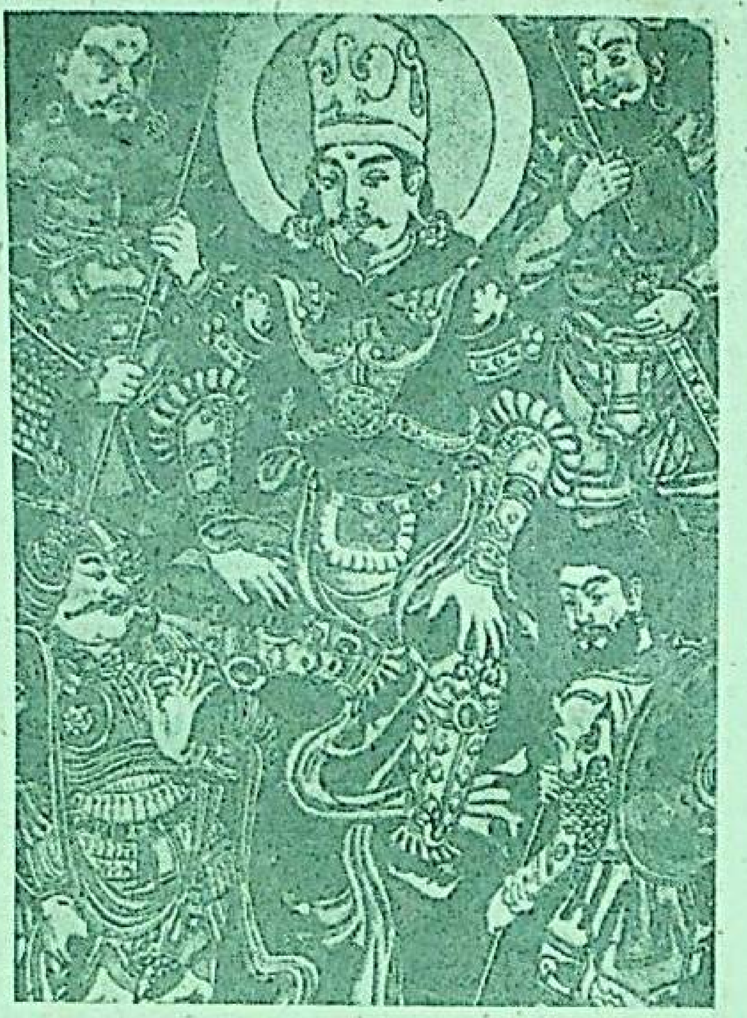

	ئۆكتەبىر - ئوغۇز	نويابىر - ئوغلاق	دېكابىر - كونەك
دۈشەنبە	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
سەيشەنبە	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
چارشەنبە	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
پەيشەنبە	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
جۈمە	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
شەنبە	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
يەكشەنبە	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29

ئوغۇزنامە ئېپوسى

(ئىخچاملاپ ئېلىندى)

... كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئاي خاننىڭ كۆزى يورىدى، بىر ئوغۇل تۇغدى. ئۇ ئوغۇلنىڭ چاچلىرى، قاشلىرى قارا ئىدى. ئاغزى چوغدەك قىزىل، كۆزلىرى كۆك ئىدى. ئۇ پەرىلەردىنمۇ چىرايلىقراق ئىدى. شۇ ئوغۇل ئانىسىنىڭ ئوغۇز سۈتىنى ئىمىپ، باشقا ئەممىدى، ئۇ خام گۆش، تاماق، شاراپ سورىدى، تىلى چىقىشقا باشلىدى. قىرىق كۈندىن كېيىن ئۇ ئالاھىدىلا ئۆسۈپ قالدى، مېڭىپ ئوينىدى. ئۇنىڭ ئاياقلىرى ئۆينىڭ ئايغىدەك، بېلى بۆرىنىڭ بېلىدەك، مۈرىلىرى قارا بۇلغۇن مۈرىلىرىدەك، كۆكرىكى ئېيىقنىڭ كۆكرىكىدەك ئىدى. ئىلقىلارنى باقاتتى، ئاتلارغا مىنەتتى، كىيىك ئوۋلاتتى. كۈنلەر ئۆتۈپ ئۇ يىگىت بولدى.

شۇ چاغدا ئۇ يەردە چوڭ بىر ئورمان بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە بىر زىرتقۇچ بار ئىدى. ئۇ ئىلقىلارنى، ئادەملەرنى يەتتى. ئۇ خەلق ئۈچۈن ئېغىر بىر كۈلپەت ئىدى. ئوغۇز خاقان باتۇر (ئۇ ئەلگە) ھاكىم ئىدى. ئۇ ئەشۇ زىرتقۇچنى ئوۋلىماقچى بولدى. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنىدە ئوقيا، نەيزە، قىلىچ، قالقان بىلەن ئوۋغا چىقتى. ئۇ بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە ئولتاردى. زىرتقۇچ كېلىپ، بېشى بىلەن ئوغۇزنىڭ قالقىنىغا ئۇردى. ئوغۇز زىرتقۇچنىڭ بېشىغا نەيزە سانجىپ، ئۇنى ئۆلتۈردى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغۇزخاقان تەڭرىگە سىغىنىۋاتاتتى، ئەتىراپ قاراڭغۇلىشىپ ئاسماندىن بىر كۆك نۇر چۈشتى. بۇ نۇر كۈندىنمۇ نۇرلۇق، ئايدىن يورۇق ئىدى. ئوغۇزخان ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ نۇرنىڭ ئىچىدە بىر قىزنىڭ بارلىقىنى كۆردى. قىز تەنھا ئولتۇراتتى. ئۇ قىز ئىنتايىن چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدا ئاتەشتەك نۇرلۇق بىر مېڭى بولۇپ، بۇ مېڭى قۇتۇپ يۇلتۇزىغا ئوخشاتتى. بۇ قىز شۇنچىلىك گۈزەل ئىدىكى، ئۇ كۈلسە، كۆك تەڭرىمۇ قوشۇلۇپ كۈلەتتى، ئۇ يىغلىسا، كۆك تەڭرىمۇ بىللە قوشۇلۇپ يىغلار ئىدى.

ئوغۇزخان بۇ قىزنى كۆرۈپلا، ئەس-ھوشىنى يوقاتتى، ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدى ۋە ئۇنى ئەمرىگە ئالدى. ئۇ قىز بىلەن بىللە بولۇپ، ئارمىنىغا يەتتى. قىز ھامىلدار بولدى. كۈنلەر ئۆتۈپ، تۈنلەر ئۆتۈپ، ئۇنىڭ كۆزى يورىدى ۋە ئۈچ ئوغۇل تۇغدى. تۇنجىسىغا — كۈن، ئوتتۇرانچىسىغا — ئاي، كەنجىسىگە — يۇلتۇز دەپ ئات قويدى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغۇزخان ئوۋغا چىقتى ئۇ بىر كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دەرەخ كۆردى. ئۇ دەرەخنىڭ كاۋىكىدا بىر قىز يالغۇز ئولتىراتتى. ئۇ بەكمۇ چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ كۆزى ئاسماندىن كۆكرەك، چېچى خۇددى دەريا دولقۇنىدەك، چىشلىرى ئۈنچىدەك ئىدى. ئوغۇزخان ئۇنى كۆرۈپلا، ئەس-ھوشىنى يوقاتتى، يۈرىكىگە ئوت تۇتاشتى. ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالدى ۋە ئۇنى ئالدى. ئۇ قىز بىلەن بىللە بولۇپ تىلىگىگە يەتتى. ئۇ قىز ئىككى قات بولدى. كۈنلەر، تۈنلەر ئۆتۈپ، ئۇنىڭ كۆزى يورىدى ۋە ئۈچ ئوغۇل تۇغدى. تۇنجىسىغا — كۆك، ئوتتۇرانچىسىغا — تاغ، كەنجىسىگە — دېڭىز دەپ ئات قويدى. شۇندىن كېيىن ئوغۇز خاقان چوڭ توي قىلدى. تويدىن كېيىن تۆرت تەرەپكە پەرمان ئەۋەتتى. شۇ پەرماندا مۇنداق يېزىلغان: «مەن ئۇيغۇر خاقانى بولىمەن. دۇنيانىڭ چار تەرىپىگە خاقان بولىمەن. سىلەردىن ماڭا بويسۇنۇشىڭلارنى تىلەيمەن. كىمكى سوغا-سالام ئەكىلىپ، سۆزۈمنى تىڭشىسا دوست تۇتارمەن. ئەگەر كىم سۆزۈمگە كىرمەيدىغان بولسا غەزەپ بىلەن ئۇنى دۈشمەن ھېسابلايمەن. دەرھال تارمار كەلتۈرۈپ، دارغا ئاستۇرىمەن!».

... ئوغۇزخان ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى چاغلىرىدا ئۆزىنىڭ ناھايىتى ئەقىللىق ۋەزىرى ئۇلۇغ تۈركنىڭ ئەجايىپ بىر چۈش كۆرگەنلىكىنى ئاڭلىدى، ئۇ چۈشىدە بىر ئالتۇن يا بىلەن ئۈچ كۈمۈش ئوق كۆردى. بۇ ئالتۇن يا كۈن چىقىشتىن تاكى كۈن پېتىشقىچە تارتىلغان، ئۈچ كۈمۈش ئوق بولسا، شىمالنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۇلۇغ تۈرك چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئوغۇزخانغا ئېيتىپ بەردى. ئوغۇزخان بۇ چۈشكە ئۇلۇغ تۈركنىڭ بەرگەن تەبىرى ۋە مەسلىھىتى ئاساسلىنىپ، كۈن، ئاي، يۇلتۇز ئاتلىق ئۈچ ئوغلىنى شەرققە، كۆك، تاغ، دېڭىز ئىسىملىك ئۈچ ئوغلىنى غەربكە ئەۋەتتى. ئالتە ئوغلى ئوۋغا بارغان جايلاردا ئۈز ئوقلاپ ژۈرۈپ، ئۇلارنى ئويلىمىغان نەرسىلەرگە ئۇچرىدى. كۈن، ئاي، يۇلتۇز ئاتلىق ئوغۇللىرى يولدىن بىر ئالتۇن يانى تېپىۋالدى. ئۇلار ئالتۇن يانى ئاتىسى ئوغۇز خانغا ئەكىلىپ بەردى. قالغان ئۈچ ئوغلى يولدىن ئۈچ كۈمۈش ئوق تېپىۋالدى، ئۇلارمۇ كۈمۈش ئوقلارنى ئوغۇزخانغا ئەكىلىپ بەردى. ئوغۇزخان ئالتۇن يانى ئۈچكە بۆلۈپ، كۈن، ئاي، يۇلتۇز ئاتلىق ئوغۇللىرىغا بەردى. ئۈچ تال كۈمۈش ئوقنى كۆك، تاغ، دېڭىز ئاتلىق ئوغۇللىرىغا بەردى.

شۇندىن كېيىن ئوغۇزخاقان چوڭ قۇرۇلتاي چاقىردى. خەلقنى، ئەسكەرلىرىنى يىغىپ، مەسلىھەتلىشىپ ئىش ژۈرگۈزدى. ئوغۇز خاقان بۈيۈك يۇرتىنى ئوغۇللىرىغا ئولتاردى. ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا «بۇز ئوقلار» — كۈن، ئاي، يۇلتۇزنىڭ ئەۋلادى، سول يېنىدا «ئۈچ ئوقلار» — كۆك، تاغ، دېڭىزنىڭ ئەۋلادى ئولتاردى. قىرىق كېچە-كۈندۈز توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلدى. ئاندىن كېيىن ئوغۇز خاقان ئوغۇللىرىغا ئېگەللىگەن زېمىننى بۆلۈپ بەردى...

* * *

«ئوغۇزنامە» داستانىنىڭ ئاساسىدىكى سۈرەتلەرنى رەسسام گۈزەل ژۇلفىقارو سىزغان.

يېڭى ژىللىق سوھبەت

ئالىم ئەمگىكىنىڭ يۈكسەك باھاسى

يېڭى ژىل ھارپىسىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى بىر توپ پەن، مەدەنىيەت، سەنئەت خادىملىرىغا پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ پەرمانى بىلەن ژۇقۇرى ئاتاقلار بېرىلدى. شۇلار قاتارىدا سەنئەتشۇناس پەنلىرىنىڭ نامزاتى، پروفېسسور ئەخمەتجان قادىروۋ «قازاقستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن مەدەنىيەت ئەربابى» ئاتىغىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى.

مۇخبىرىمىز س. ئىسكەندەروۋ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇنىڭغا مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ئائىت بىر نەچچە سوئاللار بىلەن مۇراجەت قىلغان ئىدى. گېزىتخانلىرىمىزغا ئەينە شۇ سوھبەتنىڭ تەپسىلاتىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ـ سىزنى ئەڭ ئالدى بىلەن بۇ چوڭ مۇۋاپىقىيىتىڭىز بىلەن گېزىتلىرىمىزنىڭ كوللېكتىۋى نامىدىن تەبرىكلەيمەن.

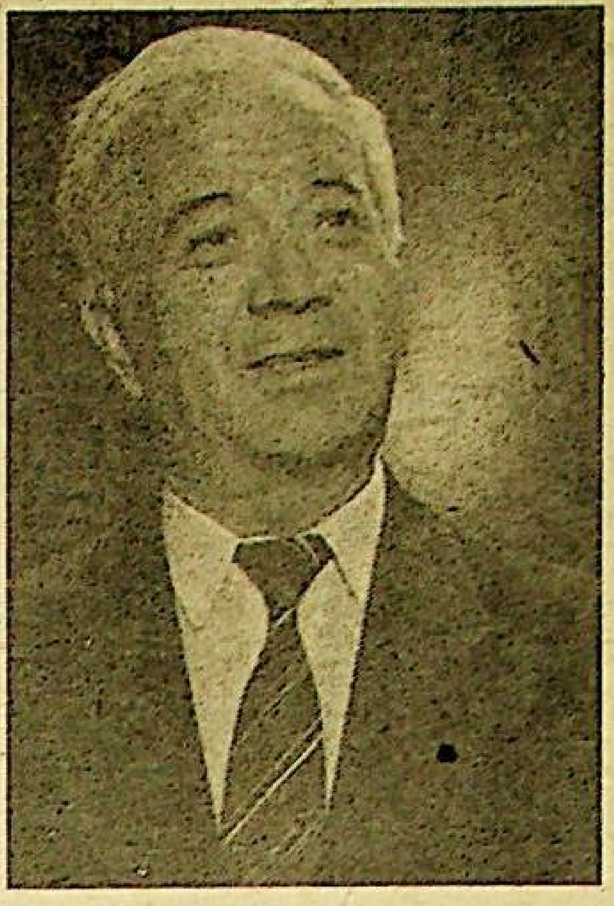

ـ رەخمەت.

ـ تىياتر ئەتقىقاتچىسى دىتىدە بىردىن بىر كەسپىي تىياترىمىز، جۇملىدىن ئۇمۇمىي مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ ھازىرقى تەغدىرى ھەققىدە ئېيتىپ بەرسىڭىز؟

ـ شۇلىسى ئەپسۇسلىنارلىقكى، تىياترىمىز كوللېكتىۋىنىڭ ئۈچ-تورت ژىلدىن بېرى بىناسىز قېلىشى مىللىي سەنئىتىمىز تەرەققىياتىغا زىيانلىق تەسىرنى يەتكۈزمەي قويمىدى. ئەگەر ئۇنىڭ پائالىيىتى ئۇنىڭدىن ئالدىنقى ژىللاردىكى قېلىپىدا داۋام قىلغىنىدا بىر قەدەر ئۇتۇقلارغا قول يەتكۈزگەن بولار ئىدۇق. شۇندىمۇ تىياترىمىز كوللېكتىۋى قول قوشتۇرۇپ ئولتۇرماي، سەنئەتخۇمار خەلقىمىزنىڭ تەلۋىنى قاندۇرۇشتا بار مۇمكىنچىلىكلەرنى پايدىلىنىپ ئىش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ دەلىلى كېيىنكى ئىككى-ئۈچ ژىل ئىچىدە ئۇلار تورغان توختەموۋنىڭ «ئاق يېغىن»، شايىم شاۋايېۋنىڭ «بەش ئەيىپ»، قۇرۋانجان مەنسۇروۋنىڭ «ئومەر مۇھەممەدىي» قاتارلىق درامىلارنى تەييارلاپ سەھنىگە چىقاردى. نۆۋەتتە ئۇلار مەسۇمجان زۇلفىقاروۋنىڭ «ئەخمەت ئەپەندى»، قۇرۋانجان مەنسۇروۋنىڭ ۋېلىۋاي يولداشېۋ ھاياتىغا بېغىشلاپ يازغان درامىلىرىنى سەھنىلەشتۈرمەكتە. تۇراقلىق ئورنى يوق ھازىرقى ئېغىر شارائىتتا قارىماي تىياترىمىز ئارتىستلىرىنىڭ ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىغا ئاپىرىن ئېيتىشقا ئەرزىيدۇ.

جاي-جايلاردىكى سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئۆمەكلىرىنىڭ ئىشىدىمۇ ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا باغلىق سۇسلىشىش، چۈشكۈنلۈك ھالەتلىرى بايقىلىۋاتىدۇ. لېكىن مەكتەپلىرىمىزدىكى سەنئەت كرۇژوكلىرىدا ئەجايىپ تالانتلىق پەرزەنتلىرىمىزنىڭ يېتىلىپ چىقىۋاتقانلىقى ھەممىمىزنى خۇرسەنت قىلىدۇ.

ـ ھەر قاچان تىياتر كوللېكتىۋى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇشىڭىزغا توغرا كېلەمدۇ؟

ـ ئەلۋەتتە، تىياترىمىزدا مېنىڭ باشقۇرۇشىمدا ئىشلەپ كېلىۋاتقان بەدنىي كېڭەش ئەزالىرى ئۇنىڭغا دراماتورگ، يازغۇچىلىرىمىز تەرىپىدىن چۈشكەن ھەر بىر ئەسەرنى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرى ئۇلارنى مۇھاكىمىدىن ئوتكۈزۈپ پەقەت لايىق تېپىلغانلىرىنى تەييارلاشقا تەۋسىيە قىلىمىز. ئەكسىچە ھالەتتە ئەستىقتىن ئوتەلمىگەن ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنمايدۇ. دېمەك بۇنىڭ ئۆزىدىن كورۇنۇپ تۇرۇدىكى، مېنىڭ پائالىيىتىم تىياتر ئىشى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىشلىق. شۇنداقلا قازاق، رۇس تىياترلىرى بىلەنمۇ يېقىن ئەلاقىدا بولۇپ ژۈرىمەن.

ـ ئۆز كەسپىي ساھەڭىزدا قانداق تەتقىقات ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈپ كېلىۋاتىسىز؟

ـ تىياتر سەنئىتى توغرىسىدا ئىلگىرىكى ژىللاردا يازغان 300گە يېقىن ماقالىلىرىم، مونوگرافىيەلىك ئەمگەكلىرىمدىن تاشقىرى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئەشىردىن چىققان «ئۇيغۇر سوۋېت تىياترى تارىخى» ناملىق ئەسەرىم تولۇقتۇرۇلۇشلار بىلەن بۇ كۈنلەردە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدە ئەشىردىن چىقىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

ـ سىزنى كېلىۋاتقان يېڭى ژىل بايرىمىڭىز بىلەن بەبرىكلەيمەن.

ـ رەخمەت، گېزىتلىرىمىز كوللېكتىۋىغا مېنىڭمۇ تەبرىكىمنى يەتكۈزۈپ قويارسىز. كەلگۈسى ئىشلاردا سىلەرگە چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمەن.

ئەستە قالارلىق ژىل بولدى

مانا 1995ـ ژىلمۇ تارىختا قالدى. كېيىنكى ژىللاردىكىدەك 1995ـژىلمۇ جۇمھۇرىيىتىمىزدە ۋە شۇنداقلا دۇنيا مىقياسىدا چوڭ ۋەقەلەر يۈز بەردى. مانا 1995ـ ژىلنى تاماملاپ، 1996ـژىلغا قەدەم تاشلىدۇق. ژىل ئاخىرىدا ئەتراپقا بويىچە قىلىنغانلىقىنى ئىشلاردىن يەكۈن چىقىرىلىدۇ.

بىز ئەينە شۇ مەخسەت بىلەن ئالمۇتا شەھىرى دۆۋىيا مەھەللىسىدىكى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇدىرى شاۋكەت نىياز ئوغلى تومەروۋ بىلەن سوھبەتلەشكەن ئىدۇق. تۆۋەندە بىز، ھورمەتلىك گېزىتخان، ئەينە شۇ سوھبەتتى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىدۇق.

ـ سىز رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى مەكتەپتە 1995ـ ژىلى ئەستە قالارلىق قانداق ۋاقەەلەر يۈز بەردى؟

ـ بىزنىڭ مەكتەپ جۇمھۇرىيەتتىكى ئەڭ چوڭ ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ بىرى دېسەم مۇبالىغە بولماس، شۇنداقلا بۇ خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ، مەدەنىيەت، ئۆزە ۋە باشقا كۆپلىگەن چارە-تەدبىرلىرى بىزنىڭ مەكتەپ بازىسىدا ئوتكۈزۈلۈشى ئەنئەنىگە ئايلاندى. بۇ ھال بىزنى بىر تەرەپتىن خۇشال قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن بىزگە چوڭ جاۋاپكارلىقنى ژۈكلەيدۇ، چۈنكى بىزگە يۈكلەنگەن ئىشەنچنى ئاقلاش ئۈچۈن بىز ھەر تەرەپلىمە ماكتاپ مەمۇل بولۇشىمىز كېرەك.

1995ـژىلى مەكتىۋىمىز ھاياتىدا ئىككى چوڭ ۋاقەە يۈز بەردى. يېقىندا، يەنى 1995ـژىلى 20ـ دېكابىر كۈنى مەكتىۋىمىزدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئىشلار بويىچە دولەت كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان «مىللىي تىللارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ ئاكتۇئال مۇئاممالىرى» دېگەن جۇمھۇرىيەتلىك سېمىنار-كېڭەشمە بولۇپ ئوتتى. مەزكۇر سېمىنار-كېڭەشمىگە جۇمھۇرىيەت مىللىي ئىشلار بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى گ. ۋ. كىم، كومىتېتنىڭ بارلىق ۋىلايەتلەردىكى ۋەكىللىرى، ئالمۇتا شەھەرلىك مائارىپ بولۇمىنىڭ باشلىقى گ.

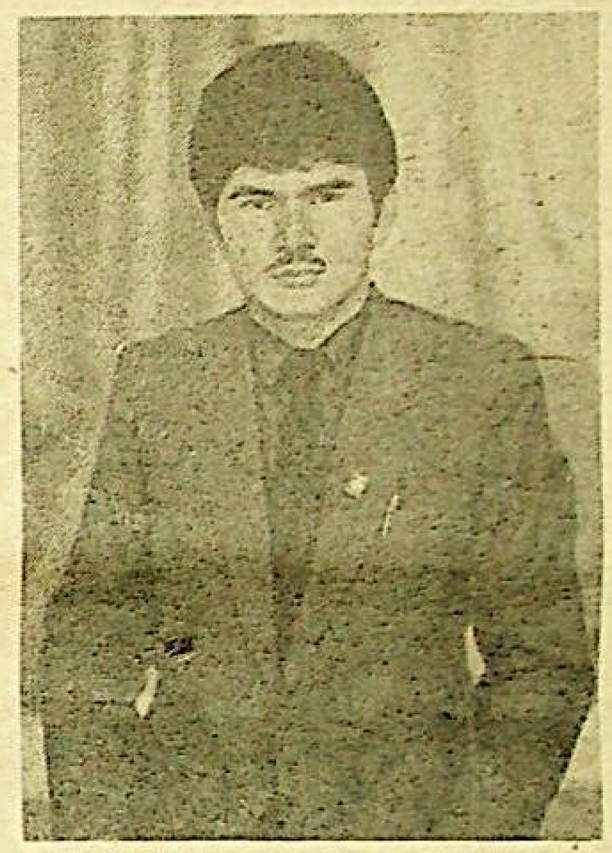

ئىسمايىلوۋا، ئالتاغ ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ز. ئىشانوۋا ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر ئىشتىراك قىلدى.

سېمىنار قاتناشچىلىرى ئۇيغۇر تىلى ئوقۇتۇلۇش دەرىجىسىنى ۋە شۇنداقلا ئۇيغۇر، قازاق، رۇس تىللىرىنى ئوقۇتۇشتىكى ئۆز ئارا ئالاقىنى باھالاشنى مەخسەت قىلغان ھالدا 2 ئۇيغۇر تىلى دەرسىگە ۋە شۇنداقلا 2 ئوچۇق سائەت دەرسىگە قاتناشتى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئىشلار بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى گ. ۋ. كىم، ئالمۇتا شەھەرلىك مائارىپ بولۇمىنىڭ باشلىقى گ. ئىسمايىلوۋا ۋە باشقىلار ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى مۇئەللىملىرى گۇلباھار ھاشىموۋا، ئالىمجان ئاۋامۇسەلىموۋ، گۇلبەھرەم مولوتوۋا، گۇلبەھرەم ئىبلەمۇۋالارنىڭ دەرس ئوتۇش ماھارىتىگە ژۇقۇرى باھا بەردى ۋە شۇنداقلا مەزكۇر سېمىنار-كېڭەشمىگە ياخشى ھەم ئەتراپلىق تەييارلىق كورگەنلىگى ئۈچۈن مەكتىۋىمىزنىڭ پۈتكۈل پېداگوگلار كوللېكتىۋىغا تەشەككۈر ئىزھار قىلدى.

گ. ۋ. كىم كېڭەشمىدە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ كوپ مىللەتلىك مەملىكەت ئىكەنلىگىنى، مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىك ۋە ئۆز ئارا دوستلۇقنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىگىنى تەكىتلەپ، بىزنىڭ مەكتىۋىمىزنىڭ پائالىيىتىگە، مۇئەللىملەرنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم بېرىش

ئىشىغا، شۇنداقلا مەكتىۋىمىزنىڭ زېھنەتلىنىشىگە ژۇقۇرى باھا بەردى. ئۇ مەكتەپ پائالىيىتىدە پەيدا بولىدىغان ھەر قانداق مۇئاممالارنى ھەل قىلىشقا ياردەم قىلىشقا ۋەدە قىلدى. ئەندى ئالمۇتا شەھەرلىك مائارىپ بولۇمىنىڭ باشلىقى گ. ئىسمايىلوۋا ئىككى سىنىپقا پارتا ئېلىپ بېرىشنى ۋەدە قىلدى. ئەگەر بىر سىنىپنى پارتا بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن 1000 ئاقش دوللىرى كەتسە، بۇ بىز ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىگى ئۆزلىگىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا جۇمھۇرىيەت مىللىي ئىشلار بويىچە دولەت كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ن. ئالوگىنوۋا مەكتىۋىمىزنى مېتودىكىلىق كىتاپلار ۋە كورنەكلىك قوراللار بىلەن تەمىنلەشكە يېقىندىن ياردەم بېرىدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ئەندى 1995ـ ژىلى يۈز بەرگەن ئىككىنچى ئەستە قالغىدەك چوڭ ۋاقەە شۇكى، مەكتىۋىمىزدە چوڭ سپورت زالى بار. 1991ـژىلى ئەينە شۇ سپورت زالغا مەكتىۋىمىز ئوقۇغۇچىلىرى ۋە شۇنداقلا ئەتراپتىكى مەھەللە-مىكرورايونلار ياشلىرىنىڭ مەشىقلىنىشى ئۈچۈن «لاچىن» سپورت كلۇبى قۇرۇلغان ئىدى. بىز ھامىيلىق قىلغۇچىلار ياردىمى بىلەن سپورت زالىنى زامانىۋىي ھالغا كەلتۇردۇق. مەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ درۇژبىلىق ئىنىلىرىمىز ئا. مۇخلىسوۋقا 1000 ۋە ن. ئازنىباقىيېۋقا 500 ئاقش دوللىرى ئىئانە قىلغانلىغى ئۈچۈن تەشەككۇر ئېيتماقچىمەن. سپورت زالىنى زېنەتلەشتە رەسساملىرىمىز ئە. مەمەتباقىيېۋ، م. ئابدۇللايېۋ، ر. ئابدۇلىلمىن، م. ئاۋاموۋلار كوپ كۈچ چىقاردى.

ـ1995ـ ژىلى 20ـنويابىر كۈنى سپورت زالىنى ئەنتەنىلىك ئېچىش مەراسىمى بولۇپ ئوتتى. مەراسىمغا شەھەرلىك سپورت كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئىنىباسار، ئالتاغ ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ز. ئىشانوۋا، باشقا رەسمىي شەخسلەر، شۇنداقلا كاراتې بويىچە دۇنيا چېمپىونى ز. توختىيېۋ، كاراتې بويىچە قازاقستان ۋە ياۋروپا چېمپىونى غ. توختىيېۋ، سپورت ماستېرى، بوكسچى ھ. ئاقژولوۋ ۋە باشقا ئاتاقلىق سپورتچىلار ئىشتىراك قىلدى. ياش سپورتچىلىرىمىزنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن «لاچىن» سپورت كلۇبى زاكىر توختىيېۋ نامىدىكى «لاچىن» سپورت كلۇبى بولۇپ ئۆزگەرتىلدى. بۇ ئەلۋەتتە خەلقىمىزنىڭ پەخرى ز. توختىيېۋقا بىلدۇرۇلگەن چوڭ ھورمەتتۇر.

مەزكۇر سپورت كلۇبىدا ز. توختىيېۋنىڭ يېقىن سەپداشلىرى ھوسمان ئاقژولوۋ (بوكس)، غوپۇر توختىيېۋ (كاراتې)، شوھرەت ئومەروۋ (ئۇشۇ ساندا) بالىلار بىلەن مەشقلىنىدۇ. سپورت كلۇبىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئەلىستان ئۇزاربېكوۋ سايلاندى. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا گورنىي-گىگانت مەھەللىسىدە، شەھەردىكى 122 ۋە 141 ـ مەكتەپلەردە ۋە ياركەنتتە سپورت كلۇبىمىزنىڭ شوبىلىرى ئېچىلدى.

سپورت كلۇبىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمىغا جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى ۋە كوپلىگەن تىجارەتچىلەر قاتناشتى. سپورت كلۇبىنى زامانىۋىي جابدۇقلار بىلەن جابدۇش ئۈچۈن تىجارەتچىلەر ئادىلجان زەيناۋدىنوۋ 1000 دوللار، زۇنۇن ئابدۇراسۇلوۋ (تۈركىيە) 2000 دوللار، شوھرەت 1000 دوللار ئىئانە قىلدى.

1995ـژىلى 38 ئوقۇغۇچى مەكتەپ پۈتەردى، ئۇلاردىن 15شى ھەرخىل ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا، جۈملىدىن4بالا قاھىرە ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتى. بۇ بىز ئۈچۈن چوڭ شەرەپ ئەلۋەتتە.

مەكتىۋىمىزنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئىختىيارى ئىئانە قىلغۇچىلارمۇ بار. مەسىلەن يېقىندا تىجارەتچى ئىنىمىز ئەخمەتجان خىزىرباييېۋ 32 مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلدى. مەن موشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ موشۇ ئېغىر ئىختىسادىي دەۋرىدە بىزنى ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن قوللاپ كېلىۋاتقانلارغا بارلىق پېدكوللېكتىۋ ۋە شەخسەن ئۆز نامىمدىن سەمىمىي تەشەككۈر ئېيتىشنى خالىغان بولار ئىدىم. مەن شۇنداقلا «يېڭى ھايات» گېزىتخانلىرىنى يېڭى ژىل بايرىمى بىلەن تەبرىكلەيمەن، يېڭى ژىل ھەممىز ئۈچۈن ئۇتۇقلار ژىلى بولسۇن.

سوھبەتلەشكەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز يا. سابىتى.

قىرغىزستان خەلقلىرىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىينى ئوتكۈزۈش توغرىلىق

يېقىندا جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋنىڭ قىرغىزستان خەلقلىرىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىينى ئوتكۈزۈش توغرىلىق پەرمانى ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدا قۇرۇلتاينىڭ قىرغىزستان خەلقىنىڭ بىرلىك-ئىتتىپاقىنى ۋە مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ مۇستەھكەملەشكە، قىرغىزستان خەلقىنىڭ تەركىۋىگە كىرىدىغان بارلىق مىللەت ۋە ئېلەتلەرنىڭ مەنىۋىي بايلىقلىرى ۋە ئەنئەنىلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ھەم ئۆز ئارا بېيىتىشقا ھەر تەرەپلىمە يار دەم بېرىش مەخسىتىدە ئوتكۈزۈلىدىغانلىغى تەكىتلەنگەن. پەرماندا شۇنداقلا قىرغىزستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسى كېڭىشىنىڭ مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى قاراش، جەمىيەتنىڭ مەنىۋىي قۇرۇلمىسىنى مۇستەھكەملەشنىڭ مۇئەممالىرىنى مۇھاكىمە قىلىش، قانۇن ۋە تەرتىپ-ئىنتىزامنى چىڭىتىش، خەلقنىڭ ياراتقۇچىلىق كۈچ-قۇدرىتىنى ئىختىسادىي يۈكسىلىش مۇۋاپپەقىيەتلىرىگە سەپەرۋەر قىلىش ئۈچۈن 1996ـ ژىلى 10ـفېۋرال كۈنى بىشكېك شەھىرىدە قىرغىزستان خەلقىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىينى ئوتكۈزۈش توغرىلىق مۇراجىتىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش قەيت قىلىنغان.

پەرمانغا بىنائەن قىرغىزستان خەلقىنىڭ ئىككىنچى قۇرۇلتىينى ئوتكۈزۈش بويىچە تەشكىلىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، رېگىئونلاردىن، جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەردىن، مىللىي-مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن دېلېگاتلار كورسىتىلگەن. دېلېگات بولۇپ كورسىتىلگەن دولەت ۋە جەمىيەت ئەرباپلىرى، سىياسەتچى ۋە ئىختىساتچىلار، ئالىملار ۋە يازغۇچىلار، قېرىنداش مىللەتلەر مىللىي-مەدەنىيەت بىرلەشمىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى قاتارىدا ئۇيغۇر ئوغلى-قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇرلار ئاسسوتسىياسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى ئىلدان ئابدۇللا ئوغلى ئاباسوۋمۇ بار. بىز ئۇنىڭ كېلەچەكتىكى ئىشلىرىغا چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).
بىشكېك شەھىرى.
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

ئابدۇخالىق ماخمۇت

ھەجەپ ئەمەس

(يالغانغا يات ھەجۋىيە)

— دادا، دادا، يېڭى گېزىت چىقىپتۇ، مانا...

ئەتە تورت بالام يەيدىغان ئىككى نانىنىڭ پۇلىنى قەيەردىن، قانداق قىلىپ تېپىشنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم، تالادىن ژۈگرەپ كىرگەن ئوغلۇم دىققىتىمنى بولۇۋەتتى.

— ۋوي، پۇلى نەنىڭ پۇلىغا ئالدىڭ؟— دەۋەتتىم، ئاخشام ژۇيۇپ قويغان كوينىكى قۇرۇمىغاللىقى سەۋەپلىك، بۇگۇن مەكتىۋىگە بارالمىغان ئوغلۇمدا پۇل بار ئوخشايدۇ، دېگەن ئۇمۇتۋارلىق بىلەن.

— سېتىۋالمىدىم، دادا! ھېلىقچۇ، ھېلىقى ئادەم بەردى.

— يالغان ئېيتما! ھازىر بىكارغا گېزىت ئەمەس، سالام بېرىدىغان «ھېلىقى» ئادەم يوق، ئوغلۇم.

— ئېمىشكە، دادا. ھېلىقچۇ، «تەمبىر» دەيسىلەرغۇ...

— ھە، ھوسمان تەمبىر دېمەمسەن؟! ئۇنداقتا بۇنىڭدا بىر گەپ بار،— دېدىمدە، ئىككى بەتلىك سامان قەغەزدىكى يازمىشلارغا كوز ژۇگەرتىشكە باشلىدىم.

گېزىت دەپ ئاتالمىشنىڭ بىسمىللاسى «ھۆددىۋى ئالەم گادايلىرى، بىرلىشىڭلار!» دىن باشلىنىپتۇ. گېزىتنىڭ نامى «گادايلار نىداسى» ئىكەن. تۇۋا، «كانايغا يوق، سۇنايغا نەدە؟» دېمەكچى، جېنىنى باقالمايۋاتقان بۇ گادايلار نەنىڭ پۇلىغا گېزىت چىقاردىكىن-ھە! سوئالىمغا جاۋاپ چىقىپ قالار، دېگەن خىيالدا «سېپىمىز ئۇلۇق، سۇپىرىمىز قۇرۇق» سەرلەۋھەلىك باش ماقالىغا ئالدىراپ-تېنەپ كوز ژۇگەرتىپ چىقتىم.

مەلۇم بولۇشىچە، گېزىت تىلەمچىلەر بەرگەن ئىئانە ھېساۋىغا نەشىر قىلىنىپتۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن تەھرىرات تىلەمچىلەرنى تەقىلىمىگەن ساقچىلارغا، دارامەت سېلىغى ئالماي، ئاھايىتى چوڭ كەڭچىلىك قىلىپ كېلىۋاتقان دولەت سېلىق مەھكىمىسى خادىملىرىغا مىننەتدارچىلىق بىلدۇرۇپتۇ.

ئىككىنچى بەتنى شۇنداقلا ئېچىشىمغا كوزۇمگە چېلىققىنى «گاداي-95» خەلىق تالانتلىرى كونكۇرسى «ھەققىدىكى ئېلان بىلەن ئۇنىڭ مۇكاپىتى بولدى. ھوسمان تەمبىر شۇنىڭ ئۇچۇن بۇ گېزىتنى ماڭا كىرگۇزۇپتۇ-دە، دەپ قويدۇم ئىچىمدە.

مېنى ئوزىگە جەلىپ قىلغىنى، خۇسۇسەن ئۇنىڭ مۇكاپىتى بولدى. بىر 1-دەرىجىلىك مۇكاپات— بىر قارا بولكا؛ ئىككى 2-دەرىجىلىك «پولىيوت» سىگارېتى، ئۇچ 3-ئورۇنغا بىر قۇتىدىن سەرەڭگە مۇكاپىسى تەسىس قىلىنىپتۇ.

شۇ مەھەل نى-نى ئادەملەر سىماغولۇق بالىسىغا تەرلەپ-پىشىپ، كۆتلەپ نوۋەتتە تۇرۇپ، ماشىنىغا يەتكىدەك پۇللىرىنى قويۇپ، ئەتىدىلىكنە سەرەڭگىگە چۇشلۇق قىسمىنى ئالالمايۋاتقان ژۇرگىنىگە قارىغاندا، ئاخشا ئېيتىپ، بىر بولكا نان ئالسام، نەدە تۇرۇپتۇ، دېگەن ئۇمۇتۋارلىق ئىسكەنجىسىگە ئەسىر بولۇپ قالدىم.

— ئاۋازىڭىز بولسا بار، دۇتارنى چالالايسىز، شۇنداق تۇرۇغلۇق، ئېمىشقە كونكۇرسقا قاتناشماسلىقىڭىز كېرەك؟!— ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئايالىم مېنى كۇش-كۇشلەشكە باشلىدى،— ھېچ بولمىغاندا 2-ئورۇننى ئېلىپ، بىر پاچكا سىگارېت ئالىسىزمۇ نەدە تۇرۇپتۇ. بىر يەرلەرگە بارغاندا يانچۇقىڭىزغا خەخقە كورۇنگىدەك قىلىپ سېلىپ قويسىڭىز، ئوزىڭىزمۇ ئابرويىغۇ...

— گەپلىرىڭغۇ راست، خوتۇن،— دەيمەن جۇرئەتسىزلىك بىلەن،— بىراق كونكۇرسنىڭ شەرتى بەك ئېغىر ئېكەن ئەمەسمۇ!

— ۋىيەي، ۋىيەي، مونۇ ئەقىلسىزنىڭ گېپىنى؟!— ئايالىم كوكەپ كەتتى.— «ئاقىقا چىقمۇغۇنچە، دولانە قايدا...». ئۇندىن قالسا، ئەشۇ شەرتنىڭ ئېمىسى قىيىندەك؟

— ئېمىسىمىش، ھە! ھوي، خوتۇن، بىلەمسەن، كونكۇرسقا قاتنىشىمەن دېگەن ئادەم گاداي- ئامرائىلىقنى ئىپادە قىلىدىغان، لېكىن ئاخشا قىلىپ ئېيتىلمىغان بىر كۇپلېت خەلىق قوشىقىنى تېپىپ، ئۇنىڭغا ئوزى ئىجات قىلغان بىر كۇپلېتنى قوشۇپ، «روزىلەم» دېگەن خەلىق ئاخشىسىنىڭ ئاھاڭىغا سېلىپ ئېيتىپ بېرىدىكەن ئەمەسمۇ!

— ھە، ئېمە بوپتەك؟

— ئەسناغىپۇرۇللا! ۋوي، ماڭا قارا، خەلىق قوشىقىنىغۇ بىر ئېمە قىلارمەن. ئەندى ئۇنىڭغا جالايدىغان ئىككىنچى كۇپلېتنى نەدىن تاپىمەن؟ ماڭا ئۇنى كىم يېزىپ بېرىدۇ.

— دېگىنىڭىزنى قاراڭ-ھە! باشلىغىنى ماخاپ داستان يېزىپ، ئىشقا ئورۇنلىشىۋالغان ھېلىقى شائىرچىقىڭىز بارغۇ. شۇنىڭغىلا دەڭ!

— ۋاھ، تاپقان ئادىمىڭنى قارا، خوتۇن! قېرى خوشنىسىنىڭ ئارمىيەدىكى ئوغلىغا سالام خەت يېزىپ بېرىپ، قەغەز بىلەن سىياسىنىڭ ھەققىنى ئوندۇرۇپ ئالغان ئوغۇل بالا، ئۇ...

— ئۇنداق بولسا...

— بولدى، بولدى،— قارىسام ئايالىم گەپنى ئاچلاۋېرىدىغان. شۇ سەۋەپ خۇلاسىسىنى چىقىرىۋەتتىم،— بولدى، كونكۇرسقا قاتنىشىمەن!

* * *

ئەلقىسسە، تورت ئاي ئىچىدە تورت مىسرا قوشاق توقۇپ، ئۇنى خەلقىنىڭگە جالىدىم-دە، كونكۇرس سەھنىسىدە ھازىرۇ- نازىر بولدۇم:

«مەن ئوزەم ژىتىم بالا،
باللىرىمنىڭ ئەگلى يوق.
ئاندا-ساندا ئون تېپىپ،
ئەگلەكنى ئاپسام، ئەگنى يوق.
ئاللا، ئاللا، روزىلەم،
ماڭا كەلگەن دەرت- ئالەم».
ئەگنى تېپىپ، خېمىر قىلسام،
پىشىرىشكە ئوتۇن يوق.
ھامام كورمەس ئۇچۇمىز،
ژۇيۇنۇشقا سوۋۇن يوق.
ئاللا، ئاللا، روزىلەم،
بىزگە كەلگەن دەرت-ئەلەم!

ئاخشىنى تاماملىۋېدىم، زالنىڭ ئىچىنى گۇلدۇراس چاۋاك سادالىرى كوتىرىۋەتتى. قارىسام، توختايدىغاندەك ئەمەس. باشقۇرغۇچىنىڭ دەۋىتى بىلەن ئىككىنچى قېتىم باشلىۋېدىم، زالدىكىلەرنىڭ ھەممىسىلا ماڭا جور بولۇپ كەتتى.

بىراق، ئەپسۇسكى، بىزنى تىڭشىغۇدەك ئادەم يوق. تىڭشىغۇچىنىڭ قالمىسا، ئاخشاڭنىڭمۇ قەدىرى بولمايدىكەن. كىم بىلىدۇ، دەيمەن ئوزەمگە ئوزەم تەسەللى بېرىپ، زامان شۇنداقلا بولسا، ئالدىمىزدىكى «گاداي-96» كونكۇرسىدا بۇ ئاخشىنى مىللىونلار ئېيتار! شۇ چاغدا ئۇنى تىڭشايدىغانلار چىقىپ قالار «ئائۇمۇتشەيتان»، چىقىپ قالسا، ھەجەپ ئەمەس...

جەزىرە بۇرھانوۋا

قەلب يارىسى

(بولغان ۋاقە)

بەزى چاغلاردا ئىشقا ماڭغىنىمدا ياكى ئىشتىن قايتقان ۋاقىتلىرىمدا كىچىك قىزنى يېتىلەپ ژۇرىدىغان ئاتمىش ياشلار ئەتراپىدىكى چىرايلىق، پاكىزە كىيىنگەن ئانىنى ئۇچرىتىپ قالىمەن. ئۇنىڭ بىلەن كوپىرەك ئۇچراشقانلىقىم ئۇچۇنمىكىن، تونۇشۇپ، سالاملىشىدىغان بولۇپ قالدۇق.

چېچىغا ئاق بانتىك تاقىغان، قولىدا گۇلدەستە تۇتقان قىزنى يېتىلىگەن گۇلسۇم ھەدەمنى بىرىنچى سېنتەبىردە مەكتەپتە ئۇچراتتىم. مەنمۇ ئۇنجا نەۋرەمنى مەكتەپكە ئەكەلگەن ئېدىم. بىز بۇگۇنكى بىلىم كۇنى بىلەن باللىرىمىزنى تەبرىكلەشتۇق. باللار سىنىپ-سىنىپ بويىچە سەپكە تۇرغاندا، قارىسام گۇلسۇم ھەدەمنىڭ قىزى ۋېنىرەم بىلەن مېنىڭ نەۋرەم روستەم بىر سىنىپقا توغرا كەپتۇ. بىز ئانىلار خوشال بولۇشتۇق...

دەسلەپكى قوڭغىراق چېلىندى. باللار سىنىپلىرىغا ئوز مۇئەللىملىرى بىلەن كىرىپ كەتتى. مەن گۇلسۇمھەدەم بىلەن بىللە قالغان پەيتتىن پايدىلىنىپ:

— گۇلسۇمدە، نەۋرىڭىز قىزىڭىزنىڭمۇ، ئوغلىڭىزنىڭمۇ؟ —دەپ سوراپ قالدىم. ئۇ چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىۋېلىپ:

— ئوغلۇمنىڭ قىزى، بىراق ئوغلۇم يوق،— دېدى مۇڭلىنىپ، ئاندىن ئۇزۇن ھېكايىغا چۇشۇپ كەتتى.

بىزنىڭ ئائىلىمىزمۇ ھاراقخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتىدىن ۋەيران بولغان ئائىلىلەرنىڭ بىرى. قويۇڭچۇ، بۇ ھاراق دېگەنىڭ كاساپىتىدىن قانچە — قانچە ئاتا-ئانىلار زار قاخشاپ، قانچە-قانچە باللار ژىتىم بولۇۋاتىدۇ. مەيىپ تۇغۇلۇۋاتقانلارچۇ، شۇلارنى ئويلىسام، ژۇرىكىم پارە-پارا بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ھاياتتا ئادەمنىڭ بېشىغا كەلگەن دەرتلەردىن ھېلىمۇ ئورە ژۇرۇدىكەن كىشى.

ئائىلىمىزدە مەن، يولدىشىم ۋە بىر ئوغۇل، بىر قىزىم— تورت جان ئېدۇق. قىزىم ئالىي ئوقۇشلارنى تاماملاپ، تۇزۇمۇشقا چىقىپ، ئوز تىرىكچىلىگى بىلەن، ئۇنىڭدىن غېمىم يوق.

ئامما ئوغلىمىز ئىلھامجان بىز ئاتا-ئانىسى كۇتكەندەك ئوسمىدى. ئارزۇ-ئۇمۇتلىرىمىز، ئېقىدىلىرىمىزنى شامالغا ئۇچارتىۋەتتى. ئۇ 9-سىنىپنى تاماملىغاندىن كېيىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالىمىدى. سوزىمىزنى تىڭشىماي، تۇرلۇك ئىشلاردا ئىشلەپ ژۇردى. شۇ جەرياندا ھاراققا ئۇگىنىۋالدى. دەسلەپ يوشۇرۇن ئىچىپ ژۇرۇپ، كېيىن ئاشكارە ئويگە مەس بولۇپ كېلىدىغانلىقنى چىقاردى. دادىسى بىلەن ئىككىمىز قاتتىق ئېيتىپمۇ، يومشاق ئېيتىپمۇ قالدۇرالمىدۇق. ئويلەنسە تۇزىلىپ قالار دەپ، ئوزى خالىغان قىزنى ئېلىپ بەردۇق. بالام كونا ئادىتىنى تاشلىماي، ئىشتىن قايتقاندا ئويگە سەنتۇرۇلۇپ كىرىپ كېلىدۇ، كېلىنىم بولسا، ئويگە كەلگەندە ئىچسۇن دەپ ئالايتەن ھاراق ئېلىپ قويىدىغان، ئىككىسى «مەدەنىيەتلىك ياشلار» بولۇپ ئەڭ قىزۋالدىغان قىلىقنى چىقاردى. خولۇم-خوشنىلارنىڭ ئالدىدا باش كوتىرەلمەس بولدۇق. ئارىدا نەۋرىلىكمۇ بولدۇق. لېكىن باللارنىڭ دادىسى ئۇيۇقسىز قازا بولۇپ كەتتى.

ئوغلۇمغا كېچە-كۇندۇزلەر ئېسەت قىلىپ، ھاراقنى تاشلاش توغرۇلۇق ئېيتىمەن، كېلىنىمگە «سىزنىڭ ئويىڭىزلى ئاتلاپ قالا، سىز ئېيتىڭ، ھاراق ئىچمىسۇن» دەپ ژىغلاپ، يالۋۇرغان كۇنلىرىم قانچە. بىراق كېلىنىم:

—سىزنىڭ پۇلىڭىزغا ئىچمەيدىغۇ،— دەپ مەن بىلەن جاۋاپلىشىپ، سىلكىپ مۇۋەتكەن چاغلىرى بولدى. خوشنىلارغا مېنى يامانلاپ: «ئىلھامنىڭ ئاپىسى پۇل دېسە ئولىدۇ، دۇنياغا بىرلا كەلگەن ئادەم ئويناپ-كۇلمەي ئېمە قىلىدۇ، ئىلھامنىڭ دادىسىدىن قالغان ماشىنا، پۇل بار» دەپ داۋراڭ ساپتۇ.

بىر كۇنى ئويدە قالداقتۇ ئىشلار بىلەن بەنت بولۇپ قالغان ئېدىم. بالام يەنە مەس ۋە ئاچچىغى بىلەن كىرىپ كەلدىدە:

— ئەكە، ماشىنىنىڭ ئاچقۇچىنى، ئاسيە ئىككىمىز تويغا بارىمىز،— دەپ تۇرۇۋالدى.

— ھەي بالام، ئوزەڭ ئاران يەر دەسسەپ تۇرۇۋسەن، قانداق ماشىنا ھايدايسەن، نەچچە قېتىم خەتەرگە ئۇچراپ، ھېلىمۇ ئامان قالغىنىڭنى يادىڭدىن چىقاردىڭمۇ، ساق ۋاقتىڭدا ھايدىساڭچۇ،— دەپ ئاچقۇچنى بەرمەسكە تىرىشتىم. كېلىنىم ئوغلۇمنى دەي-دەيگە سېلىپ:

—زادى ئاناڭ سېنىڭدىن ھەممىنى ئايايدۇ، ساڭا بەرمىگىنى بىلەن قىزىغا بېرىدۇ،— دەپ بالامنىڭ غەزۇۋىنى كەلتۇردى. شۇ چاغدا بالام ماڭا تىكلىپ:

— راستىنلا ئاچقۇچنى بەرمەمسەن؟!— دەپ تۇرۇۋالدى.

— بەرمەيمەن، دېدىم، بەرمەيمەن،— دەپ ۋاقىرىدىم. لېكىن يەنە ئانا دېگەن چىدىمايدىكەن، ياخشى سوزلەرنى قىلىپ، يالۋۇردۇم، ئۇلار مېنى چۇشەنمىدى.

— ماشىناڭنى چېكەڭگە تاڭ، قىزىڭغا بەر!— دەپ ئىشىكنى جالاققىدە يېپىپ، ھەر ئىككىسى ئوز خانىسىغا كىرىپ كەتتى. كوڭلۇم غەش بولۇپ، «خەپ، دادىسى بولغان بولسا، مېنى مۇنچىۋالا بوزەك قىلغۇزماتتى» دەپ ئويگە كىرىپ، ئۇن سېلىپ ژىغلىدىم...

قاراڭغۇ چوشۇپ قالغان مەزگىل ئېدى. تالاغا چىقاي دەپ ئىشىكنى ئىشتەرسەم، ئېچىلمىدى. سىرتىدىن تاقاپ قويۇپتۇ...

تاڭ سەھەردە دېرىزىدىن ئاستا چوشۇپ، ھويلىغا چىقتىم، بىرى «باغ تەرەپكە قارىغىنا» دېگەندەك قىلىپ قالدى. شۇنداقلا قارىسام، ئالمىنىڭ پوتىغىدا ئۇزۇن بىر قارا نەرسە ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. خىيالىمدا ھېچ نەرسە يوق. يېقىن كېلىپ قارىسام، قايسى كوزۇم بىلەن كورەي، بالام- ئىلھامجىنىم ئېسىلىۋاپتۇ. جېنى ئاللىقاچان چىقىپ، تېنى قېتىپلا قاپتۇ. بېشىمغا ئاسمان دۇم كومرۇلۇپ چۇشكەندەك ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن... ھوشۇمغا بىر كېلىپ، بىر كېتىپ ئاۋازىمنىڭ بارىچە دات-پەريات ئۇرۇپ ژىغلىغىنىمنى بىلمەن.

تاڭ سەھەردىكى نالەمنى ئاڭلىغان خولۇم-خوشنىلار ئويقىسىدىن چوچۇپ ئويغىنىپ، ژۇگرىشىپ كىرىشتى. ئولگەننىڭ ئۇستىگە تەپكەندەك، بىر چاغدا كېلىنىم چىقىپ:

— ھەممىنى قىلغان موشۇ، ئانا بولماي ئول، ئەندى ماشىناڭنى چېكەڭگە تاڭ،— دەپ ماڭا ئېسىلدى...

ئانا مولچاقتەك كوز ياشلىرىنى توكۇپ، ئوكسۇپ-ئوكسۇپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى،— ژىغلاپ —قاخشاپ بالامنىڭ ژىلىنى ئوتكەزدۇق، قاغىش تەككۇر كېلىنىم شۇنى كۇتۇپ تۇرغاندەكلا، ئوينى بولۇۋېلىش ئۇچۇن مېنى سوتقا بەردى. ئۇ سوت ئالدىدا؛

—ئوغلۇم كىچىك، ئۇنى ئوزەم باقىمەن، چوڭ قىزىمنى قېيناتام باقسۇن، ئىككىسىنى باقالمايمەن،— دېدى. خۇدايىمنىڭ بۇ بەرگىنىگە رازى بولدۇم. سوت ئويىمۇ بولۇپ، ئىككى ئېغىزلىق ئوي ماڭا تېگىشلىك بولدى. ئىككى ئېغىز ئوي ئاشخانىسى بىلەن كېلىنىمگە تەگدى. كېلىنىم ئويگە باشقا بىرىنى ئەكىرىۋالغاندىن كېيىن، ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن ئولگەن بالام كوز ئالدىمغا كېلىپ، قازچە تۇن-كېچىلەر ئاھ ئۇرۇپ چىقتىم. ئادەم بالىسى دەرت-ئەلەمگە ئولمەيدىكەن... «بالام،— دەيمەن، يەنىدە يالغۇز قالغاندا،— ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن ئوزەڭنى ھالاك قىلدىڭ، ئاتاڭ بىلەن باللىرىڭنى ۋەيرانچىلىقتا سالدىڭ! ئايالىڭمۇ بىر ئەرگە تېگىۋېلىپ سېنى ئۇنتۇدى»— دەپ بالام ئېسىلىۋالغان ئالما دەرىخىنى قۇچاقلاپ ژىغلايمەن. ئامال قانچە، ئەندى ھېچ قايسىسى ئورنىغا كەلمەيدۇ.

مېنىڭ شۇ ئېغىر كۇنلەردە بارغانچە جۇدەپ، قۇرۇپ كېتىپ بارغانلىقىمنى كورگەن قىزىم بىلەن كۇيوغلۇم بىر كۇنى:

— ئاپا، ۋېنېرەم ئىككىڭلار بىزنىڭ قېشىمىزغا كوچۇپ بېرىڭلار!— دەپ تۇرۇۋالغاچقا شۇلارنىڭ دېگىنىنى قىلدىم. مانا شۇندىن بېرى قىزىمغا ھەمرا بولۇپ ياشاۋاتىمەن نەۋرەم مەكتەپ يېشىغا تولۇپ، بوگۇن بۇ بىلىم جايىغا ئوزەم ئەكەلدىم، قاراڭ،— دېدى گۇلسۇم ھەدەم. ئاڭغىچە باللارمۇ سىنىپلىرىدىن چىقتى. ھوسنىدە خوشاللىق، تەبەسسۇم يېغىپ، ئالدىغا كەلگەن نەۋرىسىنى قۇچاق يېيىپ، بىرىنچى قەدىمىنى مۇبارەكلەپ باغرىغا باستى گۇلسۇم ھەدە بىر دەقىقە غەم-قايغۇلىرىنى ئۇنتۇپ. مەن قەلبىدە پەرزەنت يارىسى بار بۇ ئانىغا ئېچىنىپ، ئوزەمنى ئاران-ئاران تۇتۇپ تۇرالدىم...

خۇش خەۋەر

مېنېجمېنت بويىچە تۇنجا مۇتەخەسسىس

ياۋروپا ئەللىرى بىرلەشمىسى تى- جارەتچىلىرىنىڭ تەشەببۇسى بويىچە 1994-ژىلى نويابىردىن 1995-ژىلى ئاۋغۇستقىچە فرانسىيە بىلەن بېلگىيە دە سابىق س س س رنىڭ ئالتە جۇمھۇ رىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى مېنېجمېنت مۇ- تەخەسسىسلىكىنى ئېگىلەش ئۈچۈن ئوقۇغان ئېدى. بۇ ئوقۇشقا چۈشۈش ئۈچۈن 1994-ژىلى جىددىي كونكۇ- رس بولدى. ئۇنىڭ شەرتلىرىنىڭ بى- رى- ئىنگلىز ياكى فرانسۇز تىلىنى مۇكەممەل بىلىشتىن ئىبارەت ئېدى.

قازاقستاندىن چەت ئەلدە ئوقۇش ئۈچۈن تاللاۋېلىنغان 10 ئادەم ئىچى- دە ئۇيغۇر ژىگىتى خەمىت ھەمرايېۋ مۇ بار ئېدى.

1995-ژىلى 15-16-دېكابىر كۈ نلىرى تاشكەنت شەھرىدە مەركىزىي ئاسىيا دولەتلىرى- يەنى قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبەكستان جۇمھۇر يەتلىرىدىن چەت ئەلدە ئوقۇپ كەل- گەنلەرنىڭ مېنېجمېنت مۇتەخەسسىس لىكى بويىچە دىپلوم ھىمايە قىلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. ئۆزبەكىس- تان دولەت ئىختىسات ئۇنىۋېرسىتېتى دا ئوقۇش پۈتەرگەنلەر گېرمانىيە، ئاۋسترىيە، بېلگىيەنىڭ يېتەكچى مۇ- تەخەسسىسلىرى ئالدىدا دىپلوم ھىما- يە قىلدى.

خەمىت ھەمرايېۋ مەدە ئەللىرىدە يا شاۋاتقان ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تۇنجا قېتىم مېنېجمېنت بويىچە ياۋروپا دىپلومىنى ئالدى. ئەندى خ. ھەمرا- يېۋ ئالىي ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئو قۇش ئورۇنلىرىدا مېنېجمېنت بويى- چە دەرىس بېرىشى مۇمكىن بۇنىڭ- دىن تاشقىرى ئۇ سودا مېنېجمېنتى مۇتەخەسسىسلىكى بويىچە چەت ئەل فىرمىلىرىدا ئىشلەش ھوقۇقىغا ئىگە.

مېنېجمېنتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ياۋروپا فوندى ۋەكىللىرىنىڭ تەكىت- لىشىگە قارىغاندا، مەركىزىي ئاسىيا ئە للىرى ۋە دىپلوم ئالغان مۇتەخەس- سىسلەر بىلەن بۇ ساھادا ھەمكارلىق- نى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن مەبلەغ ئاجرىتىلغان. شۇنداقلا 1996-ژىلى مارتتا ياۋروپا پروگراممىسى بويىچە ئوقۇش پۈتەرگەنلەرنىڭ موسكۋادا ئۇچرىشىشىنى ئۆتكۈزۈش پىلانلان- ماقتا.

دۇنيا چېمپىوناتى بولۇپ ئۆتتى

1995-ژىلىد دېكابىرنىڭ بېشىدا ئال- مۇتىدا ئادەتتىن تاشقىرى چاپسان شاخمات ئويناش بويىچە 1-دۇنيا چېمپىوناتى بولۇپ ئۆتكەن ئېدى. پاي- تەختتە دەسلەپكى قېتىم ئۆتكۈزۈل- گەن بۇ چېمپىوناتقا شاخمات بويىچە دۇنيا چېمپىونى ئاناتولىي كارپوۋ، ۋېنگرىيەنىڭ يېتەكچى شاخماتچىلىرى- نىڭ بىرى يۇدىت پولگار (ئايال) ۋە باشقا ئاتاقلىق شاخماتچىلار قاتناش- قان ئېدى.

مەزكۇر چېمپىوناتتا ئالمۇتا شەھە- رىدە ئۆتكۈزۈلگەن شاخمات مۇساب- قىلىرىنىڭ ئۈچ قېتىم چېمپىونى، سپورت ماستېرى ئۇيغۇر ژىگىتى خې- لىل ھەمرايېۋنىڭ شاخمات ھەققىدى- كى كىتاۋى تونۇشتۇرۇلدى. مەزكۇر كىتاپ دۇنيانىڭ يېتەكچى شاخماتچى- لىرىنىڭ شاخمات پارتىيەلىرىنى تەھ- لىل قىلىشقا ۋە ئۇلارنى رەت قىلىش- قا بېغىشلانغان.

ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ئاناتو- لىي كارپوۋقا مەزكۇر كىتاپ ۋە خې- لىل ھەمرايېۋ ھەققىدە ئۇنىڭ قانداق پىكىردە ئىكەنلىكى توغرىلىق سوئال بېرىلدى. دۇنيا چېمپىونى ئا. كار- پوۋ ياش شاخماتچى خېلىل ھەمرايېۋ نى كۆپلىگەن ژىللاردىن بۇيان بىلىد- دىغانلىقىنى، ئۇنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆ گەنگەنلىكىنى ۋە ئۇلار ئاھايىتى قى- زىقارلىق ھەم ئىنتايىن جىددىي بو- لۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقىنى ئاتاپ كور سەتتى.

بىز ئاكا-ئۇكا خەمىت ۋە خېلىل ھە مرايېۋلارنى يېڭى ژىل بايرىمى بىلەن سەممىمىي تەبرىكلەپ، ئۇز پائالىيەتلى رىدە تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىلەكداشمىز.

يا. سابىتىي.

ئالمۇتا شەھرى.

تەبرىكنامە

يولداش داۋۇتوۋقا

ئۇيغۇر ناھىيەسى

ئائىلىمىزنىڭ تۈۋرۈكى، ئۇرۇق- تۇققانلىرىمىزنىڭ بېشىنى قوشۇپ، يار-يولەك بولۇپ، ئاتا ئورنىدا غەم- خورلۇق قىلىپ كېلىۋاتقان قېرىندىشى- مىز-يولداش داۋۇتوۋ ئاتمىش ياشقا تولدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئالىي جاناپ ئىنسانىي خىسلەتلىرى، قېرىنداشلىق مېھرىۋان- لىقى، ئىشلەمچانلىقى بىلەن ھەممىمىز گە ئۈلگە بولۇپ كەلدى. بىز ئوقۇپ، خەلقىمىز ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلى- پ، قېرىنداشلار بىلەن ئىناق ياشاپ، يۇرتىمىزدا تىلغا ئالغىدەك ھورمەتكە سازاۋەر بولغان-بولساق، بۇنىڭ ھەممى- سى قېرىندىشىمىزنىڭ ياخشى تەربىيە سىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئۇنىڭ خوشاللىقى بىزنىڭ خوشال- لىقىمىز، ئۇنىڭ قايغۇسى ھەممىمىزنىڭ قايغۇسى بولۇپ كەلدى. بىزنىڭ قېرى- ندىشىمىز ناھىيەمىزدىمۇ باشقۇرۇش ئىشلىرىدا بولۇپ، يۇرتىمىز تەرەققىيا- تىغا چوڭ ھەسسە قوشتى. بىز شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمىز.

ھورمەتلىك قېرىندىشىمىز بۈگۈن بىز سېنى ئاتمىش ياشلىق تويۇڭ بىلەن تەبرىكلەپ، دايىم ساغلام-سالامەتلىك تىلەپ، بىزنىڭ بەختىمىز ئۈچۈن ئۇزۇن- اق ئومۇر كەچۈرۈشىڭگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئاناڭ تۇرىخان، ئايالىڭ كلارا،ئىنى-سىڭىللىرىڭ، بالى- لىرىڭ ۋە نەۋرىلىرىڭ.

لەتىپىلەر

يېڭى ژىلنى خوشال قارشى ئالىمىز، پۈتۈن ژىل بويى كوڭۈللۈك بولى- سىز، دېگەن گەپنى داۋۇت ئاكىدىن دە سلەپ ئاڭلىغان ئېدىم. ئۇ چاغدا بىز ئۇنىڭ بىلەن غۇلجا ئىنقىلاپچىل ياش- لار تەشكىلاتىدا بىللە ئىشلىگەن ئېدۇق. داۋۇت تۇرەخمەتوۋنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر يوق. ئۇ كىشى قىزىق لەتىپ- لەر، بېيىتلارنى ئېيتىپ، ھەممىمىزنىڭ كوڭلىنى خوش قىلاتتى. يېڭى ژىل ھارپىسىدا مەرھۇم داۋۇت ئاكىنى ئۇ ئېيتىپ بەرگەن بىر نەچچە لەتىپلىرى بىلەن ئەسلەشنى مۇناسىپ كوردۇم.

ئېيسىنى توكمەن...

بىر كۈنى ۋاڭ غوجام سەلەي چاق- قانىنى ئوردىسىغا قىچقارتىپ كېلىپ، دەرغەزەپ بولۇپ:

—سەن نەدىلا بولساڭ، شۇ يەردە مېنىڭ يامان گېپىمنى قىلىپ، ئابرويۇ- منى توكۇپ ژۈرىدىكەنسەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئىشىڭ يوقمۇ؟—دەپ سوراپتۇ.

—يوق!—دەپتۇ سەلەي چاقان ۋا- ڭدىن ھېچ بىر ئەيمەنمەي، ئۇنىڭ «يوق!» دېگەنگە غەزەپلەنگەن ۋاڭ نېمە دېيىشىنى بىلمەي:

—ئونداق بولسا قولىڭدىن كېلىشچە ئابرويۇمنى توكۇۋەر!—دەپتۇ.

—سەلەي چاقان مىيىغىدا كۈلۈپ:

—يوق ئابرويلىرىنىڭ ئېيسىنى تو كۈمەن؟—دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ھېساپلىشىش

سەلەي چاقان كوچىدا كېتىپ بار سا، ئالدىن بىر دۇكانچى توراپ:

—سەندە 10 تەڭگە پۇلۇم قېلىۋىدى، ھېساپنى قىلىۋەتسەڭ،—دەپتۇ. ئارىدا ھېساپلىشىش باشلىنىپتۇ:

—توغرا، 10 تەڭگىلىرى بار ئېدى،—دەپتۇ سەلەي،—نەۋاقتا 3 تەڭگىلىرىنى ئالدىلا، شۇنداقمۇ؟

—شۇنداق.

—ئەتە 3 تەڭگىلىرىنى بېرىمەن.

—ھە!

—يەنە 3 تەڭگىلىرىنى بازاردىن كې- يىن بەرسەم، نەچچە تەڭگىلىرى قال- دۇ؟

—ا تەڭگەم،

—مانا ا تەڭگىلىرى، ئالسىلا، تۈگەش- تۇقمۇ؟—دەپتۇ سەلەي.

—شۇنداق... دەپ دۇكانچى پۇلى- نى ئېلىپ، يولىغا راۋان بوپتۇ.

نادىيە ھاسانوۋا.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىت- لىرىنىڭ كوللېكتىۋى «جاس ئالاش» گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى تۇرېب- خان دانىيارغا ئاتىسى

تـوقتېرېكنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ چوڭقۇر تـەزىيە بىلدۈرىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يې- ڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزى- تى، تاشكەنتتىكى شەرىق تىللار ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى

ئىسرائىل ئىسمائىلوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق- تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئەدەبىي خەۋەر

شائىر تەۋەللۇدى نىشانلاندى

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان كورنەكلىك شائىر، قىرغىزستان يازغۇچىلار ئىتتى- پاقىنىڭ ئەزاسى، ئۇيغۇر يازغۇچىلى- رى كېڭىشىنىڭ رەئىسى جامالدىن قا- سىمنىڭ ئاتمىش ياشقا تولۇش يۇبى- لېيى بولۇپ ئۆتتى.

قىرغىزستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللىرى، قىرغىز يازغۇچى-شائىرلىرىنىڭ بىر تۈپى ۋە ئالمۇتىدىن كەلگەن قەلەمداش دوست- لىرى قاتناشقان بۇ تەنتەنىلىك ژىغىن بىشكېك شەھرىدىكى سوكنۇ كومبىنا- تىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە ئېچىلىپ، ژى- غىننى قىرغىزستان رادىو-تېلېۋىدې- نىيىسى، ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش رېداك- سىيەسىنىڭ باشلىغى شائىرە خەيرىنى- سا تۇردى ئېلىپ باردى.

دەسلەپ سوزگە چىققانلاردىن قىر غىزستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنت ئا پپاراتى مەمۇرىيىتىدىن (ئاق ئويدىن) كەلگەن گۈلمىرا مەمبەت كېرىموۋا، ئېركىن راخمانبايېۋلار پرېزىدېنت ئا- قار ئاقايېۋنىڭ تەبرىك خېتىنى ئو- قۇپ بەردى ۋە ماناسنىڭ مىڭ ژىل- لىقىغا-ئاتاپ چىقارغان سائىتىنى سو- غا قىلدى. شائىرغا بولغان پرېزىدېن- تىنىڭ بۇ چوڭ ھورمىتى قاتناشقۇچى- لاردا چوڭ تەسىرات پەيدا قىلدى.

شائىر جامالدىن قاسىمنىڭ قەلەم- داشلىرى دولقۇن ياسىن، مەمنۇن، قىر غىزستان خەلق يازغۇچىسى دايىربېك قازاقبايېۋ، قىرغىزستان خەلق شائىر لىرى ئېرنىست تۇرسۇنوۋ، نۇرقا- سىم جارقىنبايېۋ، ئومار سۇلتانوۋ، مۇسا جانغازىيېۋ، مەرىيەم، باقىت مېدىربېكوۋلار شائىر دوستىنى تەب- رىكلەپ ژۈرەك سوزلىرىنى ئىزھار قىلدى.

قىرغىزستاننىڭ قارابالتا شەھرىدى- كى گىلەم فابرىكىسىنىڭ باش دىرېك- تورى، قىرغىزستان يازغۇچىلار ئىتتى- پاقى مۇكاپاتىنىڭ لائۇرىياتى نادىربېك ئالىمبېكوۋ، شۇنداقلا شۇ يەردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىلى قۇ- رۋانجان ئابدرازاقوۋلار شائىرنى تەب- رىكلەپ گىلەملەر سوغا قىلدى. بىش- كېكلىك ئۇيغۇر رەسسامى تەئەت مىررەخىموۋ شائىرغا خوتەن كوچىلى- رىنىڭ بىرى تەسۋىرلەنگەن سۈرىتى- نى تەقدىم قىلدى.

شائىر جامالدىن قاسىمغا بولغان چوڭ ھورمەت-ئېھتىرامىنى بىلدۈ- رۇپ سوزگە چىققانلارنىڭ ئارىسىدا سابىت ھاپىزىي، نۇرمەھەممەت ھە- سەن، ياش شائىر قاسىمجان ئەيسا، ياش قەلەم ساھىبى ئابدۇسالام غاپ- پارلار بار.

تەنتەنىنىڭ ئاخىرىدا ئاتمىش باھار- نى تويلاۋاتقان شائىر ج. قاسىم سوز ئېلىپ، ژىغىن قاتناشچىلىرىغا، سوزگە چىققان يولداشلارغا چىن كوڭلىدىن رەخمەت ئېيتتى ۋە يېڭى شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى.

ئالدىن شائىر جامالدىن قاسىم ھور- مىتىگە ئاتاپ ئېلدان ئابباسوۋ يېتەك- چىلىكىدىكى قىرغىزستان ئۇيغۇر ئا- سوتساتسىيەسى ياردىمىدە زىياپەت ئۆتكۈزۈلدى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

بىشكېك شەھرى.

گېزىتخانلار دىققىتىگە!

گېزىتىمىزنىڭ بىيىلقى ژىلدىن باشلاپ يېڭى تېخنىكا- كومپيۇتېرلىق ئۇسۇل بىلەن چىقىشىغا باغلىق لوۋەتتىكى سانى 13- يانۋاردا چىقىدۇ.

باش مۇھەررىر

ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044

تېپەك يولى كوچىسى

50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قا- زاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇ- ئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىش- لىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

نۆۋەتچى مۇھەررىر

سابىتوۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 5580

«Яңи хаят» («Новая жизнь»), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алматы, 480044, пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىڭ-روھىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

1996 يىل
13-يانۋار
№2
شەنبە
(4009)
ئەركىن باھا

پېنسىيە يېشى ئۇزارتىلماقچى ياكى يېڭى

مەلۇمكى، پېنسىيەلەر توغرىلىق قانۇن 1991-يىلى ئىيۇندا قوبۇل قىلىنغان. شۇنىڭدىن بېرى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي ھاياتىدا چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. شۇنىڭغا باغلىق قازاقىستان پرېزىدېنتىنىڭ جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش مىنىسترلىكى تەرىپىدىن تەييارلانغان «قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى پۇقرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» قانۇنغا ئۆزگىرىشلەر ۋە قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» پەرمانىنىڭ لايىھىسى ۋۇجۇتقا كەلدى.

مەزكۇر لايىھىدە ئەرلەر 63، ئاياللار 58 ياشتا پېنسىيەگە چىقىشى بەلگۈلەنگەن. ئۇنى 1996-يىلدىن باشلاپ 2001-يىلغىچە پېنسىيە يېشىغا ھەر يىلى 6 ئايدىن قوشۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇش كۆزدە تۇتۇلغان.

دۇنيادا تەرەققىي قىلغان ئايرىم مەملىكەتلەردە ئەرلەرنىڭ 63-65 ياشتا، ئاياللارنىڭ 58-60 ياشتا پېنسىيەگە چىقىدىغانلىقى مەلۇم. لېكىن، ئۇ مەملىكەتلەردىكى ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى بىلەن بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى ئاھالىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى ئوتتۇرىسىدا يەر بىلەن ئاسماندەك پەرق بار. مەسىلەن، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزدە 10-12 مىللىون ئادەم يەنى قازاقىستان ئاھالىسىنىڭ 60-70 پروتسېنتى ئامراتلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدە ھايات كەچۈرسە، ئاقش-تا مۇنداق ئامرات ئادەملەر تەخمىنەن ئاھالىنىڭ 12 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر قازاقىستانلىق پۇقرا ئېلىۋاتقان پېنسىيە ئامېرىكىلىق پۇقرانىڭ پېنسىيەسىدىن 10 ھەسسە ئاز.

مونۇ فاكتلارمۇ دىققەتكە سازاۋەردۇر. ئېكسپېرتلارنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، بىزدە ئەرلەرنىڭ ئومۇر سۈرۈش ۋاقتى 63،9 ياشنى، ئاياللارنىڭ 73،1 ياشنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئانگلىيە، ئاقش، گېرمانىيە، فرانسىيە بىلەن سېلىشتۇرغاندا بىزدە ئەرلەر 7-8 ياش، ئاياللار 5-6 ياش كام ياشايدۇ دېگەن سۆز. بىزدە ئەرلەر ياپونىيەدىكىدىن 11 ياش، ئاياللار 8 ياش كام ياشايدۇ.

ئەگەر جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئومۇر سۈرۈش فاكتىنى ھېساپقا ئالساق، پېنسىيە توغرىلىق قانۇننىڭ يېڭى لايىھەسى ئىشقا قوشۇلغان تەغدىردە كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ دەم ئېلىشقا چىقىپ، پېنسىيە پۇلىنى ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىقى شۈبھىسىز.

ھازىر بىزدە ئەڭ تۆۋەن ئەمگەك ھەققى ۋە ئەڭ تۆۋەن پېنسىيە 300 تەڭگىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنى ھازىرقى قىممەتچىلىك ۋە قەھەتچىلىك بىلەن سېلىشتۇرساق، ئادەم ھايات كەچۈرۈشكە مۇمكىن بولمايدىغان ئۆلچەم. پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بۇنى چۈشىنىپ، ھۆكۈمەتتىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەمگەككە ھەق تۆلەشنىڭ يېڭى سىستېمىسىنى ئىشلەپ چىقىشنى تەلەپ قىلغان، ئۇ ئەڭ تۆۋەن ئەمگەك ھەققى ئۆلچىمىگە ئەمەس، ئامراتلىق بوسۇغىسى بىلەن ھايات كەچۈرۈشنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىگە ئاساسلىنىشى كېرەك.

پېنسىيە توغرىلىق قانۇن لايىھىسىدە ئەڭ ژۇقۇرى پېنسىيە دەرىجىسى، ئەڭ تۆۋەن ئەمگەك ھەققىنىڭ 15 ھەسسىلەنگەن كۆلىمى بىلەن تۆلىنىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان. پېنسىيە توغرىلىق قانۇن بويىچە پېنسىيەگە چىققۇچىنىڭ ئەمگەك ستاژى 25 يىلدىن ئاشسا، ھەر بىر ئوشۇق يىل ئۈچۈن ئەمگەك ھەققىنىڭ بىر پروتسېنتى قوشۇلىدۇ.

پېنسىيە توغرىلىق يېڭى قانۇن لايىھىسىدە باشقىمۇ كۆپلىگەن مەسىلىلەر ئېتىۋارغا ئېلىنغان. ھۆكۈمەت بۇ ئىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، ئۇنى ئومۇمخەلق مۇھاكىمىسىگە قويۇشنى نىيەت قىلماقتا. ئەينە شۇ چاغدا ئومۇر بويى ۋەتەن، خەلق مەنپىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، قېرىلىق دەم ئېلىشىغا مۇھتاج بولغانلار بۇ لايىھە توغرىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئادىل پىكرىنى ئېيتىدۇ، ئەلۋەتتە.

م. سادىروۋ.

فوتو ئېتيود.
قىش مەنزىرىسى.

تەزىيە بىلدۈردى

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ، پرېزىدىيۇم ئەزالىرى دولقۇن ياسىنوۋ، توختاسۇن بېيشانوۋ، ياشلار ۋەكىلى «بى-بى-سى»نىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە مۇخبىرى خەمىت ھەمرايېۋ، قازاق ھاۋا يوللىرى خادىمى تۇرسۇن گەرايېۋلار تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالمۇتىدىكى باش ئەلچىخانىسىغا بېرىپ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە ۋاكالەتەن بۈيۈك مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىننىڭ ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن تەزىيە بىلدۈردى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

چېچەن ئۇرۇشى توختىتىلسۇن!

ئەينە شۇنداق تەلەپ بىلەن روسسىيە زىيالىلىرىنىڭ يۈز ۋەكىلى روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتىغا مۇراجەت قىلدى.

ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن:

«ھۆرمەتلىك جانابىي پرېزىدېنت!

چېچەنىستاندىكى بىر-بىرىنى ئۆلتۈرۈش ئۇرۇشىنىڭ ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىۋاتقانلىقى روسسىيەلىكلەرنى جاڭجالنى تېچلىق يول بىلەن چاپسان ھەل قىلىشقا بولغان ئاخىرقى ئىشەنچىدىن مەھرۇم قىلدى. بۇ ئۇرۇشنىڭ بىمەنىلىكى ۋە شۆھرەتسىزلىكى ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن روشەن. گۇدېرمېس-كولەمى بويىچە ئىككىنچى چېچەن شەھىرى ۋەيران قىلىندى. نۆۋەتتە ئۈچىنچىسى، تۆرتىنچىسى- كۈچ قوللىنىشى بىلەن ھەل قىلىش ئىشەنچسىزلىكىنىڭ يەنە قانچىلىك دەللى تەلەپ قىلىنىدۇ؟

20-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، سىياسىي يول بىلەن تەرتىپكە سېلىش پرىنسىپى ھەتتا پېقىن شەرىق ياكى ئۆلستېر ئوخشاش مۇرەككەپ مۇئەممالارنى ھەل قىلىشقا قادىر بولۇۋاتقاندا، چېچەن ئۇرۇشى روسسىيەلىكلەرنىڭ ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ كۆز ئالدىدا ياۋايىي ئاناخرونىزمنى نامايەن قىلماقتا.

سىزگە قەتئىي تەلەپ بىلەن مۇراجەت قىلىمىز.

چېچەن ئۇرۇشى توختىتىلسۇن!»

بۇدېننوۋسكىي پاجەسىنىڭ تەكرارلىنىشى

9-يانۋار كۈنى سائات 5تىن 20مىنۇت ئۆتكەندە دۇدايېۋ جەڭچىلىرىنىڭ چوڭ بىر توپى، ئالدىن-ئالا ئېلىنغان مەلۇماتلار بويىچە سالمان رادۇيېۋ باشقۇرغان 50-60 ئادەم، داغىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قىزىليار ناھىيەسى تەۋەسىگە كىرگەن ۋە قىزىليار شەھىرىنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئائېرودرومنى ئىگەللىگەن. ئىككى ھەربىي ۋېرتولېتنى يوقاتقان.

شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەر شەھەرگە كىرگەن، تۆمۈر يول ۋوكزالىنى قورشاۋغا ئالغان، ناھىيەلىك ئاغرىقخانا بىناسىنى، شۇ يەردا تۇغۇت بۆلۈمىنى بېسىۋالغان. بۇ ئوبيېكتلار ئاھالى زىچ جايلاشقان چېرېمۇشكا مىكرورايونىغا ئورۇنلاشقان. بۇ يەردە شۇنداقلا ئەسكەرلەرنىڭ ئوپېراتىپ توپىنىڭ بازىسى جايلاشقان ئىدى، ئۇلارمۇ دۇدايېۋ جەڭچىلىرى تەرىپىدىن قورشاۋغا ئېلىنغان. سالمان رادۇيېۋ ھازىر ئاغرىقخانا بىناسىدا تۇرماقتا.

دۇدايېۋ جەڭچىلىرى پەقەت 600گە يېقىن ئاغرىقلار بىلەن تېببىي خادىملارنى تۇتۇپ تۇرۇپلا قالماي، ئاغرىقخانا ئەتراپىدىكى ئۆيلەرنىڭ تۇرغۇنلىرىنى ھايداپ ئەكىرىشكە ئۇرۇنماقتا.

قىزىلياردىن كېلىۋاتقان مەلۇماتلار بويىچە، دۇدايېۋ جەڭچىلىرى رېگوندىن رۇس فېدېرال ئەسكەرلىرىنىڭ چىقىرىلىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلماقتا.

قىزىلياردىكى پاجەلىك ۋاقەلەر داغىستان چېگارىسىدىكى چېچەن يېزىسى گېرزېلدا بولۇپ ئۆتكەن نامايىشتىن بىر نەچچە كۈن كېيىن سادىر بولغان. نامايىشچىلار فېدېرال ئەسكەرلىرىنىڭ داغىستان تېررىتورىيەسىدىن ئۇققا تۇتۇشنى توختىتىشنى تەلەپ قىلغان. ئەكسى ھالدا، دېيىلگەن نامايىشتا، تېگىشلىك چارە كۆرۈلىدۇ. ئەسكەرتىش چاقچاق ئەمەس ئىكەن.

قىزىلياردا گۆرۈگە ئېلىنغانلار ئازات قىلىندى

ئۆتۈگۈن ئەتىگەن دۇدايېۋ جەڭچىلىرى قىزىليار شەھىرىدىن چىقتى، دەپ خەۋەر قىلدى ئىتار-تاس مۇخبىرى جۇمھۇرىيەتتىكى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش شتابىدا.

شەھەرلىك ئاغرىقخانىنى بېسىۋالغان دۇدايېۋچىلار تەخمىنەن سائات 7دىن 15 مىنۇت ئۆتكەندە ئوتلىغان گۆرۈگە ئېلىنغانلار بىلەن بىللە ئۇلارغا بېرىلگەن 10 ئاۋتوبۇسقا ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاياللار بىلەن باللار بار. تېررورچىلار تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان باشقا ئادەملەر ئازات قىلىندى. دەسلەپكى ھېساپلارغا قارىغاندا ئۇلار ئۈچ مىڭغا يېقىن ئادەم.

تېررورىستلار ۋە گۆرۈگە ئېلىنغانلار چۈشكەن ئاۋتوكولوننا قىزىلياردىن چىقىپ، داغىستاننىڭ ناھىيە مەركىزى بابايۇرت (قىزىلياردىن شەرقىي-جەنۇبتا) تەرەپكە قاراپ يول ئالدى، ئۇ چېچەنىستانغا قاراپ ماڭماقتا.

باشقا مەلۇماتلارغا قارىغاندا، گۆرۈگە ئېلىنغانلاردىن پەقەت سەككىز ئادەم ئۆز ئىختىيارى بىلەن دۇدايېۋچىلار بىلەن بىللە ماڭغان.

خىتاي ئەلچىسى بىلەن ئۇچرىشىش

4-يانۋار كۈنى تاشقى ئىشلار مىنىسترى قاسىمژومارت توقايېۋ خخج ئەلچىسى چېن دى بىلەن ئۇچراشتى.

چېن دى قازاقىستان-خىتاي مۇناسىۋەتلىرى تەرەققىياتىنىڭ تۇراقلىقلىقىغا قانائەتلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ، ژۇقۇرى دەرىجىدىكى سىياسىي مۇزاكىرىلەرنى داۋاملاشتۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىدى، بۇ توغرىلىق كېلىشىم پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ 1995-يىلى سېنتەبىردە بېيجىڭغا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

ئەلچى جۇمھۇرىيىتىمىز تاشقى ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا خخج تاشقى ئىشلار مىنىسترى، دۆلەت كېڭەشى پرېمېيرىنىڭ ئورۇنباسارى جەن سىچەننىڭ بىيىل فېۋرالدا خىتاينى رەسمىي سەپەر بىلەن زىيارەت قىلىشقا چاقىرغان تەكلىپنامىسىنى تاپشۇردى.

• ياخشى كىشىلەر يېنىمىزدا

يۇرتداشلارنىڭ يولەكچىسى

ياخشىنىڭ ياخشىلىغىنى ئېيت - ئابرويى ئوسسۇن، دەيدۇ دانا خەلقىمىز. چۈنكى دۇنيادىكى بارلىق ياخشىلىقلار ئەينە شۇ ياخشىلارنىڭ خالىس ياردىمى، مەردانە ھىممىتى، ئىزگۇ نىيىتى تۈپەيلى ئەمەلگە ئاشىدىغانلىغى ھەممىگە مەلۇم.

ئالىي پەزىلەتلىك، دىيانەتلىك ئادەملەر ھەر بىر يۇرتتا تېپىلىدۇ. ئۇنداق خىسلەتلىك ئادەملەر ئوزىنىڭ ھاياتىنى يۇرتى بىلەن يۇرتداشلىرىغا بېغىشلاپ، ئۇلارنىڭ شاتلىغىغا شېرىك بولۇپ، غېمىگە تەڭ قايغۇرۇپ ياشايدۇ. ئەينە شۇنداقلارنىڭ بىرى جامبۇل شەھىرىدە ئوزۇن ژىلدىن بېرى ئىستىقامەت قىلىپ، يۇرت - جامائىتى ئۇچۇن جان كويدۇرۇپ ئورغۇنلىغان ساۋاپلىق ئىشلارنى قىلىپ كېلىۋاتقان ژىگىت بېشى ئابدۇجېلىل تومۇربايېۋتۇر. ئۇ جامبۇلدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ھەر قانداق ئىشىغا ئاتىدارچىلىق قىلىپ، ياردەم قولىنى سۇنىدىغان ھورمەتلىك ئادىمىدۇر.

مەن يېقىندا ئۇنىڭ ھەشەمەتلىك ئويىدە كەڭ دەستىخان ئۇستىدە سوھبەتلىشىپ ئولتارغاندا ئىشكىنى ئەيمىنىپقىنا ئېچىپ، ئوڭ - سولى يوق بىر ئايال كىرىپ كەلدى. ئۇ كەپ قىلالماي ژىغلاپ كەتتى. ئابدۇجېلىل ئاكا ئۇنى بەزلەپ، ئەھۋال سورىۋېدى، ئۇ يولدىشىنىڭ ئاغرىقخانىدا ئويۇقسىز ۋاپات بولۇپ قالغىنىنى، ئويدە چوشۇرىدەك ئۇچ نارىسىدە بىلەن بىر تەڭگىسىز قىسىلىپ قالغىنىنى ئېيتىپ، ئويكە ئويكىسىنى باسالماي ھازا قىلىپ كەتتى. ئەلنىڭ دەردىنى تەڭ تارتىشنى ئوزىگە ئادەت قىلىۋالغان ژىگىت بېشى بىچارە ئايالنى بەزلەپ: « سىز ھازىر ئويۈڭىزگە بېرىپ، باللىرىڭىزغا ئىگە بولۇپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ. يولدىشىڭىزنى ئوزىمىز ئاغرىقخانىدىن ئەچىقىپ، ئوزىمىز يەرلەيمىز. شۇنداقلا ئۇنىڭ نەزىر- چىراقلىرىنى يۇرت - جامائەت ئوتكۈزىدۇ» دەپ ئايالنى ئويىگە ئۇزىتىپ قويدى. شۇندا مەن ئۇنىڭ ھەقىقىي يۇرت ئاتىسى ئىكەنلىگىگە قايىل بولدۇم.

كېيىن ئاڭلىسام، تومۇربايېۋ جىنازا نامىزىغا كەلگەن جامائەتكە ئەھۋالنى ئۇختۇرۇپ، ئوزى باشلامچىلىق بىلەن ئاتىغان پۇلنى ئوتتۇرىغا تاشلاپتۇ. قالغانلار ئىچى - ئاغرىپ، يېنىدا بارىنى بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئولۇمنى ئۇزىتىپ، ئاشقان پۇلغا نەزىر- چىراق ئوتكۈزۈلدى. ھازىرقىدەك ئېغىرچىلىق ھوكۈم سۇرگەن بىر زاماندا جامبۇللۇقلارنىڭ بۇ ئادەمگەرچىلىك، ساخاۋەتلىك ئىزگۇ ئىشى باشقا يۇرتلارمۇ ئۇلگە ئالسا ئەرزىگۇدەك ياخشى ئادەت ئىكەن. ژىگىت بېشىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، جامبۇلدا مۇسىبەت ئېگىلىرىگە ئېغىرچىلىق چۇشەرمەسلىك بۇرۇندىنلا يولغا قويۇلۇپ ئۇلار ئولۇم بولسا ھەر قانداق ئىشنى تاشلاپ، تويلىشىپ كېلىدىكەن ۋە ئاتىغىنىنى بېرىپ، نەزىر - چىراقلارنى ئومۇلشىپ ئوتكۈزىدىكەن. ۋەتەن - يىسىر ۋە قېرى - چورىلەردىن ھال سوراپ، ئۇلارغا ماددىي ياردەم قىلىپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يېقىندا ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى پۇل توپلاپ، ۋىلايەتلىك ئېھتىياجلار ئويىدىكىلەردىن ھال سوراپ، دەستىخان يېيىپ كونسېرت كورسىتىپ قاتنىشىپتۇ. ھەر ژىلى نەۋرۇز بايرىمىنى داغ - دۇغىلىق ئوتكۈزۈش ئادەت تۇسىگە كىرگەن. ئۇلۇق ئابايىنىڭ 150 ژىللىق مەركىسى ۋە جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىق بايرىمى شەرىپىگە داغ - دۇغلىق مەراسىملار ئوتكۈزۈلگەن.

ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا تويلارنىڭ زامان تەلىۋىگە ياراشا قىزغىنلىق ئوتكۈزۈلۈشىدە ئا. تومۇربايېۋنىڭ ھەسسىسى زور. ژىگىت بېشى قىممەتچىلىك ھوكۈم سۇرۋاتقان موشۇ كۈنلەردە توي - توكۈنلەرنىڭ تەراپچىلىقسىز ئوتكۈزۈلۈشىگە كوڭۈل بولىدۇ.

قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيىسىنىڭ ئەزاسى، جامبۇل ۋىلايەتلىك ئىچكى ئاغرىقلىرى ئاغرىقخانىسىنىڭ باش دوختۇرى، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى مارس ئابدىسەمەتوۋنىڭ تۇيۇقسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ماتەم مەراسىمى ئوتكۈزۈلىدۇ. ئولۇمنى ئۇزىتىش، ئىراق - يېقىندىن كوڭۈل سوراپ كەلگەنلەرنى كوتۈۋېلىش، نەزىر - چىراغ ئوتكۈزۈش ئىشلىرىدا ژىگىت بېشىنىڭ ئويۇشتۇرۇش قابىلىيىتى يەنە بىر قېتىم نامايان بولغان ئىدى.

ئا. تومۇربايېۋ چوڭ ئائىلىنىڭ ھورمەتلىك ئاتىسى. 1929 - ژىلى جامبۇل شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ باللىق، ياشلىق چاغلىرى ئاتا ۋەتىنىدە ئوتىدۇ. ئۇ ئوتتورا مەكتەپنى تاماملاپ، غۇلجا ناھىيىسىدا ئىشلەيدۇ. 1955 - ژىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقىپ تاكى 1969 - ژىلغىچە توت ئوچىرىش توت مەتورىدىدە ئىشلەپ ژۇرىدۇ. ئۇ 1970 - ژىلدىن بۇيان جامائەت ئاشخانىلىرىنى باشقۇرۇپ ژۇرۇپ، ئاخىرقى ژىللاردا «ژىپەك ژولى» رېستورانىنى ئاچتى. ئۇ يەردە ئا. تومۇربايېۋ باللا - چاقىسى بىلەن بىر- بىرىگە يار يولەك بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ تومۇر بولىدىنىڭ تورىدىن بىلەن ئۇچ ئوغۇل، ئۇچ قىز، 11 نەۋرە ئوستۈرگەن ھورمەتلىك ئاتا.

ت. بېيشانوۋ
(مەخسۇس مۇخبىرىمىز)

• پىكىرلەر ۋە تەكلىپلەر

مىللىي غۇرۇرىمىز بولۇشى كېرەك

مەن ئۇزۇندىن بېرى تالغىر ناھىيەسىگە قاراشلىق دزېرژىنسكىي يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتىمەن. بىزنىڭ يېزىدىمۇ ئۇيغۇرلار خېلە كوپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. ژىگىت بېشى ھوسەيىن ئىلياس باشقۇرۇۋاتقان يۇرت ئىشلىرىغا يېقىن ئاتمىشتىن ئاشقان بولسىمۇ قويۇق ئارىلىشىمەن. بولۇپمۇ ھەر ژىلى ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاشقا قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن. ئەلۋەتتە، ھازىرقى ئىختىسادىي قالايمىقانچىلىق تۈپەيلى ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى تۆۋەنلەپ، پەقەت قۇساق غېمىدىنلا قالغانلىغى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. بىراق ھەر بىرىمىزدە مىللىي غۇرۇر بولۇشى كېرەك دەپ ئويلايمەن. چۈنكى، ھەممىلا نەرسىنى ئىختىساتقا باغلاپ قويۇپ، مىللىي غۇرۇرىمىزدىن ئايرىلساق، كېلەچىكىمىز توغرىلىق سوز قىلىشنىڭمۇ ئورنى قالمايدۇ.

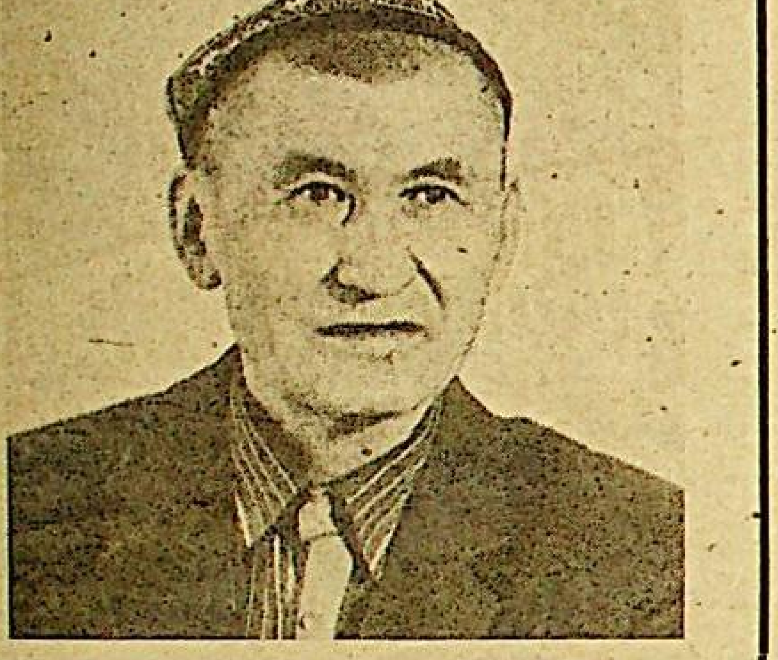

باشقا قېرىنداش تۈركىي خەلقلەر ئوز مۇستەقىللىكىگە ئىگە بولۇپ، تەرەققىيات يولىغا چۈشۈۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ۋەتەن، خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى، مېنى كوپ ئويلاندۇرىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ خەلقىمىزنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى تىكلەشتە ئۇنىڭ بېسىپ ئوتكەن شانلىق مىللىي ئازاتلىق كۈرەشلىرىگە ئائىت ماتېرىياللار گېزىتلىرىمىزدە يورۇتۇلۇشىنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭ. ھەممىگە مەلۇمكى، خەلقىمىزنىڭ تارىخى ئۇزۇن ئەدەبىيات - سەنئەت، مەدەنىيەتكە ئىنتايىن باي، شۇلارنى گېزىت سەھىپىلىرىدە داۋاملىق يورۇتۇپ، ياشلارنىڭ ئۇگىنىشىگە ئالاھىدە كوڭۇل بولۇش زورۇر. چۈنكى، كېلەچەكتە خەلقىمىزنىڭ تەغدىرىنى ئويلايدىغان، تارىخى، مەدەنىيىتىنى ئۇگىنىپ، تەرەققىي ئەتكۈزىدىغانمۇ ئەنە شۇ ياشلار.

سويۇملۇك گېزىتلىرىمىزغا 1996 - ژىلغا مۇشتىرى توپلاشنىڭ بارلىق جايلاردا دېگەندەك ئوتۇقلۇق تاماملانغانلىغىنى ئوقۇپ، بەك خوشال بولدۇم. دېمەك ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزنى قەدىرلەپ ئوقۇيدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس ئىكەن.

مۇشتىرى توپلاش ئىشى بىزنىڭ يېزىدىمۇ يامان بولمىدى. ھەر ئىككى گېزىتقا 150 كە يېقىن ئائىلە يېزىلدى. ئىختىسادىي ناچار ئائىلىلەرنىڭ گېزىتقا يېزىلىشىغا ياشلار ياردەم بەردى. مۇشتىرى توپلاش جەريانىدا يەنە شۇنى بىلدىمكى، مىللىي ھىسسىياتى بار ئادەملەر بىردىنلا ئىككى گېزىتقا يېزىلىپ رەخمەت ئېيتىشتى. ئەندى بەزى ھال - ئوقەتى ياخشى كىشىلەرنىڭ بېخىللىق قىلىپ يېزىلمىغانلىرىمۇ بولدى. مېنىڭچە، ئوزىنى ئۇيغۇر دەپ ھېساپلىغان ھەر بىر ئادەمنىڭ ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلارغا يېزىلىپ، ئۇيغۇرلار ھاياتىدىن خەۋەردار بولۇشى كېرەك.

ئاخىرىدا مۇنداق پىكىر- تەكلىپلەرنى ئېيتماقچىمەن. بىرىنچىدىن، گېزىتلىرىمىزدە ياشلارنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەيدىغان، ياخشى تەلىم - تەربىيە، ئىلغار ئۇرپى - ئادەتلىرىمىزگە ئۇندەيدىغان ماتېرىياللار يەنىمۇ كوپىرەك بېرىلسە. ئىككىنچىدىن، دۇنيادا ۋە جۇمھۇرىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان مۇھىم ۋاقىئەلەرنى كەڭرەك يورىتىشقا كوڭۇل بولۇنسە. ئۇچۇنچىدىن، گېزىتلىرىمىزنىڭ ھەپتىسىگە بىر قېتىم چىقىدىغان بولۇپ قالغانلىغىنى ھېساپقا ئېلىپ، ھەر خىل يۇبىلېي - تويلارغا بېغىشلانغان ماتېرىياللار قىسقارتىلىپ، ئىخچامراق بېرىلسە، دېمەكچىمەن.

دەۋلەت غوجامبەردىيېۋ.
پېنسونېر.

سۈرەتتە: دەۋلەت غوجامبەردىيېۋ.

قىرغىزىستاندا رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈلدى

10 - فېۋرال كۈنى قىرغىزىستاندا كونستىتۇتسىيەگە ئوزگىرىشلەر ۋە قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش بويىچە رېفېرېندۇم ئوتكۈزۈلدى. ئومۇمخەلقنىڭ ئاۋاز بېرىشىگە بىرلا سوئال: پرېزىدېنتنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنى كەڭەيتىش توغرىلىق مەسىلە قويۇلدى. بۇ توغرىلىق خەلققە مۇراجەئەتتە ئاسقار ئاقايېۋ ئېلان قىلدى.

ئۇ سابىق پارلامېنت كونستىتۇتسىيەنى قوبۇل قىلغاندا ئىجرائىي ھاكىمىيەتنىڭ ھوقۇقلىرىنى ئوزگە يېزىۋالغانلىغىنى چۈشەندۈردى. نەتىجىدە رىقابەتلىشىشنىڭ ئەقىلانە تەكشۈرۈلۈگى ئورنىغا جۇمھۇرىيەتتە ھاكىمىيەتسىزلىك سىستېمىسى قېلىپلاشتى. ئۇزلىرىنىڭ بېۋاستە ۋەزىپىلىرى ئورنىغا، دېدى ئاسقار ئاقايېۋ، دېپۇتاتلار ئوزلىرىنىڭ شەخسىي ھاياتىنى ياخشىلاش، تۇرمۇش مۇئەممالىرىنى ھەل قىلىش ۋە جەمىيەتنى بۇزۇش ۋە پارچىلاش بىلەن تەھدىت سالىدىغان سىياسىي ئويۇنلار بىلەن شۇغۇللاندى. رېفېرېندۇم، پرېزىدېنت ۋە ئۇنىڭ كوماندىسىنىڭ پىكرى بويىچە، ھاكىمىيەتنىڭ بارلىق تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈلگىنىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشكە، مەملىكەتتە تەرتىپ - ئىنتىزامنى يولغا قويۇشقا ياردەم بېرىدۇ، دەپ خەۋەر قىلىدۇ ژۇرنالىست كاباي كارابېكوۋ.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تەييارلىق ھەققىدە

مەن بىرىگادا ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگىنىمدە بىرىگادىنىڭ ھېساپچىسى سۇلېيمان شالدانبايېۋ چوشلۇك تاماققا ئويىگە جابدۇۋاتقان ئىكەن. سالاملاشقىنىمىزدىن كېيىن مەن ئۇنىڭغا كېلىشىمىكى مەخسىتىمنى ئېيتىپ، ئەگەر مالال كورمىسىڭىز بىر ئاز ۋاقتىڭىزنى بېرىپ، بىرىگادىنىڭ ئوتكەن ژىللىق ئىشلەپ چىقىرىش ئەھۋالى ۋە بېيىل قىلماقچى بولۇۋاتقان ئىشلارغا نىسبەتەن تەييارلىقلىرى توغرىلىق سوزلەپ بەرسىڭىز، دېدىم.

- ناھايىتى ياخشى، كېلىڭ ئولتۇرۇڭ، - دېدى ئۇ ئوچۇق چىراي بىلەن قايتىدىن ئورنىغا ئولتۇرۇپ، - ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق دەۋرىدە ماختانغىدەك ئەھۋالىمىز بولمىسىمۇ، لېكىن ئىشلىرىمىز توغرىلىق سوزلەپ بېرىشكە بولىدۇ. بىرىگادىمىزدا 200 گېكتار ئالملىق بېغىمىز بولۇپ، بۇنى بىز ئوز ۋاقتىدا دېخانلارغا ئىجارىگە بولۇپ بەرگەن ئىدۇق. ھازىرغىچە شۇ تۈزۈم بويىچە باشقۇرۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئالما ياخشى بولغان ژىللىرى دېخان - باغۋەنلىرىمىز ھەم كولخوزنى ھەم ئوزىنى ئەمگەك مېۋىسى بىلەن رازى قىلغان ئىدى. بىراق ئوتكەن ژىلى تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلى ئالما بولمىدى.

100 گېكتار يەرگە كومۇقوناق تېرىپ، 1300 توننا سېلوس، 50 گېكتار بېدىدىن 30 توننا چوپ، 250 توننا سېناژ 20 توننىدىن ئارتۇق ئارپا، قەن قىزىلچىسىدىن 260 توننا مەھسۇلات، 20 گېكتار ياكىۋدىن 106 توننا مەھسۇلات ئالدۇق ۋە باشقا قوشۇمچە ئىشلارمۇ قىلىندى.

بېيىل كومۇقوناق، بۇغداي، ئارپا، قىزىلچا، بېدە ۋە كوكتاتتى كېڭەيتىپ ئوستۇرۇشنى پىلانلاۋاتىمىز.

شۇ ئارىدا بىرىگادىر نېسىپباي سارداكوۋ كىرىپ كەلدى. بىز قالغان سوھبەتنى ئۇنىڭ بىلەن داۋاملاشتۇردۇق.

- مەن پەقەت ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدىراق بۇ بىرىگادىغا يوتكىلىپ كەلدىم، بىرىگادىنى «بەش ئاغاچ» فېرمىسىغا قوشۇپ باشقۇرىمىز دەپ بىر ئاز قالايمىقانچىلىق ئەھۋاللار يۈز بېرىپ، بىرىگادىنىڭ ئەسلىدىكى قىياپىتى كورۇنمەس بولۇپ قالغان ئىكەن. مەن بۇ بىرىگادىنى ئوز ئالدىغا قېلىشقا تىرىشىپ، تار قىلىپ كەتكەن نەرسىلىرىنى ژىغىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈۋاتىمەن.

ھەر تەرەپلىمە قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتساقمۇ، ئوزەڭگىنى بىل، ئوزىڭنى قوي، دەپ ئولتۇرۇشقا بولامدۇ. ئىشلىمىسەك، چىشلىمەيسەن. دايىملا قىيىنچىلىق بىلەن ئوتمەسمىز، ئالدىمىزدا ياخشىلىقلار بولار، بىسىلقى دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە باشقا ئىشلىرىمىزدىن خېلە مەھسۇلات ئالىمىز دېگەن ئۇمۇت بىلەن تەييارلىق ئىشلىرىنى قىلىۋاتىمىز. خالىسىڭىز جۇرۇڭ كورسىتەي.

- مانا بۇ ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى ياساپ تەييارلاش ئىشخانىسى، بۇنىڭ سۇنغان تەينەك، دېرىزىلىرىنى جوندىدۇق. تومۇرچىلىك ئىشخانىسىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈۋاتىمىز. سوقا، سايمانلار نىمۇ رېمونت قىلىپ، مايلاپ جايلىرىغا قويۇپ قويدۇق. چېچىلىپ ھەر يەردە ياتقان كونتېينېرلارنى ژىغىپ، رېمونت قىلىۋاتىمىز.

ئوتكەن ژىلى كوز ئايلىرىدا 100 گېكتار يەر ھايدىلىپ، ئاختاما قىلىپ قويۇلدى. بۇ ئىشنى پەقەت ئوزاق ژىللاردىن تىرىشىپ ئېگىلىك ئىشلىرىغا ئوز ھەسسىنى قوشۇپ كېلىۋاتقان دويەن ساتقوۋ ئەمەلگە ئاشۇردى. شۇنىڭدەك يەرلىرىمىزنىڭ قىر - سىرلىرىنى ياخشى بىلىدىغان تەجرىبىلىك دېخان ئۇستا سۇچىلىرىمىز ئابدۇراخمان ساقىيېۋ، ئەبىن تولېمبېكوۋ، ئالىمجان توختەمەتوۋ، مەھەممەتجان قادىروۋ قاتارلىقلارنىڭ ناملىرىنى ماختىنىش بىلەن تىلغا ئالىمىز. ئۇلار ئېگىلىك ئىشلىرىدا ئۇزاق ژىللاردىن بېرى باشقىلارغا ئۇلگە بولۇپ كەلمەكتە.

- ئىشلەۋاتقانلارغا ئايلىق مەسىلىسىنى قانداق ھەل قىلىۋاتىسىلەر؟

- كولخوز نەخ پۇل بېرەلمىگەنلىكى ئۇچۇن ئالغان مەھسۇلاتنى ھېساپلاپ، ئۇن، شېكەر بىلەن تەمىنلىمەكتە.

ن. سىرداكوۋمۇ شۇ ئۇرار رىسقۇلوۋ نامىدىكى كولخوزنىڭ 2 - بىرىگادا - يېزىسىدا ئوسۇپ چوڭ بولغان ژىگىتلەرنىڭ بىرى. كوپ ژىللاردىن بېرى «بېساغاچ» فېرمىسىدا مال دوختۇر بولۇپ ئىشلەپ كەلگەن. ئۇ موشۇ يۇرتنىڭ ئەسلى ئەھۋالىنى ياخشى بىلگەچكە، كىشىلەر بىلەن تىل تېپىشىپ، خەلق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ كېتىشكە ئىشەنچى ھاسىل قىلغانلىغى ئۇچۇن كولخوز بىرىگادىرلىققا بېكىتىپ بۇ يەرگە ئەۋەتىپتۇ. دېخانلار ئۇنىڭدىن ئۇمۇت كۇتمەكتە.

ئا. قاسىمي. تالغىر ناھىيەسى.

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلەر

نارازىلىق نامايىش

يېقىنقى بىر نەچچە ئايدىن بۇيان دۇنيا مەملىكەتلىرى ۋە ئاۋستىرالىيە ھوكۇمىتى فرانسىيەنىڭ تىنچ ئوكيانىنىڭ جەنۇبىدىكى مۇستەملىكىسى - مورۇ رۇئادىكى ئاتوم سىناقلىرىغا قارشى كەڭ كۆلەملىك ھەرىكەت قوزغىدى. بۇ ھەرىكەت،سىياسىي، ئىختىسادىي، دىپلوماتىيە ۋە باشقا جەھەتلەردىن فرانسىيە ھوكۇمىتىنى پەرىشان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويدى. ئەينە شۇنداق ھالقىلىق پەيتتە 17 - ئاۋغۇست كۈنى خىتاي باسقۇنچىلىرى ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسى - شەرقىي تۈركىستاننىڭ لوبنۇر رايونىدا 43 - قېتىملىق ئاتوم قورالىنى سىناق قىلدى. بۇ خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ ئاتوم قوراللىرىدا ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش ئەسەبىي ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ماۋزېدۇڭنىڭ 60 - ژىلنىڭ باشلىرىدا ئېيتقان: «خىتايلار ئىشتانسىز قالسۇنكى، لېكىن ئاتومغا ئىگە بولۇشى كېرەك» دېگەن دۇنياغا خوجا بولۇش ستراتېگىيەلىك پىلانىنىڭ مۇھىم مەركىزىي قىسمى ھەم داۋامىدۇر.

بىر خىل ئاتوم قورالىنى سىناق قىلىۋاتقان ئىككى مەملىكەتكە نىسبەتەن ئىككى خىل مۇئامىلە قىلىندى. فرانسىيەگە نىسبەتەن دۇنيانىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدا نامايىشلار ۋە باشقىمۇ قارشىلىقلار بولۇپ، ھەتتا ئاۋستىرالىيەنىڭ پېرستىكى كونسۇلخانىسىغا ئوت قويۇش دەرىجىسىگىچە يەتتى. نىمە دېگەن قارشىلىق، نىمە دېگەن غەزەپ - ھە!

ئەندى خىتاي زوراۋانلىرىغا نىسبەتەن بىر قانچە مەملىكەتلەرنى ھېساپقا ئالمىغاندا ھېچ قانچە نارازىلىق كورسىتىلگىنى يوق. فرانسىيەنىڭ ئېتىۋاتقىنى ئاتوم بومبىسى بولۇپ، خىتاي زوراۋانلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان يېرىدە ئېتىۋاتقىنى «ھايات بومبىسى» مىكەن؟! بولۇپمۇ ئاۋستىرالىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرى سېناتور گارىس ئېۋانسنىڭ: «خىتاينىڭ ئەھۋالى فرانسىيەنىڭكىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ: خىتاي ئۇ ھېچقاچان مورا - تورىيغا قول قويمىغان، ئۇ سىناقنى ئۆزىنىڭ تۇپرىقىدا، جۇغراپىيە جەھەتتىن دېڭىز ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان مورۇرۇئا ئاتولغا قارىغاندا مۇقىم بولغان يەردە ئوتكۈزۈۋاتىدۇ» دېگەن سوزى جەنۇبىي ئاۋستىرالىيەدە ياشاۋاتقان تۈركىستانلىقلارغا قاتتىق تەسىر قىلىپ ئۇلارنى ئاياققا تۇرغۇزدى. ئا ت ج (ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمىيىتى) رەھبەرلىرى ياش ئاكتىۋلار بىلەن كۈندۈزنى كېچىگە، كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ، قاتتىق ئىشلەشكە كىرىشتى.

30 - سېنتەبىر كۈنى ئادېلايدې شەھىرىنىڭ ۋىكتورىيا مەيدانىدا نامايىش باشلاندى، سەپنىڭ ئالدىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كوك بايرىغى لەپىلدىدى. شۇنداقلا غەربىي تۈركىستاننىڭ، تۈركىيەنىڭ،ئوزبەكستاننىڭ، تاتار ئىجتىمائىي ئوزەگىنىڭ ۋە ئاۋستىرالىيەنىڭ بايراقلىرىنى كوتىرىپ چىققانلار بىلەن نامايىشچىلار سېپى ئۇلغايدى. ئۈچ كىشى كۆتەرگەن چوڭ پىلاكاتنىڭ ئوڭ تەرىپىگە شەرقىي تۈركىستاننىڭ خەرىتىسى، ئۇنىڭغا ئىنگلىزچە: «شەرقىي تۈركىستان - شىنجاڭ يېڭى تېررىتورىيە ئەمەس!»، ئوتتۇرىسىغا قىزىل رەڭدە زور قىلىپ «شەرقىي تۈركىستانغا ھۆررىيەت كېرەك»، «لوبنۇر خىتاينىڭ زىمىنى ئەمەس» دەپ يېزىلسا، پىلاكاتنىڭ سول چېتىگە شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە بالايى ئاپەت كەلتۈرۈپ، ئولۇم چېچىۋاتقان خىتاي جالالاتلىرىنىڭ يوغان يەر مەدىگى شەكلىدىكى ئاتومنىڭ پارتلىنىش كورۇنۇشى، ئۇنىڭ ئاستىغا شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ قەھرلىك خىتاۋى: «خىتاي ئاتوم بومباڭنى شەرقىي تۈركىستاندىن ئېلىپ كەت!» دېگەن خەتلەر يېزىلغان ئىدى ۋە باشقىلار.

نامايىش سېپىدە شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىلەن بىللە ئاۋستىرالىيە فېدېرال پارلامېنتى دېموكرات سېناتور ھەم لايبور ۋە باشقا سېناتورلارنىڭ بولۇشى ۋە قوللىشى نامايىشقا ئاجايىپ مەزمۇن قوشتى. نامايىش سېپىدە تۈركلەر، ئەرەپلەر، بوسنىيەلىكلەر، مالايزىيەلىقلار، ئىرانلىقلار، ئاۋغانلار، چۇۋاشلار، كاتولىكلار،خرىستانلار، ئاۋستىرالىيەلىكلەر بولۇپ 400 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئىدى. نامايىش توپى شىمالىي تېراستىكى جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە پارلامېنت سارىيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. يىغىن باشلىنىپ ئالدى بىلەن تۇرسۇناي قادىر قىزى مۇھەممەتكە سوز بەردى. ئۇ ئوز سوزىدە، خىتاي زوراۋانلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغاندىن كېيىن قانلىق زۇلۇم سېلىپ، خەلقنى سىياسىي جەھەتتىن قۇل، ئىختىسادىي جەھەتتىن بېقىندى، گاداي، مەدەنىي تەرەپتىن نادان - قالاق ھالىغا چۈشۈرۈپ، يەرلىك خەلقلەرگە نىسبەتەن ئېرقىي قىرغىنچىلىق، خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئازلىققا ئايلاندۇرۇپ،شەرقىي تۈركىستاننى ھەقىقىي خىتاي زىمىنىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن قىلىۋاتقان زوراۋانلىقلىرىنى، ئاتوم سىناقلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ خەلقنى قىرىۋاتقان قاتىللىقىنى پاش قىلىپ، پۈتۈن دۇنيا ۋە ئاۋستىرالىيە خەلقىنى خىتاينىڭ كېڭەيمىچىلىك سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ،ئۇنىڭدىن ئېھتىيات بولۇشقا ئاگاھلاندۇردى ۋە مەزلۇم شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى قوللاشقا چاقىردى.

شۇنىڭدەك لايبور سېنات ئەزاسى تېررى روبېرتىس، جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە ئىسلام جەمىيىتىنىڭ رەئىسى شەيخ سۇلايمان نۇرىددىن، فېدېرال سېناتور جانابى جون كولتېر ئىمام ئەخمەت قىلىچ ۋە باشقىلار ئارقا - ئارقىدىن سوزگە چىقىپ خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزۈۋاتقان ئىنسان ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىشتەك ھەرىكەتلىرىنى ۋە ئاتوم سىناقلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى ئەيىپلىدى. ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمىيىتى تەرىپىدىن يېزىلغان ئوچۇق خەت نۇربولات ئابدۇللا تەرىپىدىن ئوقۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمىيىتى رەئىسى ئەخمەت ئېگەمبەردى بۇ خەتنى سېناتورغا تاپشۇردى.

نامايىش ئاياقلاشقاندىن كېيىن شۇ كۈنى نامايىش ھەققىدە 9 - 10 ۋە 2 - كانالاردا تېلېۋىزىيە خەۋەرلىرى بېرىلدى، رادىودا ئاڭلىتىلدى ۋە گېزىتلەر سەھىپىلىرىدىن كوپلىگەن ماقالىلارغا ئورۇن بېرىلدى.

ئەخمەت ئېگەمبەردى،
ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمىيىتىنىڭ
رەئىسى.

تارىخىي مىراسلىرىمىز

« ئىپەك يولى » ئاتالغۇسىنىڭ قويۇلىشى

بىپايان ياۋروپا - ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇغىنى ئۇتاشتۇرىدىغان بىر نەچچە يول بولۇپ، ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ يوللار ئوتتەك قىزىپ تۇرىدىغان چەكسىز قۇملۇقلارنى، پايانسىز چول - جەزىرىلەرنى، قەھرىتان سوغۇق ھوكۇم سۇرىدىغان ئەگرى - توقاي تاغ چوققىلىرىنى كېسىپ ئوتىدۇ. مانا بۇ يوللارنىڭ ئەڭ چوڭى مىلادىدىن 3 - 4 - ئەسىر ئىلگىرىلا شەرىق - غەرىپ مەدەنىيىتىنى ئوز ئارا ئالماشتۇرغان دۇنياغا داڭلىق «ئىپەك يولى » ئىدى.

«ئىپەك يولى» دېگەن ئاتالغۇنى تۇنجى قېتىم گېرمانىيەلىك ئوتتۇرا ئاسىياشۇناس، جۇغراپىيەشۇناس،گېولوگ ئالىم ف. ۋان، رىشتىخا فان (1833 - 1905) 1901 - ژىلى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇندىن كېيىن شىۋېتسىيەلىك سۋېن ھېدىن(1865 - 1952)، ئەنگلىيەلىك ستېين (1862 - 1943) قاتارلىقلارمۇ بۇ ئاتالغۇنى قوللىنىش بىلەن بىللە ئاسىيە قۇرۇقلىغىدا نەق مەيدان تەكشۈرۈشنى ئېلىپ بارغان.ئەسىرىمىزنىڭ 40 - ژىللىرىدىن باشلاپ چەت ئەللەردە مەخسۇس « ئىپەك يولى» ناملىق كىتاپلار نەشر قىلىندى ۋە «ئىپەك يولشۇناسلىق» دېگەن بىر يېڭى پەن شەكىللەندى.

ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى ئىپەك يولى لىنىيەسى

ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى ئىپەك يولى مىلادى 1 - ئەسىردە بارلىققا كەلگەن، بىراق خۇاڭخېنىڭ (دەريا) شىمالىدىكى دېڭىلىڭ دەپ ئاتالغان، شەرقىي ئۇيغۇرلار بىلەن بولغان ئىپتىدائىي سودا - مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئالاقىسى مىلادىدىن بىر نەچچە مىڭ ژىل ئىلگىرىلا باشلانغان. ئەپسانىلار دەۋرىدىكى شيا سۇلالىسىغا كەلگەندە خۇاڭخېنىڭ شىمالىي بىلەن جەنۇبىنىڭ مۇناسىۋەت دائىرىسى تېخىمۇ كېڭىيىپ، مەدەنىيەت - سەنئەت ئالماشتۇرۇشتىن باشقا ئەسىرگە چۈشكەن قۇللارنى ئىختىسادىي بۇيۇملارغا ئالماشتۇرۇشمۇ شەكىللەنگەن.

مىلادىدىن ئىلگىركى 7 - ئەسىردىكى ئەمنىيە دەۋرىدە قىزىل دىلار دەپ ئاتالغان شەرقىي ئۇيغۇرلار بۈگۈنكى داتۇڭ شەھرىنى مەركەز قىلىپ جۇڭشەن خانلىغىنى قۇرغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ مۇناسىۋىتى ھەسسىلەپ قويۇقلاشتى. خۇاڭخېنىڭ شىمالىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ چارۋىچىلىق مەھسۇلاتى بىلەن مىللىي مەدەنىيەت سەنئىتى خۇاڭخېنىڭ جەنۇبىغا تارقالدى، خۇاشيا قەبىلىلىرىنىڭ دېخانچىلىق مەھسۇلاتى بىلەن مەدەنىيىتى شىمالدىكى ئۇيغۇرلارغا تارقالدى. بۇنداق ئالماشتۇرۇش كېيىنكى غەربىي دىيار بىلەن بولىدىغان ئىپەك يولى سودىسىغا مۇستەھكەم ئاساس سالدى.

جۇڭگو ئىپەك يولى لىنىيەسى جەنۇبىي يول لىنىيەسى، ئوتتۇرا يول لىنىيەسى ۋە شىمالىي يول لىنىيەسى دەپ 3 لىنىيەگە ئايرىلىدۇ.

جەنۇبىي يول لىنىيەسى: دۇڭخۇاڭدىن چىقىپ تارىم ئويمانلىغىنىڭ جەنۇبىي بىلەن غەرىپكە قاراپ مېڭىپ، ھازىرقى چارقىلىق،چەرچەن، نىيە، كېرىيە، يەكەنلەردىن ئوتۇپ، تاشقۇرغاندىكى پامىر ئېگىزلىكىدىن ھالقىپ،باكتېرىيە، پارتىخىيە (ئىران)لارغا باراتتى.

ئوتتۇرا يول لىنىيەسى: دۇڭخۇاڭدىن چىقىپ، تارىم ئويمانلىغىنىڭ شىمالىي گىرۋىكىنى بويلاپ غەرىپكە قاراپ مېڭىپ، ھازىرقى تۇرپان ئويمانلىغى، قاراشەھەر، كۇچاردىن ئوتۇپ ئاقسۇغا باراتتى، ياكى ئۇچتۇرپاندىن چىقىپ، تەڭرى تاغدىن ئوتۇپ، ئىسسىق كولگە باراتتى. ئاندىن جەنۇپقا قاراپ مېڭىپ سەمەرقەنتكە باراتتى، ياكى قەشقەردىن چىقىپ پامىر ئېگىزلىكىدىن ھالقىپ پەرغانە ئويمانلىغى ۋە بۇخارادىن ئوتۇپ ئىران ئېگىزلىكىگە باراتتى.

شىمالىي يول لىنىيەسى دۇڭخۇاڭدىن چىقىپ قۇمۇل ئارقىلىق تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىگىنى بويلاپ غەرىپكە يۈرۈپ، بارىكۇل، جۇڭغارىيە ئويمانلىغى ئارقىلىق تەڭرىتاغ ئېغىزى - تەلكىنى كېزىپ، ئىلى دەرياسىدىن ئوتۇپ، كاسپىي دېڭىزى ۋە قارا دېڭىزلاردىن ئايلىنىپ ئوتتۇرا دېڭىزغا باراتتى.

(داۋامى بار).

سۈرەتتە: نامايىشتىن كورۇنۇش.

تېچلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، دوستلۇق ۋە رازىمەنلىك ئۈچۈن

ئوزبېكىستان پايتەختى تاشكەنتتە مەركىزىي ئاسىيە خەلقلىرى مەدەنىيىتى ئاسسامبلېيىسىنىڭ 1 - كونگرېسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەخسىتى مەركىزىي ئاسىيە خەلقلىرىنىڭ ئۆزئارا تىنچلىقى ئاسىيەسىنى شەكىللەندۈرۈشتىن، يېڭى دۇنياۋىي بىرلەشمىنىڭ دراماتىكلىق تىكلىنىش جەريانىدا ئۆزجۇتقا كېلىۋاتقان ئېتنىكلىق ۋە دىنىي توقۇنۇشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە بۇ يوقىتىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. ئاسسامبلېيە ھۆكۈمەتتىن تاشقىرى تەشكىلات سۈپىتىدە تاشقىرى ئىگە ۋە مەدەنىي جەريانلارنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرىگە خىزمەت قىلىدۇ. پارتلاش ئالدىدا تۇرغان پاجىئەلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئوتتۇرلۇق ۋە ھەممە ئويول قىلىشقا بولىدىغان ئۇسۇللار بىلەن ۋاستىلارنى ئىشلەپ چىقىدۇ. ئاسسامبلېيە تېچلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، دوستلۇق ۋە رازىمەنلىك زونىسىنى يارىتىشقا ياردەم قىلىدۇ.

ئاسسامبلېيەنىڭ 1 - كونگرېسى نامىغا ئوزبېكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ، قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، قىرغىزىستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ۋە تاجىكىستان پرېزىدېنتى ئىمامەلى راخمانوۋ تەبرىكنامىلارنى ئەۋەتتى.

ئاسسامبلېيەنىڭ 1 - كونگرېسىغا 300 دىن كۆپرەك دېلېگات - بارلىق مەركىزىي ئاسىيا دۆلەتلىرىنىڭ پەن ۋە مەدەنىيەت ۋەكىللىرى قاتناشتى.

نوبېلدرا پەن، ئىندۇستىرىيە، مەدەنىيەت ۋە سەنئەت بويىچە خەلق ئارا ئاكادېمىيەسىنىڭ (ئا ئا ق س، كالىفورنىيە) ئاكادېمىكى بولۇپ سايلانغان، يېرولىسىل ئۆتتۈرلۈستىنى تەرىپىدىن تەك ئالىي مۇكاپات «ئالتۇن مېدال» بىلەن مۇكاپاتلانغان، ب م ت ستىپ مەسىنىدىكى خەلق ئارا تەشكىلات يۇنېسكونىڭ قۇرۇلغانلىقىغا 50 يىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن پارىژدا مەركەز تەشكىللىنىش باش كونفېرېنسىيەسىدە سۆزگە چىققان بىزنىڭ ۋەتەندىشىمىز چىڭگىز ئايتماتوۋ خەلق ئارا جەمئىيەتلىك پائالىيەتنىڭ كۆپلىگە قارماي، 1 - كونگرېسقا ئىشتىراك قىلدى. قىرغىزىستان خەلق يازغۇچىسى چىڭگىز ئايتماتوۋ يەكدىللىك بىلەن مەركىزىي ئاسىيە خەلقلىرى مەدەنىيىتى ئاسسامبلېيەسىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلاندى. ئاسسامبلېيەنىڭ باش كېڭىشى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ تەركىبىگە مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرى ئەدەبىيات، سەنئەت ۋە پەنىنىڭ كۆرنەكلىك 25 تەربىيە سايلاندى. ئۇيغۇر تىجارەتچىسى ياقۇپ مونارو ۋ رۇبىزىيە كومىسسىيەسىنىڭ ئازاسى بولۇپ تەستىقلاندى.

بۈگۈن دىققەتلىرىڭلارغا مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرى مەدەنىيىتى ئاسسامبلېيەسىنىڭ پرېزىدېنتى چىڭگىز ئايتماتوۋنىڭ دوكلادىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز ..

چىڭگىز ئايتماتوۋ

قانداق مۇئەممالار بار؟

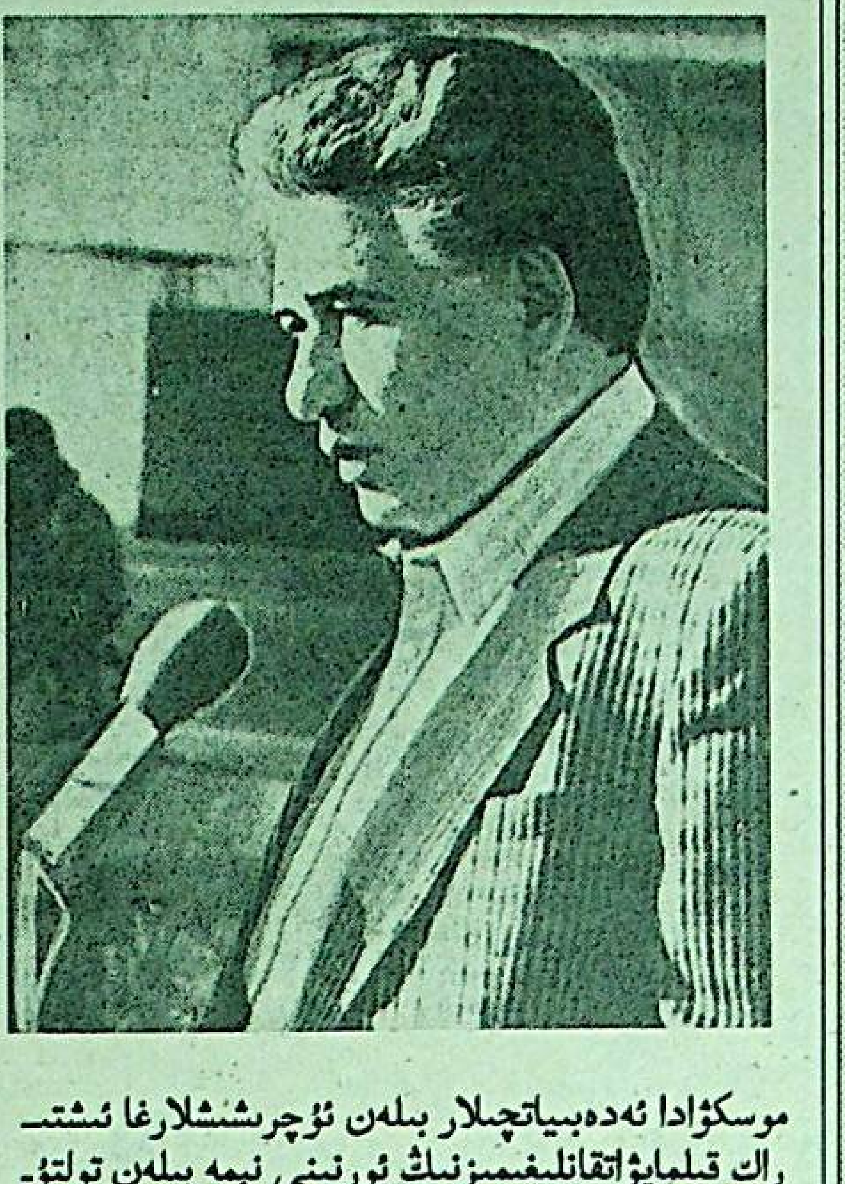

دەۋرلەردىكى ئەدەبىيات ۋە سەنئەتنىڭ ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ماۋزۇسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىمىز خېلە ئۇتتۇقلارنى قولغا كەلتۈرگەن بۇ ماھىيەتتە بىز دۇنياۋىي تەجرىبىنىڭ غەزىنىسىگە كىرگەن سەنئەت بىلەن پەلسەپىنىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرىگە ئىگە. مەركىزىي ئاسىيا سىۋىلىزاتسىيەسىنىڭ ئاساسى مۇۋاپىقىيەتلىرى كونكرېت يەرلىك - باكترىيە، پارىيەن، سوغدى، خورەزىم مەدەنىيەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن، شۇنداقلا تاشقى مىسىر پاتامىيە ۋە خاراپ، ئاخېمېند ۋە ئېللادا، كۇشان (بۇددىزىم)، پارس (ئىسلام)، رۇس ۋە غەرىپ مەدەنىيەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن باغلىق بولغان ئىدى. ئېرامىزنىڭ 12 - ئەسىرلىرىنى بالدۇرقى مەركىزى ئاسىيا رېنېسسانىس دەۋرى دەپ تولۇق ئىشەنچە بىلەن ئېيتىش مۇمكىن. بۇ دەۋردە ئۇلۇق مۇتەپەككۇرلەر، ئالىملار. شائىرلار - رۇداكى، فىردەۋسى، سائادىي، رۇمىي، بالاساغۇنى، فارابىي، بىرۇنى، خارازىمى، قەشقەرى، ئىبىن سىنا، ھەييام، خۇسراۋ ئىجات قىلغان ئىدى. كېيىنكى ئەسىرلەرگە توغرا كېلىدىغان ناۋائىي، لۇتفىي، ئۇلۇقبەگ، بابۇر، بېكزات ۋە باشقىلار ئەينە شۇ دەۋرنىڭ ۋەكىللىرىدۇر.

ئادەم ئۆز پائالىيىتىنىڭ ھەر بىر شەكلىدە يېڭى ئىمكانىيەتنى ئۆزىنىڭ مەدەنىي كائىناتنى قۇرۇش ئىمكانىيىتىنى نامايان قىلماقتا ۋە سىنىماقتا. ھازىرقى كۈنلەردىمۇ روھىي ئېۋولۇتسىيە مودىغا ئايلانغان ئېرمىنلار ئاۋانگاردىزىم، پوستمودېرنىزىم ۋە باشقا لەقەملەر بىلەن ئاتىلىدىغان، ھەر دايىم ھوجۇمكار، ساختا سەنئەتنىڭ قىسمى ئالدىدا قىيىنچىلىقلارنى ۋە بوھرانلارنى باشتىن كەچۈرمەكتە. ئۇياتسىزلىق، رەھىمسىزلىك، پاھىشىۋازلىق ۋە باشقا بۇزۇلۇشلار ئادەملەر قەلبلىرىدە ۋەيرانچىلىق ھەركەتلىرىنى پەيدا قىلغان ھالدا رېكلاما قىلىنىۋاتقان قەھرىمانلارنىڭ ئالىي خۇسۇسىيەتلىرى سۈپىتىدە بايان قىلىنماقتا. بۇ بىزگە ئۇمۇمىي مەلۇم ئەھۋال بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، چۈنكى، ئەخلاقسىزلىقنى تەرغىپ قىلىش خوۋپى ھازىرقى ۋاقىتتا ئىنتايىن خەتەرلىك نەرسكە ئايلانماقتا. ئۇ ھازىرقى زامان مىللىي مەدەنىيەتلەرنى ئېكسىز قىلىش ئورۇنۇشلىرىغا داپ چېلىۋاتقان «ئاممىۋىي مەدەنىيەت» دەپ ئاتالمىش نەرسكە يول سالماقتا.

بىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىمىزنىڭ ئاساسىي مۇئەممالىرىنىڭ بىرى، ھالاكەتلىك سىناقلىرىنىڭ بىرى - غەرىپنىڭ ئاممىۋىي مەدەنىيىتىنىڭ ۋە ئۇنىڭ بارلىق جايلاردىكى مۇرتەدلىرىنىڭ ھوجۇمىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەك، مىللىي مەدەنىيەتلەر ھالاكىتىنىڭ قانداق قىلغاندا ئالدىنى ئېلىشقا بولىدۇ، دېگەن ئاساسىي مۇئاممالارنىڭ بىرى ئەينە شۇلاردىن ئىبارەتتۇر، چۈنكى، ئاممىۋىي مەدەنىيەت «بۇ سېستېما» ئۇ ئاممىۋىي ئەخبارەت ۋاستىلىرىدىن ئاكتىپ پايدىلىنىش بىلەن بولىدىغان ھۇجۇم، بۇ سىۋىلىزاتسىيەنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىرى مەدەنىيەتكە قارشى ئاملىغا ئايلىنىدىغان ھادىسىدۇر. بۇ جەرياندىمۇ تىجارەت، پەسكەشلىك، ھىس - تۇيغۇلاردىن پايدىلىنىش مۇھىم رول ئوينىماقتا.

بىزنىڭ بېشىمىزغا چۈشكەن يەنە بىر «نازۇك» مۇئامما - بۇ مۇتلەق پۇل ئامىلى، ئۇ كېيىنكى دەۋردىن كېيىنكى مىللىي مەدەنىيەتلەرگە، زامانىۋىي ئەدەبىياتنىڭ تەغدىرىگە ئۆز ئىرادىسىنى قەتئىي تېڭىۋاتقان ۋە بارغانسىرى ئۇچۇق ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئامىل بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ھازىرقى كۈنلەردە كىتاپ نەشر قىلدۇرۇشنىڭ ئىنتايىن ئېغىر مەسىلىسىنى ئەسلىتىپ ئۆتۈش كۇپايە قىلىدۇ؛ ھەر بىر كىتاپنىڭ ئۆز «سەركۈزەشتىسى» بولۇپ، ئۇ دايىم پاجىئەلىك ئاياقلىشىدۇ، شۇنداقلا ھازىر ئەسەرلەرنى باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىش ئەمەلىياتى ئەنئەنىسىنىڭ يوقۇتۇلغانلىقىنىمۇ ئەسلىتىپ ئۆتىمەن - ئەدەبىي ئۆز ئارا ئالمىشىش جەريانىنىڭ چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغانلىقىنىڭ كۆرسەتكۈچى ئەينە شۇ بولسا كېرەك.

كىنو، تېئاتىر ۋە ماتارىپ نەشرىياتلىرىنىڭ ئەھۋالىمۇ خۇددى شۇنداق. بۇنىڭ ھەممىسى بۇ ماھىيەتتە ئېكىسىز قالغان مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ دەرىجىسىنى ۋە ئابرويىنى كۆتىرىشنىڭ زۆرۈرىيىتىگە، جەمىيەتنىڭ مەنپىيەتلىرىگە قارىماي يۈز بەرمەكتە. ئەندى مەدەنىيەتكە بولسا، ئالتېرناتىۋا يوق، مەدەنىيەت ئۇ ياكى بۇ خەلقنىڭ، ئۇمۇمەن پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئۇ ياكى بۇ دەۋرنىڭ پۈتكۈل ھايات پائالىيىتىنى مۇجەسسەملەشتۈرىدۇ. مەدەنىيەتنى مەۋجۇت بولۇش ۋاستىلىرىسىز قالدۇرۇش - بۇ مىللەتنىڭ ئەقلى تومۇرلىرىنى چېپىشقا باراۋەر بولغان ئىنتايىن مۇدھىش ھا

بىز، مەركىزىي ئاسىيا رېگىونىدا ئىجادىيەت ۋە پەن بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان سىلەر بىلەن تاشكەنت شەھىرىگە كوللېكتىۋلىق مۇھاكىمىلەرگە ۋە ئۇچۇق پىكىر قىلىشلارغا مۇھتاج بولۇۋاتقان مۇئەممالارنى ھەل قىلىش، بۇ مەسىلىلەرنى سىلەر بىلەن بىۋاستە مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن يىغىلدۇق.

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بىزنىڭ رېگىوننى مەركىزىي ئاسىيا دەپ ئاتاش قوبۇل قىلىندى، لېكىن، مېنىڭچە بولغاندا، پەقەتلا بىر سىياسىي، جۇغراپىيە ئېنىقلىمىسى يېتەرلىك بولمىسا كېرەك. بۇ يەردە سۆز تۈركىستان ۋە تاجىكىستاننىڭ كۆپ مىللەتلىك مەدەنىيىتى ۋە كۆپ مىللەتلىك مۇھىتىنىڭ تارىخىي، ئېتنىكلىق، تىل ۋە دېموگرافىيەلىك ئۆلچەملەر توغرىلىق كېتىپ بارىدۇ، بۇنىڭغا شۈبھىسىز، بىز ئۈچۈن 20 - ئەسىردە مەدەنىيەتلىرىمىز بىلەن تارىخىمىزنىڭ ئاجرالماس قىسمىغا ئايلانغان بىزنىڭ مەملىكەتلىرىمىزدە زامانىۋىي تۇرمۇش تەرىزىنى شەكىللەندۈرۈشكە ئىنتايىن تەسىر يەتكۈزۈۋاتقان رۇسلار ئامىلىنى نەزەرنىڭ سىرتىدا قالدۇرۇشقا بولمايدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۈركىستاندا ۋە تاجىكىستاندا بىزنىڭ ھەممىمىزنى ھەممىدىن ئاۋال يېقىندا بەربات بولغان كېيىنكى دەۋرنىڭ ئامىللىرىدىن كېلىپ چىققان قىسمەتلەر بىلەن مۇئەممالار ئومۇمىيلىقى بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدۇ. كېيىنكى دەۋردە ھاكىم مۇتلەق تۈزۈم ئۆزىنىڭ كوممۇنىستىك ئىمپېرىيەلىك - كورۇنۇشلىرى بىلەن، مىللىي مەدەنىيەتلەرنى دۇنياۋىي كوممۇنىزم ئىدېئولوگىيەسىگە خىزمەت قىلدۇرغان ئىدى. بىز شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەينە شۇ دەۋرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدا پەن ۋە مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئوبيېكتىپ ئۇتۇقلىرىنى تەكىتلىشىمىز كېرەك. بۇ سوتسىيالىستىك رېئالىزمنىڭ قاتتىق تەپتىش قىلىنىدىغان دائىرىسىدە ئەدەبىياتتا، كىنودا، تېئاتىردا، مۇزىكىدا تەسۋىرىي سەنئەتتە ۋە سەنئەتنىڭ باشقا تۈرلىرىدە مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ ئىجاتكارلىرى بولۇپ مەيدانغا چىققان بىر نەچچە ئەۋلاتنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىدۇر. بىز يېقىن ئۆتمۈشتىكى ئەدەبىيات ۋە ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ ئاساسىنى سالغۇچىلارغا چەكسىز مىننەتدار بولۇشىمىز لازىم. ئەينە شۇ ئەۋلاتلارنىڭ قىياپىتىنى ئېنىقەن پەرەز قىلىش ئۈچۈن، مەن ھازىرمۇ ھايات ۋە ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۇلۇق ئۆزبەك كىنو رېژىسسورى مالىك قايۇموۋنىڭ ئىسمىنى ئاتاشنى خالىغان بولار ئىدىم. ئۇ تۈركىستان مەدەنىيىتىنىڭ جانلىق تارىخىدۇر.

ھە، بۇ ئۆتكەن كۈنلەر توغرىلىق ئالاھىدە پاراڭ. ئەندى بىز ئۈچۈن ھازىر س س س ر نىڭ بەربات بولۇشى بىلەن، بىزنىڭ مەملىكەتلىرىمىزنىڭ سۇۋېرېن، مۇستەقىل، يەرلىك مىللەت لېكسىكسىنىڭ رەسمىي دۆلەت تىلى ستاتۇسىغا ئىگە بولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پەيدا بولغان مەسىلىلەر ئىنتايىن مۇھىمدۇر.

ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمنىڭ بەربات بولۇشى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە سابىق جۇمھۇرىيەتلەردە مۇستەقىل مىللىي دۆلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى نەتىجىسىدە بىزنىڭ تەپەككۇرىمىزدە ۋە مىللىي ئېستېتىكىمىزدا يۈز بەرگەن ئەرسىلەرنى پەرەز قىلىش قىيىن، مانا بىز كۆپلىگەن يىللار مابەينىدە ئارمان قىلىپ كەلگەن، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت قىلىپ كەلگەن بارلىق شەرت - شارائىتلار - سۆز ئەركىنلىكى، دېموكراتىيە، ھەر خىل نۇقتەئىي نەزەردىكى پىكىرلەرنىڭ بولۇشى، سېنزورنىڭ بولماسلىقى، مىللىي سەنئەتنىڭ ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولۇشى، ھېچ قانداق توسالغۇلۇقلارنىڭ، پۈتلىكاشاڭ بولىدىغان ئەرسىلەرنىڭ بولماسلىقى ياققال تۇرماقتا، پەقەتلا ھەرىكەت قىل، [illegible] قالدۇرغىن، قارىغىنە، ئەتراپىڭدا ئىجادىيەت ئۈچۈن قانچىلىك ماتېرىيال تۇرىدۇ، ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىنى، ئۇنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرى بىلەن ئەخلاقىنى نامايان قىلىدىغان نەق مەيداندىكى ۋاقەلەر، ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان قىسمەتلەر يېتىپ ئاشىدۇ، ئىلگىرى ئۇلارنى ئىزدەپ خەلق ئىچىگە باراتتى، مانا ئەندى ئەجايىپ، ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن، ئىلگىرى بولۇپ كۆرۈلمىگەن كەشپىياتلارنى قىلىپ، يېڭىلىقلارنى ياراتقىن!

لېكىن مۇنداق ئەسەرلەر قېنى؟ سەۋەپ نېمە، بىز نېمە بولدۇق، يىللار ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ، بىزنىڭ مۇستەقىللىق ئالغانلىقىمىزغا 5 يىل تولدىغۇ؟! بىزگە نېمە يېتىشمەيدۇ؟

كەچۈرسىلەر، ئەتىمالىم، مەن بۇ سۇئالنى ئارتۇقچە مۇبالىغا بىلەن بېرىۋاتسام كېرەك. لېكىن ھەممىدىن ئاۋال بۇ سۇئالنى مەن ئۆزەمگە قويىۋاتىمەن...

لېكىن، بىزنىڭ ئالدىمىزدا يېڭى تارىخ دەۋرىدە تۇرۇۋاتقان يېڭى ئىجادىي ۋەزىپىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئەينە شۇنداق ئۆزىمىزگە نىسبەتەن تەنقىدىي كۆز قاراشسىز چۈشىنىۋېلىشىمىز قىيىن بولسا كېرەك. مەن بىزنىڭ بۇ سوھبىتىمىزنى پسىخولوگىيەلەشتۈرۈش ئۈچۈن سىلەرنىڭ ئىچكى دۇنيارىڭلارنى بىلىشنى خالىغان بولار ئىدىم.

ھازىرقى كۈندە مىللىي مەدەنىيەتلەر تەرەققىياتىدىكى مۇئەممالارغا توختىلىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا شۇنى نەزەردە تۇتۇشىمىز لازىمكى، ئەندى مەدەنىي جەريانلارنى ئۇيغۇنلاشتۇرىدىغان موسكۋادىكى مەركەز مەۋجۇت ئەمەس، ئەندى بىز باشتىن ئاياق ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز قالدۇق ۋە بارلىق تەرەپلەردىن بىزگە شامال ئۇرۇپ تۇرماقتا.

بىز ئىلگىرى بولۇپ كۆرۈلمىگەن سىناقلار ئالدىدا تۇرىمىز. تەغدىر بىزگە ئەگەر، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ دۇنياۋى تەجرىبىسى دايىم يېڭىلىنىپ تۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇسۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېساپقا ئالىدىغان بولساق ئەدەبىياتتا، سەنئەتتە، پەندە، ھازىرقى زامان تەلەپلىرىگە قانچىلىك دەرىجىدە جاۋاپ بېرەلەيمىز، دېگەن ناھايىتى قىيىن ئېۋولۇتسىيەنى تەكلىپ قىلماقتا. ئۆز كۈچ - قۇۋۋىتىمىزگە، مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ تەرەققىياتىغا تايىنىشىمىز كېرەك. بىز ئۈچۈن ھازىرقى ۋەزىيەت ناھايىتى مۇرەككەپتۇر. مەسىلەن، بىزنىڭ موسكۋادا ئەدەبىياتچىلار بىلەن ئۇچرىشىشلارغا ئىشتىراك قىلالمايۋاتقانلىقىمىزنىڭ ئورنىنى نېمە بىلەن تولتۇرۇش لازىم ئىكەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىش كېرەك، بىز دۇنياۋىي مىقياستىكى دىيالوگنىڭ سىرتىدا قالدۇق. ئالدىنقى يىللار بىلەن سېلىشتۇرغاندا بىزنىڭ كىتاپلىرىمىز باشقا تىللارغا، ھەممىدىن ئاۋال رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىنمايۋاتىدۇ ۋە نەشر قىلىنمايۋاتىدۇ، ئۇنىڭ سەۋەپلىرى ئۇرغۇن، سىلەر ئۇلارنى بىلىسىلەر، نەتىجىدە ئىنتايىن ئۇرغۇن رۇس تىللىق كىتاپخانىلاردىن ئايرىلىپ قالدۇق، ئۇلار ھەر دايىم مەركىزىي ئاسىيا يازغۇچىلىرى ئۈچۈن دۇنياۋىي ئەدەبىيات مەيدانىغا چىقىدىغان پەللە بولۇپ كەلگەن ئىدى. شۇنداقلا بىز دۇنياۋىي ۋە ھەممىدىن ئاۋال موسكۋا كىنو فېستىۋاللىرىنىڭ سىرتىدا قالدۇق، تېئاترلار ئۆز مەملىكەتلىرىنىڭ دائىرىسىدىن سىرتقا چىقمايدۇ، دېمەك، ئۆز رېپېرتۇئارىنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشى ۋە يورۇتۇلۇشىغا ئىمكانىيەت تاپالمايدۇ، ئەندى بىر قاتار ھادىسىلەردە بولسا، تېئاترلار تامامەن يېپىلىپ قالماقتا، ئەتىمالىم، ماڭا بەزى نەرسىلەر مەلۇم ئەمەستۇر، تۈركىستان رەسساملىرىنىڭ دۇنياۋىي كۆرگەزمىلەرگە ئىشتىراك قىلغانلىقى توغرىلىق ئاڭلىمىدىم، مۇزىكانتلارنىڭ خەلق ئارا مىقياسلاردا كونسېرت بەرگەنلىكلىرى توغرىلىق بىلمەيمەن. بىز ئۈچۈن سەلبىي بولغان مۇنداق كورۇنۇشلەرنى كۆپلەپ ئېيتىپ بېرىش مۇمكىن.

بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ھەممىمىز ۋە ھەر بىرىمىز نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟ تارىخ بىلەن مەدەنىيەتنىڭ يېڭى ئۆلچەملىرى بەلگىلىنىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا ئىجاتكار شەخس سۈپىتىدە قانداق قېلىپلىشىش مۇمكىن؟ ئۆزەڭلار چۈشىنىسىلەركى، بۇ يەردە بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ دائىمىي تەرەققىياتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىش ۋە ئالدىن ئالا ئېيتىپ بېرىش مۇمكىن بولغان رېتسېپلار يوق ۋە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى، ھەقىقىي ئىجادىيەت - بۇ ھەر دايىم ئادەمنىڭ ھەققەتنى ئىزدەش يولىدىكى ئۇبرىزىنى يېڭىدىن يارىتىش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بىزنىڭ تەپەككۇر قىلىدىغان ماھىيىتىمىزنىڭ داۋاملىشىشى ئەينە شۇنىڭدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ مىللىي ۋە ئومۇمىي ئىنسانىي ئىپادىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

مىللىي قەدرىياتلارنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە بىز بۈگۈنكى كۈننىڭ يېڭى تارىخى ۋە ئىجتىمائىي رېئاللىقىغا ئاساسلىنىشىمىز لازىم. 90- يىللار بېشىدا دۇنيادا، جۈملىدىن، مەركىزىي ئاسىيا بوشلۇقىدا يۈز بەرگەن ۋاقىئە - مىڭلىغان يىللار بەلگۈسى. بىز كونا دۇنيا خارابىلىرىدا 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا پەيدا بولۇۋاتقان يېڭى گېئوسىياسىي تەرتىپ ئورنىتىلىشىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بولۇپ ھېساپلىنىمىز. كۆپلىگەن ئەسىرلەرنىڭ تەجرىبىسى بىلەن ئېستېتىكىسىنى مۇجەسسەملەندۈرگەن بىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىمىز يېڭى كۈچ - غەيرەت، يېڭى مەزمۇن بىلەن بېيىتىلماقتا. يۇقۇردا تەكىتلەنگىنىدەك، بۇ ئىنتايىن مۇرەككەپ جەريان بولۇپ، ئۇ يېڭىلىنىشلارنى ئېلىپ كېلىپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا ئۇنىڭدا مىللىي مەدەنىيەتلەردىكى ئۆز ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە تەبىئەتنى ۋەيران قىلىش ئىختىدارىمۇ يوشۇرۇنغان.

ئەلۋەتتە، سەنئەت ۋە ئەدەبىياتتا، ئەخلاقىي، مەنىۋىي روھىي قەدرىياتلارنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ بىردىن بىر ۋەزىپىسى بولغان ۋە شۇنداق بولۇپ قالىدۇ. بۇ توغرىلىق ئىنسانلار ئارىسىدا سۆز تۈگىمەيدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ بارلىق

كېلىڭلار، بىرلىشىپ ھەل قىلايلى

لا ئەنتە بىز جەمىيەتتە ھازىرقى يېڭى بايلارنىڭ مەلۇم توپلىرىنىڭ تامامەن شەخس پەرەستلىك مەخسەتلىرىدە كاپىتالنى ئېلىپ كېتىش ۋە بايلىق توپلاش ئۈچۈن ستىخىيەلىك ھەرىكەتلەر يۈز بېرىۋاتقان چاغدا بۇنىڭغا دۇچار بولدۇق.

ھە، مەن دېموكراتىيە، سۆز ئەركىنلىكى، ئىسلاھاتلار، بازار ئىختىسادى مەسىلىلىرىنى چۈشىنىمەن ـ ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز نۆۋىتىدە داۋاملىشىشى كېرەك، ئۇلار بىزنى ۋە بىزنىڭ دۇنيا قارىشىمىزنى ئۆزگەرتىدىغان تۈپ ئاساسىي ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلمەكتە. ئۇلار پۇل قانۇنلىرى مېخانىزمى ئارقىلىق ھاياتنىڭ يېڭى ئىستىقبالىنى ئاچماقتا، لېكىن مەدەنىيەت كەسپلىرىگە تەئەللۇق بولغان بىزنى ھەر بىر قەدەمدە دېگىدەك بۇ مۇئەمما بىلەن يالغۇز قالدۇرماقتا ۋە مەدەنىيەتنىڭ، سەنئەتنىڭ، پەننىڭ بىر پۈتۈن ساھالىرىنىڭ ئۆز مەيلىچە قويۇپ بېرىلىش تېخىمۇ پاجەلىكتۇر.

ئەھۋالنىڭ مۇنداق بولۇشىغا مۇراسىمسىز قاراپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. بۇنىڭ يولىنى ئىزدەشتۇرۇش كېرەك. ھە، بازار ئىختىسادىي كۆرەشنىڭ ئۆز قانۇنلىرىنى تاڭماقتا. ئەگەر تىجارەت شىركەتلىرى (ئېلېكترونىكا). ۋە «كومپيۇتېر ـ كىلىپ» تېخنىكىسىنىڭ ئاممۇبىي مەدەنىيەت بۇيۇملىرىنىڭ دۇنياۋىي كونۋېيېرلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆز مەھسۇلاتىنى خۇددى بېلىق بىلىجانلىرىغا ئوخشاش كۆپەيتمەكتە، لېكىن باشقا مەخسەت بىلەن، باشقا ئوبوروت بىلەن پايدىلىنىۋاتقان ئەينە شۇ ئەخبارات ۋە ئېلېكترونىكا ۋاستىلىرى مىللىي مەدەنىيەتلەر بىلەن سەنئەتلەرنى مەزمۇنى ۋە ئەنئەنىلىرىگە زىيان يەتكۈزمىگەن ھالدا، ئۇلارغا جۇشقۇنلۇق ۋە زامانىۋى كۆرۈنۈش بېغىشلىغان ھالدا ئۇلارنىڭ ئېۋولۇتسىيىسىگە ياردەم قىلغان بولار ئىدى. لېكىن ئۇچۇر بىر پەيت ئىچىدە تارقىلىدىغان دەرىجىدە ماددىي ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە بولالمىغانلىقى كېرەك. مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى چۈشىنەلمىگەن لەر [illegible] دۆلەت ھېسابىدىن قىلىنغان ئىجادىي جەريانلارنىڭ تېخنىكىلىق جەھەتتىن يېڭىلىنىشىغا ياردەم بەرمەيدۇ. مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ تۇرمۇشى بۈگۈنكى كۈندە ئۇلارنى تېخنىكىلىق تەمىنلەشكە يانداشقان مەسىلىلەرگە، مەدەنىيەتلەرنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسىگە، كۆرۈنۈشىگە ماس كېلىدىغان مۇنداق زامانىۋى مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قەدىرلىنىشىگە قاراپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئىمكانىيەتلىرى ئۈچۈن تېخنىكىلىق جەھەتتىن تەمىنلىنىشى بىلەن بىرلىكتە ئۇلارنىڭ ئىنقىلاب بىلەن باراۋەر بولمىغانلىقىنى تونۇشىمىز ھاجەتتۇر.

ھەر بىر مىللىي مەدەنىيەت يېتەرلىك دەرىجىدە يۈكسەلمەكتە، ئۈچىنچىسى تاشقىرى دۇنياۋىي مەدەنىيەتلەرنىڭ ئىنتېنسىپ خاراكتېرىدىكى مۇئەممالار تارىخدا مەن زامانىۋىي تېخنىكىنىڭ مۇھەم مەسىلىلىرى ئالاھىدە ئاچىرىلغان بولار ئىدى.

بۈگۈنكى بىر ھەپتە ئىچىدىكى مەن پ ت سېتېمىسىدىكى بۇ خەلقئارا مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە پەن تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پارىژدا يۇنېسكو باش كونفېرېنسىيەسىدە سۆزگە چىقىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم. سەلەرنىڭ تىجارەتچىلار بىلەن يۈكلىرىدا تەكىتلىگەن مەۋزۇغا تەئەللۇق بولغان سۆزۈمنىڭ شۇ قىسمىدىن نەقىل كەلتۈرىمەن:

«دۇنياۋىي پەن تېخنىكا ئىنقىلابى يەر يۈزى ئاھالىسى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھاياتى تەرزىدە، دۇنيا قاراشىدا ۋە ھاياتقا كۆزقاراش تەجرىبىلىرىدە ئۇمۇمى يۈزلىنىش ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرگەن چاغدا، بىر پۈتۈن خەلقلەر، مەملىكەتلەر، دۆلەتلەر، قىتئەلەر، ئەندى ئۇلار بىلەن بىللە مەدەنىيەتلەر، دىنىي ئېتىقادلار ۋە ئېتنىك تەلىماتلىرى ئۇلارنىڭ پۈتكۈل ئەنئەنىسى ۋە تونۇشلىرى بىلەن ۋاقىت تولۇقىسى ۋە پەرلىدا قارىلىشىپ كەتكەن ئادەتلەر ئۇمۇمەن تۇرغان. ئىنسانلىق تارىخىدا ئالدى بىلەن ئىلمىي تەرەققىيات تېخنىكىلىق ئۆزگىرىشلەرنى كەسكىن ۋە چوڭقۇر يەتكۈزۈش بىلەن بىللە شارائىتلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە نىسبەتەن ئىنتىلىۋاتقان بىر چاغدا، بىزنىڭ ھەممىمىز نەتىجىدە بىردىنبىر تارىخ تېخنىكا بولۇپ باقمىغان تەرەققىيات ئىلمىي جەھەتتىكى ئۆزگىرىشلەرگە دۇچ كەلدۇق. بىر ئىنسان ئۈچۈن بىرگىسى تەسىر يەتكۈزۈش ئالدىدا تۇرغان بولساق ۋە ئۇلار 20 ـ ئەسىرنىڭ تۇنجى بىرىنچى يىللىرىدا بولغان بولسىمۇ، ئىككىنچى يېرىمىدا بۇ دۇنيانىڭ يۈز بەرگەن ئېكولوگىيىلىك ۋە بەزىدە تىپىك يوقلۇق ھالىدا مەن بۇ يۈزدىكى ھازىرقى ئادەملەرنىڭ نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىشلىرىنى شىتتىك ئۆزلىرىدە يۈز بەردى. ئۇلار پەقەت مۇنداق بولۇپ كەتكەن ئۇزۇن يوللارنى مەدەنىيەتنى قىلىش، ئېتنىك، شەھەرلىك خوجىلىقلىرىدىن ئالاھىدە يىراقلاشقان، يەنىلا ئۇنىڭ باشقا 80 ـ 90 ـ يىللاردىكى ئۆزگىرىشلەر ئارقىلىق جەريانىدا ئۇ

زىننىڭ ئەڭ ژۇقۇرى پەللىسىگە يېرىپ يەتتى. بىز تونۇشلار ۋە خام خىياللار بىلەن تولۇپ تاشقان ھازىرقى دۇنيادا ھەر قاچانقىدىنمۇ ئۆز ئارا بىر ـ بىرىمىزگە باغلىق بولۇپ قالدۇق. بۇ يەردە يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەرنى چۈشىنىشتە شۇ فاكتنى تەكىتلەش ناھايىتى مۇھىمدۇر، ئەمەلىيەتتە بىز، ئۆز ئارا يېقىنلىشىشلارنىڭ مۇنداق سۈرئەتلىرى بىلەن مىقياسلىرىغا نىسبەتەن، بەزىدە تەييار ئەمەس بولۇپ چىقتۇق. خەلقلەر بىلەن ئەۋلاتلارنىڭ ئېۋولوتسىيەلىشىۋاتقان دەۋر تارازىسىدا تەكشۈكلۈقنى ساقلاش جەريانىدا يۇنېسكو ئالماشتۇرۇپ بولمايدىغان ئىجادىي رول ئوينىماقتا. ئۇ بىزگە مەدەنىيىتىمىزنى ساقلاپ قېلىشقا يا ردەم قىلماقتا. ئۇ بىزگە زامانىۋىي سىۋىلىزاتسىيەنىڭ يېڭى قەدرىياتلىرىنى ئېگىلەشكە ياردەم بەرمەكتە. ھازىرمۇ يۇنېسكو ئەينە شۇ ۋاقىئەلەر قايىنىمىدا بىز بىلەن بىللە بولماقتا. يۇنېسكو دۇنيانىڭ رىۋاجلىنىشىدا، ساقلىنىپ قېلىشىدا ۋە تەرەققىي ئېتىشىدا يېڭى ئۇپۇقلارنى بايقاش ئۈچۈن بىزگە رەسەتخانا (ئوبسېرۋاتورىيا) بولۇپ خىزمەت قىلماقتا».

بىزنىڭ ئاسامبلىيەمىز بۇ ماھىيەتتە يۇنېسكوغا يېقىن بولسا، ياخشى بولار ئېدى، يەنە نەقىل كەلتۈرۈشنى داۋاملاشتۇرىمەن: «بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغان مىللىي مەدەنىيەتلەر ئەھۋالىدا يۈز بېرىۋاتقان بەزى بىر ناھايىتى مۇھىم پەيتلەرگە توختىلىپ ئۆتۈشنى خالىغان بولار ئىدىم.

كوزدە تۇتۇش مۇھىم دەپ ھېساپلايدىغان بىرىنچى مەسىلە، بۇ مېنىڭچە بولغاندا مەدەنىيەتلەرنىڭ نامايان بولۇش ۋە تەرەققىياتىدىكى ئېتنىكلىق ۋە ئونىۋېرسال دۇنياۋىي باشلانمىلارنىڭ ئۆز ـ ئارا مۇناسىۋەتلەردىكى زىددىيەتلىك ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە تومۇرى بىرقوش مۇئەممالاردىن ئىبارەت ھازىرقى بارلىق جايلاردىكى تېندېنسىيەنى ئاتىغان بولار ئىدىم. ھايات مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئۈستۈنلىككە ئىگە بولۇش ئۈچۈن كۆرەشنىڭ ھازىرقى زامان ئاڭ سېزىمى دولقۇنلىرىدا قانچىلىك ئوسۇۋاتقان بولسا ۋە بولۇپمۇ جاي ـ جايلاردا مىللىي تىللارنىڭ ئۈستۈنلىكى ۋەستاتۇسى ئۈچۈن بولغان كۆرەش قانچىلىك ئۇسكەنسىرى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆز ئارا بىر ـ بىرىنى بېيىتىش ئۆز ئالاھىدىلىكىنى ساقلىغان ھالدا ئۇمۇمى دۇنياۋىي تەجرىبىلەر بىلەن بىلىمنى ئىگەللەش مەدەنىيەتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى بولۇپ قالماقتا. ھەممەدىن ئاۋال بۇ ئەمەلىياتتا ھازىرقى زامانىدىكى «ئىش بابىدا قوللىنىلىدىغان تىللارنى»، شۇنداقلا كەڭ دائىرىدا قوللىنىلىۋاتقان «دۇنياۋىي» دەپ ئاتىلىدىغان تىللارنى ماسلاشتۇرغان ھالدا پائال، ئىجادىي پايدىلىنىشتىن ئىبارەتتۇر. بۇ ماھىيەتتە تىللاردىن پايدىلىنىشتىكى شېرىكلىك سەنئىتى مىللىي مەدەنىيەتلەرنىڭ بۇگۈنكە ۋە ئەتىگە بولغان ئەڭ مۇھىم ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولغان مەسىلىسى بولۇپ قالىدىغاندەك تۇرىدۇ. (بىز ئۈچۈن ھەممىدىن ئاۋال رۇس تىلى)،

بۇ جەريان ئۇمۇمىي يۈزلىك ۋە كۆندىلىك خاراكتېرغا ئىگە بولسىمۇ، بۇ بىر قارىماققا ئاددىي كورۈنىدىغاندەك مەسىلە ئەمەس. ھەر بىر ھادىسىدە ئۆز مۇئەممالىرى ئۆز تارىخى، ئۆز سىياسىتى، ئۆز قانۇنلىرى ئۆز قەغىشلىكلىرى ۋە ئاخىرىدا، ئۆز ئىمكانىيەتلىرى مەۋجۇتتۇر. بۇ ماھىيەتتە دۇنياۋىي مەدەنىيەتلەر ۋە تىللار قايىنىمىدا يۇنېسكو بىزنىڭ ئۆيىمىزدۇر ۋە پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، يۇنېسكو بۇنىڭدىن كېيىنمۇ لىنگۋىستىكىلىق جەريانلارغا ئېنىق تەخمىن بېرىدۇ، ئۇنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىغا، تىللارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن مۇئامىلە قىلىشىغا ۋە ھەمكارلىشىشىغا، دۇنياۋىي ۋە رېگىئونال مىقياسلاردا ئۇلارنىڭ قىسمەتلىرىگە ياردەم بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنچە بىلدۈرۈشنى خالىغان بولار ئىدىم. چۈنكى، يەر يۈزىدىكى ھەر بىر تىل ئالاھىدە باھالىق ۋە ئورنى ئالماشتۇرۇپ بولمايدۇ، دۇنيا ئەينە شۇ بارلىق تىللار مۇجەسسىمىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. ھەر بىر تىل ئۇنىڭ ئېگىلىرىنىڭ قەلبىدە ئەركىن ياشىغان ۋە مەدەنىيەتلەرگە نىسبەتەن كورۈك بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتقان چاغدىلا دۇنيا تۇراقلىق بولىدۇ. ئۇ ياكى بۇ تىل باستۇرۇشقا ۋە زورلۇق ـ زومبۇلۇققا دۇچار بولغان چاغدا دۇنيا ۋەيران بولىدۇ... ئۆز تىلىڭنى قانچىلىك كوپ ياخشى كورسەڭ، باشقا تىللارنى شۇنچىلىك ئۇرغۇن ئۆگەن ۋە ئۇ سېنىڭ ئۇتۇغىڭ بولىدۇ.

ئەندى مەن ھازىرقى زامان مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئىجدىمائىي ئەھمىيىتى قىنىدىكى باشقىمۇ مۇھىم پەيتلەرگە توختىلىشنى خالىغان بولار ئىدىم. ھەقىقەتەنمۇ، قەيەرگىلا قارىساڭ، زامانىمىز تارىخىنىڭ بارلىق تۈگۈنلۈك چىگىشلىرىدا نامايەن بولىدۇ. مەن بۇ مۇئەممالارنى تەپسىلى يورىتىپ ئوتىشىم مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭغا ۋاقتىمۇ يەتمەيدۇ. مەن پەقەت بۇ مۇئەممالارنى ئاتاپ ئوتمەكچىمەن.

مەسىلەن، بىرىنچىسى، سىلەر مەكتەپلەردىكى بولۇپمۇ يېزا مەكتەپلىرىدىكى ھازىرقى ئەھۋال توغرىلىق قانداق پىكىردە؟ مۇئەللىملەرنىڭ سىنىپلارنى تاشلاپ، پۇل تېپىشقا كېتىپ قېلىشى، بۇ مىللىي پاجەمۇ؟

سىلەر مىللىي مەدەنىيەتلەر ۋە ھازىرقى ياشلار توغرىلىق قانداق پىكىردە؟ ئۇلارنىڭ نىسبىتى ۋە ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىشى قانداق؟ ياكى بولمىسا، ھېچ قانداق ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىش يوقمىكىن؟ ئۇنىڭدا نېمە بولىدۇ؟ ئەتىمالىم، ئۆزىنىڭ مىللىي ئەنئەنىلىرىگە نىسبەتەن مۇھەببەت ۋە ئۇنى ھورمەتلەش روھىدا تەربىيەلەنگەن ۋە ئۇنىڭغا تەييارلانمىغان ياشلار ۋەتەننىڭ بارلىق نەرسىلىرىگە بىپەرۋا قاراپ، ئاممىۋىي مەدەنىيەت ستىخىيەسىنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ قالدىمىكىن؟ كىم ئەيىپلىك؟ نېمە قىلىش كېرەك؟

سىلەر مەدەنىيەت ۋە دىن توغرىلىق قانداق پىكىردە؟ يەنە، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا نىسبىتى ۋە ئۆز ئارا بىر ـ بىرىگە بولغان تەسىرى قانداق؟ مەدەنىيەت دىنى فاناتىزمغا تاقابىل تۇرۇشقا قادىرمۇ؟

ئاخىرىدا، ناھايىتى جىددىي، ناھايىتى مۇھىم مەسىلە: زىيالىلارنىڭ خەلىق ئالدىدىكى، دۇنيا ئالدىدىكى كەلگۈسى دەۋىر ئالدىدىكى جاۋاپكەرلىكى. نېمە ئۈچۈن نەق ئەينە شۇ زىيالىلار؟ زىيالىلارنىڭ مىللەتلەر ئارا ۋە ئېتنوسلار ئارا توقۇنۇشلاردىكى رولى توغرىلىق نېمە دېيىش مۇمكىن ئۇ ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن ھېساپلىغان ھالدا باشقا مەسىلىگە، باشقا مەدەنىيەتكە، باشقا دىنغا ۋە باشقا تارىخقا نىسبەتەن مۇرەسسەسىزلىك بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

زىيالىلارنىڭ رولى خوۋۇپنى ئېنىقلاش ۋە يامانلىقنى مەنئۇۋىي ئەيپلەش بىلەن چەكلىنىدۇ؟ فىلوسوپلار، يازغۇچىلار، ئاكتيورلار، ئالىملار، دىنى زاتلار ئۇچۇن مۇرەسسەسىزلىككە قارشى كۆرۈشكە قارىغاندا ئۇنىڭدىن ئاددىلا چەتلىشىش خېلە تەبىئىي ۋە مەنتىقى نەرسە بولۇپ ھېساپلىنامدۇ؟ شەخس ئۈچۈن ۋە بولۇپمۇ زىيالى ستاتۇسقا ئىگە ئادەم ئۈچۈن قانداقتۇر سىياسىي كۈچ ياكى دولەت ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن پايدىلىنىش تەۋەككەلچىلىكىگە دۇچار بولغان ھالدا ئۇمۇمى ئۇيۇشتۇرۇلغان ھەرىكەتلەرگە جەلىپ قىلىنىش خوۋۇپلۇق ھالاكەتلىك بولمامدۇ. فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش خوۋپىغا قارشى پىكىرداشلىق ۋىللىرىنى ئەسلەيدىغانلار، تەجەۋۇزكار مۇرەسسەسىزلىكنىڭ يېڭى ئالەمشۇمۇل خوۋپى خېلە رىيال ۋە جىددىي ئىكەنلىكىنى چۈشەنسە كېرەك.

زىيالىلارنىڭ تەجەۋۇزكار مۇرەسسەسىزلىك ئالدىدا ئىنسانىيەتنىڭ ئۆزىنى ھىمايە قىلىش قابىلىيىتىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش ئاملى سۈپىتىدىكى رولى ناھايىتى نادىر ۋە باشقا ھېچ كىمگە بېرىلىشى مۇمكىن ئەمەس. سىياسەتچىلەرنىڭ پائالىيەتسىزلىكى ۋە جاۋاپكەرسىزلىككە دۇچار بولغان ھالدا زىيالىلار ئۇلارغا ئۇلگە كورستىش مۇمكىن. بۇ رولدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئورگىنال ستاتۇسىنى ئۆزگەرتمەيدۇ، ئۆز مۇستەقىللىغىنى خوۋۇپ ئاستىغا قالدۇرمايدۇ. ئالاھىدىلىكنى، ئورگىناللىقنى ۋە پەرىققە بولغان ھوقۇقنى زىيالىلاردىن باشقا كىم قوللاپ قۇۋۋەتلىشى مۇمكىن؟ كىم مۇرەسسەسىزلىكنى، ساختا كوللېكتىۋىزمنى تېخىمو قەتئىيرەك ئەيىپلىشى مۇمكىن؟ كىم ئۆزىگە ئۆزى، سادىقلىغى فاكتى بىلەنلا فۇندامېنتالىزمنى ۋە مۇرەسسەسىزلىكنى رەت قىلالايدۇ؟

مەن دۇنيانىڭ خىلمۇ ـ خىللىغى، ئىنسان دۇنياسىنىڭ روھى ۋە مەدەنىي خىلمۇ ـ خىللىغى توغرىلىق ئېيتىشنى خالىغان بولار ئىدىم، ئۇنى چۈشۈنىش تەبئەتنىكى خىلمۇ ـ خىللىقتا ئوخشاش شۇنچىلىك مۇھىمدۇر.

بۇ خىلمۇ ـ خىل مەدەنىيەتلەرنىڭ، دىنلارنىڭ، ئىختىسادىي ـ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي تۈزۈملەرنىڭ شۇنداقلا بارلىق ھايات كەچۈرۈش ئۇسۇللىرىنىڭ ئۆز ئارا بىر ـ بىرىنى ھورمەتلەش ۋە خەيرىخاھلىق بىلەن ئوزۇۋى ھالدا قاتار ياشايدىغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ. تەرەققى ئەتكۈزۈلىۋاتقان خىلمۇ ـ خىللىق ئادەملەرنىڭ ياكى مەدەنىيەتلەرنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئايرىم بولۇشىنى بىلدۈرمەيدۇ؛ ئۇ پەرىقلەرگە، كوز قاراشلارغا، تۇرمۇش ستىللىرىغا ۋە ھەر بىر خەلقنىڭ ئىنتىلىشلىرىغا، مۇتلاسىپ ئۆز ئارا ھورمەت بىلەن، خەلىق ئارا ۋە مەدەنىيەتلەرئارا ئالاقە قىلىشقا ۋە مۇئامىلە قىلىشقا چاقىرىدۇ. تەرەققىي ئەتكۈزۈلىۋاتقان خىلمۇ ـ خىللىق شۇنداقلا باراۋەرسىزلىكنىڭ ساقلىنىشىنى بىلدۈرمەيدۇ. چۈنكى باراۋەرلىك بىر خىللىقتىن ئىبارەت بولماي، بەلكى بارلىق خەلقلەر بىلەن مەدەنىيەتلەرنىڭ باراۋەر قەدىرياتلىرىنى ۋە قەدىر ـ قىممىتىنى ئېتراپ قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. خىلمۇ ـ خىل، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆز ئارا بىر ـ بىرىنى بېيىتىدىغان دۇنيانى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش ئېغىزچە قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش، باراۋەرلىك مەدھىيەلەشنىلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا بىر ـ بىرىنىڭ پەرىقلىرىگە نىسبەتەن غەرەزسىز بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئادەم تېنىدىكى ھەر خىل ـ ئورگانلارغا ئوخشاش، ھەر خىل خەلقلەر ۋە مەدەنىيەتلەر ئۆزلىرى ئايرىم قىسىملىرى بولۇپ ھېساپلىنىدىغان پۈتكۈل سىستېمىنىڭ، سەييارىمىزدىكى ئىنسانلار ياشايدىغان بىرلەشمە بولۇپ ھېساپلىنىدىغان سىستېمىنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن بىرلىشىپ ئىشلىشى لازىم. 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئون يىللىقىدا ھەر خىل مىللەتلەر بىلەن مەدەنىيەتلەر مېھرى ـ شەپقەت بىلەن پىكىرداشلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش لازىم. ئۇ بىزنىڭ ھەممىمىزگە پاسسىۋ بىغەرەزلىكتىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، پائال ئىشلەشكە ۋە بىر ـ بىرىمىزنى تولۇقلاشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، بىز مىللىي تەرەققىياتىمىزنىڭ يېڭى پەللىگە چىققان ھالدا چوڭ شۈبھىلىنىشلار ۋە ئۈمۈتلىنىشلار كۈنلىرىدە بىزنىڭ مەدەنىيەتلىرىمىز روھىنىڭ ئويغانغان كۈنلىرىدە ئۇچراشتۇق. قانداق مەسىلەر بار؟ كېلىڭلار بىرلىشىپ ھەل قىلايلى...

(«سلوۋو كىرگىزستانا» گېزىتىنىڭ 1995 ـ يىل 5 ـ 6 ـ دېكابر سانلىرىدىن ئېلىندى).

سۈرەتتە: «ناۋا» ئانسامبىلىنىڭ ئارتىستلىرى م. مەممەتباقىيېۋ بىلەن ئا. رەزەموۋ.

قەدىمى تۇرپان

تۇرغۇن ئالماس

ئانا يۇرت ـ ئالتۇن ديار

مەشھۇر ئالىم ۋە ئىستىداتلىق ئەدىپ تۇرغۇن ئالماسنىڭ قىدىمى تارىخىمىز قاموسى بولغان «ئۇيغۇرلار» ئەسەرى ئويۇمىز نىڭ تورىدىن ئورۇن ئالغان ئىدى. بىز بۈگۈن ئۇنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولغان «قەدىمكى تۇرپان» ناملىق تارىخى ئەسەرىنى قىسمەن قىسقارتىپ، موھتەرەم گېزىتخانلارغا تەغدىم قىلدۇق.

بىرىنچى بولۇم
قوش خانلىغى

تۇرپان قەدىمكى دەۋرلەردىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ كېلىۋاتقان مەشھۇر بىر جاي. ئۇ قىدىمى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن بوشۇگلىرىدىن بىرى. شۇنىڭدەك تۇرپان قىدىمى دەۋرلەردىن تارتىپ 15 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىنىڭ مۇھىم تۈگۈنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرپاننىڭ ھاۋا كىلىماتىنىڭ ناھايىتى ئىسسىقلىقى، دېڭىز يۈزىدىن 155 مېتىر تۆۋەنلىكى قاتارلىق ئالاھىدىكلىرى بار.

تۇرپان توغرىلىق يېزىش ئوڭاي ئىش ئەمەس. چۈنكى تۇرپان تارىخىنىڭ ناھايىتى قەدىملىكى ۋە ئۇنىڭ ھۇنلار، ئاۋارلار، تۈرۈكلەر، ئۇيغۇرلار، موڭغۇللار دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇنقى 3 ـ ئەسىردىن تارتىپ، مىلادى 14 ـ ئەسىرگىچە) تۇتقان ئورنىنىڭ مۇھىملىقى، قەدىمكى خىلمۇ ـ خىل تارىخى ژىلنامىلاردا تۇرپان توغرىسىدا يېزىلغان خاتىرىلەرنىڭ نازۇلىقى تارىخچىلار ئۈچۈن خېلە قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرغانلىقى ھەممىگە مەلۇم.

ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا ئارخولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەر بىلەن تارىخىي يازما خاتىرىلەرنى پىششىق ئۆگىنىپ، ئۇنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق ئاندىن ئىشەشلىك ئىلمى نەتىجىگە ئىگە بولغىلى، گۇمانلىق قىيىن مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تارىخ يېزىشقا زورۇر بولغان بىلىملەر توغرىسىدا دەسلەپكى ساۋاتقىمۇ ئىگە ئەمەسمىز. شۇ سەۋەپلىك قەدىمكى تۇرپان توغرىسىدا يېزىش قولۇمدىن كېلىدىغان ئىش بولمىسىمۇ، ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ تۇرپان تارىخىغا بولغان دىققەت ئېتىۋارىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ ئەسەرنى يېزىشقا بەل باغلىدىم.

1 ـ باپ
تۇرپاننىڭ تەبىتى ۋە ئاھالىسى

ھازىرقى جۇڭگونىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى ئىگەللىگەن شىنجاڭنىڭ يەر مەيدانى بىر مىللىيون ئالتە يۈز مىڭ چاسا كىلومېتىر كېلىدۇ. شىنجاڭنى قەدىمكى يۇنان ئالىملىرى مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن «سىرسىلار دۆلىتى» (ژىپەك دۆلىتى) دەپ ئاتىغان بولسا، جۇڭگونىڭ تارىخچىلىرى مىلادىدىن 2 ئەسىر بۇرۇنقى چاغدىن باشلاپ «غەربىي يۇرت» دەپ يېزىشقا باشلىغان. «شىنجاڭ» دېگەن «يېڭى زېمىن» مەناسىنى بىلدۈرىدىغان ھازىرقى نامى چىڭ سۇلالىسى چيەنلوڭنىڭ ۋاقتىدا ـ مىلادى 1757 ـ ژىلدىن باشلاپ قويۇلغان. مىلادىنىڭ 1882 ـ ژىلى «شىنجاڭ ئۆلكىسى» دەپ ئاتالدى.

تۇرپان ئويمانلىقى تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكى تىزمىلىرى ئارىسىغا جايلاشقان. تۇرپاننىڭ يەر شەكلى ناجايىپ، ئۇنىڭ ئەتراپى ئېگىز، ئوتتۇرىسى بارغانسىرى چوڭقۇرلىشىپ بارىدۇ. گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، تۇرپان ئويمانلىقى ئەسلىدە بىر ئىچكى دېڭىز بولۇپ، ئەڭ قىدىمى دەۋرلەردە قاتتىق يەر تەۋرەش نەتىجىسىدە تاغ پەيدا بولۇش ھەركىتى يۈز بېرىپ، قۇرۇقلۇققا ئايلانغان. تۇرپاننىڭ يەر تۈزۈلۈشى بىر خىل تەكشىلىكتە بولماستىن غەربىي شىمال تەرىپى ئېگىز، شەرقىي جەنۇپ تەرىپى ئويمان. شىمالدىكى تەڭرى تېغىنىڭ تەڭرى چوققىسى (موڭغۇلچە بوغدا چوققىسى) دىكى قار ـ مۇزلار ژىل بويى ئېرىمايدۇ. مانا شۇ قار ـ مۇزلار تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ ئاساسىي سۇ مەنبەسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

تۇرپاننىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرغانلىقتىن يازدا تېمپىراتۇرا ناھايىتى تېز ئۆرلەيدۇ، ئىسسىقلىق ئاسان تارقالمايدۇ. ياز كۈنلىرى ئەڭ يۇقۇرى تېمپىراتۇرا 50 گرادۇستىن ئاشىدۇ. تۇرپاننىڭ كۈز ۋە ئەتىياز پەسىللىرى قىسقا، ياز پەسلى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ. مانا شۇنداق ھاۋا شارائىتى يېزا ئىگىلىكنىڭ (بۇغداي، ئاق قوناق، خاسىڭ، تېرىق، پۇچاق)، مېۋىلىك (ئۈزۈم،قوغۇن، ئۆرۈك)، پاختىچىلىققا ناھايىتى ياخشى ئىمكانىيەت يارىتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرپاندا يامغۇر ـ يېشىننىڭ ئاز بولۇشى، ھاۋاسىنىڭ قۇرغاقلىقى كېۋەز ۋە كىشمىش ئۈزۈم ئۇستۇرۇشكە تولىمۇ ماس كېلىدۇ. ئامما بوراننىڭ كۆپ چىقىشى زىرائەت ئۈچۈن زىيانلىق بولسىمۇ، ئەمگەكچان تۇرپان خەلقى ئىھاتە ئورمانلىقى بەرپا قىلىپ، بوراننىڭ زىيىنىنى زور دەرىجىدە ئازايتتى.

تۇرپاننىڭ سۇ مەنبەئى يېتەرلىك ئەمەس. ئۇ يەردە يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى سۈيى بار. يەر ئۈستى سۈيى تەڭرى تاغلىرىدىن كەلگەن قار سۈيى بولسا، چالقان، قاراكۆغول، قارا يۈزى، تارلان، چوڭ تېرەك قاتارلىق بەش ئېقىننى ھاسىل قىلغان. ھازىر ئۇ ئېقىنلاردا سۇلار يېتەرلىك بولمىغان بىلەن قەدىمكى چاغلاردا سۇلار ئۇركەشلەپ ئاققان بولۇشى مۇمكىن. ئۇنداق بولمىغاندا ئەجداتلىرىمىز تاش قۇراللار دەۋرىدىن بۇرۇنقى چاغلاردىن باشلاپ، تۇرپان ئويمانلىقىدا ماكانلىشىپ، ھايات كەچۈرمىگەن بولار ئىدى.

تۇرپان خەلقى يەر ئاستى سۇلىرىنىمۇ پايدىلىنىدۇ. تۇرپان خەلقى كارىزنى يەر ئاستىدىكى يوشۇرۇن سۇلاردىن دېخانچىلىق ئۈچۈن پايدىلىنىش مەخسىتىدە قىدىمى زامانلاردىلا ئىجات قىلغان. ھازىر تۇرپاندا 538 كارىز بار. بەزى كارىزلارنىڭ ئۇزۇنلىقى 10 كىلومېتىر كەلسە، بەزىلىرىنىڭ 5 ـ 6 كىلومېتىر كېلىدۇ. كارىزلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۇزۇنلىقى 2400 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ ئۇيغۇر خەلقى ياراتقان چوڭ بىر موجىزە!

تۇرپان ئەڭ قىدىمى زامانلاردىن تارتىپ، ئەجداتلىرىمىزنىڭ ياشىغان ماكانى. تارىم ۋادىسى، تۇرپان تەۋەسى ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ قىدىمى بوشۇكلىرىدىن بىرى. يېقىنقى ژىللاردا ئېلىپ بېرىلغان ئارخولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەرنىڭ بىرىدە (1981 ـ ژىلى) ئاتۇش شەھىرى دائىرىسىدىن « ئاتۇش ئادىمى»نىڭ تاشقا ئايلانغان باش سوڭگىكى تېپىلدى. ئانتروپولوگلار تەكشۈرۈشلەر بويىچە « ئاتۇش ئادىمى»نىڭ تاشقا ئايلانغان باش سوڭگىكى بۇنىڭدىن 20 ـ 30 مىڭ ژىل بۇرۇنقى ۋاقىتقا توغرى كېلىدۇ. بۇ تارىم ۋادىسىدىكى ئەڭ قىدىمى ئەجداتلىرىمىزنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى باش سوڭگىكى ھېساپلىنىدۇ. ئىنسانىيەت تەرەققى قىلىپ، ھازىرقى زامان ئادىمىگە ئايلىنىش جەريانى بىر نەچچە يۈز مىڭ ژىللىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا شۇ جەريان ئارخولوگىيەدە كونا تاش قۇراللىرى دەۋرى دەپ ئاتىلىدۇ. 1983 ـ ژىلى تاشقورغاندىن تاش قۇراللار تېپىلدى. بۇ تاش قۇراللار تاش قۇراللار دەۋرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەزگىلىگە مەنسۇپ بولسىمۇ، بۇنىڭدىن 10 مىڭ ژىل بۇرۇنقى ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ.

يېڭى تاش قۇراللار دەۋرىگە مەنسۇپ سىلىقلانغان تاشتىن ياسالغان قۇراللار، ساپال قاچىلار تۇرپاننىڭ ئاستانە، يارغول، سىڭگىم قاتارلىق جايلىرىدىن تېپىلدى. قۇمۇل، تۇرپان، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىن تېپىلغان تاش قۇراللاردىن پالتا، پىچاق، ئوغاق، ئوقيانىڭ ئوقى، كوزا، تاۋاق، ئاپقۇرلارمۇ بار. بۇ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىغا قاراپ، ئەجداتلىرىمىز تەخمىنەن بۇنىڭدىن 7 مىڭ ژىل بۇرۇنلا يېڭى تاش قۇرال دەۋرىگە كىرگەن دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئارخولوگىيە ئىنىستىتۇتى 1979 ـ ژىلى كونچى دەرياسىنىڭ بويىدىن بىر ئىپتىدائىي قەبرىستانلىقنى تاپتى. بىر قەبرىدىن ياش ئايال بىلەن بىر كىچىك بالىنىڭ جەسىدى چىققان. قەبرىدىن تېپىلغان ياغاچلارنى تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق بۇ جەسەتلەرنىڭ بۇنىڭدىن 6400 ژىل بۇرۇن دەپنە قىلىنغانلىقى ئىسپاتلاندى. ئۇلار بىلەن بىللە كومۇلگەن چىغ سېۋەتتىن ئۆز پېتى ساقلانغان بۇغداي چىققان.

قەدىمكى تارىم مەدەنىيىتىنىڭ تەركىۋى قىسمى بولغان تۇرپان مەدەنىيىتىنىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى ياراتقان. تۇرپاندىن تېپىلغان يېڭى تاش قۇراللار دەۋرى مەدەنىيىتىنىڭ ئۇرغۇن يادىكارلىقلىرى تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى بۇنىڭدىن 8 مىڭ ژىل بۇرۇنقى چاغدىن باشلاپ ھېساپلاشقا ئاساس بېرىدۇ.

2 ـ باپ
تۇرپان دېگەن نام توغرىسىدا

تۇرپان دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان بۇ جاي قىدىمى جۇڭگو ژىلنامىلىرىدا قوش، ئاۋات يەر، قوچو دەپ خاتىرلەنگەن. بۇ ناملار توغرىسىدا خىلمۇ ـ خىل كۆز قاراشلار بار. سوۋېت تارىخچىلىرى «تۇرپان» دېگەن نام موڭغۇلچە بولۇپ، مېۋىلىك باغ دېگەن مەنانى بېرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇنداقتا تۇرپان دېگەن نام 13 ـ ئەسىردىلا موڭغۇللار ئىستىلاسى دەۋرىدە قويۇلغان نام بولۇپ چىقىدۇ. «يەر ناملىرى لۇغىتىدە» «تۇرپان» دېگەن نام ئۇيغۇرچە بولۇپ،«پايتەخت» دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ دېيىلگەن.

تۇرپان دېگەن نام توغرىسىدا يەنە بىر تۈرلۈك قاراشمۇ بار. بەزى تارىخچىلار «تۇرپان» دېگەن نام «تۇخەن» دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭدىكى ئۆزگۈرۈشتىن كېلىپ چىققان، تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى ژىللىرى (مىلادىنىڭ 900 ـ ژىللىرى) تۇخەنلەر (تىبەتلىكلەر) تۇرپانغا بېسىپ كىرگەن ۋاقىتتىن باشلاپ پەيدا بولغان دېيىشىدۇ. تاڭ سۇلالىسى ئاخىرقى ژىللىرى تىبەتلىكلەر تۇرپانغا بېسىپ كىردى، دېگەن قاراشمۇ خاتا. ئۇلار مىلادىنىڭ 840 ـ ژىللىرىدىن باشلاپ ئاجىزلاپ كەتكەن بولۇپ، تۇرپانغا بېسىپ كىرگەن بىلەن ھايداپ چىقىرىلغان.

« تۇرپان» دېگەن نام توغرىسىدا ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان قاراشلارنىڭ ھەممىسىلا ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. شۇ قاراشلارنىڭ ئىچىدە «تۇرپان» ـ «پايتەخت»دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ، دېگەن قاراشنىڭ بىمەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇنداق بولسا «تۇرپان» دېگەن نام قاچان پەيدا بولغان ۋە قانداق مەناغا ئىگە؟

مىلادىنىڭ 925 ـ ژىلى ساك يېزىغىدا يېزىلغان قولىيازمىدا« تۇرپان» دېگەن نام 10 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قەلەمگە ئېلىنغان بولسىمۇ، قانداق مەناغا ئىگە ئىكەنلىكى ھېلىغىچە مەلۇم ئەمەس. بۇ مەسىلە توغرىسىدا داۋاملىق ئىزدىنىشكە، تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ.

3 ـ باپ
قوش خانلىغى

يۇنان ئالىملىرى قەدىمكى چاغلاردا تارىم ۋادىسىنى«سىرىسلاردۆلىتى» (ژىپەك دۆلىتى) ۋە جۇڭگونىڭ قىدىمى تارىخچىلىرى «غەربىي يۇرت» دەپ ئاتاشقان ئىدى. «غەربىي يۇرت»دېگەن ئۇقۇم مىلادىدىن بىر نەچچە ژىل بۇرۇن جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ نەزىرىدە تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبى، قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ شىمالى، پامىر تاغلىرىنىڭ شەرقىدىكى تارىم ئويمانلىقىدىن ئىبارەت ئىدى. جاڭچيەن مىلادىدىن 115 ژىل بۇرۇن «غەربىي يۇرتقا»ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ نام ئوتتۇرا ئاسىيەدىن تارتىپ شەرقىي ياۋروپاغىچە بولغان چەكسىز تېررىتورىيەنى بىلدۈرىدىغان بولدى. «غەربىي يۇرت» دەپ ئاتالغان بۇ كەڭ زېمىندە ئونلىغان دۆلەت بار ئىدى. بۇ دۆلەتلەرنىڭ چوڭراقلىرى خوتەن، ياركەنت، قەشقەر، كوچار، قاراشەھەر، قوش خانلىغى بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن تارىم ۋادىسىدا ئىدى. جۇڭغارىيە ئويمانلىقى ۋە ئىلى ۋادىسى، غەربىي ئاسىيەدە بولسا ئويسۇن خانلىغى، پەرغانە خانلىغى، قاڭلى خانلىغى، ئالانلار خانلىغى قاتارلىق خېلىلا كۈچلۈك دۆلەتلەر بار ئىدى...

مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر بۇرۇن تۇرپان ئويمانلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەڭ قىدىمى دۆلەت قوش خانلىغى تارىخقا مەلۇم ئىدى ...ئۇ مىلادىدىن 60 ژىل بۇرۇنقى چاغقا كەلگىچە كۈچلۈك دۆلەت بولۇپ ھوكۇم سۈرگەن. قوش خانلىغىنىڭ زېمىنى شەرقتە قۇمۇل باركۆلگىچە، غەربىي ماناسقىچە، شىمالى قۇريان توكقۇت قۇملۇغىنىڭ جەنۇبىغىچە، جەنۇبى تەرىپى بولسا تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىلىرى ئارىسىدىكى تۇرپان ئويمانلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قوش خانلىغىنىڭ پايتەختى ھازىرقى يارغول شەھىرى ئىدى. قوش خانلىغىدا سۇلمى، بارسكول قاتارلىق شەھەرلەر بار ئىدى. ئۇنىڭ 2 ـ 3 مىڭ قوشۇنى بارلىقىنى ھېساپقا ئالغاندا ئاھالىسىنىڭ سانى 15 مىڭ دەپ قىياس قىلىش مۇمكىن. قوش خانلىغىدا چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. ئات، كالا ناھايىتى ئۇرغۇن ئىدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى دېخانچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىناتتى. شۇ چاغلاردىلا بۇغداي، قوناق، سۇلۇ، پۇچاق، قوغۇن تېرىلاتتى. قوش خانلىغىدىكى ئۇيغۇرلار مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر بۇرۇنلا قۇللۇق جەمىيەتكە ئۆتكەن بولسا كېرەك.

قوش خانلىغى مىلادىدىن 177 ژىل بۇرۇنقى چاغدىن باشلاپ ھۇنلارغا بېقىنىپ ياشىدى. ھۇن تەڭرىقۇتلۇغىنىڭ ئۇلۇغى باتۇر تەڭرىقۇت مىلادىدىن176 ژىل بۇرۇن غەربكە قىلغان ژۈرۈشىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاسى خەنۋۇدىغا يازغان مەكتۇپىدە ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىپ: «لولان، ئويسۇن، ئوغۇزلارنى(ئۇلار شۇ چاغدا چوچەك، زايسانلاردا ياشاتتى)ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى 26 دۆلەتنى ھۆكۈمرانلىق ئاستىغا ئالدىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھۇنلار تەركىۋىگە كىردى. ئوقيا كۆتەرگەن خەلقلەرنىڭ ھەممىسى بىر ئائىلە بولۇپ بىرلەشتى» دېگەن. مانا شۇ دەللىگە ئاساسلانغاندا باتۇر تەڭرىقۇت قوش خانلىغى، لولان خانلىغى،ئويسۇن خانلىغى، قاڭلى خانلىغى، كاسپى دېڭىزى بويىدىكى ئالانلار خانلىغى قاتارلىق دۆلەتلەرنى بويسۇندۇرغان.

ھۇنلار ئۆزىگە بېقىنغان دۆلەتلەرنى تىزگىنلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ھۇن بەگزادىلىرىدىن بىرىنى «باتىسخان» ئۇنۋانىدا ئوتتۇرا ئاسىيەگە ئەۋەتكەندى. باتىسخاننىڭ ئوردىسى كورلا بىلەن كونچى دەرياسىنىڭ ئارىسىدا ئىدى. باتىسخاننىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ھۇنلارغا بېقىنغان دۆلەتلەردىن باج ئېلىشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇنداقلا ئۇ ئاشلىق، ئەسكەر بىلەن ھۇن تەڭرىقۇتلۇغىنى تەمىنلەپ تۇراتتى. باتىسخاننىڭ بىر نەچچە تۈمەن جەڭچىدىن تەركىپ تاپقان ئاتلىق قوشۇنى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتلىرى قاراشەھەر كونچى ئەتراپىدا بېقىلاتتى.

خەن سۇلالىسى مىلادىدىن 127 ژىل بۇرۇنقى چاغلاردىن تارتىپ، مىلادىدىن 119 ژىل بۇرۇنقى چاققىچە ھۇنلار بىلەن كەڭ كولەمدە ئۈچ قېتىم ئۇرۇش قىلىپ، ئاخىر غەلبە قىلدى. شۇ ئۇرۇشلاردا ھۇنلار ئوردوس يايلىقى بىلەن خېشى كارىدورىنى قولدىن بېرىپ قويدى. خەن سۇلالىسى ئويسۇنلارنى ھۇنلار ئىتتىپاقىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ئۆزى بىلەن بىر ئىتتىپاققا بىرلىشىشكە ئۈندىدى. خەنۋۇدى ئويسۇنلارنى يېنىغا تارتىپ ئالغاندىن كېيىن غەرب بىلەن شەرق ئارىسىدىكى خەلىق ئارا سودا يولىنى قولغا كىرگۈزۈشكە ئىنتىلدى. بۇ سودا يولىنىڭ ئاساسىي تۈگۈنى تۇرپاندا ئىدى. بۇ يوللار ئاساسەن قوش خانلىغىنىڭ تېررىتورىيەسىدە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۇنلار بىلەن خەن سۇلالىسى ئارىسىدا قوش خانلىغى ئۈچۈن ئۇزۇنغا سوزۇلغان كەسكىن كۈرەش ئوۋج ئالدى. ھۇنلار «غەربىي يۇرتتىكى»دۆلەتلەرنى تىزگىنلەپ تۇرۇشتا قوش خانلىغىنىڭ يوللىرىدىن پايدىلىناتتى. ھۇنلار قوش خانلىغىنى قولدا چىڭ تۇتۇپ تۇرالىغاندىلا ئاندىن تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇپ ۋە شىمالىنى، ئوتتۇرا ئاسىيەنىڭ بىر قىسمىنى تىزگىنلەپ تۇراتتى. يەنە بىر تەرەپتىن قوش خانلىغى زېمىنىنىڭ جۇغراپىيە جەھەتتىن ئالاھىدىلىگىدىن پايدىلانغاندا، خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتقا سىياسىي تەسىر ئۆتكۈزۈپ، ھۇنلارنى خەتەرلىك ھالغا چۈشۈرۈش نىيىتىگە توسقۇنلۇق قىلغىلى بولاتتى. خەن سۇلالىسى سىرتقا كېڭەيمىچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋال قوش خانلىغىنى بېسىۋېلىشى لازىم ئىدى.

خەن پادىشاسى دەسلەپ قوش خانلىغىنى، ئاندىن ئويسۇنلار بىلەن بىرلىشىپ پەرغانىغا ھۇجۇم قىلىشقا بەل باغلىدى. خەنۋۇدىنىڭ بۇيرىقى بىلەن مىلادىدىن 108 ژىل بۇرۇن جاۋپوسو دېگەن سەركەردە ئون مىڭدىن ئارتۇق ئاتلىق قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىپ، غەربىي يۇرتقا ژۈرۈش قىلدى. خەن قوشۇنلىرى قاش تېشى قوۋۇقىدىن يولغا چىقىپ، لوپنۇر كولىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى لولان خانلىغىغا ھۇجۇم قىلدى. لولان خانى ئەسىرگە ئېلىندى. خەن قوشۇنلىرى قوش خانلىغىنىڭ زېمىنى بولغان تۇرپانغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىمۇ بېسىۋالدى. خەنۋۇدى لولان بىلەن تۇرپاننى بېسىۋالغاندىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيەگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن پەرغانىنىڭ ساماۋى ئاتلىرىنى ئېلىپ كېلىشنى باھانە قىلىپ، لى گۇاڭلىنى ئىككى قېتىم يولغا سالدى.

ھۇنلار مىلادىدىن 99 ژىل بۇرۇن تۇرپاننى قايتۇرۇپ ئالدى. ئامما خەن سۇلالىسى مىلادىدىن 89 ژىل بۇرۇن قوش خانلىغىنى يەنە بېسىۋالدى.

(داۋامى بار).

تۇرسۇن ۋاھىدى

ھەجۋىي غەزەللەر

بىزار

دوستلار، ئېكىلدى قۇۋرغام، مەمەدانلاردىن بىزار،
سىياھەتقاپقارا كۆڭلى دەرتمەن ـ ئادالاردىن بىزار.

تىل ئۇچىدا «ۋەتەن ئەركى» دېلىدانام ـ ئەمەل كوركى،
ئامما ئىچى تار، غىچ زەھەر تەمەننالاردىن بىزار.

شوھرەتپەرەسلەر دەستىدىن ئىمىلەر كورمىگەن خەلقىم،
خۇن بولۇپ ئۆتتى ۋۇرەك پىتنە ـ ئىغۋالاردىن بىزار.

كۆلمەمسەن، پۇتمىگەن ئۆيىنىڭ تورىنى تالاشسا ئۇلار،
ئۆيىنى ئەل تىكلەپ ئەخلەت ـ چوكالاردىن بىزار.
ئۇز ۋەتەن ـ بىۋەتەن خەلقىم بىر دىل تىلەر ئىستىقلال،
ئەشۇ كۈن كەلگۈسى، بولساق شاختا شارلاردىن بىزار.

ئاينىما

ئاخىرقى ئاگاھ، قىتىغۇر، بەس، ئەندى كوپ ئاينىما،
سوھبەت ـ سورۇندا ۋاقلاپ، زەھەر تىلىڭنى چاينىما.

ساڭا جىم باققان بۇ ئەۋزىم ئەھلى جامائەت داناۋۇر،
ئىلان كوشكەنى تۇيار بىلمەسمۇ دەپ ئويلىما.

ھەي، كوتەكتەك بولغىنىڭ بىرلە ئىچىڭگە «زىر» پاتماس،
ياسايسەن «پوۋ» دەپ تار چۇقتا پاشىدىن زوررىلىنما.

تۇتسا مەككارلىقتاك گاھى سولتەكلىرىڭنى ئەدىتىپ،
ئوزەڭ پەنھاندا، ئوينايسەن دەي ـ دەيگە سىپ شوم ـ قوزغىما.

سىنى ئىنسان قىلماقچۇن ئىما ـ ئىشارە كوپ بولدى،
سوز ـ نەسىھەت كار قىلمىدى، تاتلىق ـ تاچچىق دورىما.

دەر قىزىق، ھېچ ئۇكمىساڭ ئۇستاز ئاۋئايى ئېيتقاندەك،
«سىنى بىزمۇ تونمايلى، سەنمۇ بىزنى تونىما»!.

بىر قىزغا

قىزىم، كەچۈرگەيسىز مىنى خويما ئوسسۇپتۇ بويىڭىز،
قايرىلىپ قاپتۇ ئىگىز ئوتقۇرغا يەتمەي بويىڭىز.

يارىتىپ كەلگەن ۋىگىتنى دارازا ۋە پاكا دەپ،
ۋۇگاشتى لايىغەزەلكەن دەپ تەگمەپتۇ سوزگە چولىڭىز.

ئەيمىنىپ، ئەدەپ بىلەن سوزدە ھۇدۇقسا كاچا دەپ،
دىلكەش بىرىنى «باخشى» دەپ ئۇتۇپتۇ يەنە دوداڭىز.

بار ـ يوققا باقماي، كوز تويماي ئىسىل كىيمىلەرنى ۋىغىپ،
پاتماي يېتىپتۇ ساندۇققا نوۋەت كۆتۈپ كوپ مۇدىڭىز.

نەكەم تەڭ قۇربىلىرىڭىز ئۇچقىلى باغۇ ـ بوستانغا،
جۇپ تىپىپ، خۇش سايرىشار، سىز يەككە، يوق بۇلبۇلىڭىز.

راست، قىزىم، سىز پاك، گوزەل، ئامما روھى بىمارسىز،
بۇ دەرت تىۋىپى ئوزىڭىز، ئوزىڭىزدە دورىڭىز.

ئەندى پۇشايمان بولسىڭىز پەشتاغىڭىزدىن تىز چۇشۇپ،
خۇشخۇي، سەممى بولسىڭىز ئىچىلغۇسى كەڭ يولىڭىز.

تىلىگىم، باھاردا ياڭرىسا ساز ـ نەغمە خانىڭىزدا،
ئىپ، قىزىق چوڭ دادىڭىز دېسۇن مۇبارەك توپىڭىز.

بىزنىڭ يېزا دېخانلىرىنىڭ قورغاس چېگارىسىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، بۇ تەۋەلەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقىنىغا بېيىل ئۆتتۈز ئۈچ ۋىلدىن ئاشتى. ئۇز ـ لىرىنىڭ ئاتا ـ ماكان، باغ ـ ۋاران جايلىرىدىن ئايرىلىپ، ئىككىنچى يۇرت ـ قا كېلىپ ماكان تۇتماق نەقەدەر قىيىن، جاپا مۇشەققەتلىك ئىش دېسە ـ ڭىزچۇ؟ زورلۇق ـ زورۋانلىق ھەددىدىن ئاشقان يەردە خەلق ئانا يۇر ـ تىنى ئامالسىز تاشلاپ كېتىشكە ئەينە شۇنداق مەجبۇر بولغان. ئامما مې ـ نىڭ باغرى قان بەختسىز خەلقىم ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، يېڭى يۇرتلاردا ماكان قۇرۇپ جاھاندارچىلىق قىلىپ كەلمەكتە.

ئۇز يۇرتىدىن قوزغىلىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ئىككىنچى بىر جايدا يىلتىز تارتىپ كەتمىگى تەس گەپ ئېكەن، ئەلۋەتتە!

يېقىندا مەن قىرغىزستاننىڭ ئالامىدىن ناھىيەسى لىبىدىنوۋكا يېزىسـ ـدا ئولتۇرۇشلۇق قەدىناس يۇرتدىشىم ئابدۇراخمان بىلەن دىدارلىششقا مۇيەسسەر بولدۇم. ئۇ يەركەنتتىن كوچۇپ كېلىپ بۇ يەردە تۇرۇۋاتقىنىغا ۋىگىرمە ۋىلدەك ۋاقىت بولۇپ قاپتۇ.

ئابدۇراخمان ھازىرقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قورغاس نا ـ مىنداڭ خىتايلىرىنىڭ ئورنىغا قىزىل كوممۇنىست خىتايلار كېلىپ مىڭ بىر ھىيلە ـ مىكىرلارنى ئىشلىتىپ ۋەتىنىمىزنى بېسىۋالدى. ئۇلار شەھەر، يېزىلاردا ھەر خىل سىياسىي، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرنى ۋۇرگۇزدى. ئا ـ تالمىش ئۈچ قىزىل بايراق (باش يول، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خە ـ لق كوممۇنىسى) ھەرىكىتى يىلىغا قوبۇلغاندا ئابدۇراخماننى دادۇيجاڭ (چوڭ ئوترەد باشلىقى) قىلىپ بەلگۈلىدى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە سې ـ پىگە تارتتى. بىراق ئۇ، يوشۇرۇن بولسىمۇ نامىزنى ئوقۇپ، ئىمان ـ ئېتـ ـقات ۋە خەلق ئاممىسىدىن ئايرىلمىدى.

قورغاس مازار يېزىسى ـ ئىلى تەۋەسىدىكى يېزىلار ئىچىدە دىن ۋە دى ـ نى ئورپە ـ ئادەتلەر چوڭقۇر يىلتىز تارتقان يېزىلارنىڭ بىرى ئېدى. بۇ يەر ـ دە تارىختىكى ئۇلۇق تۇغلۇق تومۇرخان مازارى، مەھەممەت سادىق (مەت سادىق) ئاتام قەبرى ـ مازارى ئەسىرلەردىن بۇيان مۇسۇلمانلار تاۋاپ قى ـ لىپ، نەزىر ـ چىراق ئوتكۈزۈپ تۇرغان قۇتلۇق دەرگاھ بولۇپ كەلگەن.

كورگىنىڭدىن كوپتۇر، كورمىگىنىڭ...

ھېيەسكە قاراشلىق كىچىك مازار يېزىسىدا ياشاپ ئوتكەن ياقۇپ قازى دېگەن بىر زاتنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن. ئۇنىڭ دادىسى ئوز زا ـ مانىسىدا ياركەنتتە قازى بولۇپ يۇرت سورىغان. كېگەش ھوكۇمىتى قۇ ـ رۇلغاندا باي ـ كۇلاك دەپ ئاتالغان ياقۇپ قازىنىڭ پۇتۇن مال ـ مۇلكى موسادىرە قىلىنىدۇ. ئەلەمگە چىدىمىغان ئۇ بىر ئامال قىلىپ چېگارىدىن ئوتۇپ ئائىلىسى بىلەن كىچىك مازاردا ئومۇر سۇرىدۇ.

تۇۋۇا دەيمەن، ئادەملەر بۇ دۇنيادا ھەر خىل تەغدىرلەر بىلەن ياشاپ ئوتىدېكەنمىز. ئەشۇ بىزنىڭ يېزىدا بىر ۋىللىرى تەپسە تام ئورىدىغان قا ـ ۋۇل، ئەقىل ـ ھۇش بىلەن باشقىلاردىن پەرىقلىنىدىغان ئابدۇراخمان بۇ ـ گۇن تامامەن باشقىچە ئەھۋالغا چۇشۇپ قېرىپ قاپتۇ. گەرچە ئىككىمىز ـ نىڭ يېشىمىزدا ئانچە پەرىق بولمىسىمۇ ئۇنىڭ خېلىلا ئالدىراپ قالغانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

ـ قېرىپلا قاپسەنغۇ، ئاداش.

ـ ھە... ۋاقتىمىزمۇ كېلىپ قالدى، ـ دېدى ئۇ ماڭا مۇلايىملىق بىلەن قا ـ راپ، ـ ماڭا قارىغاندا سەن تېتىك، ياخشى تۇرۇپسەن.

ـ ئايالىڭ بۇۋىخانىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن بوشاپ قاپسەن، باللىرىڭ يېنىڭدىدۇر؟ ئاڭلىسام مەسچىتكە مەزىن بوپسەن، مۇبارەك بولغاي. با ـ لىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا ناماز ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ ئىبادەت قىلاتتىڭ. داداڭ رەھمەتلىكتىن ئالغان دىنىي تەربىيە زايە كەتمەپتۇ. بۇرۇنقى جاپالىق ئىشلار سېنى قېرىتىپ قويغان ئوخشايدۇ ـ ھە!

ئۇ بىر ئاز جىملىقتىن كېيىن، ـ ئوزەڭ بىلسەن، ۋەتەندىكى چېغىمدا ياز بويى كوممۇنا ئېتىزلىرىدا ئىشلەپ، قىش كۇنلىرى قەھرىتان سوغلاردا ئوستەڭ چېپىشقا قاتناشتىم، راھەت كورىمىز دەپ كېكەش ئېلىگە چىقىپ ـ دۇق، ئوخشاشلا، جاپا ـ مۇشاقەتسىز راھەتنىڭ بولمايدىغانلىغىنى چۇ ـ شەندىم. خۇدانىڭ پېشانىگە يازمىشى شۇدۇر دەپ ياشاپ كېلىۋاتىمەن ـ دېدى يۇرتدىشىم.

ئورنى كەلگەندە شۇنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس، ھازىر موشۇ يۇرتتا ئەزەن ئېيتىپ ئەھلى جامائەتنى ناماز ئوقۇش ئۇچۇن مەسچىتكە چاقىـ ـرىپ ۋۇرگەن ئابدۇراخمان بولسا، شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋى باشلانغاندا دەسلەپكى چاغلاردا سۇيدۇڭ ـ كۇرە ئۇرۇشلىرىغا پائال قاتناشقان. ئۇنىڭ ئىنىسى ئىمىنجان شىخودىكى قانلىق جەڭدە دۇ ـ شمەن بىلەن ئېلىشىپ ئوق تېگىپ شېھىد بولغان. يۇرتتىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممە كىشى بۇ ئائىلىنى ئىنقىلاۋىي ئائىلە دەپ ھورمەت قىلات ـ تى. ئەپسۇسكى، ئىنقىلاپ مېۋىلىرىدىن ئوگايلا ئايرىلىپ قالدۇق. كو ـ

شۇنىڭدەك بۇ يېزىدا كوپلەپ دىنىي زاتلار ياشىغان: شىخەم ھاپىز، تارىخ ـ چى ئابدۇللا ئەپەندىم، سىراۋدىن خەلپىتىم. ئاقمۇللا قارىم، بارات قارىم ۋە غارايىپ ئىسام كەبى ئۆلىمالارنىڭ خەلققە بەرگەن دىنىي تەربىيەسىنىڭ تەسىرى ناھايىتى كۇچلۇك بولغان ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇن قىزىل خىتاي ـ لارنىڭ ھەممىسى كوممۇنىست ئىدىياسى بىلەن تەربىيەلەيمىز دېگەن ئورۇنشلىرى نەتىجە بەرمىگەن.

بىر كۇنى ناھىيەلىك پارتكوم ۋىغىنىدا لياڭ شۇجى (پارتكوم كاتىۋى) نا ـ ھىيە بويىچە مازا «بەخت كۇكشىسى» نىڭ رودا يەتكۇزۇش ئەھۋالىنىڭ ناچار، ئېغىر ئەھۋالدا ئېكەنلىكىنى ئېغىزغا ئېلىپ، ئابدۇراخماننى تەنقىتلى ـ گەن. بىر ئاي جەريانىدا كوممۇنا ئاتلىرى قىرچاڭغۇ بولۇپ قۇرۇق ھارۋى ـ نىمۇ تارتالماس بولۇپ قالغان. بۇ چاغدا شۇجى ئابدۇراخمانغا بۇيرۇق قى ـ لىپ: «قالغان رودىلارنى كوممۇنا ئەزالىرى بىر ئامال قىلىپ چەيلەگىزگە يەتكۇزسۇن» دېگەندە، ئابدۇراخمان: ـ ئۇچ بولاق تېغى بىلەن چەيلەگزە ئارىلىغى 50 ـ 60 كىلومېتىر تۇرسا، ھايۋان چىدىمىغان يەردە ئادەم قان ـ داق چىدىسۇن، ئۇنىڭسىزمۇ دېخانلار ئاچ ـ يالىڭچلىق ئازاۋىنى تارتىپ كېلىۋاتىدىغۇ، مەن بۇ ئىشنى قىلالمايمەن، دېدى...

ئىككى ـ ئۇچ كۇندىن كېيىن ۋىغىن ئېچىپ، ئابدۇراخمانغا «سىنىپىي يات شۇجىگجۇيىچى ئونسۇر» دېگەن قالپاقنى كىيگۇزۇپ، ئۇنى خىزمەت ۋەزىپىسىدىن بوشىتىپ، پارتىيەدىن چىقىرىپ، نازارەت ئاستىغا ئالىدۇ...

1962 ـ ۋىلى قورغاس چېگارىسىنىڭ ئېچىلىشى، پۇخرالارنىڭ قىينچى ـ لىق دەستىگە چىدىماي كېكەش ئىتتىپاقى تەۋەسىگە قېچىپ ئوتۇشى ئا ـ بدۇراخمان ئۇچۇن ياخشى پۇرسەت بولدى. ئۇمۇ ئائىلىسى بىلەن بۇ يۇرتقا كېلىپ ئورۇنلىشىپ ئوزىنى يېنىك ھىس قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇتەرەپ ـ كە ئوتۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان لياڭ شۇجى لېۋىنى چىشلەپ قالدى.

ئادەم ھەر خىل تەغدىرلەرنى باشتىن كەچۇرىدىكەن، ئالدىمىزدا يەنە قانداق تەغدىر كۇتۇۋاتقانلىغىنى بىر ئاللا بىلىدۇ ـ ئەلۋەتتە. شۇڭا شائىر شېئىرىدا:

كورگىنىڭدىن كوپتۇر، كورمىگىنىڭ،
كورمىگەننى كورسەن ئولمىگىنىڭ

دەپ بىكار ئېيتمىغان ئېكەن.

ئىبراھىم بارات.
ئالمۇتا شەھىرى.

رەسسام ۋە ھايات

«مىڭ ئۇي» گالېرىيەسى ـ كورگەزمە زاللىرىدا

ئوتكەن ۋىلى بويابىر ئېيىنىڭ ئاخىرىدا تاشكەنت شەھرىدە بولۇپ ئوت ـ كەن مەركىزىي ئاسىيا ئەللىرى رەسسامچىلىق گالېرىيەلىرىنىڭ خەلقئارا بايقاش فېستىۋالى ھەقىقىي سەنئەت بايرىمىغا ئايلاندى. «ئاسىيا ـ ئارت» كورگەزمىسى دەسلەپكى قېتىم 1993 ـ ۋىلى ئوتكۇزۇلگەن ئېدى، تاش ـ كەنتتە ئوتكۇزۇلگەن رەسساملارنىڭ، سەنئەتشۇناسلارنىڭ بۇ يېڭى ئۇچـ ـىشى مەزكۇر چارە ـ تەدبىرنىڭ مۇھىملىغىنى ۋە كېرەكلىكىنى كورسەت ـ تى.

بۇ فېستىۋال ـ بايرامنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك ئوتۇشىغە قېرىنداش خەلقلەر تارىخى، تومۇرلىرىنىڭ بىرلىكى، تىللىرىنىڭ يېقىنلىقلىغى، مەدەنىيەتلىرى ـ نىڭ ئەزەلدىن ئۇمۇمىيلىقلىغى مۇھىم رول ئوينىدى. ئالمۇتا ۋە بىشكېكتىن دۇشەنبە، قاراغاندا ۋە پەرغانىدىن كەلگەن ھەم شۇنداقلا تاشكەنتلىك رەسساملار ئوز پائالىيىتىدە كوپلىگەن ئۇمۇمىيلىقلارنى تېپىپ، تەجرىبىلىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

ھەر خىل خەلقلەر مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئوز ئارا ئالاقىلىرى ـ ئىنسانىيەت ـ نىڭ بىر بىرىنى چۇشىنىشكە بولغان يولىدىكى ئاساسىي پەللەر پۇتكۇل فېستىۋال ئىشىنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولدى. بۇ يەردە شۇنى ئاتاپ ئو ـ قۇش تۇرۇلىقكى، 93 ـ ۋىلى «ئاسىيا ـ ئارت» كورگەزمىسىنىڭ مۇكاپىـ ـتىغا سازاۋەر بولغانلار ئاساسىي جەھەتتىن ئالمۇتىلىق رەسساملار بولغان ئېدى. ھازىرقى زامان ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ «مىڭ ئۇي» گالېرىيەسىگە ۋە ئال ـ مۇتىدا كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغان «تەگرى ـ ئۇماي» گالېرىيەسىگە ئالتۇن مېداللار بېرىلگەن ئېدى. ئەينە شۇ چاغدىلا قازاقىستان سەنئىتىنىڭ دەرىجىسى خەلق ئارا فېستىۋالنىڭ سالاھىيەتلىك مەيتى تەرىپىدىن ۋۇ ـ قۇرى باھاغا سازاۋەر بولغان.

بۇقېتىممۇ قازاقىستان گالېرىيەلىرى خىلمۇ ـ خىل ۋە يارقىن نامايىش قى ـ لىندى. پايتەختتىكى «رائىمبېك» فىرمىسىنىڭ «رۇخ» گالېرىيەسى ۋەھا ـ زىرقى زامان ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ «مىڭ ئۇي» گالېرىيەسىدىن تاشقىرى شۇنداقلا قاراغاندىنىڭ يېڭى «ئېكو» گالېرىيەسىنىڭ رەسسىملىرى نامايىش قىلىندى. 1995 ـ ۋىلقى «ئاسىيا ـ ئارت» كورگەزمىسى ھەر خىل يونـ ـلىشتىكى رەسساملارنىڭ موي قەلەم ئارقىلىق ئوزلىرىنىڭ ھاياتقا، تارىخقا ھازىرقى زامانغا نىسبەتەن كوز قارىشىنى ئوبرازلىق ھالدا ئەكس ئەتتۇر ـ گەنلىكىنى ياققال كورسەتتى.

«مىڭ ئۇي» زامانۋىي ئۇيغۇر رەسساملار ئىتتىپاقى تەرىپىدىن نامايىش قىلىنغان رەسىملەر شەرىققە خاس ئوزۋېيلىك، ئادەتتىكى نەرسىلەرنى ئە ـ جايىپ نازۇك ئىبادىلەش بىلەن بىردىنلا كوزگە چېلىقىدۇ. «مىڭ ئۇي» زا ـ مانىۋىي ئۇيغۇر رەسساملار ئىتتىپاقى ئالمۇتا، بىشكېك ۋە تاشكەنتتىكى ھەر خىل يونىلىشتىكى رەسساملارنى بىرلەشتۇرىدۇ، ئەندى ئۇنىڭ ئۇيغۇنلاشـ ـتۇرۇش مەركىزى ئالمۇتىغا جايلاشقان. مەزكۇر ئىتتىپاق رەسساملىرىنىڭ ئىجادىيىتىدە مىللىي مەنىۋىي ۋە پلاستىكلىق ئەنئەنىلەر يېڭى بەدىي شە ـ كىللەردە، ھەر بىر رەسسامنىڭ ئوزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن نامايەن قىلىنغان.

«مىڭ ئۇي» رەسساملار ئىتتىپاقى نامايىش قىلغان رەسىملەردە قېدى ـ مىي زامان ۋە ئوتتۇرا ئەسىر كورۇنۇشلىرى، قەشقەر، تۇرپان ۋە باللاساغۇن مەنزىرىلىرى 20 ـ ئەسىر ئادىمىنىڭ ناھايىتى نازۇك، دانا ۋە شۇنىڭ بىـ ـلەن بىللە تەنقىدىي ھالدا دۇنيا قارىشى بىلەن موجۇزىلىك ھالدا ئارىلى ـ شىپ كېتىدۇ. رەسسام ئابدۇكېرىم ئىسا تەسۋىرى گالىگرافىيەسىنىڭ مۇ ـ تلەق تەكرارلانماس فىلوسوفىيە ستىلىنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇشكە ھەرىكەت قىلىدۇ. ئا. ئىسا رەسىملىرىدىكى ئەجايىپ ئالاھىدىلىك شۇنىڭدىن ئىبا ـ رەتكى، ئۇ تەسۋىرىي سەنئەتتە قېدىمىي تۇرك، ئۇيغۇر ۋە ئىراق شەرق بە ـ دىي ئەنئەنىلەرنىڭ ئۇمۇمىي چوڭقۇر مەنىلىرىنى بىرلەشتۇرۇشنى ماھىر ـ لىق بىلەن ھەل قىلالىغانلىغىدىن ئىبارەتتۇر.

ئۇيغۇر رەسساملىرى ر. يۇسۇپوۋ، م. قاھاروۋ، ت. مىررەھىموۋ، ئا. قۇربانوۋ ۋە ك. زۇلپىقاروۋلارنىڭ ئەمگەكلىرى خىلمۇ ـ خىل ماۋزۇلارغا سىزىلغان بولۇپ، «مىڭ ئۇي» گالېرىيەسىنىڭ ئوز ئالاھىدىلىكىگە ئېگە نادىر، ئەجەلـ ـيىپ گوزەللىك ۋە ئوزۋېيلىك مۇھىتىنى ھاسىل قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۇ ـ چۇنمۇ «ئاسىيا ـ ئارت» كورگەزمىسىنىڭ رەغبەتلەندۇرۇش مۇكاپىتى «مىڭ ئۇي» گالېرىيەسىگە بېرىلدى.

رايىخان ئېبرغالىيېۋا،
سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ نامزىتى.

خىتاي ئارمىيەسى ئاجىز، لېكىن بۇ ۋاقىتلىق

مىللىارد ئاھالىسى بار خىتاي ھەربىي جەھەتتىن قان-چىلىك تەرەققىي قىلغان؟ زامانىۋىي قۇراللىق كۈچلەر-نىڭ قۇدرىتى پەقەت سولداتلارنىڭ سانى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ژۇقۇرى تېخنولوگىيەلىك قۇراللار بىلەن - «ئېقىللىق» راكېتىلار، ئەڭ يېڭى ۋە ئىلغار ئې-لېكتروونىكا بىلەن جابدۇلغان سامولىيوتلار، تانكىلار ۋە جەڭگىۋار كېمىلەر، ئارتىللېرىيە ۋە ئالاقە ۋاستىلىرى بىلەن قانچىلىك دەرىجىدە قۇراللانغانلىقى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

دۇنيا مۇئەممالىرىنى تەتقىق قىلىش ستوكگولم خەلق ئا-راتىنىستىتۇتىدا (س ئى پ ر ئى) «ھەربىي تېخنولوگ-يە: خىتاي ۋارىيانتى» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدىكى تەتقى-قات تاماملاندى. ئۇ ئامېرىكىلىق تەتقىقاتچى ئېرىك ئار-نېتت تەرىپىدىن تەييارلانغان. ئۇنىڭ تەتقىقاتىنىڭ ئاسا-سىي تېزىسى مۇنداق: «خىتاينىڭ ھەربىي تېخنولوگىيە-سىنىڭ ئاساسىي ئاجىز بويىچە قالماقتا، 70 - ۋىللارنىڭ ئاخىرىدا باشلانغان ئىسلاھاتلار، بەزى مۇۋاپىيەقىيەتلەر-نىڭ قولغا كەلتۈرۈلۈشىگە قارىماي، ئۇنى مۇستەھكەملەش-كە ئېلىپ كەلمىدى».

- سىزنىڭ تەسەۋۋۇرىڭىزچە ئۇنىڭ ئاجىزلىقى قانچى-لىك؟ غەربنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۇنىڭ دەرىجى-سىنى قانداق باھالىغان بولار ئېدىڭىز؟ - دەپ سورىدىم مەن ئېرىك ئارنېتتىن.

- خىتاي ھەربىي تېخنولوگىيەسىنىڭ تەرەققىيات دە-رىجىسى غەرب مەملىكەتلىرىنىڭ تېخنولوگىيەسىگە نىسبەتەن خېلىلا تۆۋەن. خىتاي ئادەتتىكى قۇراللارنى قوللىنىش ئارقىلىق ئۇرۇش قىلسا، ھەتتا تەيۋەننى يې-ڭىۋالدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدۇ...

1949 - ۋىلى خ خ ج قۇرۇلغاندىن كېيىن س س س ر بىلەن بولغان ھەمكارلىق ئۇنلىغان ۋىللار داۋام قىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن بولسا مەملىكەت، كەر-چە ئادەتتىكى قۇراللارنى ئىلگەركى كېڭەش لىتسېنزىيە-لىرى بويىچە ئىشلەپ چىقارغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ يو-لى بىلەن ماڭدى. خىتاي ھاكىمىيىتى كۈچنى ئۆزى-نىڭ راكېتىلىرىنى، يادرو قۇرالنى ۋە سپوتنىكلىرىنى يارىتىشقا مەركەزلەشتۈرۈشكە تىرىشتى. 70 - ۋىللار-نىڭ بېشىدا خىتاي ھۆكۈمىتى ھەربىي ساناائەتنى تە-رەققىي ئەتكۈزۈشكە ئۇمۇمىي مىللىي دارامەتنىڭ 10 پروتسېنتىنى دېگۈدەك سەرپ قىلدى.

كېيىنرەك «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» ئۈزۈلمىدىن ئىلغار ھەربىي تېخنولوگىيە پروگراممىلىرى، جۈملىدىن، يادرو قۇراللىرى ساھاسىدىكى پروگرامما قىسقارتىشقا باش-لىدى. قۇراللارنىڭ كۆپلىگەن ئادەتتىكى تۈرلىرى بو-يىچە ئىشلەپ چىقىرىشنى توختىتىشقا، بەزىلىرىگە قارىتا 20 ۋىلدىن كېيىنلا تۈزۈتۈش قىلىنىدى، باشقىلىرى بول-سا شۇ بويىچە كەلتۈرۈلمىدى.

ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن ئاساسىي دىققەت خە-لىق ئىگىلىكىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە قارىتىلدى. شۇ قاتارىدا 1980 - ۋىلى خىتاي ئىقتىدارلىق ئارا كېتىنىڭ دەسلەپكى سىنىقى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. ئىك-كى ۋىلدىن كېيىن باللىستىكىلىق راكېتا سىناپ ئۇچ-رۇلدى، كېيىن تۆت باللىستىكىلىق راكېتا ئىشلەپ چىقى-رىلغان. بۇنىڭدىن كېيىن سۇ ئاستى كېمىسىنىڭ بورتىدىن ئۇچۇرۇلدى. 1984 - ۋىلى ئاتالغۇ سۇ ئاستى كېمىسى پەيدا بولدى. 80 - ۋىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى شىپاڭ چوڭ تۇرغۇنلارنىڭ بولۇشى (ھەتتا يېقىن كېلەچەكتىمۇ) مۇ قەررەر ئەمەس دەپ ئېلان قىلدى، شۇڭا ئۇچۈنمۇ ھەربىي ساھەدىكى تۆۋەن ئاساسىي دىققەت كىچىك يەكپە-يەك خىتاي چېگرالىرىغا يېقىن ئوتتۇرا دەرىجىدىكى چەك-لىك ئۇرۇشقا ئاغدۇرۇلدى.

مەملىكەتتە چوڭ كۆلەمدىكى ھەربىي چىقىمىلار ئىختىسادىي قۇرۇلۇشلار ئۇرۇلماسلىقى ئۈچۈن توختىتىلدى. مۇداپىيە ساناائىتىدە كونۋېرسىيەنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، پۇقرالار تەرىپىدىن مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشقا كۈچ بېرىش تەكلىپ قىلىندى، بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرال-مىغان كارخانىلارنى بولسا بۇخرالىغا ئۇچرىغان دەپ ئې-لان قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى.

1989 - ۋىلى، س ئى پ ر ئى ئېكسپېرتلىرىنىڭ مە-لۇماتلىرى بويىچە، خىتاي ھۆكۈمىتى بىردىن 2237

ھەربىي - تېخنولوگىيەلىك لايىھەگە ئۇلار خەلق ئىگ-لىكى ساھالىرىغا ياردەم بېرىدۇ دېگەن ئۈمىدتە بىلەن قايتىدىن يۆنىلىشكە بەردى.

بۇلاردىن ھەممىسى ئەمەلىيەت شۇنىڭغا ئېلىپ كەل-دىكى، خىتاينىڭ ھەربىي تېخنىكىلىرى ئېگىشلىك تەرەق-قىياتنى قولغا كەلتۈرەلمىدى. تالانتلىق ئالىملار بىلەن ئىنژېنېرلار ھەربىي مەھكىمىلەر بىلەن كارخانىلاردىن كېتىشكە باشلىدى. مۇداپىيە بويىچە ئىلمىي - تېخنىك-لىق ئىنستىتۇتلار چاپسان تەرەققىي قىلىۋاتقان خەلق ئىگىلىكى ساھالىرىدىن ئارقىدا قالدى.

يەنە بىر ئەمۋالمۇ ئۆزىنىڭ ئارتقا تارتقۇچى رولىنى ئوينىدى. ئېرىك ئارنېتت مۇنداق دەپ يازىدۇ: «خى-تايدىكى ھەربىي تېخنولوگىيە پروگراممىلىرى باشقۇرۇشكە مە-كېچىكىپ 50 - ۋىللاردا بۇ مەملىكەتكە كېڭەش ئىت-تىپاقى تەرىپىدىن ئېكسپورت قىلىنغان بيۇروكراتىك ستروكتۇرلارنى ئەسلىتىدۇ».

خىتايدا ھازىر كۆپلىگەن غەرب فىرمىلىرى ئىشلە-ۋاتىدۇ، لېكىن دۆلەت رەھبەرلىك قىلىۋاتقان تەشكى-لاتلار ئۇلارنىڭ ئەمەلىيىتىنى قوبۇل قىلمايدۇ: «خى-تايدا ئىسلاھاتلار كەڭ كۆلەملىك. لېكىن ھەربىي - تېخنولوگىيە مودېللىرى بېرىنچى نۆۋەتتە بۇ ئىشنىڭ مەركەزلەشتۈ-رۈش ۋەزىپىسى بىلەن يېرىق قىلىدۇ».

خىتاينىڭ ئۆزىنىڭ ھەربىي تېخنولوگىيەسىنى تەرەق-قىي ئەتتۈرۈش ئىمكانىيەتلىرى چەكلىك. شۇنىڭ ئۈ-چۈنمۇ ئاساسىي مەسىلە روسسىيەنىڭ خىتاي بىلەن قانداق تېخنولوگىيەلەرنى ئورتاقلىشىشنى خالاي-غانلىقىدا، دەيدۇ ئېرىك ئارنېتت.

نېمە ئۈچۈن پەقەت روسسىيە؟ خىتاينىڭ غەربپ تېخنولوگىيەسىگە ئېگە بولۇشى ھازىر قەتئىي چەكلەن-گەن. 80 - ۋىللاردا خىتاي ھۆكۈمىتى چەت ئەللەر-دىن ئاز مىقداردا قۇراللارنىڭ ئىلغار سىستېمىلىرىنى ۋە كومپونېنتلىرىنى «ئىشلەپ چىقىرىش ئۈچۈن ئۇلار-نىڭ ئۈلگىسىنى ئېلىش مەخسىتىدە» سېتىۋالغان، لې-كىن ھەممىگە مەلۇم، تيەنئەنمېن مەيدانىدىكى ۋاقىە-دىن كېيىن غەرب مەملىكەتلىرى بۇ ساھادا بېجىن بىلەن ھەمكارلىششىنى توختاتتى.

جۈملىدىن، خىتاينىڭ ئاق ش بىلەن بولغان مۇناسە-ۋەتلىرى مۇرەككەپ پېتىچە قالماقتا، بۇ ئالدى بىلەن خىتاينىڭ پاكىستانغا باللىستىكىلىق راكېتىلار كومپونېنت-لىرىنى سېتىپ بېرىشنى قارار قىلغانلىقىغا باغلىق. توغ-را، بېجىن بىلەن ۋاشىنگتون 1989 - ۋىلى ئۈزۈل-گەن ھەربىي ئالاقىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، لې-كىن بۇ ھازىرچە قوشما شتاتلارنىڭ خىتايغا قۇرال سې-تىپ بېرىشىگە ئېلىپ كەلمىدى.

بۈگۈن س ئى پ ر ئى خىتاينىڭ ئاساسىي ھەر-بىي سىستېمىلىرىنى قانداق باھالايدۇ؟

يادرو قۇرالى. خىتاينىڭ قىتئەلەر ئارا ستراتېگىيە-لىك راكېتىلىرىنىڭ ئاساسىي قىسمى قۇرۇقلۇقتا ئورۇن-لاشتۇرۇلغان، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ قارشى تەرەپكە زەر-بە بېرىش ئۈچۈن ئاجىزلىق قىلىدۇ.

ھازىر كەڭ قانات يايدۇرۇلغان «شەرىق شاملى» راكېتىلىرى ۋە باشقىلار سۇيۇق يېقىلغۇدا ئىشلەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنىڭ پانالانغان جايلاردىن چىقى-رىلىپ، ئۇچىرىشقا تەييارلاش ۋاقتى تولۇق ئۈچ سا-ئاتتى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر ھەرىكەت قىلىش رادىۋ-سى 8 مىڭ كىلومېترلىق يېڭى قاتتىق يېقىلغۇدا ئىش-لەيدىغان راكېتىلار بويىچە ئىشلار ئاياقلاشماقتا.

لايىھەدە باشقا راكېتىلارنى، جۈملىدىن چوڭ كېمە-لەر ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن باللىستىكىلىق «چوڭ دول-قۇن» راكېتىلىرىنى يارىتىش كۆزدە تۇتۇلماقتا. لېكىن خىتاي تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان سىناق پار-تلىتىشلىرى، دەپ ھېساپلايدۇ س ئى پ ر ئى ئېكس-پېرت، يادرو قۇرالنى ياراتقۇچىلار يېڭى راكېتىلار ئۈ-چۈن بويېگولوۋكىلارنى تەييارلاش ئىشى ياخشى يولغا قويۇلمايۋاتقانلىقىنى كۆرسەتمەكتە.

شۇ نەرسە ئېنىقكى، خىتاي مۇتەخەسسلىرىگە سترا-تېگىيەلىك باللىستىكىلىق راكېتىلارنىڭ ئېنىقلىقىنى ئا-شۇرۇش ئۈچۈن يېڭى سىستېمىلارنى يارىتىشتا مۇۋا-پىيەقىيەتكە يېتىش مۇمكىن بولمىدى.

ستراتېگىيەلىك سۇ ئاستى كېمىلىرى. خىتايدا قۇ-راللارنىڭ بۇ تۈرى ناچار تەرەققىي قىلغان. 1988 - ۋىلدىن باشلاپ ھەرىكەت قىلىش رادىۋسى ئوتتۇرا دە-رىجىدىكى (1700 كىلومېتر) باللىستىكىلىق راكېتى-لارنى توشۇش قابىلىيىتىگە ئېگە بىر نەچچە كېمە پاي-دىلىنىۋاتىدۇ.

7 يېڭى ئاتوم سۇ ئاستى كېمىلىرىنى ياساش پىلانى موجۇت، ئۇلار ئۈچۈن «چوڭ دولقۇن» راكېتىلىرى يا-رىتىلماقتا، لېكىن كېمىلەرنىڭ كونسترۇكسىيەسى ۋە مەبلەغ يېتىشمەسلىكىدىن پەيدا بولۇۋاتقان خىروننىك مۇئەممالار تۈپەيلىدىن بۇ پىلانلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئىككىي تايىن.

ئاۋىئاتسىيە. ئىلگىرى خىتاينىڭ سامولىيوتلىرى چەت ئەللەردىن ئېلىپ كېلىنگەن موتورلار، ئېلېكترونىكا ۋە قۇرال سىستېمىلىرىسىز ئىشقا قوشۇلماتتى، لېكىن 1989 - ۋىلدىن باشلاپ غەرب ئەللىرىدىن قىلىنى-غان ئىمپورت توختىتىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەندى خىتاي كونسترۇكتورلىرى ئۆزىنىڭ كۈچىگە تايىنىشى كېرەك.

1985 - ۋىلدىن باشلاپ خىتايدا «ھاۋا - ئۈستۈن-كى قاتلام» تىپىدىكى ئاۋىئاتسىيە راكېتىلىرىنى باشقۇ-رۇش ئېلېكترون سىستېمىلىرى بويىچە ژۇرگۈزۈل-مەكتە، لېكىن ھازىر مۇتەخەسسلەرنىڭ بۇ ئىشتا مۇۋا-پىيەقىيەتكە يەتكەنلىكى توغرىلىق ئىشەشلىك مەلۇمات-لار يوق.

شۇنداقتىمۇ ئانچە كۆپ بولمىغان كولەمدىكى يېڭى قىرغۇچى سامولىيوتلارنىڭ بىر تۈرى ئىشلەپ چىقىرى-لىشقا باشلىغان. ئۇنى ئىلگىرى كېڭەش مودېلىدىكى بومبىلىغۇچى سامولىيوتلارنى ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغان زاۋۇت چىقىرىۋاتىدۇ.

ئاۋىئانوستسلار - (سامولىيوت توشۇغۇچى كېمىلەر). خىتايدا 2005 - ۋىلغىچە ھەربىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 48 مىڭ توننىلىق ئىككى ئاۋىئانوستسنى ياساش پىلا-نى تەييارلىنىۋاتىدۇ. لېكىن خىتاي قۇرال ياسىغۇچىلى-رىغا مۇنداق ئاۋىئانوستس ئۈچۈن ئۆز سامولىيوتلىرىنى ياساش، خۇددى ھاۋا ۋە سۇ ئاستى كېمىلىرىگە قارشى مۇداپىيە سىستېمىلىرىنى قۇرۇش قىيىن بولغىنىدەك، ناھايىتى مۇشكۇلدۇر.

سىز بۇ مەملىكەتنىڭ ئۇمۇمىي ھەربىي قۇدرىتىنى قانداق باھالىغان بولار ئېدىڭىز؟

مېنىڭچە، ئۇ ئاساسەن سولداتلار سانىغا، ئاز بولسىمۇ ھەربىي تېخنولوگىيەنى چەتكە چىقىرىشقا ئاساسلان-ماقتا. خىتاي 1979 - ۋىلى ۋېيتنامنى يېڭەلمىدى ستراتېگىيەلىك يادرو كۈچلىرىدىن تاشقىرى، ئۆز تەرەققىياتىدا ئانچە چوڭ مۇۋاپىيەقىيەتلەرنى قول-غا كەلتۈرۈشكە ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇنىڭ ھاۋا ھۇجۇمىغا قارشى مۇداپىيەسى ئاجىز، ئۇ ھەتتا پارس قولتۇغى زو-نىسىدىكى ئۇرۇشقىچە بولغان ئىراقنىڭ ھاۋا ھوجۇمى-غا قارشى مۇداپىيەسىدىنمۇ ئاجىزىراق. ئېرىك ئارنېتت ئىسلاھەتنىڭ دەسلەپكى ۋىللىرىدا خىتاي مۇداپىيە مىنىسترلىگىنىڭ بيۇتژېتى كەسكىن قىس-قارغانلىقىنى، ئۇنىڭ 80 - ۋىللارنىڭ ئاخىرىدا 79 - ۋىلدىكى چىقىمنىڭ ئاران يېرىمىنى تەشكىل قىلغانلى-قىنى ئەسلىتىدۇ. شۇنداقتىمۇ كېيىن ئۇ يەنە كۆپىيىشكە باشلىدى ۋە 1994 - ۋىلى 52 مىللىارد يۈەنگە (6 مىل-لىارد دوللارغا يېقىن) يەتتى.

بۇ دەۋر خىتايدا بىر مىللىوندىن كۆپرەك سولدات ھەربىي خىزمەتتىن بوشىتىلدى، مۇداپىيە مىنىسترلىگى-دىكى خادىملار سانى قىسقارتىلدى، ئىلگىرى ھەربىي-لەر پايدىلانغان بىر قاتار ئائېدروملار، پورتلار، تۆمۈر يوللار بىلەن ئالاقە ۋاستىلىرى پۇخرالار مەھكىمىلىرى-گە بېرىلدى.

مارات زۇيكو، «ئىزۋېستىيە». ستوكگولم.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ درۇژبا مەھەللىسىدە ئىستىقا-مەت قىلغان يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ بىرسى
ئابدۇغوپۇر ئىبراگىموۋنىڭ
ۋاپات بولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن بارلىق ئۇرۇق - تۇققانلار مەرھۇمنىڭ ئائىلە - تاۋاپىئاتىغا چوڭقۇر قاي-غۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

● يېڭى نەشر

باھالاش سىزدىن، ھۆرمەتلىك كىتاپخان
ياكى ئېرنېست ئىسلامنىڭ يېڭى رومانى

كېيىنكى ۋىللاردا جۇمھۇرىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان ئىق-تىسادىي قىيىنچىلىقلار ھاياتنىڭ باشقا ساھا-لىرىغا ئوخشاش، ئىجادىيەت ئادەملىرىنىڭ ئەمگى-كىمۇ ئۆزىنىڭ سەلبىي تەسىرىنى يەتكۈزمەي قويمى-دى. مەبلەغ يەتمىگەنلىكتىن يازغۇچى، شائىرلارنىڭ كىتاپلىرىنى چىقىرىش قىيىن بولۇپ كەتتى. ئەگەر كىتاپ چىقىرىدىغان چىقىمنى ئۆزىڭىز تولىسىڭىز، نەشر قىلىنغان كىتاپنى ئۆزىڭىز سېتىشنى ئۈستىڭىزگە ئالسىڭىز، مەرھە-مەت، كىتاۋىڭىزنى چىقىرىۋېرىڭ... يازغۇچى ئې. ئى-لام ئەينە شۇنداق يولنى تاللاۋالدى.

ئىلگىرى گېزىت - ژۇرناللاردا ماقال، ئوچېركلىرى، ئۇ-مۇمى توپلاملاردا شېئىر، ھېكايىلىرى بېسىلغان ژۇرنا-لىست ئېرنېست ئىسلام ھازىر كۆپلىگەن شېئىرىي ۋە نەسرىي كىتاپلارنىڭ مۇئەللىپى. كېيىنكى ۋىللاردا ئۇ-نىڭ «ساداقەت»، «كۆتۈلمىگەن ئۇچرىشىش» ناملىق ئوچېرك، ھېكايە ۋە ھەجۋىيلەر توپلىمى، «ئانا يۇرت پەخرى»، «ئۇيغۇرغۇ بىز... ناملىق پوۋېست، ھېكايە ۋە باللارغا بېغىشلانغان شېئىرلار توپلاملىرى، «ۋىغلىماڭ ئانا...» ناملىق باللار شېئىرلار توپلىمى ۋە «پەلەك گەر-دىشى» ناملىق رومانى كىتاپخانلار بىلەن دىدار-لاشتى. «غەزەپ ياشلىرى» ناملىق پوۋېست، پوئېما ۋە شېئىرلار توپلىمى بولسا رۇس تىلىدا نەشر قىلىندى.

يازغۇچى 1996 - ۋىلغا يەنە بىر يېڭى ئىجادىي سو-غا بىلەن كەلدى. تىرىشچان قەلەم ساھىبى يېڭى ۋىل ھارپىسىدا «دەردىمگە داۋا ئىزدەپ...» ناملىق ئىككىن-چى رومان - ئېسسې، ھەجۋىيلەر ۋە ھېكايىلىرىنى ئۆز مەبلىغى ھېساۋىغا نەشر قىلدۇردى. ئۇ يات يې-قىندا كىتاپخانلار بىلەن ئۇز كورۇشىدۇ.

بۇ يەردە شۇنىمۇ تەكىتلەش مۇھىمكى، ئىلگىرى نە-شر قىلىنىدىغان كىتاپلار «ۋازۇشى» نەشرىياتىغا تاپشۇ-رۇلۇپ، بىر نەچچە قېتىم يازغۇچى، شائىرلارنىڭ مەخ-سۇس مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، تەستىقلەنگەن-دىن كېيىنلا بېسىلىپ، تارقىتىلاتتى. ھازىرچۇ؟ ئانچە-سى بار ئادەم ئۆزى غوجايىن. مۇھاكىمىسىزمۇ چىقى-رىۋېرىسىز... شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ جاپاكەش ئەدىپلەرنىڭ كىتاپ - ئەسەرلىرىنى باھالاش سىزدىن، ھۆرمەتلىك كىتاپخان.

م. سادىروۋ.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قو-شۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيە-سىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتىمىز خادىمى خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋاغا ئاكىسى
ھىلالىدىن رەھىموۋنىڭ
مەڭگۈلۈككە ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ دوست - بۇرادەرلىرى،
ئابدۇغوپۇر ئىبراگىموۋنىڭ
ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق - تۇققان، قومى - قېرىنداشلى-رىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
بېيەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

نۆۋەتچى مۇھەررىر
م. سادىروۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا - 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ - 06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى - 81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى - 27-86-33، ئىختىسات بۆلۈمى - 50-86-33.

تىراژى 5692

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىرات ئالغان ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىڭ - رويۇڭ سامان بولماس

1996
يىل
20 - يانۋار
شەنبە
№3
(4010)
ئەركىن باھا

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

دولەت رەھبەرلىرى بۇرابايدا ئۇچراشتى

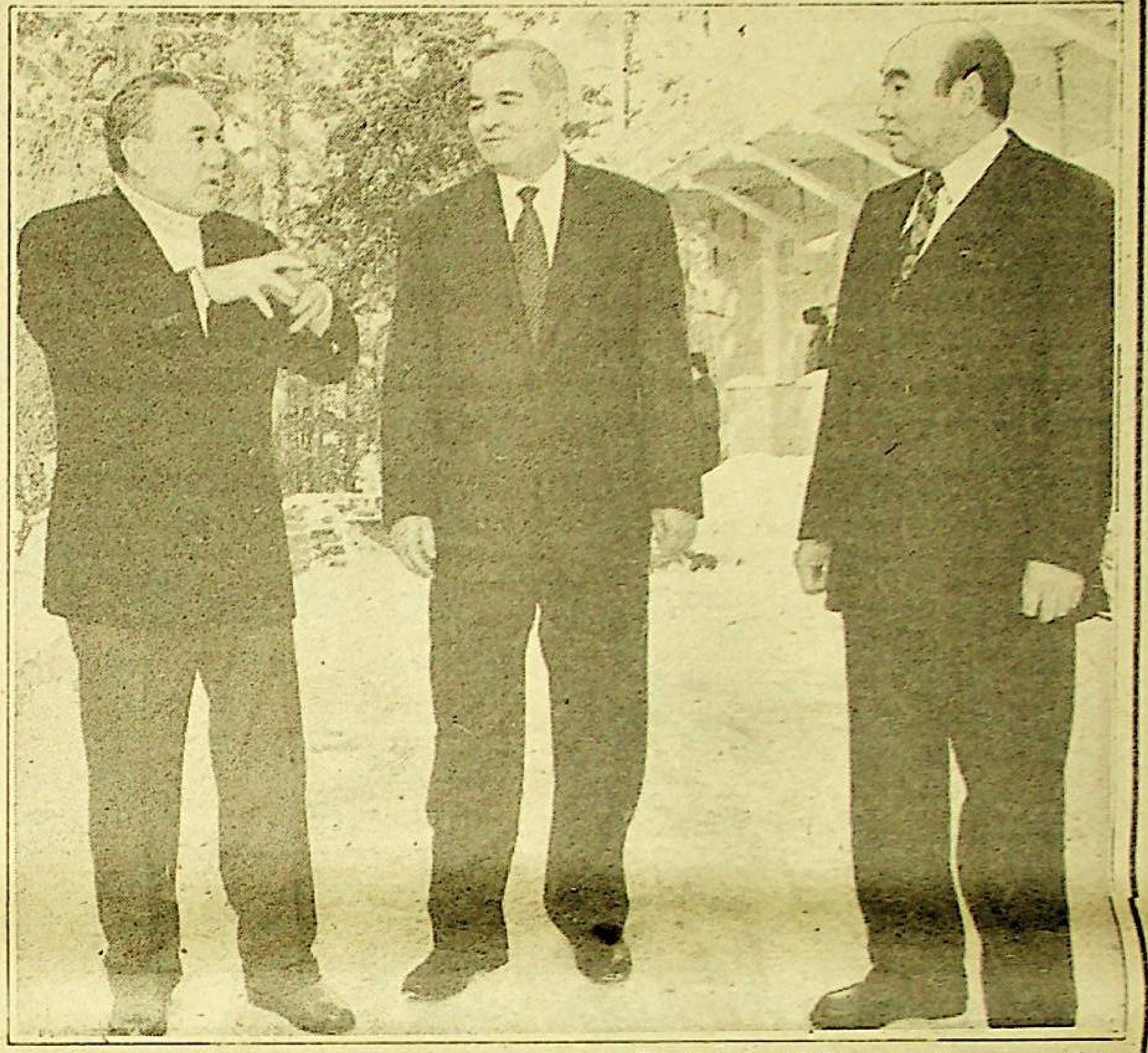

ئۆتكەن ھەپتىنىڭ ئاخىرىدا كوكچېتاۋ ۋىلايىتىگە قاراشلىق بۇرابايدا جۇمھۇرىيىتىمىز رەھبىرىنىڭ تەشەببۇسى بويىچە قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبەكستان پرېزىدېنتلىرىنىڭ ئىش بابىدىكى ئۇچرىشىش بولۇپ ئۆتتى.

نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بىلەن ئىسلام كەرىموۋ ئاسقار ئاقايېۋنى ئۆتكەن يىلى 24 - دېكابىردا بولۇپ ئۆتكەن پرېزىدېنت سايلىمىدا قازانغان غالىبىيىتى بىلەن سەممىي تەبرىكلىدى، ۋە ئۇنىڭغا ھەم قىرىنداش قىرغىزستان خەلقىگە ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلىدى.

ئۆز نۆۋىتىدە ئىسلام كەرىموۋ بىلەن ئاسقار ئاقايېۋ شىمالىي قازاقستاندا كۈچلۈك بوران ۋە قاتتىق سوغ يۈز بېرىش نەتىجىسىدە ئادەملەرنىڭ ھالاك بولۇشىغا باغلىق يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر قايغۇرىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئۇلار بۇ ئاپەتنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى تۈگىتىشتە ماددىي ياردەم كۆرسىتىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشتى. دولىتىمىز رەھبىرى ئۇلارنىڭ قايغۇسىغا ئورتاق بولۇپ ئېيتقان سەممىي سۆزلىرى ئۈچۈن تەشەككۈر ئىزھار قىلىپ، سۆھبەتداشلىرىنى تەبىئەت ئاپىتى ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىش بويىچە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن كۆرۈلگەن ۋە كۆرۈلۈۋاتقان چارىلەر توغرىلىق خەۋەردار قىلدى.

پرېزىدېنتلار 2000 - يىلغىچە ئۈچ جۇمھۇرىيەت ئىقتىسادىنى يېقىنلاشتۇرۇش پروگراممىسى ئاساسىدا مەركىزىي ئاسىيا ئىنتېگراتسىيە جەريانلىرىدا كېتىپ بېرىشى توغرىلىق پىكىر ئالماشتۇردى. تەرەپلەر ئۆز خەلقلىرىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن مەزكۇر جەريانلارنى ئاكتىپ تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەشتى ۋە بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ ستراتېگىيەلىك خاراكتېرىنى قەيت قىلىشتى. ئۈچ دولەت ئۈچۈن ئومۇمىي بولغان ئىشلەپ چىقىرىش سترۇكتۇرىلىرىنى قۇرۇش بويىچە قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبەكستاننىڭ دولەتلەر ئارا كېڭىشىنىڭ، مەركىزىي ئاسىيا ھەمكارلىق ۋە تەرەققىيات بانكىسىنىڭ پائالىيىتى ئىجابىي باھالاندى. تاشكەنتتە بولۇپ ئۆتكەن مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرى مەدەنىيىتى ئاسسامبلېيەسىنىڭ نەتىجىلىرىگە ھۇ ژۇقۇرى باھا بېرىلدى، ئۇ، سۆزسىز، تارىخىي، مەدەنىيىتى ۋە ئەنئەنىلىرىنىڭ ئومۇمىيلىقى بىلەن باغلانغان بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ روھىي جەھەتتىن يېقىنلىشىشىغا ياردەم قىلىدىغان بولىدۇ.

ن. نازارباييېۋ، ئا. ئاقايېۋ ۋە ئى. كەرىموۋ شۇنداقلا 19 - يانۋاردا موسكۋادا ئۆتكۈزۈلىدىغان م د ھ دولەتلىرى باشلىقلىرى كېڭىشىنىڭ نۆۋەتتىكى مەجلىسىنىڭ كۈن تەرتىۋىگە كىرگۈزۈلىدىغان مەسىلىلەر بويىچە پىكىر ئالماشتۇردى. ئۆز ئارا قىزىقىش پەيدا قىلىدىغان باشقىمۇ مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى.

پرېزىدېنتلارنىڭ بۇرابايدىكى ئۇچرىشىشى سەمىمىي، دوستلۇق شارائىتىدا ئۆتتى. مەركىزىي ئاسىيانىڭ ئۈچ جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشلىقلىرى يەنە بىر قېتىم دا قىرغىزستاندا ۋېغىلىدىغانلىقى توغرىلىق كېلىشتى.

سۈرەتتە: پرېزىدېنتلارنىڭ سۆھبىتى ئەينە شۇنداق شارائىتتا ئۆتتى.

ئى. بودنېۋىچ چۈشەرگەن سۈرەت. (قازتاگ).

قورغاستىكى ئۇچرىشىش

دولەت چېگارىسىنى مۇھاپىزەت قىلىش بويىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت كومىتېتىدا خەۋەر قىلىنغىنىدەك، يېقىندا ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ خىتاي ملللىي - ئازاتلىق ئارمىيەسى شىنجاڭ ھەربىي ئوكرۇگىنىڭ ۋەكىللىرى ھەم خ خ ج چېگارىچىلىرى بىلەن رەسمىي ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتكەن. قازاقستان دېلېگاتسىيەسىگە چېگارىنى مۇھاپىزەت قىلىش دولەت كومىتېتى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى گېنېرال - مايور تۇلېگېن ئومبېتبايېۋ، خىتاي دېلېگاتسىيەسىگە خىتاي ملللىي - ئازاتلىق ئارمىيەسى شىنجاڭ ھەربىي ئوكرۇگى قوماندانىنىڭ ئورۇنباسارى گېنېرال - مايور فان دېنخۇئا رەھبەرلىك قىلغان.

ئۇچرىشىشتا موشۇ يىلى دولەت چېگارا لىنىيەلىرىنى ئېنىقلاشقا باغلىق چېگارا قانۇن - قائىدىلەرگە رىئايە قىلىش بويىچە كۈچ چىقىرىشلاردا، شۇنداقلا ئىككى تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرگە باغلىق بارلىق مەسىلىلەر بويىچە بىرلەشكەن كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلگەن.

ئۇچرىشىش سەممىي شارائىتتا ئۆتكەن. مېھمانلار ئۇچرىشىشتىن كېيىن تارىخ ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقى - ياركەنت شەھىرىدىكى مەسچىت - مۇزېينى زىيارەت قىلغان.

رائىسا دوبراياً، «كازاخستانسكايا پراۋدا».

شەنبەدىن شەنبەگىچە

قازاقستان - ئىران: سەپەرنىڭ دەسلەپكى نەتىجىلىرى

17 - يانۋار كۈنى ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىرىنچى ۋىتسې - پرېزىدېنتى دوكتور ھاسان ھەبىبىنىڭ قازاقستانغا قىلغان سەپىرى ئاياقلاشتى.

ن. نازارباييېۋ بىلەن ھ. ھەببى ئىككى مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى بۈگۈندىن كېيىن تېخىمۇ چوڭقۇرلىتىش توغرىلىق سۆھبەتلەشتى. ئارىلاش ئىقتىسادىي كومىسسىيەنىڭ ئىككى مەجلىسى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى ۋە ئىككى تەرەپلىملىك 40 ھۆججەتنىڭ ئىمزالانغانلىقى تەكىتلەندى.

پېرۋومايسكىدىكى پاجىەلەر

پېرۋومايسكىدىكى ۋەزىيەت جىددىي بويىچە قالماقتا. روسسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ ئوقۇا تۇتۇشىدىن دۇدايېۋ جەڭچىلىرىدىن 100 دىن كۆپرەكى ھالاك بولغان ئۇلار گۆرۈگە ئېلىنغانلار بىلەن بىللە مەكتەپ ۋە مەسچىتكە يوشۇرۇنغان بولسىمۇ، فېدېراللىق كۈچلەر ئوقۇا تۇتۇشنى توختاتار ئەمەس.

«بۇ روسسىيە ئۈچۈن مەسخىرىلىك ۋاقىە» دەپ بىلدۈردى «يابلوكانىڭ» رەھبىرى گ. ياۋلىنسكىي تېلېۋىزور ئارقىلىق سۆزلىگەن سۆزىدە. شۇنداقلا ئۇ بۇ ۋاقىەدىن كېيىن پرېزىدېنتمۇ، پرېمېر مىنىسترمۇ ئىستېپاغا چىقىشى كېرەك، دەپ ھېساپلايدۇ.

گروزنىيدىكى ۋاقىە

روسسىيە ئەسكەرلىرى پېرۋومايسكىدا دۇدايېۋ جەڭچىلىرىنى تەرەپ - تەرەپتىن ئوقۇا تۇتۇۋاتقاندا، رادۇيېۋ بىلەن باسايېۋنىڭ ئادەملىرى گروزنىيدا 2 - ئىسسىقلىق ئېلېكتر ستانسىيەسىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان 30 دەك روسسىيە مۇتەخەسسىنى گۆرۈگە ئېلىپ، ئىزسىز غايىپ بولغان. ئۇلارنىڭ تەغدىرى ھازىرغىچە نامەلۇم.

«ئاۋراسىيە» كېمىسى گۆرۈگە ئېلىندى

ئۆتكەن سېشەنبە كۈنى كەچقۇرۇنلىغى دۇدايېۋچىلار قارا دېڭىزدىكى ترابزون پورتىدا «ئاۋراسىيە» كېمىسىنى گۆرۈگە ئالغان. خەۋەرلەرگە قارىغاندا، كېمىدە 200 گە يېقىن روسسىيە، م د ھ مەملىكەتلىرى، تۈركىيە ۋە باشقا ئەللەرنىڭ يولۇۋچىلىرى بولغان. كېمىنى گۆرۈگە ئالغۇچىلار يولۇۋچىلارنى ئازات قىلىش ئۈچۈن روسسىيە تەرەپتىن پېرۋومايسكىدىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى توختىتىشنى، سالمان رادۇيېۋ توپىنىڭ چېچەنستانغا دەخلىسىز ئۆتۈپ كېتىشىگە يول قويۇشنى تەلەپ قىلماقتا. كېمىنى گۆرۈگە ئالغان جەڭچىلەر باشلىغى مۇھەممەت توقجان (ئەسلىدە كاۋكازدا تۇغۇلغان تۈركىيە پۇخراسى) ئەگەر تەلەپ ئورۇنلانمىسا، كېمىنىڭ بوسفور بوغىزىدا پارتلىتىۋېتىلىدىغانلىقى بىلەن تەھدىت سالماقتا.

بوران خۇۋىپى كۈچەيمەكتە

كۈچلۈك بوران پەقەت قازاقستاندىلا ئەمەس، خوشنا مەملىكەتلەردىمۇ ئاھالىغا چوڭ زىيانلارنى يەتكۈزمەكتە. يېقىندا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا بەش ۋىلدا بولۇپ كۆرۈلمىگەن قارلىق بوران چىققان.

9 - يانۋاردىن 12 - يانۋارغىچە پۈتكۈل شىنجاڭدا قېلىن قار يېغىپ، ئۈرۈمچىدە ئۇنىڭ قېلىنلىغى 40 سانتىمېتىرغا يەتكەن.

پاكىستاننىڭ مەۋقەسى

«ئەگەر ھىندىستان يادرو قۇراللىنى تارقاتماسلىق توغرىلىق ھۆججەتكە قول قويىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا پاكىستان بۇ كېلىشىمگە قوشۇلىدۇ» دەپ بىلدۈردى ئىسلامابادتا پاكىستان تاشقى ئىشلار مىنىسترى ئاسىف ئەخمەد ئەلى.

دەل شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە پاكىستان 150 «مىراۋ» ئى - 1 قىرغۇچى سامولىيوتىنى فرانسىيەدىن سېتىۋېلىش توغرىلىق كېلىشىمگە ئىمزا چەكتى.

ئالىملارنى ئويلاندۇرغان خۇۋۇپسىزلىق

ئىران پايتەختىدە تاماملانغان خەلقئارا ئىلمىي سېمىنار مەركىزىي ئاسىيا - زاكاۋكازىيې تېررىتورىيەسىدىكى خۇۋۇپسىزلىق ۋە تاشقى سىياسەت مۇئەممالىرىغا بېغىشلاندى.

ئۇنىڭغا م د ھ ئەللىرىنىڭ ۋە بىر قاتار غەرب مەملىكەتلىرىنىڭ سىياسەتشۇناس ئالىملىرى قاتناشتى. جاي جايلاردا قان تۆكۈش، ئۇرۇش كۆپەيگەن ھازىرقى ۋاقىتتا مۇنداق باش قوشۇشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ، ئەلۋەتتە.

روسسىيە دۇمىسىنىڭ يېڭى رەئىسى

«يابلوكا» نىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى شۇنىڭغا ئېلىپ كەلدىكى، ئاخىرقى نەتىجىدە روسسىيە دولەت دۇمىسىنىڭ رەئىسى لاۋازىمىغا كوممۇنىستلار ۋەكىلى گ. سېلېزنېۋ سايلاندى.

تاجىكستان چېگارىسىدا

تاجىك ئوپپوزىتسىيەسى روسسىيە چېگارىلىرى ئورۇنلاشقان جايلارنى ئوقۇا تۇتۇشتىن، روسسىيە چېگارىچىلىرى بولسا ئۇلارغا قارشى جاۋاپ ئوق ئېتىشتىن توختىمايۋاتىدۇ.

مۇنداق ئوق ئېتىشلارنىڭ 21 - يانۋاردا ئاشخابادتا ئۆتكۈزۈلىدىغان رىقابەتلىشىۋاتقان ئىككى تەرەپنىڭ نۆۋەتتىكى ئۇچرىشىشىغا دەخىل يەتكۈزىدىغانلىغى سۆزسىز.

«تالىبان» بەرمەيۋاتىدۇ

ئاۋغانىستاندىكى «تالىبان» ئوپپوزىتسىيەلىك ھەرىكىتىنىڭ ۋەكىللىرى روسسىيە ئۇچقۇچىلىرى بىلەن تاتارستاننىڭ سامولىيوتىنى تۇتۇپ تۇرغىنىغا بەش ئايدىن ئاشتى. موشۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن تاتارستان پرېزىدېنتى يېنىدىكى تاشقى ئالاقىلار بويىچە دېپارتامېنتىنىڭ باشلىغى تىمۇر ئاكۇلوۋ كاندىگارغا ژۈرۈپ كەتتى.

ئۇ سەپەر ئالدىدا: «بۇ ھەل قىلغۇچى سەپەر بولۇشى مۇمكىن» دەپ بىلدۈردى.

ئالمۇتىدا يەر تەۋرىدى

يەرلىك ۋاقىت بويىچە 18 - يانۋار كۈنى سائەت 15 تىن 34 مىنۇت ئۆتكەندە ئالمۇتىدا رىختېر ئۆلچىمى بويىچە كۈچى 3 باللىغا تەڭ يەر تەۋرەش يۈز بەردى. سېيسمولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، يەر تەۋرەشنىڭ مەركىزى ئالمۇتىدىن 150 كىلومېتىر ژىراقلىقتا ئىسسىق كۆلنىڭ جەنۇبىي ياقىسىدا بولغان. يەر تەۋرەشنىڭ بۇ يەردىكى كۈچى 5 - 6 باللىغا تەڭ بولغان.

قۇرۇۋان بولغانلار ۋە بۇزۇلغان جايلار يوق.

(قازتاگ).

ئىنسان ۋە ئىمان

بۈيۈك مۇجاھىدنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر ئۆتكۈزۈلدى

ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ كورنىي كىگانت مەھەللىسىدە ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئاڭلىق ھاياتىنى شەرقىي تۈركىستانىڭ مۇستەقىللىقىگە بېغىشلىغان بۈيۈك مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھىغا ئاتاپ مەھەللە مەسچىتىدە چوڭ نەزىر ئۆتكۈزۈلدى. نەزىرگە ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ ۋېكىت باشلىرى، مەسچىت ئىماملىرى، ھەرخىل تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرى، ئالىملار بىلەن يازغۇچى - شائىرلار، ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى،زاۋۇد - فابرىكىلارنىڭ رەھبەرلىرى ۋە كورنىي كىگانت جامائىتى بولۇپ تۆرت يۈزدىن ئوشۇق ئادەم قاتناشتى.

جەمئىيەتلىك ئىشلارنىڭ ئاكتىۋىستى، ۋەتەنپەرۋەر ئىنسان سەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ كورنىي كىگانت مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان مۇسۇلمان ئەھلى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈلىۋاتقان بۇ نەزىر ھەققىدە كۆپچىلىكنى خەۋەردار قىلغاندىن كېيىن، سۆز ئالمۇتا شەھىرى بوستان ناھىيەسى (ئىلگەركى كالىنىن) ھاكىمىنىڭ كورنىي كىگانت مەھەللىسى بويىچە مەخسۇس ۋەكىلى ئابدۇللام ساماساقوۋقا بېرىلدى، ئۇز سۆزىدە ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ تەرجىمە ھالى، شەرقىي تۈركىستانىڭ مۇستەقىللىكى يولىدا ئانا ۋەتەندە، ئاندىن خارجى ئەللەردە ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئېلىپ بارغان كۈرەش - پائالىيەتلىرى ھەققىدە توختالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بۈيۈك مۇجاھىد، مەرھۇم ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھىغا ئاتاپ كورنىي كىگانت مەسچىتىنىڭ ئىمامى قاسىم ھاجىم قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. ئاندىن سۆز ئالغان قازاقستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇفتىسى راتبېك ھاجىم جاناپلىرى مەرھۇم ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ھەققىدە ئىللىق ۋۇرەك سۆزلىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دېدى: «ئەيسا ئەپەندىم شەرقىي تۈركىستاندا تۇغۇلغان، تۈركىيەدە ۋاپات بولغان بولسا، بۇ يەردىكى قېرىنداشلىرىنىڭ ئۇنىڭغا چەكسىز ھورمەت - ئېھتىرام بىلدۈرۈشى،ئۇ مەرھۇمنىڭ قانچىلىك ئۇلۇغ ئىنسان ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە... مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي، ئامىن!».

سابىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش كاتىۋى ئابدۇرەئۇف مەخسۇم ئىبراھىمىي ئۆز سۆزىدە بۇ بۈيۈك مۇجاھىدنىڭ ۋاپاتى يالغۇز شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتۈن تۈرك دۇنياسى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش بولغانلىقىنى، ئۇنىڭغا چوڭقۇر قايغۇرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ شۇنداق دېدى: «ئەيسا ئەپەندىم شۇنداق ئىنسان ئىدىكى، ئۇ قەتئىي بىر مەۋقەدىكى ئەجايىپ قەيسەر، ئىرادىلىك، پاك ۋىژدانلىق ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر كىشى ئىدى. ئۇ ھەر قانداق دەۋردە، ھەر قانداق شارائىتتا دۈشمەنلىرىگە باش ئەگمەي ۋەتەن مۇستەقىللىكى يولىدا كۈرەش قىلىپ كەلدى. بىزدە شۇنداقمۇ ئايرىم «ۋەتەنپەرۋەرلەر» باركى، ئۇلارنى مەن بۇغداي ئەمەس، قارمۇقنىڭ سامىنىغا ئوخشىتىمەن. شامال قايسۇ تەرەپتىن چىقسا شۇ ياققا ئۆرۈلۈپ كېتىۋېرىدۇ. ئاللا تائاللا ئەشۇنداقلاردىن ساقلىغاي! ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھىدىن ياشلىرىمىز ئۆگەنسۇن، بۈيۈك مۇجاھىد كورەلمىگەن ۋەتەن مۇستەقىللىكىنى ياشلىرىمىز كورۇشكە ئاللا نەسىپ قىلغاي!.. بۇ نەزىرنى ئۆتكۈزىۋاتقان كورنى كىگانت جامائىتىگە رەھمەت ئېيتىمەن».

ئاندىن مەرھۇمنىڭ يەتتە نەزىرىگە ئالمۇتا جامائەتچىلىكى نامىدىن تۈركىيەگە بېرىپ كەلگەن شائىر دولقۇن ياسىن ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ يەتتە نەزىرگە بەش يۈزدىن ئوشۇق ئادەم قاتناشقانلىقىنى، دەپنە مەراسىمىدا ئون مىڭلىغان ئادەمنىڭ بولغانلىقىنى، بۇ بۈيۈك مۇجاھىد يالغۇز شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭلا ئەمەس، تۈرك خەلقىنىڭ پەخرىگە ئايلانغانلىقىنى ئېيتىپ، دەپنە مەراسىمىدىن چۈشىرىلگەن ۋىدېوكاسېتىنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسىن بېيشانوۋ، يازغۇچى يۈسۈپ ئىلياش، كورنىي كىگانت مەھەللىسىنىڭ ۋېكىت بېشى جامالدىن قەمەردىنوۋلار بۈيۈك مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن بايراق - مەشئەل بولىدىغانلىقىنى تەيت قىلىشتى.

ئاخىردا دەستىخان ئېچىلىپ، جامائەت ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن روھىغا ئاتالغان نەزىر - ئاشقا ئېغىز تېگىشتى، مەرھۇمنىڭ روھىغا دۇئا قىلىشتى.

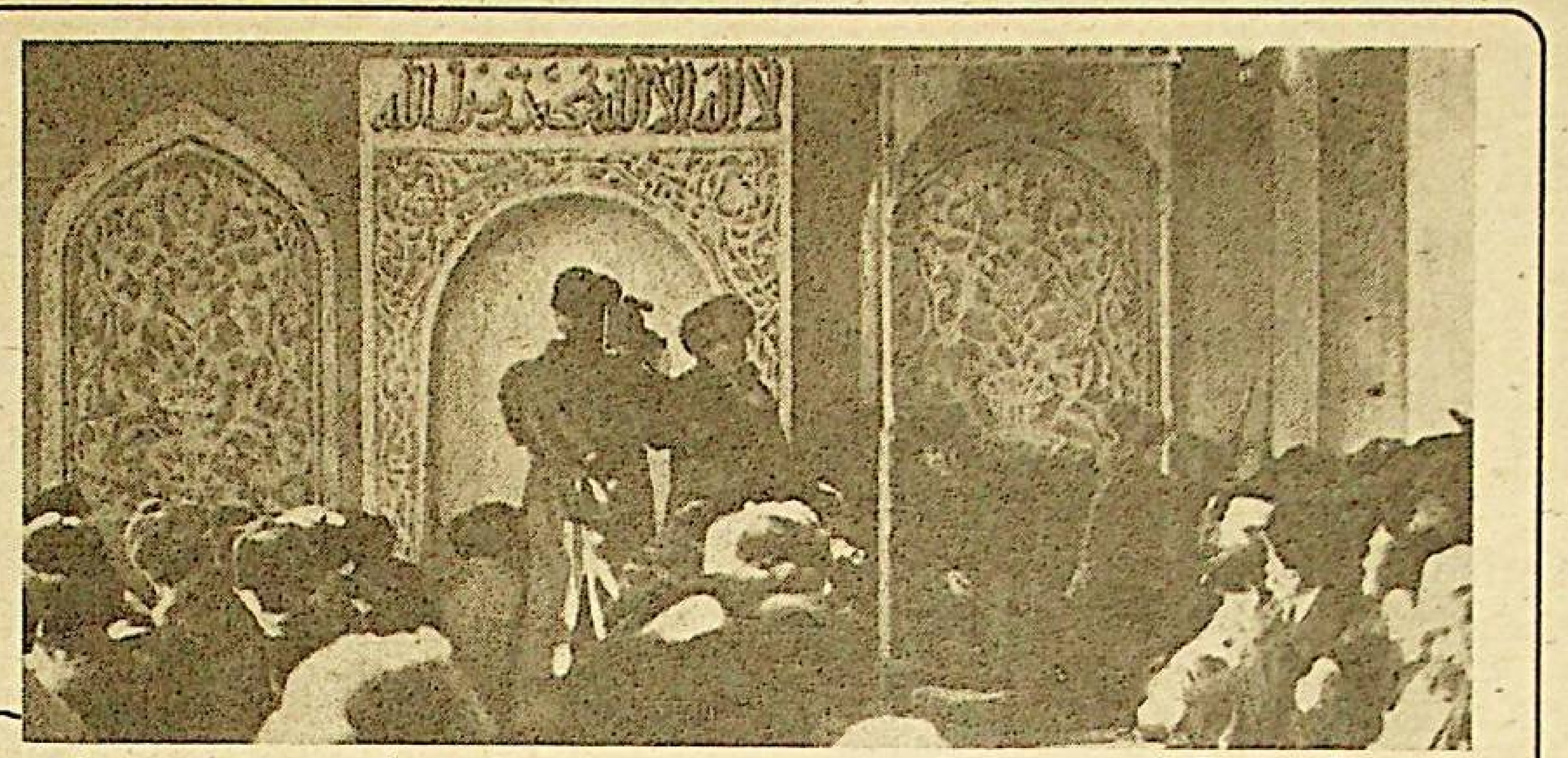

سۈرەتتە: كورنىي كىگانت مەسچىتىدە ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھىغا ئاتاپ ئۆتكۈزۈلگەن نەزىردىن كورۈنۈش.

***

بۈيۈك مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ روھىغا ئاتاپ ئۆتكۈزۈلگەن نەزىرگە ئالمۇتىدىكى تۈرك ئەلچىخانىسى دىنىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئابدۇللا ئوزبەك باشلىق بىر تۈركۈم تۈرك ياشلىرى كېلىپ، مەرھۇمنىڭ روھىغا قۇرئان تىلاۋەت قىلدى.

نەزىردىن كېيىن بىز بۇ ئۇلۇق ئىشنى ئۇيۇشتۇرۇش بويىچە تەشكىلىي كومىتېتنىڭ رەئىسى ئابدۇللام ساماساقوۋقا مۇراجىئەت قىلغىنىمىزدا، ئۇ بىزنىڭ سوئالىمىزغا جاۋابەن تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتىپ بەردى:

— ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ ۋاپات بولغانلىقى ھەققىدە خەۋەرنى بىز 18 — دېكابىر كۈنى ئاڭلاپ، شۇ كۈنىلا پۈتۈن كورنىي كىگانت جامائىتىگە خەۋەر بەردۇق. مەرھۇمنىڭ دەپنە مەراسىمىغا بېرىشقا مۇمكىنچىلىك بولمىغاندىن كېيىن، يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن ئاكتىۋىستلار ئەيسا ئەپەندىمنىڭ روھىغا ئاتاپ مەھەللىمىزدىكى مەسچىتتە چوڭ نەزىر ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغان ئىدۇق. شۇ كۈنىلا تەشكىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، مەسئۇل كىشىلەر بەلگۈلەنگەنىدى. يۇرت موتىۋەرى زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، ۋېكىت بېشى جامالدىن قەمەردىنوۋ، جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ جانكويەرى ھۇسەيىن ئابدىقادىر ئوخشاش كىشىلەر مەسئۇلىيەتلىك ئىشلارنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى. ئابدۇرەشت مەخسۇتوۋ، ئابدۇۋەلى سابىتوۋ، سەبىت يۈسۈپوۋ، ئابدۇسالام زىياۋدىنوۋ، تىلىۋالدى قۇربانوۋ كەبى ۋېكىتلەر ئۆز مەشرەپ ئەھلى بىلەن نەزىرگە كېتىدىغان پۈتۈن چىقىمنى ئۆز ئۈستىلىرىگە ئېلىشتى ۋە ئۇلار ئايالىرى بىلەن بۇ خىزمەتنى ئاتقۇردى. نەزىرگە ئاتاپ ئەخمەتجان غازىيېۋ بىلەن بازارگۈلنىڭ ئوغلى مارات ئىككى قوي ئېلىپ كېلىشتى. ئۇمۇمەن، كورنىي كىگانت جامائىتى بۇ ئۇلۇق ئىشتا ئەجايىپ ئاكتىپلىق كورسىتىپ، بۈيۈك مۇجاھىد شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ لىدېرى مەرھۇم ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىنگە بولغان ئۆزلىرىنىڭ چەكسىز ئىززەت - ئېھتىرامىنى بىلدۈرۈشتى.

ئا. باۋۇدىنوۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

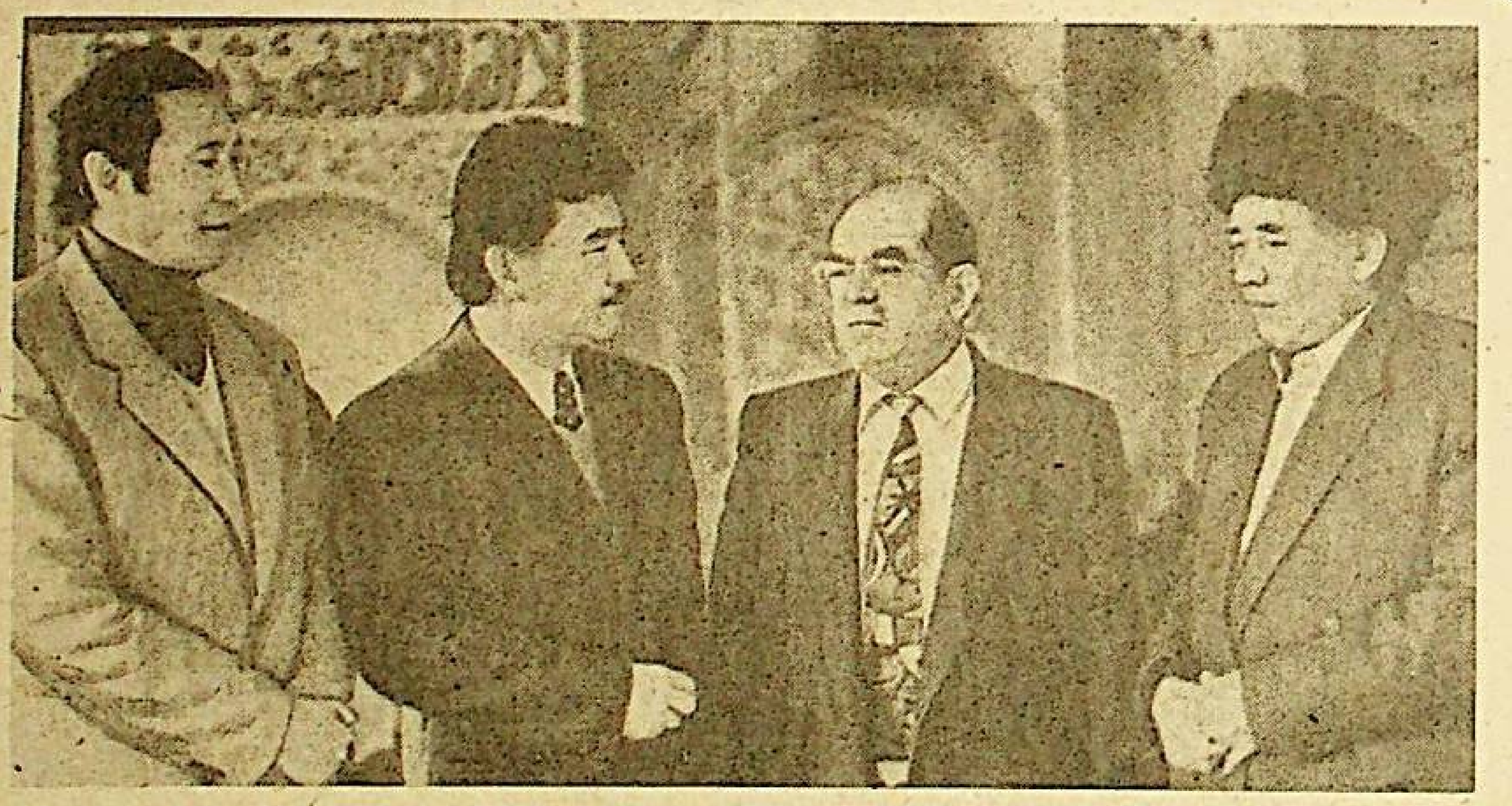

سۈرەتتە: (سولدىن ئوڭغا) زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋ، ئالمۇتىدىكى تۈرك ئەلچىخانىسىنىڭ دىنىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئابدۇللا ئوزبەك، ئابدۇللام ساماساقوۋ ۋە قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ.

پ . ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

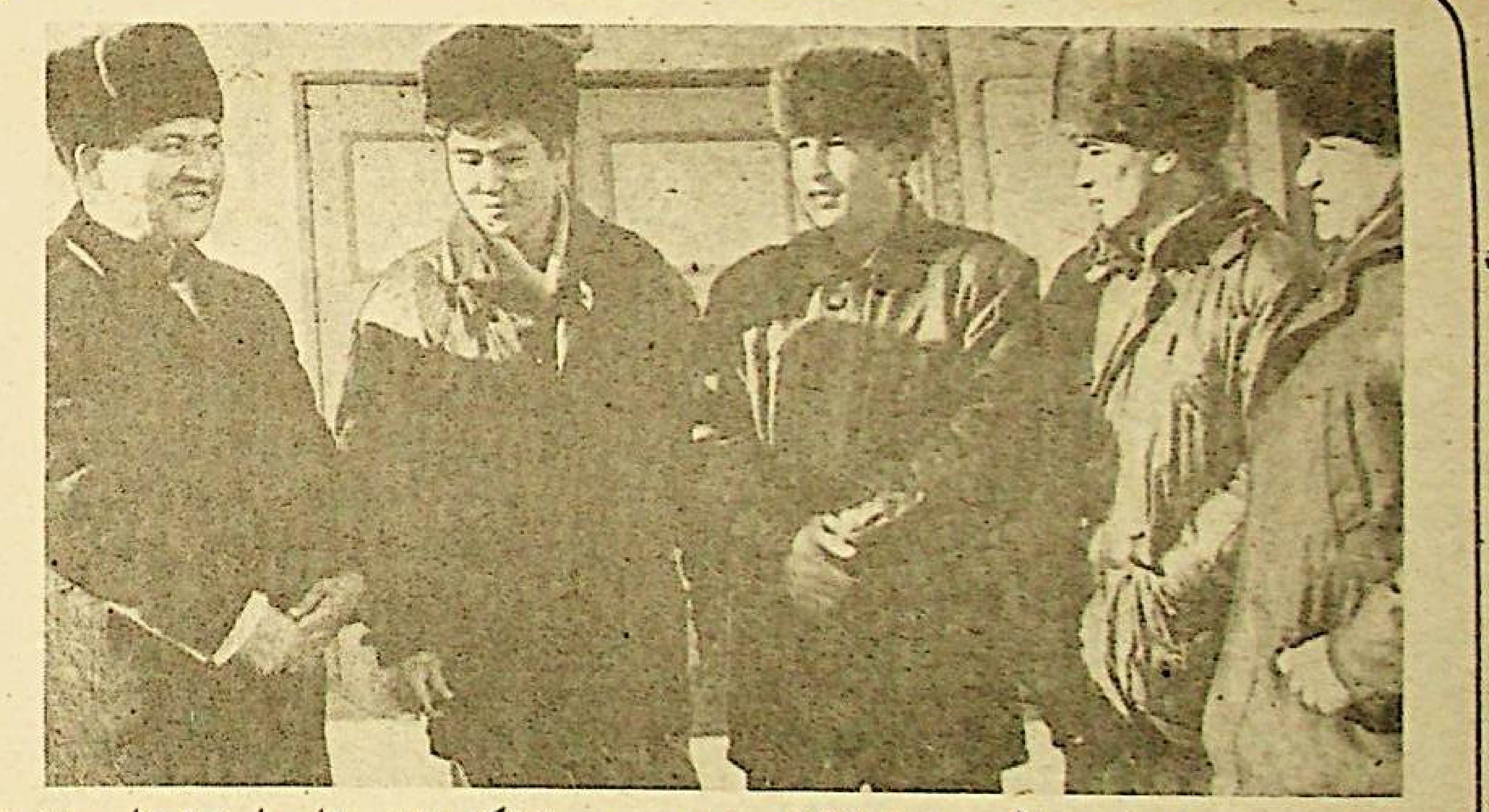

سۈرەتتە: بۈيۈك مۇجاھىدنىڭ روھىغا ئاتالغان بۇ نەزىرنى ئۆتكۈزۈشنى ئا. سابىتوۋ، ئا . مەخسۇتوۋ، س. يۈسۈپوۋ، ئا زىياۋدىنوۋ، ت. قۇربانوۋلارنىڭ مەشرەپ ئەھلى ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

21 - يانۋاردا (قەھرىتان) روزا باشلىنىدۇ

خۇش مۇبارەك كەلدىلەر بۇل رامزان!

بىسمىللاھىر رەخمانىر رەھىم (مېھرىۋان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن). ياراتقان ئاللاھ تائاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن مومىن مۇسۇلمانلارنىڭ بەختىگە ئىسلام دىنى ياكلىۋاشتىن قارايغان دىلىمىزنى ئاقارتىشقا باشلىدى. ئىسلام دىنى ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغان دۇنيادىكى ئەڭ توغرا، ئەڭ پاك دىن بولۇپ، 14 ئەسىردىن بېرى ھايات سىنىقىدىن ئۆتتى.

ئىسلام دىنىنىڭ بەش ئاساسى پەرىزلىرىدىن بىرى رامازان ئېيىدا روزا تۇتۇش بولۇپ، بۇ توغرىلىق ئاللاھ سۇبھانەھۇ ۋەتەئەلا مۇسۇلمانلارغا چۈشەرگەن مۇقەددەس قۇرئانۇ كەرىمنىڭ بەقەرە سۈرىسىنىڭ 183—185 - ئايەتلىرىدە مۇنداق دېگەن: «ئى مومىن مۇسۇلمانلار، گۇناھلاردىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگەرىكىلەرگە روزا تۇتۇش پەرىز قىلىنغىنىدەك، سىلەرگىمۇ رامزان روزىسى پەرىز قىلىندى. بۇ پەرىز قىلىنغان روزا ساناقلىق كۈنلەردۇر (تولۇق بىر ئاي - يەنى 30 كۈن) سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، روزا تۇتالمىغان بولسا، ئۇ تۇتمىغان كۈنلەرنى يەنى قازاسىنى باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. روزا تۇتالمىغان ھەر كۈنلىگى ئۈچۈن بىر مىسكىن تويغىدەك تائام فىدىيە بېرىشى لازىم. كىمكى فىدىيەنى ئارتۇق بەرسە، بۇ ئۆزى ئۈچۈن شۇنچە ياخشىدۇر. ئەگەر بىلسەڭلار، روزا تۇتۇش سىلەر ئۈچۈن ئېغىز ئوچۇق ژۈرۈشتىن ۋە فىدىيە بېرىشتىن ياخشىدۇر...»

رامزان شۇنداق بىر ئايدۇركى، بۇ قۇتلۇق ئايدا ئاللاھنىڭ كالامى بولغان قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى. شۇنداقلا مۇقەددەس رامزان ئېيىدا ئاللاھتىن ۋەھى كېلىپ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا «مەن سەككىز مىڭ ئالەمنى ياراتتىم. سەن ماڭا ئىشەن ۋە ئىتىقات قىل. سەن مېنىڭ بەندىلەرگە ئەۋەتكەن ۋەكىلىم - ئەلچىم، سەن ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى...» دەپ ئۇختۇرۇلغان. رامزان ئېيىدا نازىل بولغان قۇرئانۇ كەرىمدە ياراتقان ئاللاھ مۇنداق دېگەن: «مەن روزا تۇتقان بەندىلىرىمنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىمەن». ئۇلىمالارنىڭ ئېيتىشىچە ئاللاھ تائالا پەرىشتەلەرگە رامزان ئېيىدا دوزاخنىڭ ئىشىكىنى يېپىشنى ئەمىر قىلىدىكەن، بۇ ئۇلۇق رەھمەتلىك ئاينىڭ خاسىيىتىدىن بولسا كېرەك...

ئەرەپلەر رامزان ئېينى روزا ئېيى دېيىشىدۇ. روزا ئەپسىنى تىياق دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ. روزا - رامزاندا مۇسۇلمانلار تاڭ سەھەردىن تاكى كۈن پاتقىچە يېمەك - ئىچمەك ۋە باشقا يامان ئادەت، شەھۋانى ئالاقىلەردىن ئۆزلىرىنى تىيىشى كېرەك. بۇ مۇقەددەس رامزان ئېيى ھەقىقىي مۇسۇلمانلارنى سىنايدىغان بىر پەيت. ھەر بىر كىشى روزىنىڭ پىتىر سەدىقىسىنى، قولىدا مال - دۇنياسى بارلار زاكات بېرىشى شەرت.شۇنداقلا روزا تۇتۇش ئادەملەرنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەيدىغان، ياراتقان ئېگىسىگە بولغان ئىشەنچ - ئېتىقادىنى كۈچەيتىدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىلدۇر. چۈنكى روزا تۇتقان ئادەم ئىرادىسىنى تاۋلاپ، نەپسىنى ۋىغىپ، مەنىۋىي پاكلىق نامازغا يۈزلىنىدۇ. شۇنداقلا قەلبىدە مېھىر — شەپقەت ئويغىنىپ، يامان ئىشلاردىن خالى بولىدۇ. ھەتتا روزا تۇتقان ئادەملەر بىراۋنى رەنجىتىپ، دىلىغا ئازار بېرىشتىمۇ ئۆزلىرىنى چەتكە ئالىدۇ، كىشىلەرنى رەھىمدىل قىلىدۇ.ھاياتىغا نەزەر سالساق، كوز كورۇپ، قۇلاق ئاڭلىمىغان قاتىللىق ئېتىقاتىنىڭ يوقلىغىدىن ياكى سۇسلىقىدىن بولىۋاتامدۇ؟! روزا — رامزان ئېيىدا يامان ئىللەتلەر — ھاراق ئىچىش، تاماكا ۋە باشقىلارنى چېكىش، بۇزۇقچىلىق قىلىش ۋە باشقىلار مەجبۇرى ھالغا چەكلىنىدۇ.

موھتىرەم دىنىي قېرىنداشلار، ئۇلۇق رامزان ئېيى كېلىپ قالدى. 21 — يانۋار سۈبھى شەھەردە ياخشى نىيەت بىلەن مۇسۇلمانچىلىقنىڭ بىر پەرىزىنى ئورۇنداپ، روزا تۇتۇشىمىزنى ئاللاھ — تائالا نېسىپ ئەيلىسۇن، ئۇلۇق رامزان ئېيىڭلار مۇبارەك بولسۇن، ئامىن!

مۇدەسسىر مەسىمدى

ئالمۇتا شەھىرى سۇلتان قورغان مەھەللىسىنىڭ ئىمامى.

بىزنىڭ سۆھبەت

تۇردى ژىرغالبېكوۋ: «ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمنىڭ قەلبىدىن يول تاپقىنىمدىن خۇشالمەن»

ئىنسانلاردا بولىدىغان ئەڭ ياخشى پەزىلەتلەرنى بويىغا مۇجەسسەملەندۈرگەن كەمتەرىن، مېھرىۋان، كىشىلەر بىلەن مۇئامىلىسى سەممىي، مەدەنىيەتلىك كىشى تۇردى ژىرغالبېكوۋ بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالسىڭىز، ئۇنىڭ ئادىمىلىكىگە قايىل بولىسىز، ئەلۋەتتە. تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى تۇردى ژىرغالبېكوۋ نارىن ۋىلايىتى ئاقدالا ناھىيەسىنىڭ قوگۇرچاق يېزىسىدا تۇغۇلغان. دەسلەپكى ئەمگەك پائالىيىتىنى ئۇستازلىقتىن باشلاپ، كومسومول تەشكىلاتلىرىدا، گېزىت رېداكسىيەسىدە، ئاندىن پارتىيە، سوۋېت ئورگانلىرىدا لاۋازىملىق خىزمەتلەردە ئىشلىگەن. ھازىرقى كۈندە ئۇ كىشى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى قىرغىز - خىتاي «خان تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ باش دىرېكتورى.

يېقىندا مەخسۇس مۇخبىرىمىز تۇردى ژىرغالبېكوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، مەزكۇر قىرغىز - خىتاي «خان تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ ئىش پائالىيەتلىرى ھەققىدە سۆھبەتلەشكەن ئىدى. تۆۋەندە ئەشۇ سۆھبەتنى دىققىتىڭلارغا ھاۋال قىلىمىز.

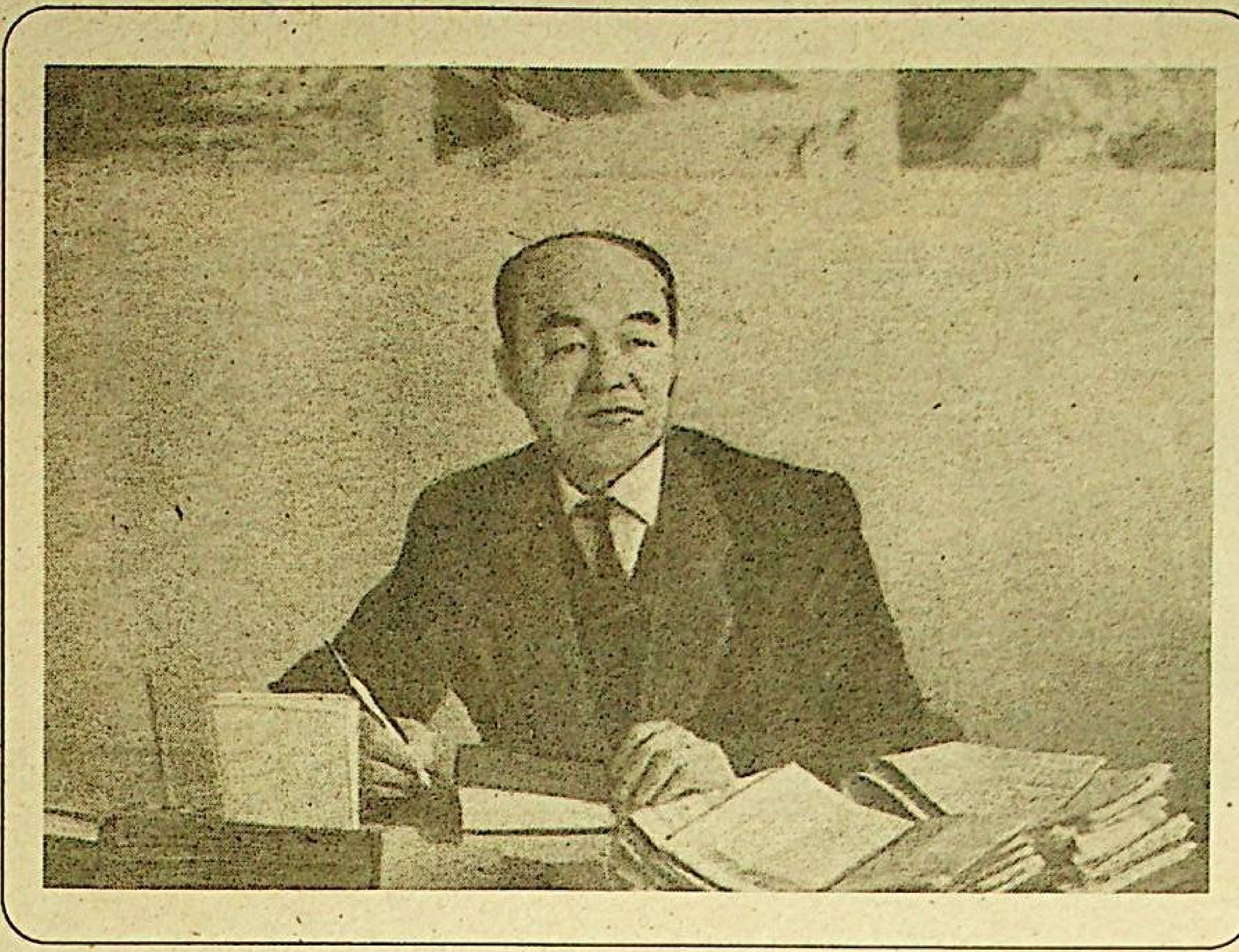

مۇخبىر: تۇردى ژىغالبېك ئوغلى، سۆھبىتىمىزنى تۇربازىنىڭ ئېچىلىش ۋاقتىدىن باشلىساق؟

باش دىرېكتور: بولىدۇ. تۇربازىنىڭ ھۇلى ئاساسەن 1960 - يىلى سېلىنغان. ئالتە گېكتار مەيداننى ئىگىلىگەن شەھەردىكى باغ ئىچىگە دەسلەپ پالاتكىلارنى تىكىش بىلەن تۇربازا ئۆز ئىشىنى باشلىدى. ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپ ياغاچتىن ئىككى قەۋەتلىك مېھمانخانا، ئايرىم - ئايرىم كوتېدژىلار سېلىندى. بۇيەرگە جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ يىراق - يېقىن جايلىرىدىن، ئىلگىرىكى س س س ر تېررىتورىيەسىدىن كىشىلەر كېلىپ دەم ئالاتتى ۋە ئېكسكۇرسىيەلەرگە چىقاتتى. ئومۇمەن شۇ چاغلاردا تۇربازا ئاساسەن ژۈك يوتكەش بازىسىنىڭ رولىنىمۇ ئاتقۇرۇپ كەلگەن.

مۇخبىر: دېمەك، ئىلگىرى تۇربازا بولۇپ كەلگەن بۇ جاينىڭ بۈگۈنكى كۈندە قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى قىرغىز - خىتاي «خان تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ چوڭ سودا مەركىزىگە ئايلىنىشىدىكى سەۋەب نېمە؟

باش دىرېكتور: ئۇنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ. بىرىنچىدىن، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى بىلەن تۇربازىغا كەلگۈچىلەرنىڭ سانى كەسكىن قىسقاردى ئاخىرسىدا تۇربازا ئۆز ئىش - پائالىيىتىنى توختىتىپ يېپىلىش تەرىپىگە ئۆتتى. ئىككىنچىدىن، ئاساسەن ژۈك يوتكەش بازىسىنىڭ رولىنىمۇ ئاتقۇرۇپ كەلگەن تۇربازىدا ئىش توختىدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە ھۆكۈمەتكە ئازدۇ - تولا پايدا كەلتۈرۈۋاتقان بۇ مەھكىمە يېپىلىپ قالدى. ھەممىياق تالان - تاراجغا چۈشۈپ، ۋەيران بولۇشقا باشلىدى.

ئاخىرقى ئون يىلدىن بۇيان مەن تۇرىزىم ۋە ئېكسكۇرسىيە ئىشلىرى بويىچە قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك كېڭەشنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلگەن ئىدىم. ئەشۇ چاغدا مېنىڭدە شۇنداق ئوي پەيدا بولدى شۇنچە كەڭ مەيداندىكى بۇ بۆك - باراقسانلىق جاينى موشۇ پېتىچە قويۇپ بەرسەك تېخىمۇ ۋەيران بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. ئۇ جايدىن توغرا پايدىلىنىشنى بىلىشىمىز كېرەك. ھازىرقى بازار ئىقتىسادىغا كۆچۈش سىياستىمىزدا سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا، بىرلەشمە كارخانىلارنى ئېچىشقا كەڭ يول ئېچىلدى. دېمەك، ئۇ جايدا چەت ئەللەر بىلەن بىرلەشمە كارخانىلارنى ئېچىپ، چوڭ سودا مەركىزىنى، ئوزۇق - تۈلۈك ۋە خەلق ئېھتىياجىغا كېرەكلىك مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىرىشقا ياخشى شارائىت بار. ئەگەر ئەشۇ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدىغان بولساق، تۇربازىنىڭ كېلەچىكى ناھايىتى زور بولىدۇ...

شۇنىڭ بىلەن 1993 - يىلى مارت ئېيىدا بۇ يەرگە كەلدىمدە، ژۇقۇرىدىكى ئوي - مەخسەتلىرىمنى روياپقا چىقىرىشقا كىرىشتىم.

مۇخبىر: ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق زاماندا يوقتىن بارنى پەيدا قىلىش ئاسان ئەمەس. تاشلاندۇق بولۇپ قالغان بۇ جايدا قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ چوڭ سودا - تىجارەت مەركىزىنى ئاچقانغا قەدەر قىيىنچىلىقلارمۇ بولغان بولسا كېرەك؟

باش دىرېكتور: ئەلۋەتتە، قىيىنچىلىقسىز ئىش بولمايدۇ. بولۇپمۇ مۇنداق يېڭى ئىشنى روياپقا چىقارغىچە ئۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈردۇق. مەن بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن، ژۇقۇرى لاۋازىمدىكى ئايرىم كىشىلەرنىڭ قىسىم كورسىتىشلىرى بولۇپ تۇردى «تۇربازا دېگەن، ئۇ كىشىلەر دەم ئالىدىغان جاي، ئۇ يەردە بازار ئېچىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار» دېگەنگە ئوخشاش بانە - سەۋەبلەر بىلەن ئۇچۇقتىن - ئۇچۇق قارشىلىقلارمۇ بولدى. يوشۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ھەتتاماڭا بىر تال ياغاچنى كەستىڭ دەپ، ئاتمىش مىڭ سوم جەرىمانە سالدى، مېنى سوتقا بەرىشتى. ھەممىياق بۇزۇلغان، چېچىلغان، تازىلىق ئەھۋالىمۇ ناچار، بۇنداق جايدا بىرلەشمە كارخانا قۇرۇپ، بازار ئېچىشقا بولمايدۇ، دېگەنلەرنى بانە قىلىپ تازىلىق ساقلاش ستانسىيەسىنىڭ خادىملىرى كېلىپ، ھەممە ياقنى يېپىپ تاشلىدى.

لېكىن مەن ئۆز مەۋقەمدە قاتتىق تۇردۇم. ئالدى بىلەن ئىشنى رېمونت ئىشلىرىدىن باشلىدىم. تازىلىق سانىتارىيە ئىشلىرىغا قاتتىق رىئايە قىلدۇق. ئاز ۋاقىت ئىچىدە كوپ ئىشلارنى ئاتقۇردۇم ۋە قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» نامى بىلەن بىرلەشمە كارخانىسىنى ئېچىپ، ئىشلارنى باشلاۋەتتۇق.

مۇخبىر: بۇ يەردە سودا - تىجارەت بىلەن سۇغۇللىنىۋاتقانلار ئاساسىدىن كىملەردىن ئىبارەت؟

باش دىرېكتور: ئۇلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قەشقەر، ئاتۇش، خوتەن، ئۈرۈمچى، غۇلجا ۋە باشقىمۇ شەھەرلەردىن كەلگەن بىزنىڭ يىلتىزى - تومۇرىمىز بىر ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىز.

مۇخبىر: ئۇلارنىڭ سودا - تىجارىتىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قانداق شارائىتلار يارىتىلغان؟

باش دىرېكتور: مەن ھازىر ئېيتقىنىمدەك، يىلتىزى - تومۇرىمىز بىر ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ سودا - تىجارىتىنى ئىشەنچلىك، ئەركىن ژۈرگۈزۈشكە، ياخشى پول تېپىپ، باي بولۇشىغا قولۇمدىن كەلگەننىڭ ھەممىسىنى قىلىپ كېلىۋاتىمەن. بۇ يەردە ھازىر ژىگىرمە بەشى تومۇر ماگازىن بىلەن ئىككى يۈز دۇكاندا ئىككى مىڭغا يېقىن ئادەم تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ھەر كۈنى بازارغا 5مىڭ ئادەم كىرىپ سودا قىلىدۇ. بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز ئاساسەن گېوگرافىيەلىك جەھەتتىن ئوزبەكىستان ۋە قازاقىستانغا چېگارىداش جايلاشقانلىقتىن بازارغا كېلىدىغان كوپىرەك دۇڭ سېتىۋالىدىغان خېرىدارلار ئەشۇ جۇمھۇرىيەتلەردىن، روسسىيە تەرەپلەردىن كېلىشىدۇ.

تۇربازىغا كېلىۋاتقان تىجارەتچىلەر كوپەيگەنسىرى بىزدىكى مال ساقلايدىغان سكلادلار يېتىشمەي قالغاندىن كېيىن، چوڭ سكلادلارنى سالدۇق. بۇ يەردىكى موزدۇزخانا، ساتراشخانا، مونچا، تىببىي پۇنكىت ۋە باشقىلار تىجارەتچىلەرنىڭ خىزمىتىدە. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چوڭ مەسچىت ياسىتۇق. تىجارەتچىلەر ھەمدە خېرىدارلار ئەشۇ مەسچىتتە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇپ كېلىۋاتىدۇ.

يەنە بىر ئېيتىپ كېتىدىغان نەرسە، ئاشخانا مەسىلىسى، تۇربازىنىڭ ئىچىدىن بىز تورت ئاشخانا ئاچتۇق. كوچىلاردا تاماق سېتىشقا چەك قويدۇق. خوتەندىن كەلگەن تىجارەتچى قادىر ئايۇپ - سايىم ئوز خىراجىتى بىلەن شەخسىي ئاشخانا سالدۇردى. تىجارەتچىلەر ئەشۇ ئاشخانىلاردا خالىغان تائاملىرىنى بۇيرۇتۇپ غىزالىنىدۇ. ئاشخانا، چايخانىلار كېچە - كۈندۈز بىردەك ئىشلەيدۇ. ئومۇمەن، تۇربازىدا تىجارەتچىلەر ئۈچۈن ھەممە شەرت - شارائىتلار يارىتىلغان.

مۇخبىر: تىجارەتچىلەر ھوقۇقىنىڭ دەخلىسىز بولۇشىغا غەمخورلۇق قانداق؟

باش دىرېكتور: تىجارەتچىلەر ھوقۇقىنى قوغداش بىزنىڭ دىققەت مەركىزىمىزدىكى ئاساسىي مەسىلىلەرنىڭ بىرسى. ھەر قانداق مەسىلىنى تىجارەتچىلەر تەرىپىدىن سايلانغان دىرېكتور ۋە ئۇنىڭ ئورۇنباسارلىرى بىلەن بىرلىكتە ھەل قىلىشقا تىرىشىمىز.

مۇخبىر: ئۇچۇرغىراق ئېيتقاندا، تىجارەتچىلەرنىڭ ئەركىن سودا قىلىشىغا توسالغۇلۇق بولىدىغان ھادىسەۋاقەلەر بولۇپ تۇرامدۇ؟

باش دىرېكتور: تۇربازا ئۆز ئىشىنى يېڭىدىن باشلىغان ۋاقىتلىرى بىر ئاز قالايمىقانچىلىق ئىشلارمۇ بولغان ئىدى. ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، قورقۇتۇپ ئاقچا تەلەپ قىلىش ئىشلىرى سادىر بولۇپ تۇراتتى. تۇربازا ئەتراپىنى بىز رېشيوتكىلار بىلەن توراپ چىقتۇق.

يەتتە ئادەمدىن تەركىپ تاپقان مەخسۇس مىلتسىيە پۇنكىتىنى ئاچتۇق. مىلتسونېرلىرىمىز تىجارەتچىلەرنىڭ ئەركىن، بىخەتەر ھالدا سودا ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈشكە كاپالەتلىك بېرىدۇ.

مۇخبىر: قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسى سودا - تىجارەتتىن باشقا قانداق ساھالار بويىچە ئىش ژۈرگۈزىدۇ؟

باش دىرېكتور: ھازىر ئەتراپقا قارىسىڭىز، ھەممە سودا - سېتىق بىلەنلا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇزاققا بېرىش مۇمكىن ئەمەس. ئەڭ ئالدى بىلەن ئىشلەپ چىقىرىشنى يۈكسەلدۈرۈش، مەھسۇلات يېتىشتۈرۈشنى كوپەيتىش كېرەك. بىزنىڭ بىرلەشمە كارخانىدا تىكىنچىلىك سېخلىرى ئىشلەۋاتىدۇ. مېبېل ياساش ئىشلىرىنىمۇ يولغا قويغانمىز. ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن كەلگەن ئومەر ھاجىم ماي چىقىرىش زاۋۇدىنى، جالال ھاجىم ئۇن زاۋۇدىنى سالدۇرىۋاتىدۇ. ئالدىكى ۋاقىتتا نان زاۋۇدى سېلىشنى، مېبېل ياساش سېخىنى كەڭەيتىپ، تۇرمۇشقا ھاجەتلىك بۇيۇملارنى، سۇۋېنىرلارنى ياساپ سېتىشنى يولغا قويىمىز..

شۇنىڭ بىلەن بىللە بىرلەشمە كارخانىنىڭ يېنىدىن بىز قوشۇمچە ئېگىلىكمۇ ئاچقان ئىدۇق. قوشۇمچە ئېگىلىكتە مال بورداش ئىشلىرى بىلەن سۇغۇللىنىۋاتىمىز. ئالدىكى ۋاقىتتا يەر ئېلىپ كوكتات ئوستۇرىدىغان بولىمىز.

مۇخبىر: قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىختىسادىغا پايدىسى بولامدۇ؟

باش دىرېكتور: ئەلۋەتتە، بولىدى. ھازىر بىز پەقەت سېلىق ھېساۋىدىلا دولەتكە ئىككى يېرىم مىللىون سوم كىرىم كىرگۈزىۋاتىمىز.

مۇخبىر: بىرلەشمە كارخانىدا قانچىلىك ئادەم ئىشلەيدۇ.

باش دىرېكتور: بىزدە ھازىر بىر يۈز ئوتتۇز ئادەم ئىشلەيدۇ. ساھالار بويىچە بىر نەچچە بولۇم مەۋجۇت. ئاتاپ ئېيتقاندا، پەن دوكتورى ۋالېرىي ياكوۋلېۋىچ ۋوكولېنكو باشقۇرىدىغان خەلق ئارالىق تۇرىزىم بولۇمى، شەرەمەت شامىيېۋا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان كومېرتسىيەلىك بولۇم، پەن نامزىتى قالىغۇل جۇسۇپوۋ باشقۇرىدىغان ئالاقە - ترانسپورت بولۇمى بىلەن ئىنژېنېر سابىرجان بېكژانوۋنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئىجارىگە ھەق تولەش بولۇملىرىدۇر.

مۇخبىر: مەزكۇر قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ كېلەچىكى قانداق بولماقچى؟

باش دىرېكتور: بىرلەشمە كارخانىمىزنىڭ كېلەچىكى ناھايىتى زور بولىدۇ. بىز ئۆز ئۇستاۋىمىزدا كورسىتىلگىنىدەك، ژىگىرمە - ئوتتۇز ژىل ئالدىكى ئىشلارنى كوزلەپ، پلانلىق ئىش ژۈرگۈزىۋاتىمىز. ئاساسىي مەخسىتىمىز خەلقنى توۋار ۋە ئوزۇق - تۈلۈك مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەش. بۇنىڭ ئۈچۈن ژۇقۇرىدا ئېيتقان ئىشلار تولۇق ئەمەلگە ئاشىدۇ. يېڭىدىن ماگازىنلار، ئاشخانىلار، ئىككى قەۋەتلىك ئويلەر، مېھمانخانىلار، بىلياردخانىلار سېلىنىدىغان بولىدۇ. تانسا ۋە كونسېرت - ئويۇن قويۇش مەيدانچىلىرى ياسىلىدۇ. ئومۇمەن، كېلەچەكتە بۇ جاي خەلق ئارالىق چوڭ سودا مەركىزىگە ئايلىنىدىغان بولىدۇ.

مۇخبىر: سىز، قىرغىز - خىتاي «خان - تەڭرى» - «دوستلۇق» بىرلەشمە كارخانىسىنىڭ باش دىرېكتورى سۈپىتىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا بولغان بولىسىڭىز كېرەك؟

باش دىرېكتور: خىزمەت بابى بىلەن بېرىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىنى دېگىدەك ئايلىنىپ كۆرۈپ قايتتىم. ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر، قىرغىز، قازاق قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھاياتى، تۇرمۇش - تىرىكچىلىكى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ كەلدىم. ئۇلارنىڭ دوستلۇقىغا، قان - قېرىنداشلىقىغا، ئىناق - ئىجىل ياشاۋاتقىنىغا ھەۋەس كەلدى. مەن ھازىر كېلىپ چىقىشىمىز، يىلتىز تومۇرىمىز بىر بولغان ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئېغىرىنى يېنىك، ژىرىغىنى يېقىن قىلىپ ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ قەلبىدىن يول تاپقىنىمدىن خۇشالمەن.

سۆھبەتنى ژۈرگۈزگەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز ئالىمجان باۋدىنوۋ.
بىشكېك شەھىرى.

تارىخىي مىراسلىرىمىز

«ئىپەك يولى» ئاتالغۇسىنىڭ قويۇلۇشى

غەربىي دىياردىكى ئىپەك يولى

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمقى ئەجداتلىرى تەرىپىدىن مىلادىيىدىن 2000 ژىللار ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا «ئالتۇن يول» دەپ ئاتالغان بىر سودا يولى ئېچىلغان بولۇپ ئۇ ئالتاي، تەڭرىتاغ ۋادىلىرىنى ئايلىنىپ، تاكى ھىندىستان، رىمغىچە بارىدىغان ھەم غەربىي - جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ سوزۇلغان يول ئىدى. تارىختا بۇ يول «برونزا يولى» دەپمۇ ئاتالغان. كېيىنكى ئالىملار ئۇنىڭغا «ئاتلىقلار مەدەنىيىتى يولى» دەپ نام بەرگەن.

غەربىي دىياردىكى ئىپەك يولى غەرپتە رىمغىچە، شەرقتە ئوردۇس يايلاقلىرىدىن تارتىپ تاكى ئورخۇن، يەنسەي، سېلىنگا ۋادىسىغىچە سوزۇلغان. شۇ زامانلاردا ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ شەرق - غەرپكە تارقىلىشى بىلەن ھەر قايسى ئەلنىڭ نۇرغۇن سودىگەرلىرىمۇ غەربىي دىيارغا كېلىپ كەتكەن. بۇ مۇناسىۋەت شەرق - غەرپنىڭ مەدەنىيەت سەنئىتىنى ئۆز ئارا تونۇشتۇرۇپ، كېيىنكى زامانلاردىكى ئىپەك يولىغا ئاساس سالغان.

غەربىي دىياردىكى ئىپەك يولى مىلادىيىدىن 2000 - 1500 ژىللار ئىلگىرىكى چاغلاردا «ئالتۇن يول»، «برونزا يول»، «ئاتلىقلار مەدەنىيىتى يولى» دەپ ئاتالغان قاتناش يولىنىڭ داۋامى بولۇپ، مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 6 - 3 - ئەسىرلەردە تازا گۈللەنگەن. ئۇيغۇرلار رىياسەتچىلىكىدىكى بۇ يول خەلقئارا سودىنى قەشقەردىن خوتەنگە، ئاندىن كېرىيە، چېرىيە، نىيەلەردىن لوپنۇر، چەرچەن، چارقىلىقلار ئارقىلىق كەنسۇغا ئۇتاشتۇرغان. ئاندىن كەنسۇدىكى ياۋچىلار (توخرى) بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ قاتناش يولىنى بويلاپ، شەرقىي ئۇيغۇرلار (دىڭلىڭلارنىڭ) پائالىيەت رايونى ئوردوس يايلىقى بىلەن ئورخۇن، سېلىنگا، تۇغلا ۋادىلىرىغا ئېلىپ بارغان.

غەربىي دىياردىكى ئىپەك يولى ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيادىن جۇڭگونىڭ شىمالىغا ئېلىپ بېرىلغان سودا بۇيۇملىرى شەرقىي ئۇيغۇرلار ئارقىلىق خۋاڭخېنىڭ (دەرياسىنىڭ) جەنۇبىدىكى خۋاشىيا قەبىلىلىرى رايونىغا ئېلىپ كىرىلگەن. بۈگۈنكى كۈندە شىيا، شىياڭ، جۇ سۇلالىسى خارابىسىدىن تېپىلىۋاتقان خوتەن قاش تېشى ماتېرىياللىرى، ھايۋانلارنىڭ ئوبرىزى نەقىشلەنگەن ژۈڭ توقۇلما مەھسۇلاتلىرى ۋە مىتال بۇيۇملار، ئەينە شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر ئىپەك يولىنىڭ مەھسۇلى دەپ يەكۈنلىنىۋاتىدۇ.

«سەنئەت كالىنىدارى» دىن ئېلىندى.

● يارقىن سىمالار

ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن: « ۋەتەن ئۈچۈن »

ئوتكەن يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا جاپاكەش خەلقىمىز نىڭ يەنە بىر ئېغىر مۇسىبەتكە مۇپتىلا بولغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر گېزىتخانلىرىمىزغا ياخشى مەلۇم. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇتەۋەر پەرزەنتى، بۈيۈك مۇجاھىت ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 17 ـ دېكابىر كېچىسى ستامبۇل شەھرىدە 94 يېشىدا ۋاپات ئەتتى. بۇ شۇم خەۋەرنى دۇنيانىڭ جاي ـ جايلىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق ۋەتەنپەرۋەرلەر قايغۇ ۋە ھەسرەت ئىچىدە ئاڭلىغان بولسا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۈشمەنلىرى خوشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىدى. ئۇ ۋاپات بولۇپ ئەتىسىلا خىتاينىڭ شىنخۇا ئاگېنتلىقى « ئەيسا ئۆلدى » دېگەن سەرلەۋھە ئاستىدا بۇ مۇسىبەتلىك خەۋەرنى شاتلىنىش ئىلكىدە جاكالىدى. شۇ كۈنى تۈركىيەدە چىقىدىغان بارلىق گېزىتلەر، تۈركىيە رادىو ـ تېلېۋىدىيىلىرى ئەيسا ئەپەندىنىڭ ۋاپاتىنى تۈرك دۇنياسى ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش دەپ خەۋەرلىدى. يەر شارىدىكى « بى ـ بى ـ سى »، «ئازاتلىق»، «ئامېرىكا ئاۋازى» ئوخشاش رادىو كامپانىيەلىرىمۇ ئوتتۇرا شەرىقتە نامى رىۋايەتكە ئايلانغان بۇ بۈيۈك ئىنسان توغرىلىق خەۋەرلەرنى بېرىپ، ئۇنىڭ ھايات يولىنى مىللىيونلىغان رادىو ئاڭلىغۇچىلارغا تونۇشتۇردى.

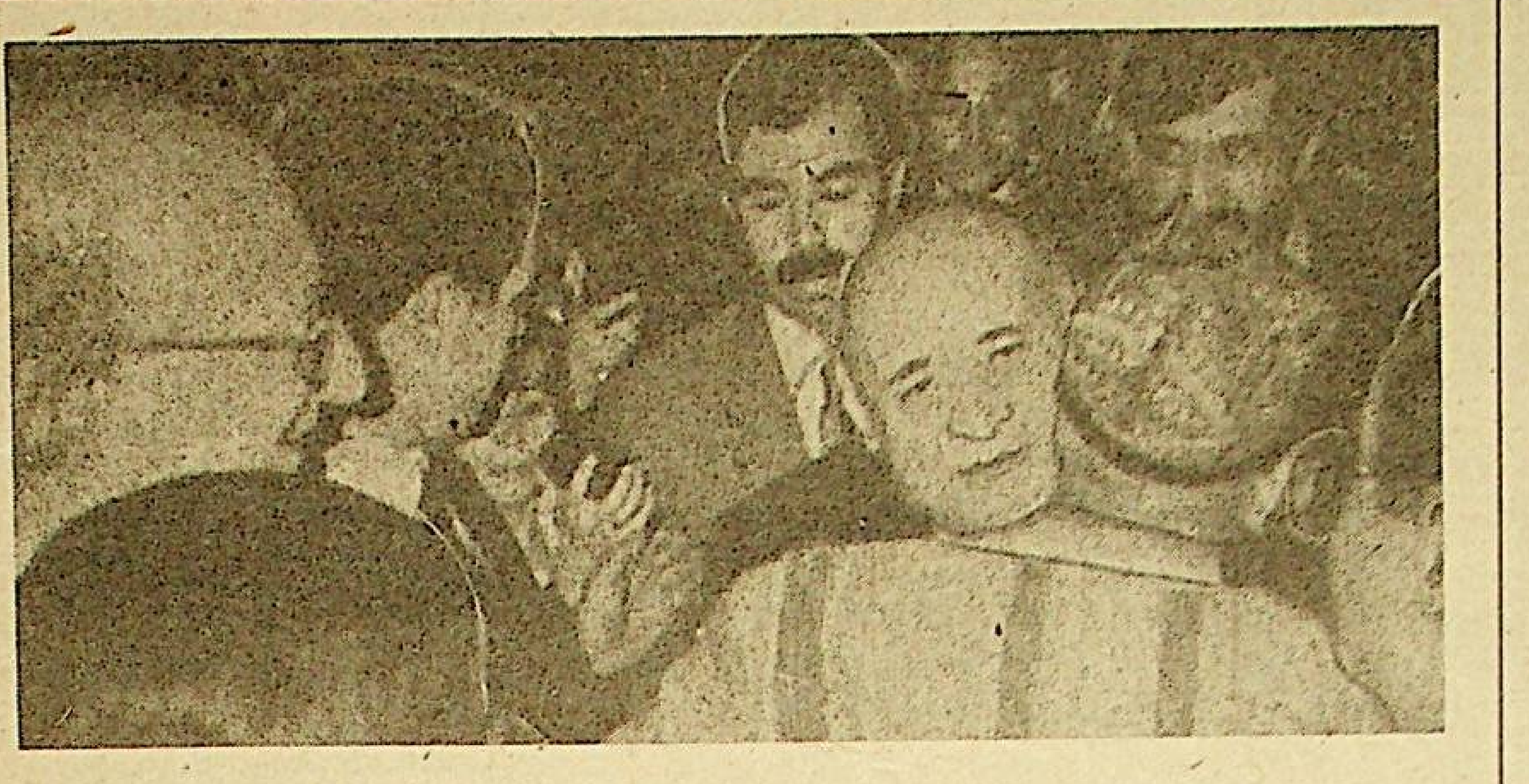

سۈرەتتە: ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى سۈلەيمان دېمىرەل بىلەن.

قېدىمىي ستامبۇلنىڭ يېگىدىن قەد كوتەرگەن مەھەللىلىرىنىڭ بىرىدىكى ئۈنچىۋالا ھەيۋەتلىكمۇ ئەمەس، ئادەتتىكىچە سېلىنغان ئۆيدە چۈشمەزگىلىدە كەلدۇق. ئەيسا ئەپەندى رەپىقىسى پاتىمە خانىم، ئۇلارنىڭ ئوغلى ئارسلان بىزنى ئۇيغۇرلارغا خاس مېھماندوستلۇق، تەكەللۇپ بىلەن سەممىي كۈتۈۋالدى. 70 يىلدىن بېرى نامى دوستلارنىڭمۇ، دۈشمەنلەرنىڭمۇ ئاغزىدىن چۈشمەي كېلىۋاتقان، 91 ياشلىق بۇ مويسىپىتنىڭ مەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۈشۈۋېتىپ، بىزنى بۇ خانىغا باشلاپ كەلگەن دوستۇم سۇلتان ماھمۇتنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى كۈتمەيلا: « ئوغلۇم، دولقۇن ئەپەندى، بىز سىلەرنى ياخشى بىلىمىز. ۋەتەندىن قانداق شارائىتتا چىقىپ كەتكەنلىكىڭلاردىن خەۋەردارمىز. كېلىشىڭلارنى كۈتۈپ كۈتكەن ئىدۇق، مەرھەمەت! » دېگەن سۆزلىرى ئادەتتە ناتونۇشلار ئارىسىدا بولىدىغان تارتىنىش پەردىسىنى ئېلىۋەتكەندەك بولدى.

تۈركىيەدە، پۈتكۈل ئوتتۇرا شەرىق تەۋەسىدە ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن نامىدا مەشھۇر بولغان بۇ ئۇيغۇر مۇجاھىتى (كۈرەشچىسى) دىلكەشلىكى، سوھبەت خۇمار ـ پاراكچىلىقى، كىچىك پېئىل، سەممىيلىكى بىلەن ھەر قانداق كىشىنى ئوزىنىڭ سوھبىتىگە، پىكىر يونىلىشىگە باغلاۋېلىشى ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بايقاش تەس ئەمەس ئىدى.

بىز ئەينە شۇ ئادەم بىلەن سوھبەتلىشىۋاتىمىز. ئۇ خۇددى تىرىك تارىخ مىسالى جاپاكەش، دەرتمەن خەلقىمىز موشۇ ئەسىردە بېشىدىن ئوتكۈزگەن ئاچچىق ۋە ئەلەملىك سەرگۈزەشت سەھىپىلىرىنى ۋاراق قىلماقتا. ئورۇقلىغىدىن تومۇرلىرى كوپۈپ چىققان قوللىرىنى بىرـبىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، گاھ چوڭقۇر خىيال ئىچىرە سۈكنات ئىلكىگە غەرىق بولۇپ، گاھ چېكىش ئويلار دېڭىزىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ سۆزلەر دۇردانىلىرىنى تىزىۋاتقان بۇ كىشىنىڭ پارىڭى گويا تارىخ ساۋىغىدەك ئوتمۈشنىڭ ئاچچىق خۇلاسىسى ۋە كېلەچەككە ئاگاھتەك بىلىنەتتى. پۇشايمان ئەمەس، ئوكۇنۇش، ھەسرەت ئەمەس، ئەلەم تولا بۇ سۆزلەردە ئۈمىدسىزلىككە قارىغاندا ئۈمىت، ئىشەنچسىزلىككە قارىغاندا ئىشەنچ كۈچلۈك ئىدى.

ئەيسا ئەپەندى ئۇنىڭ بىلەن ئۇنجا قېتىم ئۇچرىشىپ، سوھبەتلىشىۋاتقان كىشىدە ھەممىدىن ئاۋال خاتىرىسىنىڭ ياخشىلىغى، تەپەككۇرىنىڭ ئېنىقلىغى، خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنى ئويدان بىلىدىغانلىغى ئارقىلىق ئالاھىدە تەسىر قالدۇرىدۇ ئازاپ ـ ئوقۇبەت ۋە ۋاقىتمۇ قەددىنى پۈكەلمىگەن بۇ ئادەمنىڭ قامىتى ۋە ئىرادىسىنى ئىپادە قىلىپ تۇرغاندەك، ھېلىمۇ ئەما كوزلىرى كورمىگەن بىلەن كوڭۇل كوزلىرى رۇشەن ئىكەن. « ياشلىغىدا قەددى ـ قامەتلىك كېلىشكەن چىۋەر ئاتلىق، قەيسەر، ئوت يۈرەك بولغان ئىكەن » دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى زوق ـ شوق ئىچىرە ئاڭلاپ سوھبىتىمىز قانچە ئۇزارغانسېرى ئارىمىزدىكى «ناتونۇشلۇق» دېگەن چۈشەنچە چاپسان يوقىلىپ بېرىۋاتاتتى. شۇ چاغدا ئىلگىرىدىنلا مېنى ئويلاندۇرۇپ يۈرگەن مەخسەتداش، دەرتمەنلەرنىڭ كەلگىنىدىن دەستىدىن ۋەتىنىدىن ئايرىلغانلارنىڭ ئارىسىدا! ياتلىق بولامدۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاپ تاپقاندەك بولدۇم.

ھە، بىر ـ بىرىمىزدىن شۇنچە يىراقتا ياشىساقمۇ، بىر ـ بىرىمىزگە يات ئەمەس ئىدۇق. ئەيسا ئەپەندى 1949 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاندىن ئايرىلغان بولسا، مەن 1968 ـ يىلى ئايرىلغان ئىدىم. مۇساپىمۇ، ۋاقىتمۇ يۈرەكلەردىن ۋەتەن مۇھەببىتىنى چىقىرىۋېتىشكە قابىل ئەمەس. ياق، ئەكسىنچە ھىجران ئۇ مۇھەببەتنى تېخىمۇ ئۇلغايتىپ، مەڭگۇ ئوچمەيدىغان كۈچكە ئايلاندۇرىدۇ. ئېھتىمال، ئەيسا ئەپەندىنى مۇنداق

ئېمەن، ئېتىك تۇتۇپ تۇرغان نەرسە ئەينە شۇ مۆجىزىلىك قۇدرەت بولسا كېرەك.

ئەيسا ئەپەندى بارلىق مەدەنىيەتلىك ئادەملەرگە ئوخشاش سوھبەتدىشىنى كوڭۇل قويۇپ ئاڭلايدىغان، ئۇنىڭدىن ئېمىلەرنى سوراشنى بىلىدىغان كىشى ئىكەن. بەزىدە كېپىكنى تىكشاۋېلىپ « ئەۋەت ـ ئەۋەت» دەپ قويۇشلىرى سىنىڭ پىكرىڭنى تەستىقلەپ، يەنە سۆزلەشكە دەۋەت قىلىدىغاندەك بىلىنەتتى. كوپنى كورگەن، غەرپ ۋە شەرقنىڭ ئاتاقلىق سىياسىي ئەرباپلىرى بىلەن سوھبەتلەشكەن، چارچاشنى بىلمەيدىغان بۇ ئاجايىپ ئىنساننىڭ ئوزىنى ھەركىمنىڭ ئالدىدا ئەركىن، بىرخىل تۇتۇشى، كونا مەنسەپلەر ۋە ئۇزۇن يىللىق مىللەتپەرۋەرلىك پائالىيىتى ھېساۋىغا، تەكەببۇرلۇققا ياكى ئۇنىڭ ئەكسىنچە ساختا كەمتەرلىككە بېرىلمەسلىگى سوھبەتداشىدا ئۇنىڭغا قارىتا چوڭقۇر بىر ھورمەت ـ ئىھتىرام تۇيغۇسىنى ئويغاتماسلىغى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ۋەتەن دەردى ـ ئۇلۇغ دەرت. ھېچ قانداق شەخسىي راھەت، بەخىت، ئارمان، بايلىق شان ـ شۆھرەت، ھورمەت ـ ئىھتىرام پەسەيتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ داۋاسى بىرلا ـ ئىستىقلالىيەت.خارىجدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ

ئىچىدە بۇ ئېغىر يۈكنى ئەڭ ئۇزاق ۋە چىداملىق بىلەن كوتىرىپ كەلگەنلەرنىڭ سەركەردىسى، سوزسىز، ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىندۇر .مەن بۇ پېشقەدەم مۇجاھىدىنىڭ سۆزلىرىنى تىڭشاپ، ئۇنىڭ قاراقۇمچاق ئۇزىدە بەزىدە جىددىلىقنىڭ، بەزىدە مەيۈسلىنىشنىڭ بەلگۈلىرىنى كورۇپ ئويغا پاتىمەن. ئەيسا ئەپەندى توغرىلىق ئاڭلىغان ھەر خىل گەپلەرنى،باھالارنى خاتىرەمگە كەلتۈرۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئېچىنىشلىق، مۇرەككەپ كەچمىشلىرىنىڭ تىرىك مۇجەسسەمى بولمىش بۇ كىشىنىڭ ھايات ۋە كۈرەش يولىنى كوز ئالدىمدىن ئوتكۈزىمەن... بۇ كىشى ھەققىدىكى پىكىرلەر بىر بىرىگە ئوخشىمايدۇ، مۇلاھىزىلەرمۇ ھەرخىل. چۈنكى ئۇلارنى ئىزھار قىلغۇچىلارنىڭ ۋەتەن، ئىستىقلالىيەت، ھۆرىيەت ۋە مۇجاھىدلار توغرىسىدا پىكىر قىلىش تۈرلۈكچە.

« ئەيسابەگ چىنى تۈركىستانچى» (ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى ئىشتىراكچىسىنىڭ باھاسى).

«ئەيسابەگ ئومۇر بويى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىغى ئۈچۈن كۈرەشكەن» («پانتۈركىست» دەپ قارىلانغان زىيالىنىڭ پىكرى).

«ئەيسابەگ ـ پانتۈركىست سېپاراتىست (بۆلگۈنچى) (سابىق س س س ر مەتبۇئاتىنىڭ خەۋىرى).

«ئەيسا گۇرۇھى ۋەكىللىكىدىكى مىللىي بولگۈنچى كۈچلەر دولەت ئىچىدىكى مىللىي بولگۈنچى كۈچلەر بىلەن ئوز ـ ئارا ئىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشنى ھەدەپ تەرغىپ قىلماقتا» (ش ئۇ ئا ر پارتىيە كومىتېتىنىڭ سابىق سېكرېتارى سوڭخەنلىيەننىڭ زارى).

«سىلەر ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننى تونامسىلەر؟ ئۇنى پۈتكۈل تۈركىيە تونۇيدۇ. ئۇ ـ ئۇلۇغ ئادەم» (ستامبۇلدىكى بىر تاكسىستنىڭ ئېيتقىنى).

«بۈگۈن بۇ يىغىنغا تۈركىستانلىق ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىز قاتنىشىۋاتىدۇ.بۇلار بۈيۈك ئۇستازىمىز ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ تۇققانلىرى» (تۈركىيە مىللىي كۈرەش پارتىيەسىنىڭ رەئىسى ئالپ ئارسلان تۈركەش).

«شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىيەت ئالدى دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىسا،خوشاللىغىدىن ئەيسابەگ بوۋامنىڭ كوزى ئېچىلىپ كېتەر ئىدى». (ستامبۇلدىكى 9 ياشلىق ئۇيغۇر بالىسىنىڭ سوزى).

تارىختا ئوزىگە مۇنداق كوپ دىققەت ئېتىبارىنى جەلپ قىلىپ، بۇ دەرىجىدە خىلمۇ ـ خىل پىكىرلەرنى قوزغالغان شەخسلەر ئانچە كوپ ئەمەس. ئەيسا ئەپەندىنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن چىققان ئەينە شۇنداق ئادەم بولۇشىغا، مېنىڭچە ئۇنىڭ ۋەتەن داۋاسىنى ئىزچىل ۋە قەيسەرلىك بىلەن ئۇزاق يىل ئۈمۈتسىزلەنمەي، كوتىرىپ كېلىۋاتقانلىغى سەۋەپ بولسا كېرەك. مېنىڭ موشۇنداق خۇلاسىگە كېلىشىمنى ئۇنىڭ بېسىپ ئوتكەن يولى تەستىقلەپ بېرىدۇ.

ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 1901 ـ يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېڭىسار شەھرىدە تۇغۇلغان. موشۇ يەردە ساۋادىنى چىقىرىپ، ئوتتۇرا مەلۇماتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئىش پائالىيىتىنى باشلاۋەتكەن. خەنزۇ تىلىنى خۇددى ئانا تىلىدەك مۇكەممەل بىلگەنلىكى ئۈچۈن مىللىي زۇلۇمنىڭ خىلمۇ ـ خىل كورۇنۇشلىرىگە قارشى ئىسيانكارلىق كۈرشىنى ياش ۋاقتىدىنلا باشلىغان ئەيسابەگ 1925 ـ يىلى شۇ ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ھوكۇمىتىنىڭ ئۇزبەكىستاننىڭ ئەنجان شەھىرىدىكى ئەلچىخانىسىدا ئۇيغۇرچە كاتىپ ۋە تەرجىمانلىق لاۋازىمىدا ئىشلەشكە باشلىدى. ئەنجاندا ئىككى يىل ئىشلىگەندىن كېيىن تاشكەنتتىكى ئەلچىخانىغا يوتكەلدى. بۇ يىللاردا ياش ئۇيغۇر مۇجاھىدى خىتاي ئىشتىلاسى ئاستىدىكى شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ھاياتى بىلەن رۇس ئىشتىلاسىدىكى تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ھاياتىنى ھەر تەرەپلىمە سېلىشتۇرۇپ كورۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. شۇ چاغلاردا ئوزلىرىنىڭ « ستانىغا» ئىگە بولغان ئوزبەك، قازاق، قىرغىز، تۈركمەن ۋە باشقا قېرىنداش خەلقلەر سىياسىي، ئىجتىمائى، مەدەنىي جەھەتتىن شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىگە قارىغاندا ھەر ھالدا ھوقۇقلۇقراق كورۇنگەن بولسىمۇ، بىراق ھەر ئىككى تۈركىستاننىڭ ماھىيەت جەھەتتە بىر تەغدىرگە ئىگە يەنى مۇستەقىل ئەمەسلىگى ئۇنىڭغا ئايان بولدى.ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننى مەزلۇم شەرقىي تۈركىستاننى قانداق قىلىپ دۇنيادىكى ھۆر، مۇستەقىل، ئەركىن دولەتلەر قاتارىغا چىقىرىش ھەققىدىكى مۇرەككەپ ئويلار چولغاپ ئالغانىدى. شۇ چاغلاردا جاھانگىرلىك، گېرمانىيە روسىيەگە ئۇرۇش ئاچقان جاھانگىرلىك ئارىسىدىكى 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پارچىلاپ تاشلانغان تۈرك خەلقلىرىنى بىرلەشتۈرۈش، ئىسلاھ ۋە غەربىي تۈركىستان ئۈچۈن ئىستىقلال يولىنى ئېچىپ بېرىدىغانلىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئايان بولۇشقا باشلىدى.

1930 ـ يىللىقچە خىتاينىڭ ئۇزبەكىستاندىكى ئەلچىخانىلىرىدا ئىشلىمەي، ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدىكى خېلى سىرلار بىلەن بىر قەدەم ئوتتۇشقان ئەيسا ئەپەندى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ ئاز ۋاقىت ئوتمەيلا 1931 ـ يىلى قومۇل ئىنقىلاۋى ئوتتىلاپ كەتتى. ئىستىقلالىيەتكە تەشنا خەلقىمىزنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئومۇملىشىپ غوجانىياز ھاجى قوزغىلىڭى دەلەپ قومۇل، تۇرپان ئۈرۈمچى، كېيىن پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا غالىبىيەت بىلەن قانات يېيىشقا باشلىدى. ئوز كۈچى بىلەن ئۇيغۇرلار ئىنقىلاۋىنى ياشاتقۇچىلار قولغا كەلتۈرگەن ھوكۇمەت ئۆلكىنىڭ رەئىسى جاڭ شۇرىن ئۈرۈمچىدىن سادىق خوجىسىنى ياردەمگە چاقىرىپ سوۋېت ئىتتىپاقى قىلدى. شۇ كى نارىدا يەنە كېلىشىم تۈزۈلۈپ «تۇرۇن مادەلىق ھىتىم» تۈزۈلۈپ رۇس ئەسكەرلىرى شەرقىي تۈركىستانغا كىرىدىغان بولدى. رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ كىرىشى جۈپ بولۇشى ئۇيغۇرلارنى چۈچۈتۈپ ئەندىشىگە سېلىۋەتتى. رۇس ئەسكەرلىرى كىرىشى قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنىدىغان ئاگاھلىق زىيالىلار تېخىمۇ چوڭ تەشۋىش ئىچىدە قالدى. ئۇرۇمچىدىكى ۋە ئۇيغۇر خەلقى كۆزىگە ئۇرۇلغان ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 1932 ـ يىلى خەلق ۋەكىلى بولۇپ نەنجىڭگە ئاتلاندى. خىتاي پرېزىدېنتى جاڭ كەيشى بىلەن، باش كاتىپى ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن كورۈشۈپ ئۇلارغا جىن شۇرىننىڭ رۇسلار بىلەن بىرلىشىپ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىستىقلالنى زۇلۇم بىلەن تېخىمۇ كۈچەيتىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

قوزغىلاڭلارنىڭ شىتلىق تۈرلىرى ھەققىدە جۇڭگو دولەت ئەنجۈمەن تۈزۈلگەن ئارا ماسلاشقان ھالدا شەرقىي تۈركىستاننى ۋە ئالدامچىلىق بىلەن باستۇرۇپ قالغان ئىدى. جاڭ كەيشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ تەلىپىگە قارىتا كورۇشۇپ خىتاينىڭ بىر تۈركۈم ئىشلىرىغا قوشۇلغانىدى. ئىستىقلالىيەت دېموكراتىك تۈزۈملەرنى پارلامېنت يولى بىلەن قولغا كەلتۈرۈش يولىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويدى. ھوكۇمەت ئۈستىدە كونترول، كەلگۈسىدە ئەينە شۇ چاغلاردا غەرپ دېموكراتىيە شەرقىي تۈركىستان خىتاي سىياسىي جەھەتتىن ئاز يۈرگۈزۈلگەن، كىشىلەر ئۈچۈن ئاسانلا سىياسىي سىياسەتلىرى تۈزۈلگەن خىتاي كىشىلەر ئىشلىرى كۆرۈلگەن ۋە

سۈرەتتە: ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ سابىق باش مىنىستىرى مېسۇت يىلماز بىلەن

« ۋەتەندىن ئايرىلدۇق »

ئۇمۇت بېغىشلىماقتا ئىدى. 1 تەرەپتىن 2 مەملىكەتنىڭ قوش ئىستىلاسىدىن قۇتۇلۇش يولىنىڭ، يەنە بىر تەرەپتىن مۇستەقىللىككە ئېرىشىشنىڭ دەل ئەينە شۇنداق دېموكراتىيەدە ئىكەنلىكىنى سەزگەن ئەيسا ئەپەندىم خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەركىۋىدە تۇرۇپ كۈرەش قىلىش يولىنى تاللاۋالدى. شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ناھەقلىقلارنى، مىللىي زۇلۇملارنى پاش قىلىپ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ بۇنداق زوراۋانلىرىغا يول قويماسلىقىنى تەلەپ قىلدى. بىراق مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەيسا ئەپەندىمنىڭ ئورۇنلۇق تەلەپلىرىنى ئاڭلىمىدى، ئورۇنلىمىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە جىن شۇرىننىڭ « ئەيسا كوممۇنىست، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ قۇيرۇغى » دېگەنگە ئوخشاش تۆھمەت، يالغانلىرىغا ئىشىنىپ ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قارايدۇ. پەقەت شەرقىي تۈركىستاندا خەلقنىڭ خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى كوتۇرۈلۈۋاتقانلىقىنى سەزگەندىن كېيىنلا ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن تەلەپلىرىنىڭ، پىكىرلىرىنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن. ئەيسە ئەپەندىم ئۈرۈمچىدىن ئەنجىنگە يەنە كەلگەندىن كېيىن شىڭ شىسەيىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كېلىپ دۇبەنلىك (شىنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى) قىلىشىنى تەستىقلەتمەسلىك ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ. بۇ مەخسەتكە يېتىش ئۈچۈن بىر ئاۋازنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلىپ، مەتبۇئات سەھىپىلىرىدە شىڭنىڭ خىلمۇ - خىل جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدۇ، ۋەتەن مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىلىرى توغرىلىق ئۆز پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلىدۇ.

شەرقىي تۈركىستاندىكى لاۋازىملىرىدىن ئايرىلىپ، بۇ باي زېمىندىن قوغلانغان جىن شۇرىن ئەنجىنگە كېلىپ ئەيسا ئەپەندىمگە قارشى پائالىيىتىنى توختاتمايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن شىڭ شىسەي « ئەيسا جاھانگىرلار قۇيرۇغى » دېگەنگە ئوخشاش يالغانلارنى چاپلاپ، ئۇنىڭ يۇرتداشلىرىنىڭ ئەرزە يېزىشقا ئۈيۈش-
[illegible]

1934 - يىلى شەرقىي تۈركىستاندىن ئەنجىنگە [illegible]

[illegible]

بۇ يەردە شۇنى [illegible]

قالايمىقانچىلىقى ھەممىدىن ئۈزلۈك بىلگەن مۇجاھىدلىرىمىز بىر - بىرىدىن ياتلاشتۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ ئىنتىپاقلىشىپ مۇستەقىل ھۆكۈمەت قۇرۇشلىرىغا چەك قويۇلدى. ئىلىدا جاكالانغان شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى [illegible]

لالىيىتى قولغا ئېلىش ئۈچۈن [illegible] ئىشلار بولۇپ كورۇلدى. ئۈرۈمچىدە يۈسۈپ خاس ھاجىپ نامىدىكى كۇتۇپخانىنىڭ ئېچىلىشى، « ئالتاي » گېزىتىنىڭ نەشىردىن [illegible]

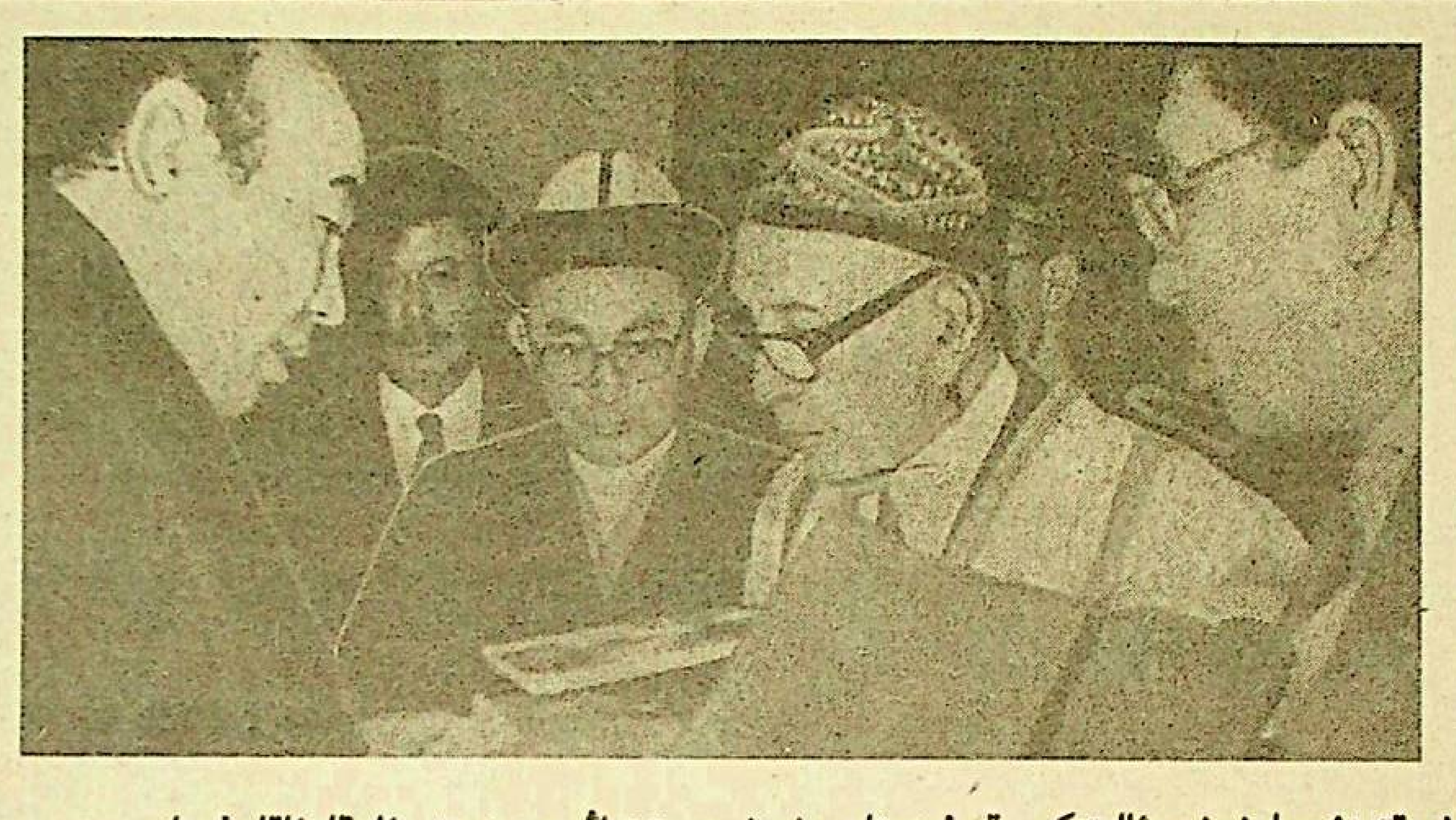

سۈرەتتە: ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ بىلەن.

خەلقىمىز يېقىنقى تارىختا بېشىدىن ئۆتكەزگەن بۇ ئاچچىق كەچمىشلەرنى ئويلاپ خىيالغا پاتقان ئەيسا ئەپەندىم چوڭقۇر بىر ئەپسۇسلىنىش بىلەن ئۇ ژىللاردىكى بەزى بىر ۋاقىئەلەرنى سوزلەپ بېرىپ، مۇنداق دېگەن ئىدى.

- بىز دەسلەپ ئەخمەت ئەپەندى بىلەن بىر - بىرىمىزنى چۈشىنىپ كېتەلمىگەن. كېيىن ئۇ كىشى بىزنىڭمۇ ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا كۈرەش قىلىشنى مەخسەت قىلغانلىقىمىزنى تولۇق ھېس قىلىپ، باشقىچە مۇناسىۋەت قىلىشقا باشلىغان ئىدى. بىر كۈنى شۇ چاغدىكى گومىنداڭ ھوكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئۈرۈمچىنىڭ يېنىدىكى جەنۇبىي تاغدا زىياپەت بەردى. ھازىرغىچە ئېسىمدا. يولدا مەن چۈشكەن ماشىنا بۇزۇلۇپ قالدى. ئاز ئۆتمەي بىزنىڭ ئارقىمىزدىن شۇ زىياپەتكە يول ئالغان ئۈرۈمچىدىكى كېڭەش ئەلچىسى ماشىنىسىنى توختىتىپ، مېنى سىلىۋالدى. « سىلەر ئۈمىتىمىزنى ئاقلىمىدىڭلار، بىزنى سېتىۋەتتىڭلار» دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

شۇ كۈنى زىياپەت ئارلىقىدا ئەخمەت ئەپەندى بىلەن خېلە ئۇزۇن سوھبەتلىشىپ قالدىم. « شەرقىي تۈركىستاندا قوزغالغانلار، ئىنقىلاپلار مەغلۇپ بولۇپ كەلدى. چۈنكى ھەقىقىي يېتەكچىلەر بولمىدى. سىلەر ئىنقىلاپ قىلدىڭلار، ئەندى بولسا رۇسلارنىڭ كورسەتمىسى بىلەن خىتايلار بىلەن كېلىشتىڭلار، مەن شەرقىي تۈركىستاننى رۇستىنمۇ، خىتايدىنمۇ خالى ھالدا كورۇشنى خالايمەن. خىتايدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئورۇسقا ئوتۇپ بېرىشنى خالىمايمەن» دېدىم.

ئەخمەت ئەپەندىم مېنى چۈشەنگەن ھالدا « بىز بۇ ئىشقا كىرىپ قالدۇق، ئەندى چىقىمىز تەس» دېگەنى ھازىرغىچە يادىمدا.

شەرقىي تۈركىستان مۇجاھىتىنىڭ بۇ سوزلىرىدە بۈگۈنكى ئەۋلاتلارنى ئويلاندۇرۇپ كەلگەن سوئاللارغا قىسقا جاۋاپ بار ئىدى. ئەندى كەپ ئەينە شۇ تارىخىي ساۋاقلاردىن بۈگۈنكى ئەۋلاتنىڭ قانداق خۇلاسە چىقىرىشىغا ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى كەبى مۇقەددەس ئىشنى قايسى يونۇلۇشتە ئېلىپ بېرىشىغا باغلىق. ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ شۇ ژىللاردا شىنجاڭ ھوكۈمىتىنىڭ باش كاتىۋى بولۇپ قىلغان ئىشلىرى ئاز ئەمەس. ئۇ گەرچە بۈيۈك مەخسەتكە ژۈزۈرىدا قەيت قىلىنغان سەۋەپلەر تۈپەيلى يېتەلمىگەن بولسىمۇ، ئۇلارغا مەرىپەت بېرىش، ئىنسانىي ھوقۇقلىرىنى قوغداش جەھەتتىن ئۆز ئىمكانىيىتى دائىرىسىدە بىر قاتار ئىشلارنى قىلدى. ئىستىقلالىيەت ئەمەلگە ئاشمىغاندىن كېيىن، شۇ دەۋر شارائىتىغا مۇۋاپىق ئىسلاھەت ئېلىپ بېرىش، ئالىي مۇختارىيەتنى يولغا قويۇش ۋە شۇ ئارقىلىق كېلەچەك ئۈچۈن كادىرلارنى يېتىشتۈرۈش، پۇرسىتى كەلگەندە ئىستىق-

گۈگسەنداڭ ئوخشاش ئەشۇ ژىللاردا ئانا ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ نامىنى بۇزۇپ « شىنجاڭ» دەپ ئاتاشنى چىش تىرنىغىچە قوللاپ - قۇۋۋەتلەتتى. ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن « شىنجاڭ گېزىتى »نىڭ باش مۇھەررىرى پولات قادىرىي بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭ دېگەن نامنىڭ ئورنىغا شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتاشنى ھوكۈمەت ئالدىدا رەسمىي تەلەپ قىلىپ قويدى. بۇ، ئەلۋەتتە، خىتاي مەمۇرلىرىغا ياقمايتتى. ئۇلار ئەپەندىمنىڭ مۇنداق ھەرىكەتلىرىدىن ئېھتىيات قىلىپ، ئۇنى خىتاينىڭ ئىچكىرىسىگە ئەۋەتتۈەتمەكچى بولغانلىقى بىكار ئەمەس ئىدى. پەقەت رەئىس مەسئۇت ئەپەندىنىڭ قاتتىق تۇرۇشى بىلەنلا خىتايلارنىڭ ئۇ نىيىتى ئەمەلگە ئاشمىغان.

1948 - ژىلى رەئىس مەسئۇت ئەپەندىنىگمۇ، باش كاتىپ ئەيسا بەگنىمۇ ئورۇنلىرىدىن ئېلىپ تاشلىغان، ئۆز ۋەتىنىگە پاتمىغان ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن 1949 - ژىلى سېنتەبىردە ئۈرۈمچىدىن چەتەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ ئۆز سەبداشلىرى بىلەن بىللە تورت ژىل كەشمىردە تۇرۇپ قالدى. بۇ ئارىدا بىرنەچچە قېتىم دېھلىگە كېلىپ، ھىندىستان ھوكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن، ئىسلام دولەتلىرىنىڭ ئەلچىلىرى بىلەن، ئامېرىكا ئەلچىسى بىلەن كورۇشۇپ، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىيىتىگە ياردەم بېرىشنى، ئۇيغۇر باللىرىنى ئوقۇتۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى.

مانا شۇنىڭدىن بۇيان 46 ژىل ۋاقىت ئوتۇپتۇ، بۇ ژىللار پېشقەدەم مۇجاھىد ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىش ھەسرىتى، ھوقۇقسىزلىق دەستىدىن ئازاپ چېكىۋاتقان خەلقنى ئويلاپ، ئېچىنىش بىلەن ئوتكەن ژىللار بولدى. بىراق ئەيسابەگ ئەپەندىم كۈچلۈك ۋە مەككار باسقۇنچى قولىدا ئاياق ئاستى قىلىنىۋاتقان ۋەتىنىنى، خەلقىنى بىر مىنۇتمۇ يادىدىن چىقارمىدى ئۇ 1951 - ژىلى سەئۇدىيە ئەرەبىستانىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن مىسىرغا بېرىپ، ۋەتەن داۋاسىنى قىلدى. دۇنيادىكى ئۇرغۇنلىغان مەملىكەتلەر رەھبەرلىرىگە شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي باسقۇنچىلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇش توغرىلىق مۇراجىئەتلەر قىلدى. 1954 - ژىلى تۈركىيەگە پۈتۈنلەي قايتىپ كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، بۇ يەردە خىلمۇ - خىل پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى، بۇ پائالىيەتلەر بىرلا مەخسەتكە - ۋەتەن ئازاتلىقىغا بېغىشلاندى. 1960 - ژىلى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ رەھبەرلىكىدە شەرقىي تۈركىستان مۇھاجىرلار جەمىيىتى قۇرۇلدى. 1983 - ژىلى شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىي (فوندى) بارلىققا كەلدى، بۇ تەشكىلاتلار بىر تەرەپتىن چەت ئەللەرگە پىتراپ چېچىلىپ كەتكەن ۋەتەن كادىرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ھوقۇقلىرىنى قوغدىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلۇق ۋەتەن ئىستىقلالىيىتىنى نىشان قىلدى.

ئىستىقلالىيىتىنى نىشان قىلدى.

شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنىڭ خەلق ئارا داۋاغا ئايلىنىشى ئۈچۈن ئەيسا ئەپەندىمنىڭ كورسەتكەن خىزمىتى بىباھادۇر. بۇ تىنىمسىز قەيسەر ئىنسان ھەر قانداق قورقۇتۇش ۋە تەھدىتلەرگە قارىماي دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ مۇنبەرلەردىن تۇرۇپ شەرقىي تۈركىستانلىقلار مەنپىيەتلىرىنى ياقىلاپ كەلدى. بىر قاتار سىياسىي بىوگرافىيەلىك ۋە ئەسلىمە خاراكتېرلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ئېغىر كەچمىشلىرىنى ئالەم خەلقلىرى ئالدىدا بايان قىلدى. ئۇنىڭ 1951 - ژىلى ئەرەپ تىلىدا قاھىرىدا بېسىلىپ چىققان « تومۇر پەردە ئارقىسىدىكى شەرقىي تۈركىستان»، 1952 - ژىلى تۈركىيەدە نەشر قىلىنغان (تۈركچە ۋە ئەرەپچە) « شەرقىي تۈركىستان پاجىەسى»، « شەرقىي تۈركىستان داۋاسى» قاتارلىق رىساللىرى بۇ مەملىكەتلەردىكى خەلقلەرگە شەرىق ئەجدىھاسى ئازاۋىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىدى. ئەيسا يۈسۈپنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىن يورۇق كورگەن«شەرقىي تۈركىستان ئىنسانىيەتتىن ياردەم سورايدۇ»، «ئەسىر شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن»، «شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلتىجاسى» كەبى ئەمگەكلىرى بۇ مۇجاھىدنىڭ ژۈرەك ئىداسىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئىلتىجاسى سۈپىتىدە قىممەتلىكتۇر.

ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن شۇنچىلىك كوپ خىزمەتلەرنى قىلغان بولسىمۇ سابىق س س س ردىكى ۋەتەنداشلار ئۇلاردىن بىخەۋەر بولۇپ، دۇنيادا ئەيسا ئەپەندىدەك مۇناۋۋەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندىنىڭ بارلىقىنى بىلمەي كەلدى. مەن بۇ كىشى بىلەن ئۈچ قېتىم ئۇزاق سوھبەتلىشىپ، ئۇنىڭ قەلبىدە ئوچمەس بىر يالقۇننىڭ يېنىپ تۇرغانلىقىنى - ۋەتەن مۇھەببىتى دەپ ئاتىلىدىغان ئاتەشنىڭ ئۇشمىگەنلىكىنى بايقىغان ئىدىم. ئۇنىڭ ھېمشەم قېرىپ قالدىم دېمەي ھەر قانداق پۇرسەتلەردىن پايدىلىنىپ ۋەتەن داۋاسىنى قىلغانلىقىغا تەشەككۇر ئېيتماسلىق ۋە مەغرۇرلانماسلىق مۇمكىن ئەمەس. مېنىڭ بۇ پىكرىمنى 1992 ژىلى ئاپرېل ئېيىدا ستامبۇلدا چىقىدىغان «تۈركىيە» گېزىتىغا بېسىلغان مونۇ خەۋەرمۇ تەستىقلەيدۇ: «بۇ مۇبارەك بايراقنى ژۈرەك - بلغرىمىزدىن سۇغىرىۋىلىپ، سىزگە تەقدىم قىلىۋاتىمەن. بۇ بايراق بىلەن بىللە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيەت دەۋاسىنى سىزگە ئامانەت قىلىۋاتىمەن. قانچىلىك ئومۇر سۇرۇشىم نامەلۇم. بۇ داۋاغا سىز ئىگە بولۇڭ.»

بىر ئەسىرگە يېقىن ئومرىنى، ئىككى كوزىدىن ئايرىلىشىنىمۇ، بىر ئۇلۇق داۋاغا بېغىشلىغان تۈرك مۇجاھىدى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن ژىگىتلەرنىڭكىدەك ئاۋازى تىترەپ پرېزىدېنت تۇرغۇت ئوزالغا خىتاپ قىلغاندا، ئەما كوزلىرىدىن گويا ئۇمۇت بۇلاقلىرىدىن چىققان تامچىلارغا ئوخشاش ياشلار تامچىلىدى. بۇ ھەقىقەتەن تارىخىي ئۇچرىشىش ئىدى.

تۈرك مىللىتىنىڭ ئاتا ماكانى ئۇلۇق تۈركىستاننىڭ تارىخىي ۋە ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى قىزىل خىتاي جاھانگىرلىگىگە قارشى ئۇتقۇن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيەت داۋاسىنى قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەشنى ئۆز بېشىغا ئېلىپ، غەيرەت كورسىتىۋاتقان لىدېر ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىندۇر.

قىزىل كېگەش ئوتتىقىلىقىدىن قۇتۇلۇپ، ئەركىن نەپەس ئېلىپ، ئۆز ئەللىرىنى گۈللەندۈرۈشكە قەدەم تاشلىغان ياش تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن ئوتقۇن تۈرك دۇنياسىنىڭ ئۇمۇت بۇلىقى نەزەرگاھى، يول كورسەتكۈچىسى ۋە ئاغىسى دۇنيادىكى مۇسۇلمان تۈركلەرنىڭ ژىقىلماس قەلئەسى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىدۇر. تۇرغۇت ئوزال بىر نەچچە ژىل بۇرۇن « 21 - ئەسىر تۈرك ئەسىرى بولىدۇ، ئاللا تائاللا مىللىتىمىزگە مۇشۇنىڭغا كېرەكلىك ئىشكەلەرنى ئاچتى» دەپ ئۇزاقنى كورگەن لىدېردۇر. ئۇ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى رەئىسى قالارمىكىن دەپ ئىككىلەنمەي بۇ تارىخىي ئۇچرىشىشنى مەتبۇئات ۋە خەلق ئارىسىدا ئاشكارە قىلدى. ئالپتېكىن ئەجايىپ بىر خوشاللىق ئىلكىدە ئىدى. شەرقىي تۈركىستاندا ھايات كەچۈرۈۋاتقان ژىگىرمە بەش مىللىوندىن ئارتۇق ۋەتەندىشى نامىدىن كوتەرگەن ئىستىقلالىيەت ۋە ھۆررىيەت تۇغىنى ئاي - يۇلتۇزلۇق كوك بايرىغىنى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىغا ئامانەت قىلىپ تاپشۇرغان پەيتىدىكى چوڭ ۋاقىە خوشاللىقىدا ئىدى.»

ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ دوستلار بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ شۇنداقلا خالىس ئىنسانىيەتنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە بۇنداق جەلىپ قىلىۋېلىشى بىجىز ئەمەس ئىدى بۇ ئەجايىپ كىشىنىڭ ھاياتى خۇددى بىر خەلقنىڭ تارىخىغا ئوخشاش خىلمۇ - خىل سەرگۈزەشتىلەر، ئازاپ - ئوقۇبەتلەر، ئالدىنىشلار، ئارزۇ - ئارمانلار بىلەن تولغان ھايات ئىدى. ئەگەر 20 - ئەسىرنى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر پاجىئەلەرنى، خورلىنىشلارنى، يوقىتىشلارنى ئېلىپ كەلگەن ئەسىر دەپ باھالاش ئورۇنلۇق بولسا، ئەينە شۇ ئەسىر بىلەن تەڭتۇش بولغان ئەيسا ئەپەندىنىڭ شەجەرىسىگە پەقەت ئوكۇنۇش، ئازاپ، جۇدالىق، خورلىنىش سوزلىرىگە مۇجەسسەملەشكەن.

تۇرغۇن ئالماس

قەدىمىي تۇرپان

ئانا يۇرت ـ ئالتۇن دىيار

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئاردىن 15 يىل ئۆتكەندىن كېيىن هۇنلار قوش خانلىقىنى خەن سۇلالىسىدىن تارتىپ ئالدى. خەن سۇلالىسى مىلادىدىن 71 يىل بۇرۇنقى چاغدا ئۇيسۇنلارنىڭ ياردىمى بىلەن قوش خانلىقىنى يەنە بېسىۋالدى. ئاردىن بىر يىل ئۆتكەندە هۇنلار قاتتىق هۇجۇم قىلىپ، قوش خانلىقىنى قايتۇرۇپ ئالدى. مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇن قوش خانلىقى خەن سۇلالىسى تەرىپىدىن قايتا بېسىپ ئېلىندى. هۇنلار بىلەن خەن سۇلالىسى قوش خانلىقىنى تالىشىپ، بەش قېتىم خېلە چوڭ ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، خەن سۇلالىسى قوش خانلىقىنىڭ زېمىنىدا پۇت تىرەپ تۇرالمىدى. ئۇلار بېسىۋالغان چاغدىمۇ قوش خانلىقى هۇنلارغا بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ، هەر دائىم خەن سۇلالىسىغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ تۇردى...

5 ـ باپ
ئالدى ۋە ئارقا قوش خانلىقى

مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇن هۇنلاردا هاكىمىيەت تالىشىش يۈز بەردى، ئۇ يانقۇتى تەگرىقۇتنىڭ ۋاقتىدا هۇن بەگلىرى تەخت تالىشىپ، قانلىق ئۇرۇشلارنى باشلىدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە هۇنلار ئىچكى قان دەرياسىغا چۆمۈلدى.

هۇنلاردا مانا شۇنداق قانلىق بولۇنۇش يۈز بەرگەندە، خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاسى خەن شۈەن مىلادىدىن 59 يىل بۇرۇن جىڭ جى دېگەن ئەمەلدارنى غەربىي يۇرتقا قوروقچىبەگ قىلىپ ئەۋەتتى. جىڭ جى بىرمەر مىڭغا يېقىن جىيانەتچىنى باشلاپ كېلىپ، هازىرقى بۈگۈردىكى چىدىر دېگەن جايغا ئورۇنلاشتى. جۇڭگونىڭ قەدىمىي يىلنامىلىرىدا قوروقچىبەگ گويا خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتتىكى دۆلەتلەرنى باشقۇرىدىغان ئەمەلدارى سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىدۇ. ھەقىقەتكە كۆز يۇمماي، تارىخىي فاكتلارغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا، قوروقچىبەگ مەھكىمىسى ھەر خىل زامان، ھەر خىل شارائىتلاردا ئوخشىمايدىغان رولىنى ئوينىغان بولسىمۇ، تولا چاغلاردا خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتلارغا بارىدىغان ئەلچىلىرى، سودىگەرلىرىنى ئوزۇق ـ تۈلۈك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ ئاماتلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. چۈنكى هۇنلارنىڭ تىزگىنلىشى ئاستىدا تۇرغان دۆلەتلەر تولا چاغلاردا خەن سۇلالىسىنىڭ ئەلچىلىرىنى، سودىگەرلىرىنى ئوزۇق ـ تۈلۈك بىلەن تەمىنلەش بۇ ياقتا تۇرسۇن ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغان.

هۇنلارغا بەكمۇ سادىق بولغان قوش خانلىقى بىلەن لولان خانلىقى شۇنداق قىلاتتى. قوروقچى بەگلەر بوز يەر ئېچىشتا غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ رۇخسىتىنى ئالغان بولسىمۇ، شۇ ئىش بىلەنلا شۇغۇللانماي، غەربىي رايونلاردىكى بەزى دۆلەتلەرنى ئالداپ، ياكى قورقۇتۇپ (خەن سۇلالىسىنىڭ چوڭلۇقىنى ھەيۋە قىلىپ) ئۇلارنىڭ هۇنلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى بۇزۇشقا، ھەتتا بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مەخسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئۇرۇنغان.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، ئاتالمىش قوروقچى بەگلەر غەربىي يۇرتتا ھېچقانداق مەمۇرى ھوقۇق يۈرگۈزگەن ئەمەس. راستىنى ئېيتقاندا قوروقچى بەگلەر خەن سۇلالىسىنىڭ ئەلچە، سودىگەرلىرىنى بېقىش ئۈچۈن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە مەجبۇر بولغان.

خەن سۇلالىسى مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇن ئۆزى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ياخشى ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، قوش خانلىقىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن بىر پۈتۈن قوش خانلىقىنى ئالدى، قوش خانلىقى ۋە ئارقا قوش خانلىقى دەپ ئىككىگە بولۇپ تاشلىدى.

6 ـ باپ
ئارقا قوش خانلىقى

مىلادىدىن بىر نەچچە ئەسىر بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 275 ـ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن قوش خانلىقى ئىككىگە بولۇنگەندىن باشلاپ، مىلادىنىڭ 460 ـ يىلىغىچە خەن تارىخنامىلىرىدا ئالدى قوش خانلىقى ۋە ئارقا قوش خانلىقى دەپ ئاتالدى.

ئارقا قوش خانلىقىنىڭ تېررىتورىيەسىگە بۇغدا تېغىنىڭ شىمالىدىكى يەر ـ زېمىن كىرگەن. ئوچۇق غىراق ئېيتقاندا هازىرقى جوڭغارىيە ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي قىسمىدىن (بارىكولدىن تارتىپ) ئوتتۇرا قىسمى (ماناس، شىخونىڭ غەربىي قىسمىغىچە) كىرگەن. ئالدى قوش خانلىقىنىڭ تېررىتورىيەسىگە تۇرپان ئويمانلىقى كىرەتتى. ئارقا قوش خانلىقىنىڭ پايتەختى هازىرقى جىمسارنىڭ شىمالىدىن بەش يول يىراقلىقتىكى بۇد شەھرى ئىدى. ئالدى قوش خانلىقىنىڭ پايتەختى بولسا يارغولدا ئىدى. ئۇلارغا بۇرۇنقى قوش خانلىقىنىڭ بەگزادىلىرى خان بولدى. خەن سۇلالىسى مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇن قوش خانلىقىنى بېسىۋالغان بولسىمۇ، مىلادىدىن 43 يىل بۇرۇن هۇنلار قوش خانلىقىنى خەن سۇلالىسىدىن تارتىپ ئالدى.

بىز تىلغا ئالغان ئىچكى ئۇرۇشلار يۈز بەرگەندە ئاكىسى قۇتتۇش تەگرىقۇتتىن يېڭىلگەن قوغۇشار تەگرىقۇت مىلادىدىن 51 يىل بۇرۇن خەن سۇلالىسىغا بېقىنىپ قالغانىدى. هۇنلارنىڭ پايتەختى ئوتۇكۇندە بىر نەچچە يىل تەختتە ئولتۇرغان قۇتتۇش تەگرىقۇت ئۇكىسى قوغۇشارنىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ ھەربىي جەھەتتىن قىلىدىغان ياردىمىگە يۆلىنىپ هۇجۇم قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، مىلادىدىن 48 يىل بۇرۇن ئوتۇكۇننى تاشلاپ چىقىپ، يەنسەي دەرياسىنىڭ بويىغا كەتكەن. ئۇ يەنسەي بويىدا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن مىلادىدىن 45 يىل بۇرۇن قوشۇنلىرىنى باشلاپ، چېدىرلىرىنى، مال ـ مۈلكىنى مىڭلىغان هارۋىلارغا يۈكلەپ، چارۋا ماللىرىنى ھەيدەپ، ئالەمنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلغۇدەك ھەيۋەت بىلەن بالقاش، ئارال كۆللىرىنىڭ بويىغا قاراپ كۆچتى. قۇتتۇش تەگرىقۇتنى قاڭلى خانلىقى ناھايىتى ئىززەت بىلەن قارشى ئالدى.

قۇتتۇش تەگرىقۇت ئوتتۇرا ئاسىياغا كەتكەندىن كېيىن قوغۇشار تەگرىقۇت ئورخۇن دەرياسىنىڭ بويىدىكى هۇنلار پايتەختى ئوتۇكۇنگە قايتىپ كېتىش تەرەددۇتىنى قىلدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خەن سۇلالىسى پادىشاھى خەن يۈەندى قوغۇشارنىڭ هۇنلار پايتەختىگە بېرىشىغا يول قويماسلىقتا تۇرۇۋالدى، چۈنكى قوغۇشار هۇنلار پايتەختىگە قايتىپ كەلسە، هۇنلار خەن سۇلالىسىغا بېقىنمايدىغان بولۇۋالىدۇ دەپ قورققان ئىدى. قوغۇشار خەن سۇلالىسىنىڭ توسقۇنلىقىنى پىسەنت قىلماي، مىلادىدىن 43 يىل بۇرۇن هۇنلار پايتەختىگە قايتىپ كەلدى. بۇرۇن ئاكىسى قۇتتۇشتىن قورقۇپ خەن سۇلالىسىنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىۋالغان قوغۇشار خەن سۇلالىسىغا بولغان بېقىندىلىقىنى رەت قىلىپ، هۇنلارنىڭ مەغرۇر تەگرىقۇتىغا ئايلاندى. شۇندىن باشلاپ هۇنلار ئىچكى ئۇرۇشلار، تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن ۋەيران بولغان ئىقتىسادىنى ئوڭشاۋېلىشقا ئىمكانىيەت تاپتى. هۇنلار ئىقتىسادىنى تىكلەپ ئالغاندىن كېيىن ھەربىي قوشۇنلىرىنى قايتىدىن تەشكىللەپ، ئۆزىنى تولۇقلىدى. كۆپ ئۆتمەي، قۇدرەتلىك ھالغا كەلگەن هۇن تەگرىقۇتلۇقى ئوتتۇرا ئاسىيانى (تارىم ۋادىسىنى، جوڭغارىيە ئويمانلىقىنى) ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئالدى. دېمەك، مىلادىدىن 43 يىل بۇرۇن ئارقا قوش خانلىقى بىلەن ئالدى قوش خانلىقى مىلادىنىڭ 73 ـ يىلىغىچە هۇنلار ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا تۇردى.

مىلادىنىڭ 48 ـ يىلى هۇنلار شىمالىي ۋە جەنۇبىي هۇنلارغا بولۇنۇپ كەتكەندىن كېيىن ئاجىزلىشىشقا باشلىدى. مانا شۇنداق ئەھۋاللاردىن پايدىلانغان خەن سۇلالىسى مىلادىنىڭ 73 ـ يىلى هۇجۇم قىلىپ، قۇمۇلنى ئاندىن ئارقا قوش خانلىقىنى بېسىپ ئالدى. ئارقا قوش خانلىقىنىڭ خانى ئاردۇ تەسلىم بولدى. غەربىي هۇن تەگرىقۇتى پابۇ مىلادىنىڭ 75 ـ يىلى خەن خانلىقىنى قايتۇرۇپ ئالدى. خەن سۇلالىسىغا تەسلىم بولغان ئاردۇ هۇنلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. خەن قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى دوگو چېكىنىپ قۇمۇلغا كەتتى. شۇ چاغدا هۇنلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ئاردۇنىڭ ئايالى (خەنسۇ ئىدى) هۇنلارنىڭ ئەھۋالىنى دوگوغا مەخپىي ھالدا مەلۇم قىلىپ تۇرغاندىن تاشقىرى، ئوغۇرلۇقچە ئۇنى ئاشلىق بىلەنمۇ تەمىنلەپ تۇرغان.

مىلادىنىڭ 97 ـ يىلى خەن سۇلالىسى ۋەكىلى قوماندانلىقىدىكى 20 مىڭ قوشۇننى ئارقا قوش خانلىقىغا ئەۋەتكەن. ئارقا قوش خانلىقىنىڭ خانى قۇتى قەست بىلەن ئۆلتۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئۇكىسى رانچىنى قورچاق خان قىلىپ تەيىنلىدى. خەن سۇلالىسى مىلادىنىڭ 119 ـ يىلى سوبانىنى قوماندان قىلىپ قۇمۇلغا ئەۋەتكەن. رانجىدىن كېيىن خان بولغان كونخۇ هۇنلار ياردىمىگە يۆلىنىپ، مىلادىنىڭ 120 ـ يىلى سوبانىنى ئۆلتۈرگەن.

خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتقا ئەۋەتكەن ئەلچىسى بەنيۇڭ مىلادىنىڭ 125 ـ يىلى كەنسۇدىكى خىتاي قوشۇنلىرىدىن 7 مىڭنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئارقا قوش خانلىقىغا هۇجۇم قىلغان ۋە كونخۇنى سوبان ئۆلتۈرۈلگەن يەرگە ئاپىرىپ قەتل قىلغان.

غەربىي هۇنلار مىلادىنىڭ 90 ـ يىلىدىن 180 ـ يىلىغىچە غەربىي يۇرتتىكى ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن خەن سۇلالىسى بىلەن 60 يىل مابەينىدە ئۇرۇشتى. شۇ مەزگىلدە تالاش ـ تارتىشتا قالغان جاي ئارقا قوش خانلىقى تېررىتورىيەسىدىكى قۇمۇل بولۇپ، ئاخىرى خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتنى تىزگىنلەپ ئېلىش نىيىتى ئەمەلگە ئاشمىغان. تانشىخۇي باشچىلىقىدىكى سيانپىلار خەن سۇلالىسىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلانغان ئىدى. سيانپىلار تەخمىنەن 300 يىل هۇنلارغا بېقىنىپ ياشىغان ئىدى. ئۇلار مىلادىنىڭ 50 ـ يىلى ئىسيان كۆتۈرۈپ، مۇستەقىل بولۇۋالدى. مىلادىنىڭ 90 ـ يىلى غەربىي هۇنلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئوتتۇرا ئاسىياغا كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن سيانپىلار هۇنلارنىڭ ئورنىنى باسقان.

مىلادىنىڭ 140 ـ يىلى سيانپىي خانى تانشىخۇي كۈچلۈك سيانپىلار دۆلىتىنى قۇردى. بۇ دۆلەتنىڭ شەرقى چاۋشەنگە، شىمالى بايقال كۆلىنىڭ بويىغا، جەنۇبى سەددىچىن سېپىلىغا، غەربى هازىرقى قازاقىستاننىڭ شەرقىگە تۇتاشقان. ئۇ چاغلاردا ئارقا قوش خانلىقى سيانپىلار تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان.

تەخمىنەن 600 يىل ھۆكۈم سۈرگەن ئارقا قوش خانلىقى گەرچە قىسقا مۇددەت خەن سۇلالىسىغا بېقىنغان بولسىمۇ مۇتلەق كۆپ ۋاقىتتا هۇنلارغا بېقىنغان...

7 ـ باپ
ئالدى قوش خانلىقى

ئالدى قوش خانلىقى مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇنقى چاغدىن باشلاپ مىلادىنىڭ 327 ـ يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىدىن بەنگو ئالدى قوش خانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازغان: « ئالدى قوش خانلىقىنىڭ خانى قوشلاش شەھرىدە (هازىرقى تۇرپاننىڭ يارغول شەھەر خارابىسىدا) تۇرىدۇ. دەريا بۆلۈنۈپ، شەھەرنى ئوراپ ئاقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قوشلاش شەھرى دەپ ئاتالغان. بۇ شەھەردىن چاڭئەنگە بېرىش ئۈچۈن 8150 چاقىرىم يول مېڭىشقا توغرا كېلىدۇ. ئالدى قوش خانلىقىنىڭ 1865 جەڭچىدىن تەركىب تاپقان قوشۇنى بار.»

خەن سۇلالىسى ئالدى قوش خانلىقىنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن كۆپ قېتىم ئۇرۇنغان. مىلادىنىڭ 73 ـ يىلى خەن مىڭدى غەربىي يۇرتقا قوشۇن ئەۋەتىپ، قۇمۇلنى بېسىۋالدى. ئارقىدىنلا ئالدى قوش خانلىقىنىمۇ بېسىۋالدى. خەن سۇلالىسى قۇمۇلنى بېسىۋالغاندىن كېيىن تارىم ۋادىسىدىكى خانلىقلار بىلەن هۇنلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈپ تاشلاشقا ئۇرۇندى. خەن پادىشاسى شۇ مەخسەتنى كۆزدە تۇتۇپ بەنچاۋنى تارىم ۋادىسىغا ئەۋەتتى. ئەلچى نامى بىلەن هۇنلارغا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارغان بەنچاۋ تارىم ۋادىسىدا 30 يىلچە تۇرۇپ، ئۇ ۋادىدىكى ئۇيغۇر خانلىرىنىڭ ئۆزئارا زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى بىر ـ بىرىگە سوقۇشتۇرۇپ، ئۇيغۇن قانلارنىڭ تۆكۈلۈشىگە سەۋەب بولدى. بەنچاۋ تارىم ۋادىسىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقاندا هۇنلار (مىلادىنىڭ 77 ـ يىلى) ئالدى ۋە ئارقا قوش خانلىقىدىكى خەن سۇلالىسىنىڭ قوشۇنلىرىنى تارمار كەلتۈرۈپ، چوڭ غەلىبىگە ئېرىشتى. بەنچاۋ مىلادىنىڭ 80 ـ يىلى پادىشاغا يازغان مەكتۇبىدا: « ياۋايى ياتلار ئارقىلىق ياۋايى ياتلارغا هۇجۇم قىلىش جۇڭگو ئۈچۈن پايدىلىق» دەپ يازغان. مىلادىنىڭ 90 ـ يىلى خەن سۇلالىسى قوشۇنلىرى ئالدى قوش خانلىقىنى بېسىۋالدى. ئامما مىلادىنىڭ 102 ـ يىلى خەن سۇلالىسى بەنچاۋنى غەربىي يۇرتتىن قايتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن هۇنلار قۇمۇلنى قايتۇرۇۋالدى. خەن سۇلالىسى مىلادىنىڭ 124 ـ يىلى بەنچاۋنىڭ ئوغلى بەنيۇڭنى ئەلچى نامىدا غەربىي يۇرتقا ئەۋەتتى...

ئالدى قوش خانلىقى مىلادىدىن 60 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 130 ـ يىلىغىچە ئاساسەن هۇنلارغا بېقىنىپ ياشىغان بولسىمۇ، مىلادىنىڭ 130 ـ يىلىدىن 327 ـ يىلىغىچە مۇستەقىل ياشىغان...

مىلادىنىڭ 400 ـ يىلى تۇتقۇمونسۇن قۇرغان هۇن قۇتقۇ دۆلىتى كەنسۇدا قۇرۇلغان خانلىقلارنىڭ ئىچىدە كۈچلۈكى بولۇپ، ئۇنىڭ تېررىتورىيەسى كەنسۇنىڭ خىشى كارىدورىدىن كوكنۇر (چىڭخەي) نىڭ بىر قىسمى، لوپنۇر، ئالدى قوش خانلىقىغىچە سوزۇلغان. هۇن قۇتقۇ دۆلىتىنىڭ خانى ئوغلى كويرمىننى مىلادى 421 ـ يىلى ئالدى قوش خانلىقىغا ۋالى قىلىپ ئەۋەتىدۇ. ئالدى قوش خانلىقى 40 يىل (421 ـ 460) هۇن قۇتقۇ خانلىقىغا تەۋە بولغان.

هۇن قۇتقۇ دۆلىتىنىڭ خانى قۇتقۇمونسۇن 34 يىل(400 ـ 433) خانلىق سەلتەنىتىنى سۈرۈپ 65 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا چوڭ ئوغلى قۇتقۇمۇقان ئولتىرىدۇ. 439 ـ يىلىدىن باشلاپ هۇن قۇتقۇ دۆلىتىنىڭ پايتەختى كەنسۇدىكى ئۇۋى شەھرىدىن تۇرپاندىكى يارغول شەھرىگە يۆتكىلىدۇ. شۇندىن باشلاپ هۇن قۇتقۇ دۆلىتىگە قۇتقۇ ئوغۇيى خان بولىدۇ. ئۇ مىلادىنىڭ 444 ـ يىلى ۋاپات بولىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇكىسى ئارغۇ خان بولىدۇ. ئۇنىڭ دەۋرىدە (444 ـ 460 ـ يىللاردا) هۇن قۇتقۇ دۆلىتى يېڭى دۈشمەن ـ ئاۋارلارنىڭ هۇجۇمىغا ئۇچرىدى. مىلادى 460 ـ يىلى قۇتقۇ ئارغۇ ئاۋارلار بىلەن بولغان جەڭدە ۋاپات بولدى. شۇندىن باشلاپ 60 يىل ھۆكۈم سۈرگەن هۇن قۇتقۇ دۆلىتى ھۆكۈمسۈرۈشتىن قالدى.

8 ـ باپ
قوش خانلىقىنىڭ مەدەنىيىتى

قوش خانلىقىدا مەدەنىيەت نەق قەدىمىي چاغلاردىن تارتىپلا تەرەققىي قىلغان ئىدى. بولۇپمۇ تۇرپان ئويمانلىقىدا ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى بەك قەدىمىي تارىخقا ئىگە. تارىم ئويمانلىقىنىڭ تەركىۋى قىسمى بولغان تۇرپان ئويمانلىقىدا دېخانچىلىق ئىشلىرى بۇنىڭدىن 7000 يىل بۇرۇن پەيدا بولغان.

1985 ـ يىلى 17 ـ دېكابىر كۈنى تۇرپان ناھىيەسى قاراخوجا يېزىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى بىر ئويمانلىقتىن بىر قەدىمىي قەبرە تېپىلدى. دەسلەپكى تەتقىقات نەتىجىسىگە قارىغاندا بۇ قەبرە تەخمىنەن 3000 يىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەن. قەبىر چوڭقۇر ئويۇپ ياسالغان بولۇپ، جەسەت جىگدە ياغىچىدىن ياسالغان ساندۇققا سېلىپ كۆمۈلگەن. جەسەت يېنىدا بىر ئىگەر، بىر ئوقيا، 21 تال باشاق، ئوقيا ئوقى سېلىنغان ئوقدان ۋە باشقا قىممەت باھالىق مەدەنىي يادىكارلىقلار تېپىلدى. تومۇردىن ياسالغان ئوق ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۈچ مىڭ يىل بۇرۇنلا تومۇر تاۋلىغانلىقىنى كورسىتىدۇ. شۇنداقلا قوش خانلىقى تەۋەلىكىدىن تېپىلغان يۇڭ پاختا، ئىپەكتىن توقۇلغان رەختلەر قەدىمىي چاغلاردىلا ئەجدادلىرىمىز توقۇمىچىلىق كەسپىنى ئىگەللىگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

جۇڭگودا كېۋەز تېرىش 5 ـ ئەسىردىلا تۇرپاندىن تارالغان. ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار پاختا رەختتىن توقۇلغان كىيىم كىيگەن ئەمەس. لياڭ سۇلالىسىنىڭ يىلنامىسىدا بۇ توغرىلىق ئېنىق يازغان.

1972 ـ يىلى شىنجاڭ ئارخېئولوگلىرى تۇرپاننىڭ ئاستانە يېزىسىدىن هۇن شاھزادىسى قۇتقۇ پانتاپنىڭ قەبرىسىنى تاپتى. قەبرىدىن يادىكارلىق خاتىرە تاش چىقتى. شۇنداقلا قەبرىدىن چىققان يادىكارلىقلار ئارىسىدا ساپال، سىرلىق قاچىلار، ئىپەك توقۇلمىلار، كىمخاپ، كەشتە، گۈللۈك ئاۋار دۇردانىلار، قۇشلار رەسمى چۈشۈرۈلگەن تونلارمۇ بار.

ئالدى قوش خانلىقىدىكى ئاھالە بۇرۇن شامان دىنىغا 4 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلدى. تۇرپاندىكى كوپلىگەن بۇددا ئىبادەتخانىلىرى، بېزەكلىكتىكى مىڭ ئۆيلەر ئالدى قوش خانلىقى دەۋرىدە ياسالغان. بىناكارلىق، ھەيكەلتاراشلىق، سۈرەت سىزىش سەنئىتى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. شۇ دەۋرلەردە تاغلارنى ئويۇپ ياسالغان مىڭ ئۆيلەر بۈگۈنكى كۈندە ئەجدادلىرىمىزنىڭ جاپالىق مېھنىتىنى، ماھارىتىنى، قەدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق ئىكەنلىكىنى ئالەم ئەھلىگە نامايىش قىلىپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا قەدىمىي ئىدىقۇت شەھرى، يارغول شەھەرلىرى مىلادىدىن بىر نەچچە ئەسىر بۇرۇنلا بىنا قىلىنغان بولۇپ، قۇتقۇ ئوغۇيى، قۇتقۇ ئارغۇنىڭ ۋاقتىدا (مىلادى 430 ـ 460 ـ يىللاردا) كېڭەيتىلگەن. تارىخىي خاتىرىلەردە ئالدى قوش خانلىقىدا (تۇرپاندا) 8 شەھەرنىڭ بارلىقى تىلغا ئېلىنغان. شۇنىڭ ئۆزىلا خەلقىمىزنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق ئىكەنلىكىدىن دالالەت بېرىدۇ. شۇنداقلا ئالدى ۋە ئارقا قوش خانلىقى دەۋرىدە ئەجدادلىرىمىز سوغدى يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللانغانلىقىنى تارىخىي دەلىللەر ئىسپاتلايدۇ. 5 ـ ئەسىرلەردىلا ئۆز يېزىقىغا ئىگە بولغانلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەتلىك خەلق ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ...

ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىن: « ۋەتەن ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلدۇق »

كەچمىشلەر يېزىلغان ئىدى.

مەن ئەيسا ئەپەندىم بىلەن بىرىنچى قېتىم 1991 ـ ژىلى دېكابىردا ئىستامبۇل شەھىرىدە ئۇچرىشىپ مۇڭداشتىم. كېيىن 1992 ـ ۋە 1994 ـ ژىللاردا يەنە كورۇشۇپ، ناھايىتى ئۇزاق مۇڭدىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. موشۇ سوھبەتلەر جەريانىدا ئەيسا ئەپەندىنىڭ ئەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكىنى، پىكىر قىلىشىنىڭ چوڭقۇرلىغىنى توخسەن ياشتىن ئاشقانلىغىغا قارىماي زېھنىنىڭ ئۆتكۈرلىكىنى بايقىغان ئىدىم. ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى مۇستەقىللىق ئالغاندا بۇ كىشىنىڭ قېرى ـ قېنىغا سىغماستىن شاتلىنىپ، قېرىنداشلار بەختىنى ئۆزبەختى دەپ تونۇغانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئىدىم. ئۇ مۇستەقىللىق ئالغان قازاقستان، ئۆزبەكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان، ئەزەربايجان قاتارلىق تۈرك دولەتلىرىنىڭ يان خوشنا، قانداش ـ قېرىنداش ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىغا غەمخورلۇق قىلىشىغا، شەرقىي تۈركىستانىڭمۇ مۇستەقىل بولىدىغانلىغىغا ئۈمۈت باغلىغان ئىدى. ئەيسا ئەپەندى بۈيۈك مەخسەت يولىدىكى كورۇشىنى توختىتىپ قويمىدى. ئۇ مەركىزىي ئاسىيا رەھبەرلىرى تۈركىيەگە بارغاندا ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى بىلەن ئالاھىدە كورۇشۈپ، شەرقىي تۈركىستانىنىڭ بۈگۈنكى ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى ئېيتىپ تۇردى.

تۈركىيەنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەتلىرىدە، شەھەرلىرىدە بولۇپ تۇرىدىغان ژىغىنلاردا، خەلق ئارا كونفېرېنسىيەلەردە ئەيسا ئەپەندى شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئەڭ ئىشەشلىك ھوججەتلەر بىلەن كوتىرىپ چىقىپ كەلدى ۋە ئومرىنىڭ ئاخىرىغىچە خەلقىمىز ئۈچۈن ھايات ـ مامات مەسلىسى بولغان بۇ ئۇلۇق مۇئەممانى بىر مىنۇتمۇ دىققەت ئېتىۋارىدىن چەتتە قالدۇرمىدى. 1990 ـ ژىلى تۈركىيە پرېزىدېنتى تۇرغۇت ئوزال بىلەن ئۇچراشقاندا، 1992 ـ ژىلى دېكابىر دا ستامبۇلدا شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلتىيى بولغاندا، ئۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيە بۈيۈك مىللەت مەجلىسى دەرگاھىدا ئۇنىڭ رەئىسى ھېسامەدۇن جىندۇرۇق مىللەتچى كۇرەش پارتىيەسىنىڭ رەئىسى ئالىپ ئارسلان تۈركەش بىلەن، شۇ ۋاقىتتىكى دولەت باش مىنىستىرى (ھازىرقى پرېزىدېنتى) سۇلايمان دېمىرېل بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشكەندە ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننىڭ ئىنتايىن كويۈمچانلىق ۋە ئېچىنىش بىلەن شەرقىي تۈركىستانىنىڭ پاجەلىك ئەھۋالىنى ئېيتىپ، تۈركىيەگە ئوخشاش قېرىنداش دولەتلىرىنىڭ بۇ پاجەلەرگە بىپەرۋا بولماسلىغىنى قەتئىلىك بىلەن تەلەپ قىلغانلىغىنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئىدىم. بۇ جەھەتتىن بىر مىسالنى كەلتۈرۈپ ئوتۈشنى ئورۇنلۇق دەپ ھېساپلايمەن.

1994 ـ ژىلى يازدا تۈركىيەنىڭ كونيا شەھىرىدە سالجۇق ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىنگە پەخرىي دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى بېرىش تەنتەنىسى بولۇپ ئوتكەن ئىدى. شۇ تەنتەنىلەردىن كېيىن مۇخبىرلار بۇ پېشقەدەم مۇجاھىد بىلەن سوھبەتلەشكەندە، ئەيسا ئەپەندىم مۇنداق دېگەن: « بۈگۈنكى كۈندە دۇنيادا شەرقىي تۈركىستاندىن بولەك ئېكسىز قېلىۋاتقان، ئىستىقلالىيەتتىن مەھرۇم بولۇپ قېلىۋاتقان تۈرك دولىتى قالمىدى. سابىق س س س ر تەركىۋىدىكى تۈرك دولەتلىرى مۇستەقىللىق ئالدى. ئۇنىڭدىن بىز ئىنتايىن خوشالمىز. بىراق شەرقىي تۈركىستان بىزنىڭ قانداش ـ قېرىنداشلىرىمىزنىڭ دىققەت ئېتىۋارىدىن چەتتە قالماسلىغى كېرەك. بىر تۈركنىڭ دوستى ئىككىنچى تۈركنىڭ دوستى بولۇشى، بىر تۈركنىڭ دۈشمىنى ئىككىنچى تۈركنىڭ دۈشمىنى بولۇشى، بىر تۈركنىڭ دەردى، ئىككىنچى تۈركنىڭ دەردى بولۇشى كېرەك». بۇ ئىخچام سوزلەردە پۈتكۈل ئومرىنى شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالىيىتى يولىغا بېغىشلىغان كۇرەشچىنىڭ ئادالەتلىك ئىلتىجاسى، ئورۇنلۇق تاپا ـ تەنىسى، ئۇزاق ژىللىق مۇجادىلەر خۇلاسىسى بار دېسەك خاتالاشمايمىز.

ئەيسا ئەپەندى خۇددى ئۇنىڭ ئوغلى ئەركىن ئالپتېكىن ئېيتقاندەك: « ئەۋلاتلىرىنى شەرقىي تۈركىستانلىق بولغانلىغى ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى قىلىشقا، تۈرك بولغانلىغى ئۈچۈن تۈركلۈك داۋاسىنى قىلىشقا، مۇسۇلمان بولغانلىغى ئۈچۈن ئىسلام دەۋاسىنى قىلىشقا، ئىنسان بولغانلىغى ئۈچۈن ئىنسانىيلىق داۋاسىنى قىلىشقا ئۈندەتتى».

ھەقىقىي مەنادىكى جاسارەتلىك، مەدەنىيەتلىك مىللەت ئوزىنىڭ ئىچىدىن چىققان مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىنى قەدىرلەشنى بىلىدېكەن. مەدەنىيەتسىز، نەزەر دائىرىسى تار خەلقلەر بولسا، ئوزلىرىنىڭ تاغلىرىنى دوڭ قىلىپ كورسىتىشكە، دەريالىرىنى ئوستەڭ قىلىپ كورسىتىشكە ئۇرۇنسا، مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر دوڭلىرىنى تاغ قىلىپ، خەلقى ئالەم ئالدىدا نامايەن قىلالايدېكەن. ھايات بىز ئۇيغۇرلارغا باشقا مىللەتلەر مىسالىدا مۇنداق دەلىللەرنى كوپ كورسەتتى. مەن بۇ ئەھۋالنى بۈيۈك مۇجاھىدىمىز ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننىڭ يەتتە ئەزىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن 23 ـ دېكابىر كۈنى ستامبۇل شەھىرىگە بارغىنىمدا يەنە بىر قېتىم ھىس قىلدىم. دەپنە مۇراسىمىغا قاتنىشالمىغانلىغىم ئۈچۈن ئەپسۇسلاندىم. كېيىن دەپنە مۇراسىمى چۈشۈرۈلگەن ۋىدېو كاسېتىنى كورۈپ ھەيرانلىق ئىچىدە مەغرۇرلاندىم. چۈنكى بۇ مەراسىمغا دولەت رەھبەرلىرى ۋەكىللىرىدىن تارتىپ ئادەتتىكى پۇخرالاردىن نەچچە ئون مىڭلىغان ئادەم ئىشتىراك قىلىپتۇ. بۇ تۈركىيە تارىخىدا ئاز ئۇچرايدىغان ۋاقىە بولغانلىغىنى ئۇنىڭ شاھىتلىرى سوزلەپ بەردى. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتۈش كېرەككى، ئەينە شۇ ئادەملەر ئىچىدە ئۇيغۇر پەقەت بىر پروتېسىنتىلا تەشكىل قىلىش مۇمكىن. قالغانلىرى باشقا تۈرك قېرىنداشلار «دېمەك، ئۇيغۇر مۇجاھىدىنى بىزنىڭ تۈرك قېرىنداشلىرىمىز ئوزلىرىنىڭ داھىسى دەپ كوتەرگەن ۋاقىتتا بىز شۇ مەرھۇمغا مۇناسىپ ئىززەت ـ ھورمەت بىلدۈرەلىدۇقمۇ؟ دەپنە مۇراسىمىدا «ئىخلاس» خولدىڭىنىڭ باشلىغى ئەنۋەر ئورەن بارلىق جامائەتكە مۇراجەت قىلىپ، تۈركىيەدە ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىن نامىدىكى فوندىنى ئېچىشنى تەكلىپ قىلىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئەيسا ئەپەندىنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىغان 14 ۋىلايەت شەھەرلىرىدە ئۇرغۇزۇلغان كوچىلارنىڭ نامى ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىن نامى بىلەن ئاتاش قارار قىلىنىپتۇ.

بۈيۈك مۇجاھىدىمىزنىڭ يەتتە ئەزىرى 23 ـ دېكابىر پېشىن نامىزىدىن كېيىن ستامبۇلنىڭ زەيتۇن بۇرۇن مەھەللىسىدىكى « ئەمىنە ئىناڭ » ۋەخپىسىنىڭ ئاشخانىسىدا بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ستامبۇل شەھىرىنىڭ باشلىغى رەجەپ تايىپ ئەردوئان قاتارلىق رەھبىرى خادىملار، دىنى ئەرباپلار، ئۇيغۇر، قازاق، ئوزبەك ۋە تۈرك جامائىتىنىڭ ۋەكىللىرى بولۇپ 500 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. ئەزىردە خەتمە قۇرئان قىلىنغاندىن كېيىن رەجەپ تايىپ ئەردوئان سوزگە چىقىپ، ئەيسا ئەپەندىنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇرغانلىغىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن ستامبۇلدا بىر كوچا بىلەن چوڭ بىر زاۋۇدنى ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىن نامى بىلەن ئاتاش توغرىلىق قارار چىقىرىدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

بىز ئەزىردىن كېيىن ئەيسا ئەپەندىنىڭ توپراق بېشىغا بېرىپ دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇدۇق. ئۇ ستامبۇلدىكى ئەڭ گۈزەل جايلارنىڭ بىرىگە جايلاشقان تۇرغۇت ئوزال قاتارلىق تۈركىيە رەھبەرلىرىنىڭ جەسەتلىرى كومۈلگەن توپقاپى قەبرىستانلىغىدا ئىكەن. قەبرىستاندىن قايتىپ كېلىپ مەرھۇمنىڭ پەرزەنتلىرى ئەركىن، ئارسلان، ئۇلغار ئالپتېكىنلەر بىلەن ئۇزاق مۇڭدىشىپ قالدۇق. مەن ئەيسا ئەپەندىنىڭ ئومرىنىڭ ئاخىرىدىكى تەن سالامەتلىك ئەھۋالىنى بىلىشكە قىزىققىنىمدا، ئارسلان مۇئۇلارنى سوزلەپ بەردى:

ـ بۇنىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى دادامنى ژىراق بىر ۋىلايەتكە ئۇچرىشىشقا تەكلىپ قىلىپ قالدى. ئۇ يەردە شەرقىي تۈركىستان داۋاسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى كېرەك ئىدى. شۇ كۈنلەردە دادامنىڭ بىر ئاز تاشى ۋى قېچىپ قالغان ئىدى. مەن ئۇنىڭغا: « دادا، سالامەتلىكىڭ ئانچە ياخشى ئەمەس، بارمىغىنىڭ دۇرۇس بولامدېكىن، سېنىڭ ئورنىڭدا مەن بېرىپ كىلەي» دېدىم. دادام بىرئاز ئويلاندىدە، قەتئىي تۇردە: «بۇ ۋەتەن داۋاسى مەسلىسى بالام، ئۇنى مەن ئوتتۇرىغا قويمىسام بولمايدۇ، ئوزەمنىڭ سالامەتلىكىنى دەپ مۇنداق مۇھىم ئىشتىن باش تارتالمايمەن، بارىمەن» دېدى. بىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دادامنىڭ ئەھۋالى خېلىلا ئېغىرلىشىپ قالدى. 15 كۈن ئاغرىقخانىدا يېتىپ چىقتى. ئويدە داۋالاشنى داۋام ئەتكۈزدۇق. ۋاپات بولۇش ئالدىدا يەنى 17 ـ دېكابىر كەچقۇرۇنلىغى دادام ياتقان ئويدىن ئۇنىڭ ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن دەرھال كىرسەم، دادام پۈكلىنىپ، ئوڭ تەرەپكە قارىغان ھالدا ياتقان ئىكەن. « نېمە بولدۇڭ، دادا، دورا بېرەيمۇ ياكى دوختۇر چاقىرايمۇ، قەيەرىڭ ئاغرىۋاتىدۇ؟» دەپ سورىدىم. ئۇ نىمجان ئىڭرىغان ھالدا: « مېنىڭ قەلبىم ئاغرىۋاتىدۇ، بالام. ئۇنىڭغا نە دوختۇر، نە دورا داۋا بولالمايدۇ. مېنىڭ ئاغرىغىنىم ئىستىقلالىيەتكە تەشنالىق ئاغرىغى، ۋەتەنسىزلىك ئاغرىغى، مەندىن كېيىن ئۇنىڭ داۋاسىنى قانداق قىلىسىلەركىن؟» دېدىدە، جىم بولۇپ قالدى. دادامنىڭ ئاخىرقى سوزى ئەينە شۇنداق بولدى.

ئارسلاننىڭ بۇ مۇڭلۇق، قايغۇلۇق سوزلىرى مېنىڭ مەرھۇمغا بولغان مۇھەببىتىمنى ۋە ئىززەت ـ ھورمىتىمنى ئېخمۇ كۈچەيتىۋەتتى. خىيالىمغا ئۇرغۇغۇلىغان سۇئاللار كەلدى. كوپلىگەن ۋاقىەلەر، سەرگۈزەشلەر كوز ئالدىمدىن ئوتتى. ھەر بىر خەلق ئىچىدىن بىرەر يېتەكچىنىڭ يېتىشىپ چىقىشى ئۈچۈن مەلۇم دەۋر كېرەك. ئۇ ئالدى بىلەن شۇ خەلقنىڭ سىياسىي كۈرەش قىلىش ئىختىدارىنىڭ ئوسۇشىدىن يارالغان ئومۇمىي مۇھىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە، شۇ مۇھىت ئىچىدە ھەممە جەھەتتىن قابىلىيەتلىك، قەتئىي قەيسەر، ئەقىل ـ پاراسەتلىك شەخسىنىڭ قەد كوتىرىشىگە باغلىق. خەلقنىڭ ھەقىقىي مەنادىكى خەلق بولۇپ شەكىللىنىشى مېنىڭچە ئەينە شۇنداق لىدېرلارنى بارلىققا كەلتۈرۈشىمۇ كوپ جەھەتتىن باغلىق. بىز ئۇيغۇرلار ئەگەر ھەممىنى مەركەزلەشتۈرگۈچى، بىر يولغا باشلىغۇچى، بىر ئومۇمىي كۈچكە باغلىغان ۋە ئەينە شۇ كۈچنى ئوزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئەيسا ئەپەندىدەك لىدېرنى ئۇ تىرىك ۋاقتىدا ئەتىۋارلىمىغان بولساق، بۇنى تارىخىمىزنىڭ بىر خاتاسى سۈپىتىدە يەنە تەكرارلىماسلىققا جۇرئەت قىلالامدۇق، يوق. ياكى قۇرۇق ئوستىگە مىراپ بولۇپ، ھەر بىرىمىز قۇرۇق ھارۋۇنى تاراقلىتىپ ژۈرۈۋېرىمىزمۇ؟ ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننىڭ ۋاپاتى دوستلارنى قايغۇغا چومدۇرۇپ، دۈشمەنلەرنى خوشال قىلدى، دەپ ئېيتسام ژۇقۇرىدا. كەپ ئەندى بۇ قايغۇدىن يەنىمۇ چوڭ قايغۇلارنى تۇغدۇرۇپ قويماسلىقتا. بۈيۈك مۇجاھىدنىڭ بىزگە مىراس بولۇپ قالدۇرغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى رويابقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشتا...

بەزىلەر « بىر ئادەم ئولسە نېمە بوپتۇ، بىزدە ۋەتەن داۋاسىنى قىلىۋاتقانلار ئاز ئەمەسقۇ؟» دېيىشى مۇمكىن. بەلكىم شۇنداقتۇر. بىراق بەزىدە بىر بۈيۈك سىما قىلغان ئىشنى مىڭلىغان ئادەملەر قىلالماسلىغى مۇمكىن. بۇ يەردە ھەر بىر ئادەمنىڭ بولۇپمۇ دوستلىرىمىز، دۈشمەنلىرىمىز ئېتىراپ قىلغان لىدېرنىڭ سالاھىيىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ.

ئەيسا ئەپەندى ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ يېرىم ئەسىرگە يېقىن مابەينىدە ھىجران دەردى بىلەن ژۈرەك ـ باغرى لەختە ـ لەختە قان بولغان ئادەم ئىدى. بىراق بۇ جۇدالىقى مەتىمىن ھەزرەت بوغرا بىلەن بىرلىكتە «بىز ۋەتەن ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلدۇق» دېگەن مۇقەددەس بىر شار ئاستىغا يوشۇرۇنغان تەسەللا بىلەن بېسىپ كەلگەن ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ بىر كۈنمۇ ۋەتەن غەملىرىسىز ئوتمىدى. پېشقەدەم مۇجاھىد شەرقىي تۈركىستاننى كورۈشكە قانچىلىك تەشنا بولۇشتىن قەتئىي نەزەر، ئادەتتىكى چاقىرىقلار، دەۋەتلەرنى ئوزىگە مۇناسىپ كورمىدى. ئۇ ۋەتىنىنى ئىستىقلالىيەت بايرىغى ئاستىدا كورۈشنى ئارزۇ قىلدى.

ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننىڭ چوڭ ھەسرەت ئىچىدىن كىچىك بىر شاتلىغىنى ئېيتىش ئارمىنى ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى قېرىنداشلىرى بىلەن دىدارلىشىش ئارمىنىمۇ ئەمەلگە ئاشماي قالدى. مەن ئۇ كىشى بىلەن ھەر قېتىم سوھبەتلەشكىنىمدە، ئالمۇتىدىكى، تاشكەنتتىكى، بىشكېكتىكى ۋە ئۇمۇمەن تۈركىستان دىيارىدىكى ۋەتەنداشلىرىنى كورۈش ئىستىكىنى بىلدۈرەتتى. ئەپسۇسكى، مۇجاھىدىمىزنىڭ بۇ كىچىك ئارمىنىمۇ ئەمەلگە ئاشمىدى. خەلقىمىزنىڭ بۇ ئەجايىپ پەرزەنتىنىڭ ئارمانلىرى گويا سەددىچىندىن ئادىرىلىپ دېڭىزىغىچە بولغان قېدىمىي باي ۋە دەرىتمەن زېمىن ئوستىدە چېچىلىپ قالغاندەك. ئۇنىڭ جەسىدى ستامبۇلدىكى توپقاپى قەبرىستانلىغىغا كومۇلۇپ، مەرھۇمنىڭ روھى خۇددى پۈتكۈل تۈرك دۇنياسىغا شەرقىي تۈركىستان دېگەن ئۇلۇق بىر مەملىكەتنى ئونتۇماڭلار دېگەندەك، گويا تۈركىيادىكى بىزنىڭ بايرىقىمىزدەك لەپىلدەپ قالدى.

دولقۇن ياسىن.

سۈرەتتە: ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىننىڭ دەپنە مەراسىمىدىن كورۈنۈش. (سۈرەت «تۈركىيە» گېزىتىدىن ئېلىندى).

پاتىگۈل سابىتوۋا

سەپەر ئىلھاملىرى

ھىسسىيات

مۇھەببەت ئوتى يانسا،
ئالەم جەننەت كورۇنەر.
ھايات گوزەللىكىدىن،
قەلبىڭ شات بوپ سويۇنەر.
ھىسلار لاۋۇلدىغان ئوت،
ھەر بالاغا تاشلايدۇ.
ئەگەردە ئۇ خورلانسا،
كوزلىرىڭنى ياشلايدۇ.

ھىس قۇدرەتلىك، بەك چوڭ كۇچ،
كەر ئەقىلگە بوي سۇنسا.
كەلگۈن سۇدۇر ۋۇجۇتقا،
دەۋرەپ كېلىپ قويۇلسا.

دەھشەتلىك بوران - شۇۋۇرغان،
غەزەپلىك تولۇپ - تاشساڭ.
ھىس ئەقلىنى كېسىدۇ،
نەپرەت ئوتىدا يانساڭ.

ھىسسىياتقا ھەر قاچان
ئېھتىيات بىلەن قاراڭ.
ھىس گوزەل قۇدرەتلىك كۇچ،
ئۇنى ياشلىقتىن ئاسراڭ.

بىلال نازىم

« سۇغا سالسام سۇ كوتەرمەس،
مىسقال-تومۇرنى.
ئالتۇن بېرىپ ئېلىپ بولماس،
قالغان كوڭۇلنى» —

دەپ شائىر ئوز دەردىنى
يازدى قاخشاپ دەۋرىدىن.
ئەل دەردىدە ۋىغلاپ ئۇ،
ئايرىلدى كوز جەۋھىرىدىن.

« غازات دەر مۇلك چىندا»
سادىر پالۋان تىرىلدى.
مۇقەددەس ئۇلۇق جەڭدە،
ناھەق جانلار قىرىلدى.

خەلقىنىڭ كوز ياشلىرى
ئاققىنىدا كۇن ۋە تۇن.
قۇتلۇق قان مەشئەل بولدى،
جەڭدە ئازاتلىق ئۇچۇن.

داستانلار ياراتقىچە،
مىڭ بىر پۇغانلار چەكتى.
چۇنكى ئەلا، سادىرنىڭ
كۇرىشى مىڭ بىر ھەقنى.
ئەلۋىدا دەپ دوستلارغا،
قەلبىنى سوغا ئەتتى.
مۇڭ - ھەسرەت، ئاھ - زارلىرى،
يەرۇ - كوكنى تىترەتتى.

يۇرتىغا سىغماي ئاجىز
بىلالنىڭ كۇلپەت دەردى.
پانا ئىزدەپ چەتلەردە
پۇكۇلدى قارىغاي قەددى.

تېچ يېتىڭ شائىر بىلال،
ئانا ۋەتەن ئۇنتۇماس.
ئىلھامىڭىز گۇللىرى
ياشناپ مەڭگۇگە سولماس.

ئامانىسا

سەئىد خانلار دەۋرىدە
يەكەن شەھىرى گۇللەندى.
ھەققى چوڭ تالانتلار،
شاھ سارايىغا جۇغلاندى.

ئامانىسا چالغاندا،
ۋۇرەك چېكىپ دۇتارنى.

خان بېشى كوككە يەتتى
ئاڭلاپ سىرلىق مۇقامنى.

پەرىزات دەپ شۇنى ئېيت،
شاھ ئاگا مەپتۇن بولدى.
قىز ئەقلى - پاراستى،
ھەر كىم كوڭلىگە قوندى.

ئۇ قاراگغۇ كېچىدە،
نۇر بوپ يانغان چاقماقتى.
ئەسىرلەر ساداسىنى
ساز- مۇقامدا ئاڭلاتتى.

ئۇيغۇرنىڭ گوزەل قىزى،
تالانتلىق ئامانىسا.
ساز مۇقام دۇنياسىدا
سىز تەڭداشسىز پادىشا.

تۇرپان

يەر، ھاۋاسى، توپىسى
بەكمۇ ئىسسىق، ئوزگىچە.
ئۇزۇمزارلىق شەھەر بۇ
داڭقى مەشھۇر ھەممىگە.

ئۇزۇمنىڭ باراگلىرى،
ھەر بىر ئۆيدە - كوچىدا،
مولدۇرلەيدۇ مېۋىسى،
باراقسان شاخ - شېخىدا.

ساياھەتچىلەر دايىم،
زىيارەتكە كېلىدۇ.
شېرىن - شەرۋەت ئۇزۇمنى
ئالەم خەلقى بىلىدۇ.

موجىزىسى تۇرپانىنىڭ
سىر ساندۇقتا ياتقاندەك.
مەدەنىيەت تاگلىرى
ئەندى ئۇزىن ئاچقاندەك.

يەنە كېلىپ ئارمىنىم،
تۇرپانغا زىيارەتكە.
ئەمگەكچان تۇرپان خەلقى،
ئوسكەيسىز شىجائەتتە.

يەنە كەلدىم خوتەنگە

يەنە كەلدىم خوتەنگە،
سالام بىلەن سېغىنىپ.
شېھىد بولغان ئەجداتلار
روھلىرىغا سىغىنىپ.

« شەھىدانە» ئاتالغان
بۇ قۇت شەھەر جەڭگىۋار.
ھەمنەپەستۇر ھاياتتا
دانىشمەن ئۇلۇق روھلار.

قوم بورانلىرى بىر چاغ،
ھەيۋەتلىك كېلىپ ئۇرغان.
يەرۇ - كوكنى، بارلىقنى،
قويىنىغا ۋۇتۇپ تۇرغان.

تەكلىماكان چوللىرى،
بەرداشلىقنى ئوگەتكەن.
قۇملۇق شەھەر ئەمگەكتە،
باغ - باراقسان بوپ كەتكەن.

ئۇزۇم، ئالما، نەشپۇتى
كوچا - كوچا پىشقان.
تەگمەس ئاگا ئوزگىلەر،
ھەر كىمنىڭ يېتىپ ئاشقان.

ئۇلۇق ئەجدات قۇرغان يۇرت،
داڭقى ئەزەلدىن مەشھۇر.
ئۇيغۇرنىڭ بۇ قېدىمى
ۋەتىنىدە بار كوپ سىر.

تەشنالىق سويىن ئىچىپ،
مەن يەنىلا قانمىدىم.
بوۋامنىڭ يۇرتى بولغان،
كوزۇمنى ھېچ ئالمىدىم.

قۇمۇل

خەلقى قۇللۇق ئۇزۇمدىن
ئۇزۇن ۋىللار قاخشىغان،
تومۇر خەلپە، غوجانىياز،
ئازاتلىق جەڭ باشلىغان.

تومۇر خەلپە كۇرىشى
تىترەتكەندى قۇمۇلنى.
غوجانىياز قۇدرىتى.
ئويغاتتى كەڭ ئولكىنى.

قەيسەر كېلەر تاغ خەلقى،
مەغرور بولار خۇش قەددى.
بەرداشلىقى تاغ ئوخشاس
ۋۇلقاندەك پارتىلار قەلبى.

قۇمۇلنىڭ چىلانلىرى،
جېنىمغا داۋا ئېكەن.
ئۇزۇم، قوغۇنى ئەلۋەك،
ئەترابى دالا ئېكەن.

قوي - قوزىلار مەرەشكەن،
قۇمۇل تاغلار يۇرتىكەن.
خەلقى ئوچۇق مېھماندوست،
ناخشا - سازى شوق ئېكەن.

مەشرەپ ئويناپ يۇرت خەلقى،
ئوت تاشلاركەن كوڭۇلگە.
ئەشۇ ئوچمەس ئوتلارنى
ئېپ كەتتىم بىر ئومۇرگە.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى يېقىندىكى ئاقساقاللار كېڭەشىنىڭ ئەزالىرى بۇيۇك مۇجاھىد، شەرقىي تۇركىستانلىقلارنىڭ تۇركىيەدىكى لىدېرى ئەجايىپ ئىنسان

ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىنىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق - تۇققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى كورنىي كىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت جامائىتى بۇيۇك مۇجاھىد، شەرقىي تۇركىستانلىقلارنىڭ لىدېرى، قايتماس ئىرادىلىك ئىنسان

ئەيسا يۇسۇپ ئالپتېكىنىنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق -تۇققان، قومى - قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

بىشكېك شەھىرى پوكروۋكا يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلغان

نۇردۇنبەگ ئوغلى ھىلالدىنىنىڭ

مەزكىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئالمۇتىدىكى ئۇرۇق- تۇققانلىرى مەرھۇمنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ.

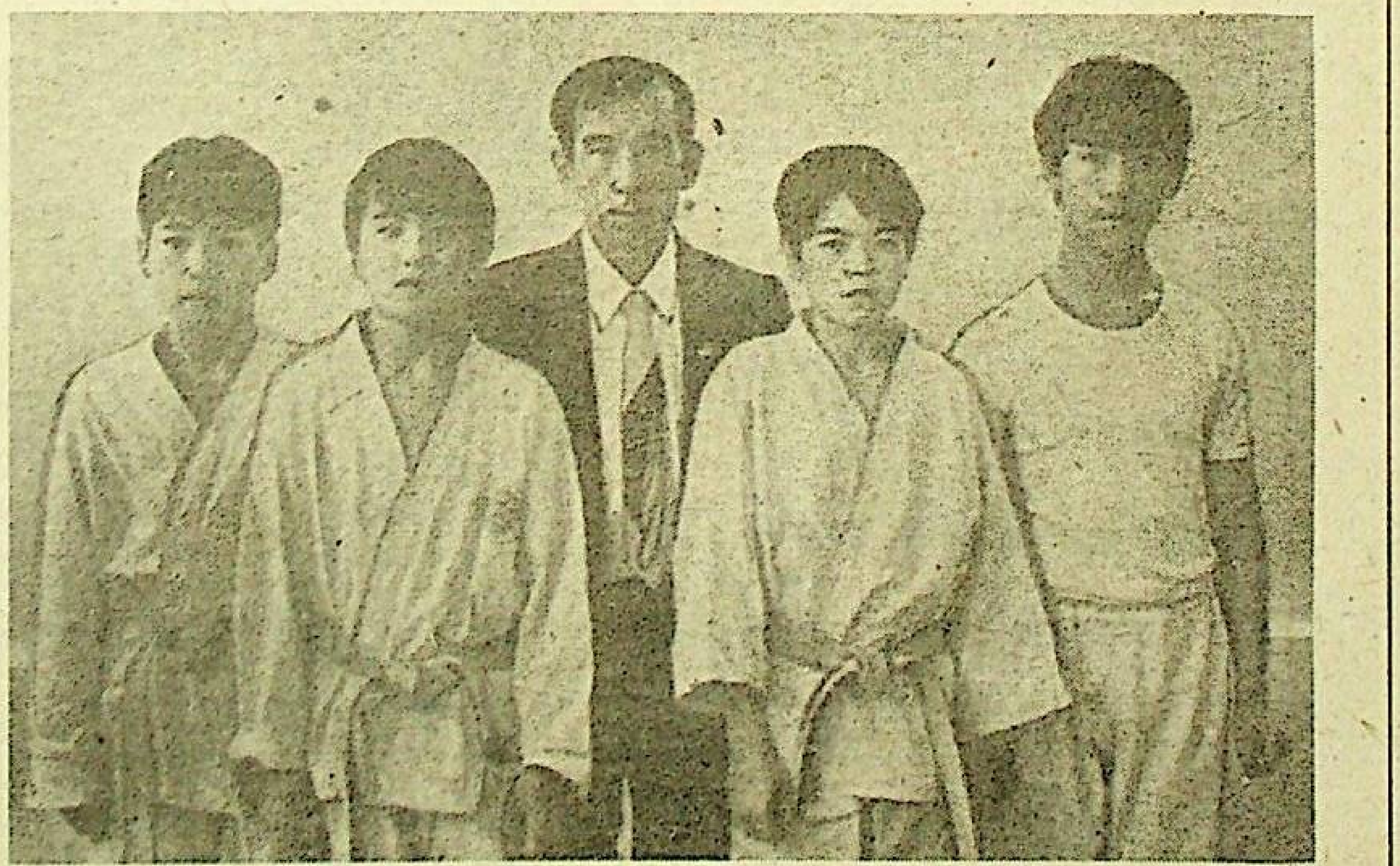

يېقىندا ئالمۇتا شەھىرىدىكى م. ياقۇپوۋ نامىدىكى 101 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ سپورت زالىدا تۇركسب ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى، « سۇلتان» سپورت كلۇبى ۋە سۇلتان قورغان مەسچىتى (تۇۋەندىكى) جامائىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئاۋغانىستاندا ۋاپات بولغان بېينەلمىلەل جەڭچى قاسىمجان سەلىموۋنىڭ شەرىپىگە « تائېكۋاند - دو» بويىچە شەھەرلىك تۇرنىر ئوتكۇزۇلدى. بۇنىڭدا ئالمۇتا شەھىرىدىكى سپورتنىڭ مەزكۇر تۇرى بويىچە شۇغۇللىنىۋاتقان بارلىق كلۇبلىرى قاتناشتى.

سۈرەتلەردە: 1. سپورتنىڭ «تائېكۋاند - دو» تۇرى بويىچە ئوتكۇزۇلگەن مۇسابىقىدا ئوز سالمىقى بويىچە بىرىنچىلىكنى ئالغان كامىل سادىقوۋ. 2. « سۇلتان » سپورت كلۇبىنىڭ تىرېنېرى ئوكتەبىر ئابلىزوۋ ئوز شاگىرتلىرى بىلەن.

پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

نۆۋەتچى مۇھەررىر
يالقۇن سەمەدىي

تېلېفونلار: قوبۇلخانا -59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01-92-33، مەسئۇل كاتىپ-06-86-33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى- 27-86-33، ئىختىسات بولۇمى- 50-86-33.

تىراژى 5692

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقىمى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتنىڭ مۇقىمى تەھرىراتقا كەلگەن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

ЖАҢА ӨМІР

1996 ژىل 27 - يانۋار شەنبە №4 (4011) ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

بۈگۈنكى كۈن مۇئەممالىرى

قېيىنچىلىقلار ئاز ئەمەس

ئالمۇتىدەك چوڭ شەھەر زاۋود - كارخانىلىرىنى، ئاھالىسىنى ئىسسىقلىق، ئىسسىق سۇ، پار بىلەن تەمىنلەش، بۇ - ناھايىتى جاۋاپكەرلىكنى تەلەپ قىلىدىغان قىيىن ئىشتۇر. ئەگەر ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەيدىغان شەھەردىكى 1 - ۋە 2 - ئىسسىقلىق ئېنېرگىيە مەركىزى بىرەر كۈن ئۆز ئىشىنى مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن توختىتىپ قويىدىغان بولسا، ھازىرقى قىش شارائىتىدا قانداق ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىش قىيىن بولمىسا كېرەك.

«ئالمۇتا ئېنېرگو» سىستېمىسىدىكى شەھەرلىك ئېنېرگىيە قۇرۇلۇش - رېمونت ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ ئۇچاستكا باشلىقى ئۇداخۇن غېنىيار ئوغلى ھىدايەتوۋ بىلەن بولغان سۆھبىتىمىزدە ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەش ساھەسىدىكى ھازىرقى ئەھۋال توغرىلىق تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتىپ بەردى.

- بىزنىڭ ئۇچاستكا 1 - ۋە 2 - ئىسسىقلىق ئېنېرگىيە مەركەزلىرىنىڭ قازانخانىلىرىنى، شىمالىي قازانخانىنى رېمونتلاش، شۇنداقلا ئۇلاردىن چىقىدىغان تۇرۇبىلارنى ئىزولياتسىيە قىلىش، كارخانا، مەھكىمە بىنالىرىنى، ئاھالىنىڭ تۇرۇشلۇق جايلىرىنى ئىسسىقلىق، ئىسسىق سۇ ۋە پار بىلەن تەمىنلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ھازىر پايتەختتە ئەھۋال ئېغىر ۋە مۇرەككەپ. مازۇت زاپاسلىرى ئاز قالدى. توغرا، كۆمۈر يېتەرلىك دەرىجىدە بار، لېكىن ئۇنى سۇ ئىسسىتىدىغان قازانلاردا پايدىلىنىشقا بولمايدۇ. ئەندى تەبىئىي گازدىن پايدىلىنىش مۇمكىن، لېكىن ئۇ ئېنېرگېتىكلارغا تامامەن كەلتۈرۈلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ئاھالىنىڭ ئېھتىياجلىرىغىمۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ.

مازۇت سېتىۋېلىشتا مەسىلە يوق، لېكىن ئۇنىڭغا تۆلەيدىغان پۇل يوق. نېمىشقە؟ - دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ. بىزنىڭ ئابونېنتلىرىمىز - ئاھالى، سانائەت كارخانىلىرى ۋە شۇنداقلا بيۇدژېت بىلەن تەمىنلىنىدىغان تەشكىلاتلار بىزگە داۋاملىق قەرزدار بولۇپ كېلىۋاتقانلىقتىن مەبلەغ يوق.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ئېنېرگېتىكلار بىلەن كوممۇنال ئېگىلىكنىڭ خادىملىرى ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسىدا بېسىمنى ۋە ھارارەتنى پەسەيتىشكە مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ، ئەندى بولسا شەھەرنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىغا ئىسسىق سۇ بېرىشنى توختاتتى.

ھە، ئەھۋال ئەينە شۇنداق. بىزنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىمىز ئەينە شۇ سەۋەبتىن بىر نەچچە ئايلاپ، ئېنىغراقى ئۆتكەن ژىلنىڭ سېنتەبىر ئېيىدىن ماائاش ئالمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ھازىرقى ئېغىر ئىقتىسادىي شارائىتتا قىسمەن بولسىمۇ ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلەپ تۇردۇق. ئۇلارغا ماائاشنىڭ بىر قىسمى ھېساۋىغا ئۈن، كونسېرۋا، تۇخۇم ۋە باشقا مەھسۇلاتلارنى تەخسىم قىلىپ تۇردۇق. شۇنداقلا بىزنىڭ سىستېمىمىز ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە مەلۇم ئىمتىيازلارمۇ بېرىلگەن. ئىشچىلارنىڭ ماائاشى يامان ئەمەس، ئۇلار ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 16 - 18 مىڭ تەڭگە ئالىدۇ. لېكىن ماائاشى ئۆز ۋاقتىدا بېرىلمىگەنلىكتىن، ئۇنىڭ بەرىكىتىمۇ بولمايدىكەن، چۈنكى باھالار ئۆز ئورنىدا تۇرمايدۇدە!

بىزدە باشقا مىللەت ۋەكىللىرى بىلەن بىر قاتاردا ئۇيغۇرلارمۇ ئەمگەك قىلىدۇ. مەسىلەن، شىمالىي قازاقستاندا 12 ژىلدىن بۇيان ئىلغارلار قاتارىدىن چۈشمەي كېلىۋاتقان ژۇقۇرى مەلىكىلىك ئامۇرۇۋشىك غىلاۋدىن قېيىموۋنى ئالاھىدە تەكىتلىگىم كېلىدۇ. ئۇ بىزگە شاگىرت بولۇپ ئىشقا كىرگەن ئىدى. ئەندى ئۇ 6 - رازرىدلىك ئىشچى بولۇپ يېتىشتى، ھازىر بىرىگادىرنىڭ ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىۋاتىدۇ. مەمۇرىيەت غىلاۋدىننىڭ ئۇزۇن ژىللىق ئۈلگىلىك ۋە نۇقسانسىز ئەمگىكىنى ژۇقۇرى باھالاپ ئۇنى بىر نەچچە قېتىم پەخرىي يارلىقلار ۋە باھالىق سوغىلار بىلەن مۇكاپاتلىغان.

بىزدە شۇنداقلا ياخشى مۇتەخەسسىس، ئۇچاستكا ماستېرى يۇنۇس تۇرسۇنوۋ بىر نەچچە ژىلدىن بېرى ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ. يۇنۇس ئۆز ئىشىغا ژۇقۇرى مەسئۇلىيەتلىك ۋە جاۋاپكەرلىك بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ كوللېكتىۋ ئارىسىدا كۆزگە چېلىققان ماستېرلارنىڭ بىرى. ھەر خىل بىرىگادىلاردا ئەمگەك قىلىۋاتقان ئۇيغۇر يىگىتلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈشنى خالىغان بولاتتىم. بىز تالىپجان ئىلىيېۋ، مالىك ساتتاروۋ، ئەبەيدۇللام ئەمرۇللايېۋ، غوپۇر ھەمرايېۋ ۋە ئابلىز باقىيېۋ ئوخشاش ئىلغار ئىشچىلىرىمىز بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىز. ئۇلار ئۆز ئىشىغا جاۋاپكەرلىك بىلەن قارىغان ھالدا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن تەرەلىدە چىقىدىغان ئىشچىلار قاتارىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالغان. ھەر قانداق كوللېكتىۋ ئەينە شۇنداق ئادەملەر بىلەن پەخىرلىنىدۇ.

ئاخىرىدا شەھەرنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرىپ قىلىپ، مازۇت سېتىۋېلىشقا مەبلەغ تېپىپ، پايتەخت ئاھالىسىنى قىشتىن مۇزلىماي چىقىشىغا ۋە كارخانىلارنىڭ بىر قېلىپتا ئىشلىشىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ، دەپ ئۈمۈت قىلىمەن.

سۆھبەتنى يېزىۋالغان يا. سابىتىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

بازار مۇناسىۋەتلىرى

يانچۇق تارازىڭىز بولمىسا ئالدانغىنىڭىز ئالدانغان...

ئىقتىساتنىڭ بازار مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچىرىلىشى بىلەن، باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش، ئالمۇتىدىمۇ يۈزلىگەن چوڭ - كىچىك بازارلار پەيدا بولۇپ، ئىلگىرى - كېيىن تىجارەت ئىشىغا ئارىلاشمىغان مىڭلىغان ئادەملەر، جۈملىدىن ياش يىگىتلەر بىلەن قىزلار ھەقىقىي سودا «مۇتەخەسسىسلىرىگە» ئايلىنىپ كەتتى. بەش بارماق بىر خىل بولمىغىنىدەك، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ ئادەم ئالداپ ئاسان پۇل تېپىش كويىغا كىرگەن كاززاپ، ساختىپەزلەر كۆپەيدى.

ئەگەر سىز، باشقا بازارلارنى قويغاننىڭ ئۆزىدە، مەركىزىي بازاردىكى ئوزۇق - تۈلۈك سودا رەتلىرىنى ئارىلىسىڭىز، بىر دەمنىڭ ئىچىدە مۇنداق فاكتلارنىڭ بىر نەچچىسىنىڭ گۇۋاچىسى بولىسىز. گۆش، ماي، ئۈزۈم، شېكەر، كوكتات، مېۋە ۋە باشقا مەھسۇلاتلارنى ساتقۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكى تارازىدىن كام بېرىپ ئالداشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋاتقان. يۈز - ئىككى يۈز گرامم دەمسىز!؟ ھېچ گەپ ئەمەس. كۆپىرەك ئالسىڭىز، كىلوگراملاپ ئالدايدۇ. مۇسۇلمانلاردا «تارازىدىن ئالداسا، گۇنا بولىدۇ» دەيدىغۇ. ياق، ئىنساپ، دىيانەتتىن ئايرىلغان بۇ كاززاپلار كىشىنىڭ ھەققىنى يېيىشتىن ھەتتا خۇدادىنمۇ قورقمايدۇ.

راست، رەستىلەر ئوتتۇرىسىدا نازارەت تارازىلىرى ئورنىتىلغان. ئەگەر ئالغان تاۋارىڭىزنىڭ كاملىقىغا گۇمان قىلسىڭىز، ئەينە شۇ تارازىلاردا ئۆلچەپ كۆرۈشىڭىز مۇمكىن. بىراق، پايدىسىز. نېمىشقە دەمسىز؟ ھەممىسى تارازا ئوغرىلىرى «مافىيەسىنىڭ» ئىلكىدە نازارەت تارازىسىمۇ ساختا تارازىلارغا توغرىلانغان. ھازىرغىچە ئالدانغان خېرىدارلارنىڭ شىكايىتىنى تىڭشايدىغان، ئۇلارنىڭ مەنپىئىتىنى قوغدايدىغان ئورۇنمۇ يوق. «زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ» دېگەن شۇدە...

شۇنىڭ ئۈچۈن بازاردىن بىر نەرسە ئالماقچى بولسىڭىز، يانچۇقىڭىزغا كىچىككىنە ئاسما تارازىنى سېلىپ يۈرۈڭ. ئەگەر يانچۇق تارازىڭىز بولمىسا، ئالدانغىنىڭىز — ئالدانغان...

م. سادىروۋ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

شەنبىدىن - شەنبىگىچە

م د ھ: قازاقستاننىڭ مەۋقەسى

م د ھ دۆلەت باشلىقلىرى كېڭىشىنىڭ 19 - يانۋار كۈنى موسكۋادا ئېچىلغان مەجلىسىدە پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ بىلدۈرۈش بىلەن سۆزگە چىقتى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: روسسىيەدىكى سايلام كامپانىيەسى ۋاقتىدا بىر قىسىم سىياسەتچىلەر ئىلگىرىكى چېگرالاردا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش شارى بىلەن مەيدانغا چىقتى. مۇنداق ئىدىيەدىكىلەر ھەمدوستلۇقنىڭ باشقا مەملىكەتلىرىدىمۇ يوق ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قازاقستان قەتئىي ھالدا شۇنداق دەپ بىلدۈرۈشكە مەجبۇركى، ئۇنىڭ خەلقى ھېچ قاچان سۇۋېرېنىتېتتىن ۋاز كەچمەيدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە بىزنىڭ مەملىكىتىمىز ئىنتېگراتسىيەگە، بىرىنچى نۆۋەتتە ئىقتىسات ساھەسىدىكى ئىنتېگراتسىيەگە مۇھتاجدۇر. ئۇنىڭ ئاساسىي يادروسى بۇنىڭدىن ئىلگىرى قۇرۇلغان تاموژنا ئىتتىپاقى، تۆلەم تۆلەشنىڭ بىر پۈتۈن كەڭلىكى ۋە مەدەنىيەتلىك بازار مۇناسىۋەتلىرى بولۇشى كېرەك.

قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ بىلدۈرۈشىنى ھەمدوستلۇقنىڭ بارلىق دۆلەتلىرىنىڭ باشلىقلىرى يەكدىللىك بىلەن قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى.

پېرۋومايسكىدىكى پاجىئە

كېلىشىم بويىچە قىزلياردا ئادەملەرنى گۆرۈگە ئالغان سالمان رادۇيېۋنىڭ جەڭچىلىرى داغىستان تېررىتورىيەسىدىن چېچەنىستانغا يەتكەندە گۆرۈگە ئېلىنغانلارنى قويۇپ بېرىشى كېرەك ئىدى. لېكىن روسسىيە ئەسكەرلىرى كېلىشىمنى بۇزغان ھالدا ئۇلار داغىستاندىن چىقماستىنلا ئۇلارنىڭ ئالدىنى توراپ، ۋېرتولېتلاردىن ئوققا تۇتۇپ، دېسانت تاشلىدى. سالمان رادۇيېۋتا پېرۋومايسكىدا بېكىنىشتىن باشقا يول قالمىدى.

زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللانغان روسسىيە ئەسكەرلىرى گۆرۈگە ئېلىنغانلارنى ئازات قىلىش باھانىسى بىلەن ئاۋار يېزىسى پېرۋومايسكىنى تەرەپ - تەرەپتىن ئوققا تۇتۇپ، يەر بىلەن يەكسان قىلدى. تېچ ئاھالىنىڭ ئۆيلىرى ۋەيران بولۇپ، ماللىرى قىرىلدى. بۇ يەردە ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ تولۇق ھېساۋى يوق.

شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، سالمان رادۇيېۋ ئۆز ئادەملىرى بىلەن يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنى گۆرۈگە ئېلىپ، فېدېرال ئەسكەرلىرىنىڭ مۇستەھكەم ئۈچ قەۋەتلىك مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ چىقىپ كەتكەن. روسسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ مەركەزگە بولغان جىددىي نارازىلىقىنى پەيدا قىلماقتا.

تاجىكىستاندىكى قاتىللىق

تاجىكىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ باش مۇفتىسى فاتخۇللا شارىفوۋنى، ئۇنىڭ ئايالىنى، بالىسىنى، كېلىنىنى ۋە شاگىرتىنى ئۆيىگە بېسىپ كىرگەن نامەلۇم قاتىللار ئاۋتومات بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرگەن. ھازىرچە جىنايەتچىلەرنىڭ كىملىكى نامەلۇم. بۇ يەردىكى مۇسۇلمان ئەھلى رامىزان ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە ئادەم ئۆلتۈرۈشكە قولى بارغان بۇ قاتىللارنى قانداق جازالىسا بولىدۇ، دەپ ھېساپلىماقتا.

رۇسلارنى چېچەنلەرگە تېگىشمەكچى

گروزنىيدا گۆرۈگە ئېلىنىپ، يوقاپ كەتكەن 29 ئېنېرگېتىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دېرىكى تېپىلدى. ئۇلارنى باشقىلار ئەمەس، ئۆز كەسىپداشلىرى ئىزدەپ تاپقان.

خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئۇلار تاغ ئىچىدە ساقلىنىۋېتىپتۇ، ھەممىسى ئامان - ئېسەن ئىكەن. دۇدايېۋ تەرەپ ئۇلارنى روسسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان چېچەن جەڭچىلىرىگە تېگىشمەكچى.

«ئاۋراسىيە» ترابزون پورتىغا قايتىپ كەلدى

قارا دېڭىز پورتىدا 200 گە يېقىن ئادىمى بار «ئاۋراسىيە» كېمىسىنى گۆرۈگە ئالغان مۇھەممەت توقجان سالمان رادۇيېۋ ئۆز ئادەملىرى بىلەن پېرمايسكىدىكى مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىققاندىن كېيىن تۈركىيە ھۆكۈمىتىگە تەسلىم بولغان.

«ئاۋراسىيە» كېمىسىدىكى يولۇۋچىلار ئۆز ئۆيلىرىگە قايتقان. كېمە جىددىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەندىن كېيىن ترابزون پورتىدىن ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ئىشىنى داۋام قىلماقچى.

خىتاي ئارمىيەسانىنى قىسقارتماقچى

خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىدىكى ھەربىيلەر سانىنى 500 مىڭ ئادەمگە قىسقارتىدىغانلىقى توغرىلىق ئۇچۇق بىلدۈردى.

بۇ مەسىلە 5 - مارتتا ئېچىلىدىغان پۈتكۈل خىتاي خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىدا قارىلىدىغان بولىدۇ. خىتاي ئۆزىنىڭ قوراللىق كۈچلىرىنى دەسلەپكى قېتىم 1985 - ژىلى بىر مىللىون ئادەمگە قىسقارتقان ئىدى. ئۇلار بۇ قىسقارتىشنى روسسىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەرنىڭ ياخشىلىنىشىغا مۇناسىۋەتلىك دەپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئا ق ش پرېزىدېنتى دالاي - لامىنى قوبۇل قىلدى

موسكۋادا نەشر قىلىنىدىغان «تىبەت يېڭىلىقلىرى» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە 1995 - ژىلى 13 - سېنتەبىر كۈنى ئاق سارايدا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ پرېزىدېنتى بىلل كلىنتون دالاي - لامىنى قوبۇل قىلغان.

قوبۇل قىلىش ۋاقتىدا ئاق ش ۋىتسې - پرېزىدېنتى ئالبېرت گور ئىشتىراك قىلغان. ئاق سارايىنىڭ رەسمىي ۋەكىلى پرېزىدېنت بىلەن ۋىتسې - پرېزىدېنت دالاي - لامىنىڭ مەسىلىنى تېچلىق پرىنسىپلىرى ئاساسىدا زورلۇق - زومبىلىقسىز ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا، شۇنداقلا خىتاي بىلەن بولغان ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلەر مۇئەممىسىغا نىسبەتەن رېئال ياندىشىشقانلىقىنى ژۇقۇرى باھالىغانلىقىنى» بىلدۈردى. ئۇ شۇنداقلا، پرېزىدېنت ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە نادىر تىبەت مەدەنىيىتى بىلەن دىنىنى ساقلاپ قېلىش مۇئەممىسىغا نىسبەتەن تەشۋىشلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغانلىقىنى قوشۇمچە قىلدى.

● خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلار

ۋەتەن داۋاسى يېڭى پەللىگە كۆتىرىلدى

ۋەتەن سىرتىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلارنىڭ ئارزۇسى - شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي كوممۇنىستىك ئىمپېرىيەسىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلدۇرۇش يولىدىكى ھەقلىق ۋەتەن داۋاسىنى خەلق ئارا مىقياسىغا چىقىرىش ئۈچۈن دۇنيادىكى دېموكراتىك دۆلەتلەرنىڭ بىرىدە مىللىي مەركەز قۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇ مەخسەتتە بىز ئىنسان ھوقۇقلىرىغا ھەقىقىي يوسۇندا كاپالەتلىك قىلىشنى كۆزلەپ ئالغا ئىلگىرلەۋاتقان ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنى ئەينە شۇ مەركەزنى قۇرۇشقا لايىق دېموكراتىك دۆلەت دەپ تاللاپ ئالغان ئىدۇق. بۇ مۇقەددەس نىيىتىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا 1994 - ژىلدىن 1995 - ژىلى مايى ئايلىرىغىچە ئامېرىكىنىڭ بەزى بىر مەسئۇللىرى بىلەن بىر نەچچە قېتىم مۇزاكىرىلەرنى ئېلىپ بېرىپ، نەتىجىدە 1995 - ژىلى 15 - ئىيۇل كۈنى ئا ق ش پايتەختى ۋاشىنگتوندا بۇ مەركىزىمىز ئېچىلدى. ھە ئۇلۇق ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى خەلق ئارا مىقياستا تونۇتۇشنى مەخسەت قىلغان بۇ مەركىزىمىز 1995 - ژىلى 17 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئىشقا كىرىشتى.

مەركىزىمىزنىڭ غايىسى خىتاي كوممۇنىستلىرىنى ھەقىقەتكە ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي ھوقۇقىدىن ئىبارەت ئۇنىڭ ھۆر - ئازاتلىقىنى ۋە ئىستىقلالىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈشتۇر.

بۇ ئالىيجاناپ مەخسەتتە، ئەڭ زامانىۋىي ئېلېكترونلۇق جابدۇق - ئاپپاراتۇرىلار بىلەن جابدۇلغان مەركىزىمىزدە سالاھىيەتلىك ياش ئالىملىرىمىز ئۆز ئۈستىگە ۋۆكلەنگەن بۈيۈك ۋەزىپىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ھېس قىلغان ھالدا ئىشقا كىرىشتى.

مەركەزنىڭ بارلىق ئىش پائالىيىتى شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ئالغا سۈرۈشتە دۇنيادىكى خەلق ئارا ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغداش قانۇنلىرىغا مۇۋاپىق ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. دېمەك، مەركەز ھېچبىر دۆلەت ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق ئاساسىي پرىنسىپىغا رىئايە قىلغان ھالدا، پۈتكۈل دۇنيادا ھۆر ۋە ئازاتلىقنى ھىمايە قىلىدىغان ئەللەرنىڭ ھەقىقىي ياردەملىرىگە ۋە ھەمداشلىقىغا ئېگە بولۇشقا ئىنتىلىدۇ.

ئۇيغۇرلار دۆلىتىنى «ئۆزىنىڭ ئەبەدىي زېمىنى، خەلقىمىزنى بولسا ئۇلۇق جۇڭگوا مىللىتىنىڭ بىر قىسمى» دەپ جۆلۈپ، ئۇيغۇر خەلقىنى دۇنيا تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلاش ۋە شەرقىي تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ۋۇتۇۋېتىش ئوخشاش رەزىل ھەم مۇدھىش نىيەتتىكى خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئەپتى - بەشىرىسىنى پاش قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنى ھېچ قاچان خىتاي بولمىغان بىر مىللەت ئېكەنلىكىنى ئىسپاتلىشىمىز كېرەك.

خىتاي دۆلىتى گەرچە يۇرتىمىزنىڭ تارىخىي ئۆتمۈشىنى بىلىپ تۇرۇپ دۇنيا خەلقلىرىنى غەپلەتتە قالدۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا، خىتاي كوممۇنىستلىرى بىزنىڭ مۇستەقىللىككە بولغان ھوقۇقىمىزنى ئېتىراپ قىلمىسا، ئۇ ۋاقىتتا ۋەتەن داۋايىمىزنى مىللەتلەر تەشكىلاتىغا ئەرىز قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

بىز دۇنيانىڭ ھەرخىل مەملىكەتلىرىدە ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن تۈرلۈك يوللار بىلەن پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان جەمىيەتلەر بىلەن تەشكىلاتلارنى ۋە ئۇلارنىڭ پىداكار رەھبەرلىرىنى بىرلىك سەپكە چاقىرىمىز. مەركەزنىڭ مەخسىتى ئاساسەن ۋۇقۇرىدا تەكىتلەنگىنىدەك، پۈتۈن خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي ۋەزىيەتكە ماسلاشقان ھالدا كۈچ - قۇۋۋىتىنى بىرلەشتۈرۈپ خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش يولىدىكى ھەرىكەتلىرىمىزنى جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

مەركەزنىڭ ئىش پىلانىدا بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، ھەممىمىز بىر يەرگە ۋىغىلىپ پائالىيەتلىرىمىزنى قانداق ئېلىپ بېرىش ھەققىدە كېلىشىلگەن ھالدا قارار قوبۇل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان.

بۇ مۇقەددەس ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن يۇرتىمىزدىكى ۋە ئۇنىڭ سىرتىدىكى بارلىق ۋەتەنداشلىرىمىزنى چىن قەلبىمىزدىن مۇبارەكلەيمىز.

كامىل ئېھتىرام بىلەن:
شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزى،
ئا ق ش، ۋاشىنگتون شەھىرى.

● ژىللار ۋە تەغدىرلەر

ئۇ تەرەققىيپەرۋەر يۇرت ئاقساقاللىرىنىڭ بىرى ئىدى

ھەر قانداق جەمىيەتتە مىللىي سەنئەتنىڭ تەرەققىياتى شۇ زاماندا ياشىغان تەرەققىيپەرۋەر يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ ئۆز سەنئىتىگە ئىگىدارچىلىق قىلىپ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىدىن زامان توسالغۇلۇقلىرىغا قارىماي گۈللەپ ئۆسىدۇ ۋە تەرەققىي ئېتىدۇ. ئەينە شۇنداق يۇرت موتىۋەرلىرىمىزنىڭ بىرى مەكسۇرجان ئاقساقال مەسىم بەگ ئوغلىدۇر.

ئېلىنىڭ نەغمە - ناۋا دىيارى بولۇپ داڭق چىقىرىشىدا شۈبھىسىز يۇرتىنىڭ سەنئەت سۆيەر موتىۋەرلىرى ۋە شۇنداقلا ئاكلىق دىنىي زاتلار، ياش زىيالىلاردىن ئىبارەت چوڭ كۈچنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىپ كەلگەنلىكى ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەكسۇرجان ئاقساقال 1895 - ژىلى غۇلجا شەھىرىدە تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئەقىل يېشىغا يەتكەندە ئېلى بەيتۇللا مەدرىسىدە ئوقۇپ ساۋادىنى چىقىرىدۇ، ئاندىن ئۇ تىجارەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. مەكسۇرجان ئاقساقال غۇلجا شەھىرىدە مەشھۇر دىنىي زاتلار ۋە تەرەققىيپەرۋەر يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن قويۇق ھەمسۆھبەتتە بولغان. ئۇنىڭ سوھبەتداشلىرى 30 - ژىللاردىن كېيىنكى دەۋردە ئېلى تەۋەسى ۋە سىرتىدا تەرەققىيپەرۋەرلىك ئىجابىي رول ئوينىغان - ھېكىمبەگ غوجا، ئابۇزەر خەلپىتىم، تېيىپ زات خەلپىتىم، ساۋۇت داموللا، داموللا رازىيېۋ، ئابدۇساتتار مەخسۇم، شېرىپىدىن ئەلەم، تېيىپ ھاجىم سابىتىي، مەھەممەتجان مەخسۇم، جانى يولداشېۋ، رەخمەجان سابىرھاجىيېۋ، چوڭ پاشا غوجا، زىيا سەمەدىي، قاسىمجان قەمبىرىي، ئا.ئەيسا، ز. قادىر، ھۈسەيىن تاران، مەھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجىلار بولغان ئىدى.

مەكسۇرجان ئاقساقال ئۆز زامانىسىدىكى ئېلىنىڭ تۆرۈگى دەپ نام ئالغان ھېكىم بەگ غوجىنىڭ يۇرت مۇتىۋەرلىرى ۋە مەشھۇر چالغۇچىلاردىن ئىبارەت تەشكىل تاپقان مەشرەپىنىڭ ۋىگىت بېشى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىدۇ.

1935 - ژىلغا كەلگەندە مەكسۇرجان ئاقساقالنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سۈيدۈڭدىكى چالغۇچى ئەمەت ئۇستام ئاخۇنۇم كارۇشاكنى غوجا ئوردىسىغا تەكلىپ قىلىپ چالغۇچىلاردىن روزى تەمبىر، جامكام، ھەسەن تەمبىر، ھۈسەيىن تەمبىر، زۇنۇن كام پاينەك ساۋۇتكام قاتارلىقلاردىن ئۇيۇشتۇرۇلغان مەشرەپلەردە 12 مۇقامنى ئۇنىڭ مۇقام بېشى، نەغمە، داستان، مەشرەپلىرى بىلەن ئىجرا قىلىپ، يۇرت موتىۋەرلىرىدىن تەركىپ تاپقان مەشرەپ ئەھلىنىڭ ئەل نەغمە ناۋالىرىدىن ھۇزۇر ھالاۋەت ئېلىشىغا ۋە خەلق چالغۇ ئەسۋاپلىرى بىلەن ئۇيغۇرنىڭ تۈگمەس - پۈتمەس ناخشا - بايلىقلىرىغا ئەقىدە باغلاشقا، ھۆرمەت بىلدۈرۈشكە تىرىشىپ، زور سەنئەتچىلەر توپى بارلىققا كەلگەن ئىدى.

1934 - ژىلى ئېلىدا تەشكىل تاپقان ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ قارمىغىدا ئۇيغۇر سەنايى نەفسە ئۇمىگىنى قۇرۇش توغرىلىق ئۇيۇشمىنىڭ ئۇنجا رەئىسى تېيىپ ھاجىم سابىتىنىڭ تەكلىۋىنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ قوبۇل قىلغان يۇرت موتىۋەرلىرى قاتارىدا مەكسۇرجان ئاقساقال بۇ سەنئەت دەرگاھىغا خەلق تالانتلىرىدىن ئابدۇۋەلى جارۇللايېۋ، زىكرى ئەلپەتتە، ھېزدۆلەت، ھېزىم موللىلارنى ئۆزى ئاپىرىپ تونۇشتۇرغانلىقى مەلۇم.

ئۇيغۇر مىللىي ساز ناخشىلىرىغا چىن ئىخلاسىدىن ئەقىدە باغلىغان مەكسۇرجان ئاقساقال ئەڭ دەسلەپتە غۇلجىدا ئۆتكەن ئاتاقلىق ناخشىچىلاردىن رۇشىدۇن بەگ، مەسىم توختۇم، مەھەممەد تۇرخۇن، ئاق تېيىپ ھاجىلار بىلەن بىرگە مەشرەپ ئويناپ، ئېلىنىڭ بىر ژۈرۈش 18 خىل كوچا ناخشىلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇشىدا ئۆز ھەسسىنى قوشۇپ، شۇنداقلا ئۆزبېكچە ئوخشاش ئېلىدا نامى چىققان ئۇسۇلچىلاردىن توختى مۇتىۋەللى، باۋدۇن ئاخۇنلار بىلەن «ئېلى سەنىمىگە» ئۇسۇلغا چۈشۈپ، ئۇسۇلنى ئېلى يولىدىن باشلاپ ئاخىرىنى پەريادەي بىلەن چۈشەرگەن.

مەكسۇرجان ئاقساقال مىللىي - ئازاتلىق ھەرىكەتكە پائال ئىشتىراك قىلغان. شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپ غەلىبە قىلىپ، يەرلىك خەلق ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىنىۋاتقاندا، 1944 - ژىلى ئۇ غۇلجا شەھەر باشقارمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تايىنلىنىپ، مۇئاۋىنلىرى ھەسەل ئەپەندى تولەگەنوۋ، ئەكبار غوجىلار بىلەن شەھەرنىڭ ئىنقىلاپ دەۋرىدىكى جىددىي خىزمەتلىرىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا بارلىق كۈچ - غەيرىتىنى سەرىپ قىلغان ئىدى.

كومىنداڭ قۇراللىق قىسىملىرى ھەيرانباغ، لياڭشاڭ كازارمىلىرىغا بېكىنىپ، مەزكۇر ئوبيېكتلار ئۈچۈن بولغان جەڭدە خەلق پىدائىي قىسىملىرىمىزدىن خېلە دەرىجىدە چىقىمغا ئۇچراتقان مەزگىلدە جەمھۇر رەئىس ئېلىخان تۆرە سىلىكبۇ ئامبىرىدا تۇزۇگكان ئىنقىلاۋى دەۋرىدىن ساقلىنىپ قالغان ئۇرغۇن ساندىكى قورالدىن 500 دانە نەيزىنى ئۈچ كۈن ئىچىدە ئىشلەپ چىقىش ۋەزىپىسىنى شەھەر باشلىقى مەكسۇرجان ئاقساقالغا تاپشۇرىدۇ. غۇلجىدىكى بارلىق تۆمۈرچىلەرنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش نەتىجىسىدە 500 دانە نەيزە تەييارلىنىپ، پىدائىي قىسىملىرىنىڭ ھەيرانباغ ۋە لياڭشاڭ كازارمىلىرىغا ئۇرغۇنلىغان تاملارنى تېشىپ ۋېقىنلىشىدا ئوكۇشلۇق پۇرسەتلەر يارىتىلىپ، بۇنىڭ بىلەن دۈشمەننى ئۆز ئۇگۇسىدا ئۇجۇقتۇرۇشتا پىدائىي قىسىملىرىنىڭ غەلبىسىنى تەمىنلەيدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى مەكسۇرجان ئاقساقالنىڭ موشۇ جىددىي ئىنقىلاپ پەيتىدە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى، شۇنىڭدەك شەھەر باشلىقى سۈپىتىدە پىدائىي قىسىملارنى قىشلىق كىيىم - كېچەك ۋە ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلەشتىكى خىزمەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىپ 2 - دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن كۈرەش» ئوردىنى ۋە «پىدائىي» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلايدۇ.

شۇنداقلا كېيىنكى ۋاقىتتا ئىنقىلاپ دەۋرىدە ياخشى خىزمەت كۆرسەتكەنلەر ئۈچۈن غېنىمەت ئېلىنغان چارۋا ماللاردىن ۋە قورا - جايلاردىن مۇكاپات تېرىقىسىدا ھەدىيە قىلىنغان چاغدا مەكسۇرجان ئاقساقالغا بىر قورا جاي بېرىلگەن بولسىمۇ، بۇ ئاقكۆڭۈل ئىنسان مۇنداق بەيتۇلمال غېنىمەتلىرىنى ئېلىشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېلىخان تۆرە ئۇنىڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ئۆز قولى بىلەن ھۆكۈمەت مەخسۇس شاھادەتنامە يېزىپ تەغدىرلىگەن.

مەكسۇرجان ئاقساقال ياش ئۆسمۈرلەرگە غەمخورلۇق قىلىشنىمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانىي بۇرچى دەپ بىلگەن. ئۇ غۇلجا شەھەر دارىلئىتامىدىكى ۋېتىم باللارنى كىيىم - كېچەك، ئوزۇق - تۈلۈك بىلەن تەمىنلەشكە ھەرىكەت قىلىپ، ئېلى مەكتىپىدىكى ئوقۇمۇشى ناچار باللارغا تىجارەتچىلەردىن داۋاملىق ياردەم ئىشانە ۋېغىپ، ئۇلارغا ئىختىسادىي جەھەتتىن چوڭ غەمخورلۇق قىلىپ كەلگەن.

مەكسۇرجان ئاقساقال ئۆز ئائىلىسى بىلەن 1963 - ژىلى س س س ر غا كۆچۈپ چىقىپ، 1973 - ژىلى 80 يېشىدا فرۇنزې (ھازىرقى بىشكېك) شەھىرىدە دۇنيادىن ئۆتكەن.

سابىت ھاپىزى.
بىشكېك شەھىرى.

○ مۇنداقمۇ بولىدۇ

قەغەز قالاپ... ئاش پىشەردۇق

يېڭى ژىل كىرىپ، سوغ كۈچىيىشكە باشلىغاندا جۇمھۇرىيەت ئېنېرگىتىكا ۋە يېقىلغۇ مىنىستىرى قازاقىستان پايتەختىدە مازوت ۋە كومۇرنىڭ بىر نەچچە كۈنلۈك زاپاسى قالغانلىقى... سەۋەپتىن تۇرۇشلۇق ئۆيلەرۋە كارخانا، جەمىيەتلەرگە توك ۋە گازنىڭ ئۈزۈلۈش بىلەن بېرىلىدىغانلىقى توغرىلىق ئاگاھلاندۇرغان ئىدى.

راستچىل رەھبەر يالغان ئېيتماپتۇ. ئەتىدىن باشلاپ ئۆيلەردە گاز پىلدىرلاپ، توك ئۆچۈشكە باشلىدى.

« يوق دېسە، يېتىپ ئىچىڭ» دېگەندەك، ئەينە شۇنداق ئاران يېنىپ تۇرغان گاز قازاننى ئىستىمايۋاتقان بىر مەزگىلدە ئۆيۈمىزگە ۋىراقتىن بىر توپ مېھمانلار كېلىپ قالدى. تاماق تەييار، بىراق پىشىرىش كېرەك. قىرىشقاندەك توكمۇ يوق. نېمە قىلىش كېرەك؟ تەدبىرچان مېھمانلاردىن بىرى: «قازان ئاستىغا قەغەز قالايلى» دېگەن تەكلىپنى بەردى. بولۇدېكەن... شۇ كۈنى بىر باغلام كونا گېزىت، ژۇرناللارنى قالاپ، دېرىزىنى تۇرخۇن، ئۆينى مورا قىلىپ، ئاش پىشىرىپ، مېھمانلارنى ئۇزىتىۋالدۇق...

ھەي... موشۇنداق ۋاقىتلاردا شەھەرنىڭ قەۋەتلىك ئۆيلىرىدە سامان قالاپ تاماق پىشۇرىدىغان يېزا ئۆيلىرىدىكى ئوچاقلارنىڭ قەدرى ئۆتۈلۈدىدە...

م. سادىروۋ.

● باھالار ۋە بىز

يەنە نېمىلەر قىممەتلەيدېكىن؟

كېيىنكى ژىللاردا ئادەملەر «ئەرزەنلەپتۇ» دېگەن سوزنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ، «قىممەتلەپتۇ» دېگەن سوزگە كۆنىكىپ قالدى. ھايات، جەمىيەت موشۇندا قالا بولسا «ئەرزەنلىدى» دېگەن سوزنىڭ قوللىنىشتىن تولۇق چىقىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ئوخشايدۇ...

ھازىرقى تورت - بەش ژىل ئىچىدە ئادەم ھاياتى ئۈچۈن ئەڭ كېرەكلىك مەھسۇلاتلار ۋە مەئىشىي خىزمەتلەر ئونلىغان قېتىم يۈزلىگەن، مىڭلىغان ھەسسە قىممەتلىدى. بازاردىكى قەھەتچىلىك تۈلپارى ئەمگەك ھەققى ۋە ئىجتىمائىي تولەملەرنىڭ قىرچاققۇ ئېتىغا كورۇنمەس بولۇپ ئۆزاپ كەتتى...

تېخى يېقىندىلا شەھەردە يول قاتناش باھالىرى 5 تەڭگىدىن 10 تەڭگىگە (100 پروتسېنت) كەچكى سائات 9 دىن كېيىن بولسا 20 تەڭگىگە (200 پروتسېنت) قىممەتلىگەن ئىدى. ئەندى يېقىندىن باشلاپ تېلېفون ھەققى ۋە ئۇنىڭدا سوزلىشىش باھالىرىمۇ قىممەتلىدى. ئەندى تېلېفونى بارلار ئېيىغا ئىلگىرىكى 96 ۋە 120 تەڭگە ئورنىغا 120 ۋە 150 تەڭگە، ئۈچ مىنۇتتىن ئارتۇق سوزلەشكەن ھەر بىر مىنۇتى ئۈچۈن 30 تىيىندىن تولەيدىغان بولىدى.

ئەتە يەنە نېمىلەر قىممەتلەيدېكىن؟...

چېگارا

(ھېكايە)

تۇرغان توختەمۇۋ

سادىقجان ئاغىنىسىنى ئەگەشتۈرۈپ، يولغا ئاتلانغاندا، چېگارىغىلا يېتىۋالسام، ئۆزىمىزدىن بۇرۇن سوۋېتكە چىقىپ كەتكەن ژىگىتلەرگە ئوخشاش كۆپ بولسا بىر قونۇپ، ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەرمىز دېگەن ئىدى. لېكىن ھەممە نەرسە ئويىدە ئويلىغاندەك بولۇۋەرمەيدىكەن. مانا ئۇلارنىڭ بوسۇغا ئاتلاپ، بىسمىللا دەپ، ئۆز يۇرتىدىن يولغا چىققىنىغا خېلە كۈن بولۇپ قالدى. بىراق تېخىچىلا تاغ - تاشنىڭ ئارىسىدا قېچىپ موكۇپ، ئايداللادا قونۇپ ژۈرىدۇ. ئەندى بىلسە، ۋەتەننى تاشلاپ كەتمەك ئاسان ئىش ئەمەس ئېكەن. سەن ئۇنى تۇغۇلغان ئۆيۈڭگە قايتىپ كېلەلەيدىغانلىغىڭنى ياقا يۇرتلاردا ژۈرۈپ، چىن ژۈرەكتىن كىنەيدىغانلىغىڭنى سەزگەندىن كېيىنلا باشقىچە چۈشىنىسەنكەن. پەقەت شۇ چاغدا ۋەتەن ئۈچۈن ۋەتەندە قالغانلاردىن كورە ئۇنىڭ سىرتىدا ژۈرگەنلەرنىڭ ۋەتەن دەردىدە يۈز ھەسسە كۆپ كۆيىدىغانلىغىنىمۇ بايقايسەنكەن.

مانا سادىقجان بىلەن بارات تېخى ۋەتەننىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىماي تۇرۇپ، ئىككى دولەت چەك - چېگارىسىغا سولۇقۇپ قالغاندىلا ئۇ سوزنىڭ نېمە ئىكەنلىگىنى سېزىشكە باشلىدى. ئىلگىرى - كېيىن سىرتقا چىقىپ كورمىگەن باراتقۇ تۇغۇلغان يۇرتىنىڭ قەدىر - قىممىتىنىڭ مۇنچىلىك ئۆتۈدىغىنىنى بىلگەن بولسا، تاغار - تاغار ئالتۇن بېرىمەن دېسىمۇ بىللە ئۆسكەن ئاغىنە - ئۇكىگە بىلەن قومى - قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلماتتى. ھە، ئەندىزە پۇشايماننى ئالىدىغان قاچا يوق. كەينىگە قايتىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلارغا بىرلا يول قالدى، ئەندى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن سوۋېت تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش كېرەك. كەينىگە قايتسا قىرلارنى ياقىلاپ ژۈرگەن چېگراچىلارغا تۇتۇلىدۇ، خالاس.

– ئاغىنە، جانىي، قولغا ئېلىپ چىققاندىن كېيىن يە ئۆلۈم، يە كورۇم دەپ، [illegible] كېرەك. سېنى ئىكشالپ، [illegible] قاخلىنىپ يېتىۋېرسەك، نامەقتىن – نامەق ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىن.

– سەۋر قىل، ئاغىنە، سەۋر قىل، – دەپ سادىقجان ھەس – ھەس بولۇپ ياتقان باراتنىڭ غەزىپىنى باستى، – يەنە بىر ئاز كۈتەيلى. [illegible]

[illegible]

– [illegible] 1962 – يىلقى قاچ – قاچتىن كېيىن چېگرا رايونىدا [illegible]

– نېمە دەيسەن؟ ئۇنداقتا بېشىڭنى كوتەرمەي يات!

ئىككى ئاغىنە قېلىن ئارچا باسقان جىرادىكى ئۆڭكۈرگە تىقىلىپ، كەچ كىرگىچە بېشىنى چىقارماي يېتىشتى.

كۈن ئولتارغاندىن كېيىن خۇددى بورىنىڭ بالىلىرىغا ئوخشاش باشلىرىنى دەس كوتەرمەي، ئومۇلشىپ جىلغىدىن چىقىپ، ئەتراپنى كۈزىتىشتى. كۈندۈزى ئۆزلىرىدىن نېرى كەتمەي تۇرۇۋالغان جېسەكچىمۇ كورۈنمەيدۇ.

– خۇداغا شۇكرى، كېتىپ قاپتۇ، – دېدى چوڭقۇر نەپەس ئالغان سادىقجان.

– ھاي، بۇ چوقىدىن ئەتراپ ئالقاندا تۇرغاندەكلا كورۇنىدىكەنغۇ، – دېدى كەچكىچە ئۆڭكۈردە يېتىپ، تېخىچە ئۇپ – چورسىگە تۈزۈك سەپ سېلىپ ئۈلگىرمىگەن بارات.

ئۇلار تاغ شامىلىغا قاخلىنىپ ئولتىرىپ، ئەتراپقا سەپ – سېلىپ قارىماقتا. جوڭغار ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئارىسىدىكى باش ئايىغىغا كوز يەتكۈسىز ئىلى ۋادىسى بەك ھەيۋەتلىك كورۇنىدۇ.

– كوردۇڭمۇ سوۋېتنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئېلېكتر چىرىغى ياندىكەن. قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ، ھەممە يېرىدلار ۋال – ۋۇللا بولۇپ كەتتى، ئادەملەرنىڭ ئېيتقىنى راست ئىكەندە.

– سوۋېت دېگەن باشقا گەپتە، – دېدى سادىقجان، – چېگارىدىن ئۆتۈۋالساقلا بېيشقا كىرىپ كېتەتتۇقۇ. ئەينە بىر تەرەپكە قارىغىنا، قانداقتۇ غەپلەتتە ياتقاندەك، كوزگىمۇ سورۇن كورىنىدۇ.

– بەرى – بىر بۇ قاراڭغۇلۇقنى يورۇتۇمىز، ئاغىنە. سوۋېتكە چىقىپ ئوقۇپ كېلەيلۇقچۇ، ئاندىن ھەممىنى ئۆز ئورنىغا قويىمىز. بىزدىن بۇرۇن سوۋېتكە چىقىپ كەتكەنلەرنىڭ تولىسى ھازىر ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ئورۇنلىشىپ بولغاندۇ. كاللىسى بەك ئىشلەيدىغانلىرى ئىنستىتۇتلارنى تاماملاپ، چوڭ ئىدارلارنى باشقۇرۇپ ژۈرىدىغاندۇ...

– بىز تەرەپلەردىمۇ ۋەزىيەت مۇشۇنداقلا بولۇپ كەتمەس، تەغدىر يار بەرسە ئوقۇشلارنى تاماملاپ، بەلكى ۋەتەنگە يەنە قايتىپ كېلەرمىز. ئىلگىرىمۇ كېپىلگەن كادرلار سوۋېتكە كېتىپ، ئوقۇپ قايتقان ئېكەنغۇ.

قايتىمىز، ئاغىنە، ۋەتەنگە قايتىدىغان ئۈمۈتىمىز بولمىسا قېرىنداشلارنى تاشلاپ، تەنھا قاچاتتىقمۇ؟ بەربىر بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدىمۇ ھورلىك چىرىغى يېنىپ ئۇنىڭ ئېكسى ئۆزىمىز بولىدىغان كۈنلەر كېلىدۇ. كورۇپ قالارسەن، بۇكۈن جېنىنى دوغاتىكىپ، ئۆزىنى چەتكە ئورۇۋاتقان ژىگىتلەرمۇ ئەتە – ئوگۈن ئاتاماكانىمىزنىڭ تەغدىرىنى ھەل قىلىشقا چوڭ ھەسسە قوشىدۇ.

– قويغىنا، ئاغىنە، بۇ پاراڭلارنى، ئالدىۋلەن چېگارىدىن ئوتتۇۋالايلىچۇ. ئۇلار تۇرماق ئۆزىمىز نېمە كويلارغا چۈشۈپ قالىمىز، كىم بىلسۇن.

– مانا ئىككىلەن سىم تارتىلغان چېگارىدا تۇرىمىز. ھەر ئىككىمىز ئۈچۈن بۇ دوزاخنىڭ سىم كورۇكى. ئەندى بۇ ئىشلارنى ياقا يۇرتلارغا چىقىپ كوردۇق. قايتىلمايلى، دەيمانا، – دېدى بەك قىزىپ كەتكەن بارات.

ھەممە نەرسە ياشاۋاتقان جەمىيەتكە باغلىق. بىزنى بىرىمىزگە قارشى قويۇپ سايراتقانمۇ شۇ چاغدىكى سىياسەت.

ئاغىنىسىنىڭ سوزى باراتنىمۇ كوپ نەرسىلەر ھەقىقىدە ئويلاشقا مەجبۇر قىلدى.

– ئادەم دېگىننىڭ مايمۇنلا ئىكەندە، قانداق ئىش باشلانسا شۇنى دوراپ ھايات كەچۇرىۋېرىدىكەن. مۇنداق ئىشلار سوۋېتتە يوقتۇ؟

– كىم بىلىدۇ، ئاداش، – دەپ ئولۇق كىچىك تىندى سادىقجان، – ھەر دولەتنىڭ ئۆز سىياستى، ئالدىغا قويغان مەخسەتلىرى باردۇ. ئىككى چوڭ دولەت ئۆزلىرىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، بىزگە ئوخشاش خەلقلەرنىڭ مۇئەممالىرى بىر چەتتىلا قالىدۇ دېگەن. ھازىر ھەر كىم ئۆز تىڭلا پاشسىنى قورۇيدىغان زامان بولدىغۇ.

بارات ئاغىنىسىنىڭ سوزلىرىگە بىر ئىشەنسە، بىر ئىشەنگۈسى يوق. راستلا سىيەسەت ئادەملەرنى شۇنچىلىك قالايمىقانغا سېلىپ بۇزۇۋېتەرمۇ؟

– راست ئېيتسەن، سىياسەت ئادەملەرنى بۇزۇپ بولدىغۇ، بولمىسا كىم ۋەتىنىنى تاشلاپ قاچىدۇ دەيسەن، – دېدى بىر ئاز ۋاقىت شۈك بولۇپ كەتكەن بارات. – بىراق بۇ ياخشىلىق ئەمەس جۇمۇ! كونىلار تەۋرەپ كەتكەن ئەلدىن قورق دەيدىغان. ھەممىمىز قاش – قاشقا بولا بېرىمىز ئافغان، تۈركىيە، پاكىستان، ئەرەبىستانغا، يەنە بىرلىرىمىز ھەتتا ئاۋستىرالىيەگە كېتىشمەكتە. بەزىلەر كەتمىسە، بەرى بىر خىتاينىڭ تۈرمىسىدە چىرىپ ئولۇپ كېتەتتى. ھە، مەنغۇ سەن جۇر دېگەندىلا قان قىزىغىدا يولغا چىقىپ كەتتىم. ئاغىنىلەرنىڭ كوپى ھەر ياققا كېتىپ، جەمىيەت قالايمىقانلاشقاندا ئوزەمنى قويىدىغان يەر تاپالماي ژۈرەتتىم. بارات بۇ ئۆيلىرىنى ئاغىسىغا ئۈچاغدا ئېيتالمىغان بىلەن مانا ئەندى ئارامخۇدا ئولتىرىپ، ئىچ – سىر ئېلىشۋاتقاندا يوشۇرۇپ تۇرالمىدى.

سېنىڭ ئۇ تەرەپتە تونۇش – بىلىش، ئۇرۇق – تۇققانلىرىڭ كوپ ئىكەن. يولۇڭنى تاپالماي، تىنەپ – تەنتىرەپ قالساڭمۇ، بېشىڭنى سىلىغىدەك ئادەملىرىڭ بار كورۇنىدۇ. مېنىڭ ھېچ كىمىم يوق، پەقەت ساڭا ئىشەش قىلىپ چىقىپ كېتىۋاتىمەن.

– ئۇ يېقىدىن غەم قىلما، ئاغىنە، چېگارىدىن ئوتتۇۋالساق، ئوز ئويۇمىزگە كەلدۇق دەۋەرگىن.

ئۇلار كەچكىچە قورغاس دەرياسىنىڭ بېشىدىكى جىلغا ئىچىدە يېتىپ ئويقىلىرىنى قاندۇرىۋالغانلىقتىن ئەندى ئەل ئايىغى بېسىلىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئېگىز دوڭگە چىقىۋېلىپ، ئەتراپنى كوزدىن كەچۈرۈپ قاراپ، پاراڭ سېلىشماقتا. ئىككى ياش ئۇرۇمچىدە ئىنستىتۇتنىڭ ھەر خىل بولۇملىرىدە ئوقۇغاچقا، موشۇ ۋاقىتقىچە ئۇزاق مۇڭدىشىپ، پاراڭمۇ سېلىشمىغان. ئادەم يولدا سىنىلىدۇ، دېگەن گەپلەر راس ئىكەن.

– بىزگە بىر زامانلاردا ۋەتەننى تاشلاپ، چەتكە چىقىشقا توغرا كېلىدىغۇ، دېگەن ئويي ئوخلىساقمۇ چۈشۈمىزگە كىرمىگەن ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تەغدىرنىڭ ھەر نېمە قىلمىغى ھەق ئوخشايدۇ. قالايمىقانچىلىق باشلىنىۋىدى، كوپلىگەن ياشلار تىپرە – پىرەڭ بولۇپ كەتتى. ئەسلىدە « ئەل قوزغالسا، تەخت قوزغىلىدۇ » دېگىنى راست ئىكەن. مانا ئاخىرقى ژىللىرى سوۋېتكە چىقىپ كېتىپتۇدەك دېگەن پاراڭ باشلىنىۋىدى، بولۇپمۇ ئىلى تەۋەسىنىڭ بالىلىرى بىر زامانلاردا شۇنچە ئارمان بىلەن ئوقۇغان ئوقۇشلىرىنى تاشلاپ، ئۆزلىرىنى چېگارىغا ئاتماقتا. ھەتتا ھېچ كىمى يوقلارمۇ سوۋېتكە ئىسىم فەملىسىنى ئۆزگەرتىپ، باشقىلارنىڭ پاسپورتلىرىغا چېتىلىپ كەتتى. بەزىلەر ھېچ بىر ھوججەتسىزلا 1962 – ژىلقى غۇلجىدىكى ماي ۋاقەسىدىن كېيىن كېتىپ قالدى. ھە، كېتەلمەي قالغانلارنى ھوكۇمەت قىيناپ تەقىپلىمەكتە. ئىككىلەن كەتمىگەن بولساق، بەرى بىر تورغا چۈشۈپ، تۈرمىدە چىرىپ ئولەتتۇق.

ئاغىسىنىڭ سوزىنى تىڭشاپ ئولتارغان بارات غۇلجىدىكى دارىلمۇ ئەللىمنى بىللە تاماملاپ، كېيىن چىلپەگزىدە مۇئەللىملىك قىلىۋاتقان سەنەمنى ئېسىغا ئالدى. ئۇ قىز ئاتا – ئانىلىرى بىلەن سوۋېتكە كېتىپ قالغاندا بارات ئۆزىنى بۇ دۇنيادا ئۈمۈت – مەخسەتسىز ياشاۋاتقاندەك ھىس قىلىپ ژۈرەتتى. مانا ئەندى سوۋېتكە چىقىش توغرىلىق پاراڭ قوزغالغاندا سەنەم بىلەن ئۈچرىشىدىغان بولدۇم، دەپ ئويلىدى. سوۋېتكە ئۆتۈشۈم بىلەنلا سەنەمنى ئىزدەپ تاپىمەن دەپ، شېرىن خىيالغا بېرىلىپ كەتتى.

ئىككى ياش بىر قونۇپلا ئۆتۈپ كېتىمىز دەپ، خالتىغا بەش – ئالتە توغاچ سېلىۋالغان ئىدى. ئۇلار تاغ باغرىغا ئۇلاشقىچە توغاچلار تۈگىگەن ئىدى. مانا ئەچچە كۈندىن بېرى قوساق ئاچ ماغدىرسىز ئولتۇرىدۇ.

– يەنە بىر كۈن ئاپتاپقا قاخلىنىپ موشۇنداق ئاچ ياتساق، ئورنىمىزدىن تۇرالماي قالىمىز. ئۇنىڭدىن كورە چاپسانىراق چېگارىدىن ئوتۇپ كېتىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەيلۇق. ئۇ ياققا ئوتتۇۋالساقلا سوۋېتلىكلەر بىزنى ئولتەرمەتتىغۇ، – دېدى سادىقجان.

ئۇلار كەچكىچە ئۆڭكۈردە يېتىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە دەريانىڭ ئېقىشىغا قاراپ مېڭىشىدى، سۇنىڭ ئىككىگە بولۇنۇپ ئېقىۋاتقىنىغا كوزلىرى چۈشتى. دەريا سۈيى ئايدىڭدا ژۇقۇرىدىن قارىغاندا تولىمۇ ھەيۋەتلىك كورۈنىدىكەن.

كوردىڭمۇ كۈمۈشتەك ئاقىرىپ ئېقىۋاتقان قورغاس سۈيى ئەينە ئەۋۇ يەرگە بارغاندا بولۇنۇپ، يېرىمى بىزنىڭ ۋەتەنگە، يېرىمى سوۋېت تەرەپكە ئېقىپ كېتىدىكەن.

– ھە، نېمە بوپتۇ، – دېدى بارات ئاغىنىسىنىڭ ئويىنى تولۇق چۈشەنمەي.

– ئەشۇ سۇغا چۈشۈپ، سوۋېت تەرەپكە ئېقىپ كەتكىلى بولىدۇ، – دېدى سادىقجان. بارات دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمدەك جىم – جىت تۇردىدە.

– ھوي، مونۇ ئېيتقان كېپىگىنىڭ جېنى بار كورۇنىدىغۇ، – دېدى.

– شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتە ياخشىلاپ قاراپ، بايقىۋېلىش كېرەك، – دېدى ھەر قانداق ئىشنى ئاۋال ئويلاپ، ئاندىن قىلىدىغان سادىقجان. ئۇلار تاغدىن ئېقىپ چۈشۈپ، توسمىغا يەتكەندە ئىككىگە بولۇنۇپ كېتىپ بارغان سۇغا قاراپ تۇرۇپ، يەنە باش ئۇچى يوق خىياللارغا بېرىلىپ كەتتى.

– چېگارىدىن ئوتتۇۋالساقلا سوۋېتلىكلەر قۇچاق يېيىپ قارشى ئالىدۇ دېگىنە. ئادەم قەدرىنى بىز تەرەپتىكىلەر بىلمىگەن بىلەن سوۋېتتىكىلەر بىلىدۇ. مەن ياركەنت شەھرىگە بېرىپ، كونا ساۋاقداشىم ئابدۇخېلىلنى ئىزدەپ تاپىمەن. دادىسنى «راخمان قارا» دېسە، ياركەنت شەھرىدە بىلمەيدىغانلار يوق دېيىشىدۇ. ئۇلار بۇرۇن چىقىپ كەتكەن ئەمەسمۇ. ھازىر سېپى ئوزىدىنلا بولۇپ كەتكەندۇ، ئۇ مەكتەپتە ياخشى ئوقۇغان ئىدى. بۇ چاقىچە ئالىي مەكتەپنىمۇ تاماملاپ، چوڭ خىزمەتلەرگە ئورۇنلىشىپ كەتكەندۇ – دېدى بارات.

– ھە، بىز كاۋ تەلەيلەرگە كەلگەندە. چېگارىنىڭ يېپىلىپ كەتكىنىنى قارساڭ.

– شور پېشانە دېگەن ھەممىلا يەردە شور پېشانىدە – دېدى بارات ئاغىنىسىنىڭ كېپىنى قوللاپ، – ئەتە – ئوگۈن ئىككىلەننىڭ تاغۇ – تاشنىڭ ئارىسىدا قونۇپ، تارتقان جەبىر – جاپالىرىمىزنى بىردىسىگە ئېيتساق ئىشىنەرمۇ، ئاداش؟ پىچاق سوڭەككە يەتمىسە، ئادەم تۇغۇلۇپ ئوسكەن ماكانىنى تاشلاپ قاچامدۇ، – دەپ غەزەپلىنىپ كەتتى سادىقجان. – خىتايلار ئىشىمىزنى تارتىۋېلىپ، ئىچىۋاتقان ئېشىمىزغا قول سېلىپ – ئىچكىرىدىن سىللىقلىغان خىتايلارنى كوچۇرۇپ كېلىپ، ئۆيلىرىمىزگە جايلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارقىمىزغا پايلاقچى سېلىپ قويۇپ تالا موشۇكى ئۆيي موشۇكىنى قوغلىسا، بىزمۇ ۋەتىنىمىزدىن قاچماتتۇق. مۇنداق ۋەتەندىن ئايرىلىشنىڭ دەردىنى ئايرىلغانلارنىڭ ئۆزىلا بىلىدۇ. بىزگە ئوخشاش دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىگە تېرىقتەك چېچىلىپ كەتكەن ياشلار بىر كۈنلەر كېلىپ ۋەتەنگە ئەسقىتىپ قالارمۇ. سىياسەت دېگەن ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان نېمىكەنغۇ! نەدە بولساقمۇ، نەدە ژۈرسەكمۇ ژۈرىكىمىزنىڭ قېتىدا مىسقالچە بولسىمۇ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت ساقلىنىدىغۇ، يە ئۇنداق ئەمەسمۇ، ئاغىنە؟

– ئۇ نېمە دېگىنىڭ ئاداش، ساقلانماق تۈگۈل ژۈرىكىمىزدە قورغۇشۇندەك ئۇيۇپ كېتىدۇ.

بۇ تۈگىمەس پاراڭلارغۇ، ئاغىنە. مونۇ چېگارىدىن ئوتىدىغان كەپنى قىلشايلى. ۋەتەنىنىڭغۇ بىر ئامال قىلىپ چىقىپ كېتەرمىز. ئەتە – ئوگۈن ۋەزىيەت تېخىمۇ چىگىشلىنىپ كېتىپ، ئۆز يېرىمىزگە بارالماي ژۈرمەمسەك بولاتتىغۇ، – دېدى سادىقجان. – ۋەتەندىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئوزىمىز تۇرماق، ئولۇكىمىزنىڭ نەدە قالغىنىنى كىم بىلسۇن.

سوۋېتنىڭ بېشى ئامان بولسا غەلىبە بىلەن قايتارمىز تېخى. سوۋېت رادىولىرى نېمە دەۋاتقانلىغىنى ئاڭلىغانسەن... – بۇ دولەتكە بولەكچە ئېتىقات باغلىغان بارات بەكمۇ ئىشەشلىك پاراڭ قىلاتتى. سادىقجان بولسا ئالدى – كەينىگە قاراپ، ۋەزىيەتكە بېقىپ سوزلەتتى.

قاراڭغۇ چۈشۈپ، ئەتراپ جىم – جىتلىققا بولەنگەندە دەريا سۈيىنىڭ شاۋقۇنى، ئىككىسىنىڭ پاراڭلىرىنى بىر – بىرىگە ئاڭلاتماي، بارغانسىرى كۈچىيىپ ئاتماقتا. ئۇلار قوسىغىنىڭ ئاچقىنىنى ئۇنتۇپ، ژىراق – ژىراقلاردا پاقىراپ ياتقان چىراقلارغا ئۈمۈت بىلەن قىزىقىپ قارىشاتتى...

سۇۋە كوتۇرۇلۇپ، تاڭ يورۇپ كېلىۋاتقانلىقتىنمۇ، ئۇلار كوزگە چېلىقىپ قالمايلى دەپ، يەر بېغىرلىشىپ مېڭىپ، ئۆڭكۈرگە يول ئالدى. ئۇلار كىچىكچە ئۇخلىماي چىققاشقا، ئۆڭكۈرگە كىرىپ، خۇددى قولۇلدەك تۈگۈرلۈنۈپ يېتىپ، تاتلىق ئۇيقىغا كەتتى. بۇ كۈننىڭ راسا ئىسسىۋاتقان مەزگىلى بولغىنى بىلەنمۇ تاغنىڭ ئىچى كېچىسى خېلىلا سالقىن ئىدى. شۇ گۈلاشقا ياللا كىيىنىپ ئالغان ئىككىسى تاڭ سەھەردە خېلىلا مۇزلاپ كەتتى.

ئېگىز تاغ كەينىدىن كوتۇرۇلگەن كۈن بېغەم ئۇخلاۋاتقان ياشلارنىڭ تەنلىرىنى قىزدۇرۇشقا باشلىغاندىلا ئۇلار كېرىلىپ، سوزۇلۇپ ئويغاندى.

– كېكىتەكلەر قورۇپ، ئۈچەيلەر بىر – بىرىگە چاپلىشىپ كەتتىغۇ، موشۇنداق ياتىۋەرسەك جېنىمىزنىڭ چىقىپ كەتكىنىنىمۇ سەزمەي قالىدىغان ئوخشايمىز.

– دۇنيادا ھەممىدىن ئاجىز نەرسە ھەرىكەت قىلماي، بېكاردىن – بېكار دۇشمەنگە يەم بولۇپ كېتىش

(داۋامى بار).

سەنئەت ۋە ھايات

مۇزىكىغا باغلانغان كۆڭۈل رەشتى

(كومپوزىتور ئىسمايىلجان ئىسايېۋ 60 ـ ياشتا)

سابىق كېڭەش ئېلىدە مۇزىكا سەنئىتىمىز ساھا سىدا يېتىلىپ چىققان، بەش بارمىقىمىز بىلەن سانىغىدەكلا كەسپىي كومپوزىتورلىرىمىزنىڭ بىرى ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ باللىق دەۋرىدىلا قەلبىدە ئويغانغان مۇزىكىغا بولغان ئىشتىياقى ئۇنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنىڭ مەزمۇنى ۋە مۇددىئاسى بولۇپ قالدى. ھالبۇكى، بۇ ئىشتىياق كەچقۇرۇنلۇقلىرى يېزا كوچىسىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا ئېيتىپ ئۆتىدىغان ژىگىتلەر، ئەسىرلەردىن بىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ دەرت ـ مۇڭى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادىلەپ كەلگەن، ئانىسى ھېمدىخان ئەجايىپ مۇڭ بىلەن ئېيتىدىغان ناخشىلار تەسىرىدىن قانائەتلانغان. شۇنداقلا ئۇ ھەۋەسنى يېزىدىكى توي ـ مەشرەپلەرنىڭ بەزمىسىنى قىزىتىدىغان ئۇلالى مەخسەتوۋ، دەرا بەلنوۋلارنىڭ ناخشا ـ سازلىرى يەنىمۇ ئۇلغايتىپ، كۆڭلىگە ئالاھىدە بەھرىمەنلىك بېغىشلاتتى.

ئىسمايىلجان ئىسايېۋ كۆپلىگەن تەمكەك قەھرىمانلىرى ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى ھېزىم ئىسكەندەروۋ، نامى خەلقىمىز ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان قوشاقچىلار ئۇلاتا، ئامانباقى، شۇنداقلا پەن دوكتورلىرى، ئاتاقلىق سەنئەتچىلەر تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاۋات يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ بالىلىق كۆڭۈل رەشتى سەنئەتكە [illegible] مەكتەپتە تولۇپ ئۆگىنىۋاتقاندا ئاتا ـ ئانىلىرى مەلۇم ۋەزىپىلەرگە ھاۋالە قىلىنىپ، چونجا يېزىلىرىغا كۆچۈپ يۆتكىلىشكە توغرا كېلىپ، ئۇنىڭ كامالەتكە يېتىش تولۇش مەزگىللىرى شۇ يەرلەردە ئۆتىدۇ.

بىر ھەقىقەت شۇكى، ئۆتۈشتىن كېيىنكى دەۋرلەردە كونا ئەنئەنىلىك تۇرمۇش غەمىدىن ئايرى بولالماسلىق سەۋەبىدىن ئېنىق نارسىدا دۇتار، تەمبۇر، ئۈچۈمەن مىللىي چالغۇ ئەسۋابلىرىمىزنى چېلىپ بېرىدىغان، تۈلۈنچىلىك سازچىلار [illegible] تاپىپ كەتكەن ئىدى. شۇڭلاشقا چونجا رۇس مەكتىپىدە ئوقۇپ يۈرگەن ئىسمايىلجان مەكتەپتىكى سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كرۇژوكىغا قاتنىشىپ مۇزىكا ساۋاتىنى ماندالىن

چېلىش بىلەن چەكلىنىپ [illegible] تولۇقسىز ئوتتۇرا [illegible] مەكتەپنى [illegible] مەخسۇس، قوللانما كىتابلاردىن سىستېمىلىق [illegible] مەشغۇلاتىدى. 1953 ـ يىلى [illegible] سەنئىتىنى تاماملىغان

دا ئەنە شۇ قىزغىنلىقى ئۈندەپ ئۇ مەخسۇس مۇزىكا بىلىم جايىدا ئوقۇش قارارىغا كېلىپ ئالمۇتاتىكى [illegible] كىچىكلىكىنى ئېيتىپ، قارشىلىق [illegible] قارىماي ئالمۇتىغا يول ئالىدۇ. شۇ سەپىرىدە تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، سىناش ئىمتىھانلىرىدىن سۈرۈنمەي ئۆتۈپ، ئالمۇتا چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا ئۈچىلىشىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئارمىنى ھاسىل بولغان مۇمكىنچىلىكى تىرىشچانلىق بىلەن ئوقۇشقا دەۋەت قىلىپ، مەزكۇر بىلىم جايىدا ئۆتكەن ژىللاردا ئۇ مۇزىكا ئاساسلىرىدىن بىلىم ئالىدۇ. مۇزىكا تىلى بولغان نوتىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئەندى ھەر قانداق مۇزىكىنى ئوقۇپ چۈشىنىش لاياقىتىگە ئېرىشىدۇ. ئوقۇشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ جامبۇل شەھىرىدىكى مۇزىكا مەكتىۋىدە ئۇستازلىق قىلىپ ژۈرگەن ژىللىرىدا نامى ئامباپلىقتا ئايلانغان ئاتاقلىق كومپوزىتورلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن ئەكراپلىق تونۇشۇپ چىقىشى بىلەن بىر قاتاردا ئۆزىمۇ ناخشا ـ مۇزىكىلارنى ئىجات قىلىشقا باشلايدۇ. شۇ ژىللىرىلا ئۇنىڭ يۇرتداش شائىرلىرى ھېزىم ئىسكەندەروۋنىڭ «مېنى كۈتكىن»، ئىلىيا بەختىيانىڭ «گۈلخان»، «ساياراي بۇلبۇل» ناملىق شېئىرلىرىغا يازغان ناخشىلىرى رادىو ئاڭلىتىشى ۋە تىياتىرىمىز سەھنىسىدە ئورۇن ئالغان ئىدى.

ـ ئىلىيا بەختىيا بىلەن ئىجادىي ھەمكارلىقتا ئىشلەپ ژۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئالمۇتىغا كەلگەن بىر سەپىرىمدە ئۇچراشقىنىمدا، ئۇ مېنىڭ ئالغان بىلىمىم بىلەن چەكلىنىپ قالماي، كونسېرۋاتورىيەگە چۈشۈپ ئوقۇشىمغا مەسلىھەت بەردى، ـ دەيدۇ ئىسايېۋ شۇ ژىللارغا چۆرمىلىرىنى ئەسكە ئېلىپ. ـ بۇ مېنىڭمۇ كۆڭلۈمدە پۈكۈپ ژۈرگەن ئويۇم بولغاشقا دەررۇ بۇ پىكىرگە قوشۇلدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، كونسېرۋاتورىيەنىڭ رېكتورى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئاتاقلىق كومپوزىتور قۇددۇس ئاكام غوجامياروۋنىڭ ئالدىغا بىللە باردۇق. ئۇنىڭ قوبۇل قىلىش بۆلۈمى ئالدىدا ئۇرغىنىمدا ئىپىمغا كىرىشتە ئەيمىنىشتىن قانچىلىك خاۋاتىرلىنىپ كەتكەنلىكىم زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ كىشى بىر كىرگىنىمىزدە كىچىك پېئىللىق بىلەن خۇش مۇئامىلىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىمىزغا كېلىپ كورۇشكىنىدە، ئۆزەمدىكى ھودۇقۇشنى بېسىۋالدىم. مەخسىتىمىزنى بايان قىلغىنىمىزدا، ئۇ مېنىڭ ئاز ـ تولا بىر نەرسىلەرنى يېزىپ ژۈرگەنلىكىمنى بىلىدىغانلىقىنى، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشىمنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى. شۇ بويىچە كېلەركى ئوقۇش ژىلىدا ئىمتىھانلاردىن ياخشى باھالا. بىلەن ئۆتۈپ، كونسېرۋاتورىيەگە قوبۇل قىلىندىم. قۇددۇس ئاكامنىڭ ئۆز مىللىتى ئارىسىدىن مۇزىكا ساھاسىداكەسىپچى مۇتەخەسسىلەرنى يېتىلدۈرۈش ئىستىگىنىڭ قانچىلىك ژۇقۇرى بولغانلىقىنى ھازىرغىچە ئويلاپ، ئۇنىڭ مىللىي ھېسسىياتىغا سىغىنىپ ژۈرىمەن.

ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ تەلىيىگە يارىشا قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ سىنىپىغا بولۇنۇشى ئۇنى چوڭ ئىستېداتقا ئىگە بولغان كومپوزىتوردىن بىۋاستە بىلىم ئېلىش مۇمكىنچىلىكىگە سازاۋەر قىلدى. ئۇستازىنىڭ تەلەپچانلىقى ئۇنىڭ مەزكۇر بىلىم دەرگاھىدا مۇزىكا پەنى بويىچە مۇكەممەل نەزەرىيەۋىي، ئەمەلىي بىلىم ئېلىپ چىقىشىغا زەمىن ياراتتى. ئۇ ئوقۇپ ژۈرگەن چاغلىرىدىلا كۆپلىگەن ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىغا ناخشىلار ئىجات قىلىشتىن تاشقىرى يازغۇچى، دراماتورگ زىيا سەمەدىينىڭ «لاشمان» درامىسىغا مۇزىكا يازدى.

ئەلۋەتتە، سەھنە ئەسەرلىرى ئۈچۈن مۇزىكا يېزىشنىڭ ھوددىسىدىن ھەممە كومپوزىتورلارنىڭ چىقالمايدىغانلىقى ئېنىق. ئۇ ئۆزىگە خاس مۇرەككەپلىككە ئىگە. ئۇنىڭ ئۈچۈن كومپوزىتورنىڭ ئەسەردىكى ۋەقەلەر يۆنىلىشىنىڭ ھەر خىل پەيتلىرىنى چۈشىنىشى بىلەن قەلبەن ھېس قىلىشى، ۋاقەلەر خاراكتېرىغا مۇناسىپ ئىجادىي ياندىشىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ياش كومپوزىتور ئى. ئىسايېۋ دەسلەپكى ئىجادىيىتى بىلەنلا تىياتىر مۇخلىسلىرىنىڭ، تەنقىدچىلىرىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالىغان ئىدى. كومپوزىتور كېيىنكى ژىللاردا مۇزىكا يازغان «قاينام» (ج. بوسلاقوۋ)، «ماۋا يەگىلار» (س. ھاسانوۋ)، «قوش يۈلتۇز» (ي. مۇخلىسى)، «چىن تۆمۈر باتۇر» (م. ئابدۇللىن)، «ئاق يېغىن» (ت. توختەموۋ)، «ئومەر مۇھەممەدىي» (ق. مەكسۇروۋ) قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرىگە مۇزىكا يازغىنىدىمۇ شۇ تەلەپ دەرىجىسىدە كۆرۈنەلىدى، شۇنداقلا ئۇنىڭ بىر نەچچە ۋېدىرفىلملارغا يېزىپ كېلىۋاتقان مۇزىكىلىرى كومپوزىتور ئەمگىكىنىڭ ئىجادىي دائىرىسىنى بارغانسېرى ئاشۇرماقتا.

كونسېرۋاتورىيەنى تاماملاپ بىر نەچچە ژىللار ئۆزى تەھسىل كورگەن چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا ئۈچىلىشىدا، قوشۇمچە ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇستازلىق قىلغىنىدىن كېيىن، مانا ئۇ چارەك ئەسىرگە يېقىن قازاقستان رادىوسى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلار رېداكسىيەسىدە مۇزىكا رەھبىرى بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆز كەسىپى سىرلىرىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرگەن كومپوزىتور بۇ ژىللار جەريانىدا كۆپلىگەن ناخشا ـ مۇزىكىلىرىمىزنى رادىوخەۋەرلىرىگە ماسلاشتۇرغان ھالدا ئاڭلىتىش پروگراممىلىرىنى تەييارلاش بىلەن بىللە خەلقىمىزنىڭ خىلمۇ ـ خىل ناخشىلىرىنى بىر ئىزغا سېلىپ، ئۇلارنىڭ فوندلۇق غەزنىسىنى بەرپا قىلدى. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۇنىڭ ئىزگۈ ئەمگىكىنىڭ يەنە بىر ساھاسىنىڭ يارقىن ئىپادىسىدۇر.

شۇنى ئەپسۇسلىنىش بىلەن تىلغا ئېلىش ئورۇنلۇقكى، باشقا قېرىنداش خەلقلەرگە نىسبەتەن سېلىشتۇرغىنىمىزدا بىزنىڭ كەسپىي بىلىمغا ئىگە بولغان كومپوزىتورلىرىمىز سانىنىڭ ناھايىتى ئازلىقىدىنمۇ زامانىۋى ناخشا ـ مۇزىكا ئىجادىيىتىدە مەيلى سان، مەيلى سۈپەت جەھەتتىن بولسۇن كۆڭۈل قانائەت قىلارلىق ھالەت سېزىلمەيۋاتىدۇ. ئەينە شۇ بوشلۇقنىڭ ئورنىنى قىسمەن بولسىمۇ تولدۇرۇپ كېلىۋاتقان كومپوزىتورلىرىمىزنىڭ بىرى ئىسمايىلجان ئىسايېۋتۇر. ئۇنىڭ ھېزىم ئىسكەندەروۋ شېئىرلىرىغا يازغان «سېنى ئويلاپ سېغىندىم»، «تۇغۇلغان يۇرتۇم»، ئىلىيا ـ بەختىيانىڭ «مۇھەببەت ئارزۇسى»، ئابدۇكېرىم غەنىيېۋنىڭ «سېنىڭ قارا كۆزلىرىڭ»، «گۈزەل ئالمۇتا»، ش. شاۋايېۋنىڭ «بۇ باغدا»، «دېڭىز بويىدا»، مىرزەخمەت مىرنىيوۋنىڭ «سەن خالىساڭ» ۋە باشقىمۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىغا يازغان مۇزىكىلىرى تىياتىرىمىز سەھنىسىدە، جايلاردىكى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ كونسېرت پروگراممىسىدا ئۆزلۈكسىز ئېيتىلىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ باللار ھاياتىغا بېغىشلاپ يازغان ناخشىلىرىمۇ ياش ئوسمۇرلەرنىڭ سۆيۈملۈك ناخشىسىغا ئايلانغان. كومپوزىتورنىڭ پارتوپىيانو ئۈچۈن يازغان سوناتا، سكرىپكا ئۈچۈن رومانس، پارتوپىيانو ئۈچۈن سيۇتا ۋە باشقىمۇ ئەسەرلىرى مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ كەڭ دائىرىدىكى مەھسۇلاتىدۇر.

ناخشا ـ مۇزىكىغا باغلانغان كۆڭۈل رەشتى بىلەن ھايات پەللىلىرىنىڭ ئاتمىش باسقۇچىنى ئاتلاپ ئوتۇپ، مىللىي مۇزىكا سەنئىتىمىز تەرەققىياتىغا ئۆلۈش قوشۇپ كېلىۋاتقان كومپوزىتور ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ نامى كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئالالىغان ناخشىلىرى مىسالى كەلگۈسى ئەۋلادلار تىلىدا يادلىنىدىغانلىقىغا شۈبھە يوق.

س. ئىسكەندەرىي.

ئالمۇتا شەھىرى كورنىي گىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت ـ جامائىتى يۇرتتىكى موتىبەر كىشىلەرنىڭ بىرسى

تالىپ مەرۇپ ئوغلى ئابدۇقادىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق ـ تۇققان، قومى ـ قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھۈسەيىن ئابدۇقادىرغا ئاكىسى، مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى

تالىپ مەرۇپ ئوغلى ئابدۇقادىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

گېزىتخانلار دىققىتىگە!

«يېڭى ھاياتنىڭ» يېڭى ژىلدىن باشلاپ كومپيۇترلىق ئۇسۇلدا چىقىشى مۇناسىۋىتى بىلەن باسمىخانىدىكى بەزى بىر تېخنىكىلىق سەۋەبلەرگە باغلىق گېزىتىمىزنىڭ بۇ سانى سەككىز بەت ئەمەس، تۆرت بەت بولۇپ چىقتى.

● تۈرلۈك ـ تۈمەن خەۋەرلەر

ئامېرىكىدا قايسى تىلدا سۆزلىشىدۇ؟

ئەگەر ئا ق ش تا ئىنگلىس تىلىنى رەسمىي مەملىكەت تىلى دەپ ئېلان قىلىش توغرىلىق مۇنازىرە قانات يايدۇرۇلمىغان بولسا، بۇ سوئال ئويلاپ چىقىرىلغان بولۇپ كورۇنۇشى مۇمكىن ئىدى.

ھازىرچە، ۋىتالىي چۇكسىيېۋنىڭ خەۋەر قىلىشىچە (ۋاشىنگتون)، بۇنىڭ ئۈچۈن كونگرېستىكى جۇمھۇرىيەتچىلەرنىڭ رەھبەرلىرى روبېرت دوئۇل ۋە نيۇت گىنگرىچ باشچىلىقىدىكى ئامېرىكا قانۇن چىقارغۇچىلىرىنىڭ ئۈچ قىسمىدىن كۆپرەكى پىكىر ئېيتماقتا. ھازىرنىڭ ئۆزىدە 22 شتاتتا ئىنگلىس تىلى رەسمىي تىل ھېساپلىنىدۇ. لېكىن باشقىچە ئەھۋاللارمۇ موجۇت: 32 مىللىوندىن كۆپرەك ئامېرىكىلىق ئۆز ئۆيلىرىدە ئىنگلىسچە سۆزلەشمەيدۇ. ئا ق ش تېررىتورىيەسىدە 300 گە يېقىن تىل قوللىنىلىدۇ. ماسساچۇسېتس شتاتىدا، مەسىلەن، شوفىيورلۇق گۇۋانامىسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالبان تىلىدىن تارتىپ پارس تىلىغىچە 24 تىلدا ئىمتىھان تاپشۇرۇش مۇمكىن. سىپلىق ژىغىش باشقارمىسى ئۆز ھۆججەتلىرىنى ئىنگلىس ۋە ئىسپان تىللىرىدا نەشىر قىلىدۇ.

كونگرېسقا ۋەكىللەر پالاتىسىنىڭ ئەزاسى بىلل ئېمېرسون تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان تىل توغرىلىق يېڭى قانۇن لايىھەسى ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى ژۈرگۈزۈشتە ئىنگلىس تىلىنىڭ مەجبۇرىي ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىدۇ. لېكىن سالامەتلىكنى ساقلاش، مائارىپ ئوخشاش باشقا ساھالاردا بۇ ئىستىسنا قىلىنىدۇ.

ئون ئىككى ئايال، ژىگىرمە بالىسى بار ئادەم

تېھران. ئەگەر بىر ئائىلىدە 33 ئادەم بولسا، ئۇنىڭغا 12 خانىلىق ئۆيمۇ تارلىق قىلىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ ئائىلىدە بوۋاي، موماي ۋە نەۋرىلەر يوق ـ پەقەت ئەر ۋە ئۇنىڭ ئاياللىرى بىلەن بالىلىرى.

خوراسان ئۆلكىسىدىكى بورۋدۇرد شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلغۇچى 50 ياشلىق ئىرانلىق موھەممەد نىكرېل ژىگىرمە ژىل ئىچىدە ئەينە شۇنداق چوڭ ئائىلىگە ئىگە بولدى. ئۇ 30 يېشىدا تۇنجا قېتىم، بىيىل ئون ئىككىنچى قېتىم ئۆيلەندى.

نىكرېل كىيىم ـ كېچەك ساتىدىغان دۇكاننىڭ ئېگىسى،بۇ دۇكان ھەر كۈنى ئۇنىڭغا 50 ـ 60 مىڭ رىيال (12 ـ دىن 20 دوللارغىچە) كىرىم بېرىدۇ. «ئىران» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، كېيىنكى ۋاقىتلاردا باھالارنىڭ كوتىرىلىشى كۆپلىگەن ئائىلىلەرنىڭ دەستىخىنىنى كادايلاشتۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نىكرېل ئاياللىرى ۋە بالىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن ناندىن باشقا مەھسۇلاتلاردىن ۋاز كەچكەن. ئۇ ھەر كۈنى 120 نەپىرنان سېتىۋالىدۇ.

نىكرېلنىڭ ئىختىسات ۋە باشقا مۇئامىلىرىنى بىر كۆڭۈللۈك ئەھۋال يېنىكلەشتۈرىدۇ. ئۇنىڭ سۆزى بويىچە ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ ئاياللىرى بىر قېتىممۇ ئۆز ئارا جېدەل چىقارمىغان.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
تېبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ـ 92 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 06 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بۆلۈمى ـ 50 ـ 86 ـ 33.

تىراژى 5692

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ ئەۋقىسى تەھرىرىيىتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىرات ئاتىن ماتېرىياللارقايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

سەنئەت ۋە ھايات

مۇزىكىغا باغلىغان كۆڭۈل رەشتى

(كومپوزىتور ئىسمايىلجان ئىسايېۋ 60 ـ ياشتا)

سابىق كېڭەش ئېلىدە مۇزىكا سەنئىتىمىز ساھا سىدا ئېتىلىپ چىققان، بەش بارمىقىمىز بىلەن سانىغىدەك لا كەسپىي كومپوزىتورلىرىمىزنىڭ بىرى ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ بالىلىق دەۋرىدىلا قەلبىدە ئويغانغان مۇزىكىغا بولغان ئىشتىياقى ئۇنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنىڭ مەزمۇنى ۋە مۇددىئاسى بولۇپ قالدى. ھالبۇكى، بۇ ئىشتىياق كەچۇرۇنلۇقلىرى يېزا كوچىسىنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا ئېيتىپ ئۆتۈدىغان ۋىگىتلەر، ئەسىرلەردىن بىرىقى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ دەرت ـ مۇڭى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادىلەپ كەلگەن، ئانىسى ھېمىدىخان ئەجايىپ مۇڭ بىلەن ئېيتىدىغان ناخشىلار تەسىرىدىن قاناتلانغان. شۇنداقلا ئۇ ھەۋەسنى يېزىدىكى توي ـ مەشرەپلەرنىڭ بەزمىسنى قىزىتىدىغان ئۇلالى مەخسەتۇۋ، دەرا بەلىنوۋلارنىڭ ناخشا ـ سازلىرى يەنىمۇ ئۇلغايتىپ، كۆڭلىگە ئالاھىدە بەھرىمەنلىك بېغىشلاتتى.

ئىسمايىلجان ئىسايېۋ كۆپلىگەن ئەمگەك قەھرىمانلىرى ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتى ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى ھېزىم ئىسكەندەروۋ، نامى خەلقىمىز ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان قوشاقچىلار ئۇلاتا، ئامانباقى، شۇنداقلا پەن دوكتورلىرى، ئاتاقلىق سەنئەتچىلەر تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاۋات يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ بالىلىق كۆڭۈل رىشتى سەنئەتكە چىگىلىپ، يېزىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ ژۈرگىنىدە، ئاتا ـ ئانىلىرىغا مەلۇم سەۋەپلەرگە مۇناسىۋەتلىك پودكورنىي، چونجا يېزىلىرىغا كوچۈپ يوتكىلىشكە توغرا كېلىپ، ئۇنىڭ كامالەتلىك يېشىغا تولۇش مەزگىللىرى شۇ يەرلەردە ئوتىدۇ.

بىر ھەقىقەت شۇكى، ئۇرۇشتىن كېيىنكى دەۋرلەردە كۈندىلىك تۇرمۇش غېمىدىن ئېرى بولالماسلىق سەۋەۋىدىن خەلق ئارىسىدا دۇتار، تەمبىر، ئومۇمەن مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلىرىمىزكام تېپىلىدىغان، ئۇلارنى چالىدىغان سازەندىلەرمۇ يوقنىڭ ئورنىدا ئازىيىپ كەتكەن ئىدى. شۇڭلاشقا چونجا رۇس مەكتىۋىدە ئوقۇپ ژۈرگەن ئىسمايىلجان مەكتەپتىكى سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كرۇژوكىغا قاتنىشىپ، مۇزىكا ساۋاتىنى ماندالىن چېلىش بىلەن چىقىرىپ ژۈردى. ئۆزلىگىدىن ئۇنى چېلىش، نوتا ئۆگىنىش ئۈچۈن چىقىرىلغان مەخسۇس قوللانما كىتاپلارنى سېتىپ ئېلىپ مەشقلەندى.

1953 ـ ژىلى ئەندىلا يەتتىنچى سىنىپنى تاماملىغاندا ئەينە شۇ قىزىقىش تۈپەيلى ئۇ مەخسۇس مۇزىكا بىلىم جايىدا ئوقۇش قارارىغا كېلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تېخى كىچىكلىكىنى ئېيتىپ، قارشىلىق كورسەتكىنىگە قارىماي ئالمۇتىغا يول ئالىدۇ. شۇ سەپىرىدە تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، سىناش ئىمتىھانلىرىدىن سۈرۈنمەي ئوتۈپ، ئالمۇتا چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا ئۇچىلىشىغا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئارمىنى ھاسىل بولغان مۇمكىنچىلىكى تەرتىپچانلىق بىلەن ئوقۇتقاشقا دەۋەت قىلىپ، مەزكۇر بىلىم جايىدا ئوقۇتقان يىللاردا ئۇ مۇزىكا ئاساسلىرىدىن بىلىم ئالىدۇ. مۇزىكا تىلى بولغان نوتىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئەندى ھەر قانداق مۇزىكىنى ئۆزۈپ يېزىشنىش لاياقىتىگە ئېرىشىدۇ. ئوقۇشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ جانبۇل شەھىرىدىكى مۇزىكا مەكتىۋىدە ئۇستازلىق قىلىپ ژۈرگەن ئۇ يىللىرى ئاممىۋى ئاڭلىقتا ئاپلانغان ئاتاقلىق كومپوزىتورلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن ئەكراپلىق تونۇشۇپ چىقىشى بىلەن بىر قاتاردا ئۆزىمۇ ناخشا ـ مۇزىكىلارنى يېزىپ، ئىجات قىلىشقا باشلايدۇ. شۇ يىللىرىلا ئۇنىڭ يۈرىكىدىن شائىرلىرى ھېزىم ئىسكەندەروۋنىڭ «مېنى كۈتكىن»، ئىليا بەختىيانىڭ «گۈلخان»، «سارا بۇلبۇل» ناملىق شېئىرلىرىغا يازغان ناخشىلىرى رادىو ئاڭلىتىشى ۋە تىياتىر سەھنىسىدە ئورۇن ئالغان ئىدى.

ـ ئىليا بەختىيا بىلەن ئىجادىي ھەمكارلىقتا ئىشلەپ ژۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئالمۇتىغا كەلگەن بىر سەپىرىمدە ئۇچرىشىپقانىدۇق، ئۇ مېنىڭ ئالغان ئىشىمنى بىلەن چەكلىنىپ قالماي، كونسېرۋاتورىيەگە چۈشۈپ ئوقۇشىمغا مەسلىھەت بەردى، ـ دەيدۇ ئىسايېۋ شۇ يىللار كەچۈرمىشلىرىنى ئەسكە ئېلىپ. ـ بۇ مېنىڭمۇ كۆڭلۈمدە بولۇپ ژۈرگەن ئويۇم بولغانلىقتا دەررۇ بۇ پىكىرگە قوشۇلدۇم ۋە ئالمۇتىغا كېلىپ، كونسېرۋاتورىيەنىڭ رېكتورى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئاتاقلىق كومپوزىتور قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ ئالدىغا بىللە باردۇق. ئۇنىڭ قوبۇل قىلىش بۆلۈمى ئالدىدا تۇرغىنىمىزدا كىرسەك ئىمتىھانلىنىش قانچىلىك خاۋاتىرلىنىپ كەتكەنلىكىم زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ كىشى بىر كىرگىنىمىزدە كىچىك پېئىللىق بىلەن خۇش مۇئامىلىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىمىزغا كېلىپ كۆرۈشكىنىدە ئۇزىمىزنىڭ ھەدۇقۇشنى ئېيتىۋىدىم مەقسىتىمىزنى بايان قىلغىنىمىزدا، ئۇ مېنىڭ ئاز ـ تولا بىر ئەسەرلىرىنى يېزىپ ژۈرگەنلىكىمنى بىلىدىغانلىقىنى، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشۇمنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى، شۇ بويىچە كېلەركى ئوقۇش ژىلىدا ئىمتىھانلاردىن ياخشى باھالار بىلەن ئوتۇپ، كونسېرۋاتورىيەگە قوبۇل قىلىندىم. قۇددۇس ئاكىمنىڭ ئۆز مىللىتى ئارىسىدىن مۇزىكا ساھاسىدا كەسپىي بولغانلارغا يېتىشىپ قەۋرۇش ئىستېكىنىڭ قانچىلىك ئۇقۇرى بولغانلىقىنى ھازىرغىچە ئويلاپ، ئۇنىڭ مىللىي ھېسىياتىغا سىغىنىپ ژۈرمەن.

ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ تەلىپىگە يارىشا قۇددۇس غوجامىياروۋنىڭ سىنىپىغا بولۇنۇشى ئۇنى چوڭ ئىستېداتقا ئېگە بولغان كومپوزىتوردىن بىۋاسىتە بىلىم ئېلىش مۇمكىنچىلىكىگە سازاۋەر قىلدى. ئۇستازىنىڭ تەلەپچانلىقى، ئۇنىڭ ئۆز مۇزىكىسى ئارقىلىق خەلقنىڭ تارىخى، بۈگۈنكى ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئىنتىلىشى، ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسىغا سادىقلىقى ئۇنىڭ مۇزىكا تىلىنى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرۈشىگە، ئۆز يولىنى تېپىشىغا ياردەم بەردى. ئۇ ئۆز ئۈستىدە تىنىمسىز ئىشلەپ، ئوقۇش ژىللىرىدىلا كىچىك ھەجىملىك ئەسەرلىرى بىلەن تونۇلدى. ئۇنىڭ ئىجادىدا كۈي، ئاھاڭنىڭ ئالاھىدىلىكى، خەلق ناخشىلىرىنىڭ تەسىرى يارقىن كۆرۈنىدۇ. ئاتاقلىق ئاكادېمىكلار ۋە سەنئەت ئۇستىلىرى ئۇنىڭ ئىجادىنى يۇقىرى باھالىدى.

ئۇلۇغۇتا، سەھنە ئەسەرلىرى ئۈچۈن مۇزىكا يېزىش ئىنتايىن ھوددىسىدىن ھەممە كومپوزىتورلارنىڭ چىقالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇ ئۆزىگە خاس مۇزەككەپلىككە ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئوپېرا، باللېت ۋە درامىلارغا يازغان مۇزىكىلىرى تىياتىرىمىز سەھنىسىدە ئوينىلىپ كەلمەكتە. ئەسەرلىرىنىڭ ھەر يېڭىلىنىشىنىڭ ھەر خىل پەيتلىرىنى چۈشىنىشى بىلەن قەلبىدىن ھىس قىلىشى، ۋاقىئەلەر خاراكتېرىغا مۇناسىپ ئىجادىي ياندىشىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ياش كومپوزىتور ئى. ئىسايېۋ دەسلەپكى ئىجادىيىتى بىلەنلا

تېئاتىر مۇخلىسلىرىنىڭ، تەنقىدچىلىرىنىڭ دىققەت نەزىرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلالىغان ئىدى. كومپوزىتور كېيىنكى ژىللاردا مۇزىكا يازغان «قاينام» (ج. بوساقوۋ)، «ھاۋا يەڭلار» (س. ھاسانوۋ)، «قوش يۇلتۇز» (ي. مۇخلىسى)، «چىن تومۇر باتۇر» (ھ. ئابدۇللىن)، «ئاق يىغىن» (ت. توختەموۋ)، «ئومەر مۇھەممەدىي» (ق. مەكسۇروۋ) قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرىگە مۇزىكا يازغىنىدىمۇ شۇ تەلەپ دەرىجىسىدە كورۈنەلىدى، شۇنداقلا ئۇنىڭ بىر نەچچە ۋېدىوفىلىملارغا يېزىپ كېلىۋاتقان مۇزىكىلىرى كومپوزىتور ئەمگىكىنىڭ ئىجادىي دائىرىسىنى بارغانسىرى ئاشۇرماقتا.

كونسېرۋاتورىيەنى تاماملاپ بىر نەچچە ژىللار ئۆزى تەھسىل كورگەن چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا ئۇچىلىشىدا، قوشۇمچە ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇستازلىق قىلغىنىدىن كېيىن، مانا ئۇچ چارەك ئەسىرگە يېقىن قازاقىستان رادىوسى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلار رېداكسىيەسىدە مۇزىكا رەھبىرى بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇز كەسپى سىرلىرىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرگەن كومپوزىتور بۇ ژىللار جەريانىدا كوپلىگەن ناخشا ـ مۇزىكىلىرىمىزنى رادىوخەۋەرلىرىگە ماسلاشتۇرغان ھالدا ئاڭلىتىش پروگراممىلىرىنى تەيارلاش بىلەن بىللە خەلقىمىزنىڭ خىلمۇ ـ خىل ناخشىلىرىنى بىر ئىزغا سېلىپ، ئۇلارنىڭ فوندلىق غەزنىسىنى بەرپا قىلدى. بۇ ئۇز نۇۋىتىدە ئۇنىڭ ئىزگۇ ئەمگىكىنىڭ يەنە بىر ساھاسىنىڭ يارقىن ئىپادىسىدۇر.

شۇنى ئەپسۇسلىنىش بىلەن تىلغا ئېلىش ئورۇنلۇقكى، باشقا قېرىنداش خەلقلەرگە نىسبەتەن سېلىشتۇرغىنىمىزدا بىزنىڭ كەسپىي بىلىمغا ئېگە بولغان كومپوزىتورلىرىمىز سانىنىڭ ئاھايىتى ئازلىغىدىنمۇ زامانىۋى ناخشا ـ مۇزىكا ئىجادىيىتىدە مەيلى سان، مەيلى سۈپەت جەھەتتىن بولسۇن كوڭۈل قانائەت قىلارلىق ھالەت سېزىلمەيۋاتىدۇ. ئەينە شۇ بوشلۇقنىڭ ئورنىنى قىسمەن بولسىمۇ تولتۇرۇپ كېلىۋاتقان كومپوزىتورلىرىمىزنىڭ بىرى ئىسمايىلجان ئىسايېۋتۇر. ئۇنىڭ ھېزىم ئىسكەندەروۋ شېئىرلىرىغا يازغان «سېنى ئويلاپ سېغىندىم»، «تۇغۇلغان يۇرتۇم»، ئىليا ـ بەختىيانىڭ «مۇھەببەت ئارزۇسى»، ئابدۇكېرىم غەنىيېۋنىڭ «سېنىڭ قارا كوزلىرىڭ»، «گوزەل ئالمۇتا»، ش. شاۋايېۋنىڭ «بۇ باغدا»، «دېڭىز بويىدا»، مىرزەخمەت مىرىموۋنىڭ «سەن خالساڭ» ۋە باشقىمۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىغا يازغان مۇزىكىلىرى تىياتىرىمىز سەھنىسىدە، جايلاردىكى سەنئەت ئومەكلىرىنىڭ كونسېرت پروگراممىسىدا تۇراقلىق ئېيتىلىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ باللار ھاياتىغا بېغىشلاپ يازغان ناخشىلىرىمۇ ياش ئۇسمۇرلەرنىڭ سويۈملۈك ناخشىسىغا ئايلانغان. كومپوزىتورنىڭ پارتوپيانو ئۈچۈن يازغان سوناتا، سكرىپكا ئۈچۈن رومانس، پارتوپيانو ئۈچۈن سيۇتا ۋە باشقىمۇ ئەسەرلىرى مۇزىكا ئىجادىيىتىنىڭ كەڭ دائىرىدىكى مەھسۇلاتىدۇر.

ناخشا ـ مۇزىكىغا باغلانغان كوڭۈل رىشتى بىلەن ھايات پەللىلىرىنىڭ ئاتمىش باسقۇچىنى ئاتلاپ ئوتۈپ، مىللىي مۇزىكا سەنئىتىمىز تەرەققىياتىغا تۆھپە قوشۇپ كېلىۋاتقان كومپوزىتور ئىسمايىلجان ئىسايېۋنىڭ نامى كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئالالىغان ناخشىلىرى مىسالى كەلگۈسى ئەۋلاتلار تىلىدا ياڭرىلىدىغانلىقىغا شۈبھە يوق.

س. ئىسكەندەرىي.

ئالمۇتا شەھىرى گورنىي گىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت ـ جامائىتى يۇرتىكى موتىبەر كىشىلەرنىڭ بىرسى

تالىپ مەرۇپ ئوغلى ئابدۇقادىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق ـ تۇققان، قومى ـ قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھۇسەيىن ئابدۇقادىرغا ئاكىسى، مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى

تالىپ مەرۇپ ئوغلى ئابدۇقادىروۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

گېزىتخانلار دىققىتىگە!

«يېڭى ھاياتنىڭ» يېڭى ژىلدىن باشلاپ كومپيۇترلىق ئۇسۇلدا چىقىشى مۇناسىۋىتى بىلەن باسمىخانىدىكى بەزى بىر تېخنىكىلىق سەۋەپلەرگە باغلىق گېزىتىمىزنىڭ بۇ سانى سەككىز بەت ئەمەس، تورت بەت بولۇپ چىقتى.

تۈرلۈك ـ تۈمەن خەۋەرلەر

ئامېرىكىدا قايسى تىلدا سۆزلىشىدۇ؟

ئەگەر ئا ق ش تا ئىنگلىس تىلىنى رەسمىي مەملىكەت تىلى دەپ ئېلان قىلىش توغرىلىق مۇئازىرە قانات يايدۇرۇلمىغان بولسا، بۇ سوئال ئويلاپ چىقىرىلغان بولۇپ كورۇنۇشى مۇمكىن ئىدى.

ھازىرچە، ۋىتالىي چۇكسىيېۋنىڭ خەۋەر قىلىشىچە (ۋاشىنگتون)، بۇنىڭ ئۈچۈن كونگرېسىتكى جۇمھۇرىيەتچىلەرنىڭ رەھبەرلىرى روبېرت دوئۇل ۋە نيۇت گىنگرىچ باشچىلىغىدىكى ئامېرىكا قانۇن چىقارغۇچىلىرىنىڭ ئۇچ قىسمىدىن كوپرەكى پىكىر ئېيتماقتا. ھازىرنىڭ ئوزىدە 22 شتاتتا ئىنگلىس تىلى رەسمىي تىل ھېساپلىنىدۇ. لېكىن باشقىچە ئەھۋاللارمۇ موجۇت: 32 ملليوندىن كوپرەك ئامېرىكىلىق پۇخرا ئويلىرىدە ئىنگلىسچە سوزلەشمەيدۇ. ئا ق ش تېررىتورىيەسىدە 300 گە يېقىن تىل قوللىنىلىدۇ. ماسساچۇسېتس شتاتىدا، مەسلەن، شوفيورلۇق گۇۋا نامىسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالبان تىلىدىن تارتىپ پارس تىلىغىچە 24 تىلدا ئىمتىھان تاپشۇرۇش مۇمكىن. سېلىق ۋىغىش باشقارمىسى ئوز ھوجەتلىرىنى ئىنگلىس ۋە ئىسپان تىللىرىدا نەشىر قىلىدۇ.

كونگرېسىغا ۋەكىللەر پالاتىسىنىڭ ئەزاسى بىلل ئېمېرسون تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان تىل توغرىلىق يېڭى قانۇن لايىھىسى ھوكۈمەت ئىشلىرىنى ۋۇرگۈزۈشتە ئىنگلىس تىلىنىڭ مەجبۇرىي ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىدۇ. لېكىن سالامەتلىكنى ساقلاش، مائارىپ ئوخشاش باشقا ساھالاردا بۇ ئىستىسنا قىلىنىدۇ.

ئون ئىككى ئايال، ژىگىرمە بالىسى بار ئادەم

تېھران. ئەگەر بىر ئائىلىدە 33 ئادەم بولسا، ئۇنىڭغا 12 خانىلىق ئويمۇ تارلىق قىلىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ ئائىلىدە بوۋاي، موماي ۋە نەۋرىلەر يوق ـ پەقەت ئەر ۋە ئۇنىڭ ئاياللىرى بىلەن باللىرى.

خوراسان ئولكىسىدىكى بورۇدۇرد شەھرىدە ئىستىقامەت قىلغۇچى 50 ياشلىق ئىرانلىق موھەممەد نېكرېل ژىگىرمە ژىل ئىچىدە ئەينە شۇنداق چوڭ ئائىلىگە ئېگە بولدى. ئۇ 30 يېشىدا تۇنجا قېتىم، بېيىل ئون ئىككىنچى قېتىم ئويلەندى.

نىكرېل كىيىم ـ كېچەك ساتىدىغان دۇكاننىڭ ئېگىسى، بۇ دۇكان ھەر كۈنى ئۇنىڭغا 50 ـ 60 مىڭ ريال (12 ـ دىن 20 دوللارغىچە) كىرىم بېرىدۇ. «ئىران» گېزىتىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، كېيىنكى ۋاقىتلاردا باھالارنىڭ كوتىرىلىشى كوپلىگەن ئائىلىلەرنىڭ دەستىخىنىنى كادايلاشتۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نىكرېل ئاياللىرى ۋە باللىرىنى بېقىش ئۈچۈن ناندىن باشقا مەھسۇلاتلاردىن ۋاز كەچكەن. ئۇ ھەر كۈنى 120 نېپىز نان سېتىۋالىدۇ.

نىكرېلنىڭ ئىختىسات ۋە باشقا مۇئەممالىرىنى بىر كوكۈللۈك ئەھۋال يېنىكلەشتۈرىدۇ. ئۇنىڭ سوزى بويىچە ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ ئاياللىرى بىر قېتىممۇ ئوز ئارا جېدەل چىقارمىغان.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ

ئالمۇتا، 480044
يېڭى ھايات
تېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ـ 92 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 06 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى ـ 50 ـ 86 ـ 33.

تىراژى 5692

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.